

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕

เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งคริสตชนิกนิกายแลมเทียร์พระนารายณ์มหาราช

ภาค ๒

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงพระนามจวบ อภัยวณิช ท.จ.

ณโรงพิมพ์ ศ.ศ. ๒๔๖๕

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห้องกรมพระจันทบุรีนฤนาถ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

เอกสารที่ ๗๓ สังกศ. ๖๑๕.

Handwritten signature or initials.

๖๕๑. 3

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕

เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พิมพ์ในจารพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงทรมสงวน อภัยรณฤทธิ ท.จ.

๓๘/๕

๓ ๗
เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑๕๙. ๓

๒๑๕๑๑

๒๑๖๑

๗. ๓๓

ค ๒

คำนำ

หนังสือจดหมายเทศของ คณะ บาคหลวง ฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้ง
กรุงศรีอยุธยาทัพพในสมุคเล่มนี้ เป็นหนังสือเรื่องใหญ่ บาคหลวง โดเน
รวบรวมพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. ๑๗๒๖ (พ.ศ. ๒๕๖๓) กรรมการ
แห่งสถานใดจกให้ มีผู้แปลเป็นภาษาไทย แลให้ศาสตราจารย์ ยอช
เซเคส อ่านตรวจรับรองว่าถูกต้องแล้ว กรรมการจึงจักไว้ในหนังสือ
สารองพิมพ์ ได้พิมพ์ในงานศพคุณหญิงฉนวน เพ็ชรพิชัย มาภาค ๑ แล้ว
บัดนี้ มหาเสวกเอก เจ้าพระยาอรรคมหาธิปไตย แห่งความ
มายังราชบัณฑิตยสภาว่าในงานศพ คุณหญิงทวามสงวน อภัยรณฤทธิ
ซึ่งจะได้พระราชทานเพลิงในเย็น ท่านผู้หญิง อรรคมหาธิปไตย ผู้เป็น
ธิดาพร้อมด้วยพี่น้องใคร่พิมพ์หนังสือถวายแลแจกในงานนั้นเรื่อง ๑ ขอให้
กรรมการเลือกเรื่องหนังสือให้ กรรมการเห็นว่าหนังสือเรื่องนั้นเหมาะจึง
เลือกให้ท่านผู้หญิงอรรคมหาธิปไตยพิมพ์ตามประสงค์

เหตุที่บาคหลวงฝรั่งเศสจะเข้ามาตั้งในกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างไร
กรมพระตำราจราชานุภาพไค้ทรงอธิบายไว้ ในต้นแห่งภาค ๑ แล้ว

พินาสองพัน

อุปนายก

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

คุณหญิงทราวมสงวน อภัยบรรณฤทธิ ท.จ.

(๓)

ประวัติ

คุณหญิงทราวมสงวน อภัยรัตนฤทธิ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงเรียบเรียง

คุณหญิงทราวมสงวน อภัยรัตนฤทธิ (ถวิล อมาตยกุล) ท.จ.ว.ป.ร.
๓. ป.ป.ร. ๕. เกิดในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๖
เป็นธิดาพระวิสุทธโยธามาตย์ (โหมก อมาตยกุล) ซึ่งต่อมาได้เป็นที่พระยากระสุนักจโกศล มารดาช้อพลอยเป็นธิดา
พระยาไชยภูมราชเศรษฐี (ทองจีน ไกรฤกษ์) มีพี่ร่วมมารดากัน ๓ คน
คือ นายสำอางคน ๓ พระยาเพชรพิไชย (เจิม) คน ๓ พระยาอภิรักษ์
ราชอุทยาน (แฉล้ม) คน ๓ คุณหญิงทราวมสงวนเป็นน้องน้อย ทั้งเป็น
ธิดาคนเดียว จึงเป็นที่รักยิ่งของบิดามารดามากยิ่งนัก แลเป็นที่
ห่วงแหนของบิดามารดาในเวลาเมื่อใหญ่ขึ้น ข้าพเจ้าผู้แต่งเรื่องประวัติ
นี้อายุเด็กกว่าคุณหญิงทราวมสงวนมาก แต่ทันได้ยินคำที่กล่าวกันใน
สมัยเมื่อคุณหญิงทราวมสงวนเป็นนางสาวว่า “ราวกับเจ้าฟ้า” ก็ว่าจะ
ประสงค์สิ่งอันใดบิดามารดาคำใจไม่มีที่จะขัด แลมีตระกูลอันใครจะ
ขอต่อข้อยไม่น้อย เพราะบิดาสมบุรณด้วยโลกทรพย์ แลคุณหญิง
ทราวมสงวนเองก็สวย แต่หากเจ้าตัวไม่วอดแหว จึงไม่มีใครสามารถ
เข้าใกล้ได้

(๒)

บุตรของพระยามหาอำมาตย์ (บ่อม) ผู้เป็นต้นอมาตย์กุล ไท้ไปน
พระยาข้าราชการผู้ใหญ่ ๔ คน คือพระยาธรรมสารนิติ (พลชัย) คน ๓
พระยาอุไทยมนตรี (ชลชัย) ผู้ว่าราชการเมืองปราจีนบุรีคน ๓ พระยา
กระสาปนกิจโกศล (โทมศ) คน ๓ พระยาเจริญราชไมตรี (ทาย)
ภายหลังได้เลื่อนเป็นพระยาธรรมสารนิติคน ๓ บ้านเรือนพระยากระสาปน ๑
กับพระยาเจริญ ๑ อยู่ติดกัน ที่ริมแม่น้ำตรงหน้าวัดราชบูรณะ พระยา
เพ็ชรพิไชย (เจริญ) ไท้แต่งงารกับคุณหญิงฉนวนอมิตาพระยาเจริญ ๑ เป็น
คู่แรก แล้วพระยาภิรักษ์ราชอุทยาน (แกล่ม) ไท้คุณหญิงองงศ์ธิดา
พระยาเจริญ ๑ อีกคน ๓ เป็นคู่ที่ ๒ แล้วพระยาเจริญ ๑ จึงขอคุณหญิง
ทรามสงวนให้แก่พระยาภัยรณฤทธิ (ถวิล) เมื่อยังเป็นท้าวเมืองราชามาตย์
ขึ้นเป็นบุตรสืบสกุล เป็นคู่ที่ ๓ ไท้เขียนว่าเดิมบิดามีใครจะเต็มใจยกให้
ด้วยหวงแหน หากทราบว่าเจ้าตัวเองทั้ง ๒ ฝ่ายรักกัน จึงขอมอบอนุญาต
ให้แต่งงารเมื่อขกาล พ.ศ. ๒๔๒๓ งารอาวาทมงคลครั้งนั้นเป็นการใหญ่
ถึงเลอลือ เป็นต้นว่าเรือนหอที่สร้างเป็นตึกสามชั้นใหญ่โต (ตึกนั้น
ยังปรากฏอยู่จนบัดนี้) ไม่เคยมีของใครเหมือน

เรื่องประวัติของคุณหญิงทรามสงวนในตอนต้นทั้งกล่าวมา เมื่อ
มาศึกษาในเวลานี้ก็น่าพิศวงอย่างหนึ่ง ด้วยสัตว์ธอนสมบุรณด้วยโลกทรพิช
แต่บิดามารดาคามใจด้วยความรักมาตั้งแต่ต้นอันเคยใหญ่เช่นคุณหญิง
ทรามสงวน ถ้าจะกลายเป็นคนมีทิวูมีมานะหรือทนงตัวไปในทางที่ผิด
ก็จะไม่น่าประหลาดใจ แต่ความจริงที่ปรากฏ ตั้งแต่คุณหญิงทรามสงวน

แต่งตั้งแล้ว กลายเป็นภรรยาอย่างดีที่สุด ซึ่งพระยาอภัยวงศฤทธิ
ระพงหาได้ ทั้งในการที่เป็นแม่เรือนและเป็นกำลังที่เป็นอุปการะสามีด้วย
ความฉลาดแลมีไคลยหลังเก็บรศิกสาม จึงได้มีความเจริญสุขด้วย
กันมาช้านาน จนมรณภัยพรากจากกัน แต่คุณหญิงทราวมสงวนไม่แต่เคย
มีความสขอย่างเคียว ถึงความทุกข์ก็นำระไค้เคียวรู้สึกถึงสาหัส เช่นเมื่อ
ครวัยตาแลบรรดาพาทกันคืออยู่ภาคครึ่งหนึ่ง แต่หากมีสติห่วงเหนียว
มิให้พลอยวุ่นไป แลถือเอาฐานะที่เป็นผู้มีเรือนค่างหากแล้ว ทั้งหน้า
พยายามรับราชการช่วยแก้ความอียภาคของวงศ์ญาติต่อมา

เรื่องประวัติของคุณหญิงทราวมสงวนตอนที่จะได้โอกาสสนอง
พระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลทรงพระเมตตามาทก
พระองค์ถึง ๓ รัชกาลนั้น ก็มิคุณหญิงทราวมสงวนเข้าไปพึ่งพระบรม
ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ แล้วยับราชการต่าง ๆ ใน
ส่วนพระองค์ สนิองพระเดชพระคุณได้ตั้งพระราชหฤทัย จนเป็นผู้ซึ่ง
ทรงพระเมตตามากคน ๓ แลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ไค้ทรงคุ้นเคยแค่นั้นมา ครนดงขลล พ.ศ. ๒๔๓๒ เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำการเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๓ รอบ
ทรงพระกรุณาโปรด ๑ ให้สำรวผู้มัยบรรดาศักดิ์ซึ่งเป็นสหชาคเกิดร่วม
ยพระบรมราชสมภพ ทั้งพระราชอาคณะเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ได้จำนวนประมาณ ๔๐ คน ส่วนภรรยาข้าราชการ
นัยแต่ผู้ซึ่งทรงคุ้นเคยมิไม่กคน คุณหญิงทราวมสงวนก็สามเมีอยังเป็น

ที่พระพรหมบริรักษ์ เจ้ากรมตำรวจ เกิดยกย่องกันแลสหชาติทั้ง ๒ คน
 ใ้รับเชิญนั่งโต๊ะหลวง แลใ้รับพระราชทานเครื่องอุปโภคมีหีบหมาก
 เป็นต้น ซึ่งไปทใ้สร้างขึ้นด้วยเงินจำหลักลายรูปโคยฉลุ และมีอักษร
 แสดงเป็นทรวลักว่า พระราชทานสหชาติเมืองวารเฉลิมพระชนมพรรษา
 ครบ ๓ รอย

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระกรุณาโปรดใ้จัดตั้งสภาอุตสาหกรรม อันเป็นต้นของสภา
 กาศาษตย์กัน โปรดใ้สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ดำรง
 ตำแหน่งองค์ประธานสภา จึงทรงชักชวนบรรดานักวิมยรรวาศศีกศึกษักตั้งแต่
 เจ้านายแลหม่อมหม้าม พระราชวงศ์ ตลอดจนภรรยาข้าราชการผู้ใหญ่
 ผู้น้อย ใ้ช่วยกันรับหน้าที่ประกอยการต่าง ๆ ช่วยสภาอุตสาหกรรม
 ครั้งนั้นคุณหญิงทวามสงวนรับทำยาไทย แลคุณแลการพยาบาลคนไข้ด้วย
 ทำการโดยเอื้อเฟื้อแรงแรง จนใ้รับเลือกเป็นกรรมการคน ๓

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 จุลจอมเกล้าฝ่ายใน เวลานั้นสามียังมิใ้รับพระราชทานพานทอง แต่
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นจตุตถ
 จุลจอมเกล้าแก่คุณหญิงทวามสงวน ด้วยเป็นผู้มีบำเหน็จความชอบ
 ในส่วนตัว แลต่อมาเมื่อสามียกเลิกอนบรรวาศศีกศึกษักเป็นพระยามหาเทพ
 ใ้รับพระราชทานพานทองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ คุณหญิงทวามสงวนก็ใ้รับ
 พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้นอนชั้นเป็นชนิดคิยจุลจอมเกล้าด้วย

(๕)

ถึงยุคล พ.ศ. ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดให้มั่งงาผลองพระชนมพรรษาครบ ๔ รอบ แลดำรัสสั่งให้เชิญ
พวกสหชาติมารับพระราชทานเลี้ยง แลพระราชทานเครื่องอุปโภคเหมือน
มหาลัง คราวนี้ของพระราชทานเปลี่ยนเป็นเครื่องเงินกาไหล่ทอง จำนวน
พวกสหชาติมีน้อยลงกว่าครั้งยุคล พ.ศ. ๒๔๓๒ เกือบครึ่งหนึ่ง กวีย
พากันถึงมรดกไปเสียมาก จนเป็นที่สลดพระราชหฤทัยในสมเด็จพระพุทธ
เจ้าหลวง แลให้ทรงพระกรุณาแก่พวกสหชาติที่ยงเหลืออยู่ชงกว่า
แต่ก่อน พระยาอภิเษมฤทธิชัยคุณหญิงทราวมสงวนก็อยู่ในพวกสหชาติ
ที่ยงเหลืออยู่ทั้ง ๒ คนด้วยกัน

พอสิ้นรัชกาลที่ ๕ พระยาอภิเษมฤทธิ (ฉวิล อมาตยกุล)
ก็ถึงอนิจกรรม แต่เมื่อในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาคุณหญิงทราวมสงวนมาก กวียได้ทรงคุ้นเคย
ชอบพระราชอัธยาศัยมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ แลเมื่อสามถึงนิจกรรม
แล้ว คุณหญิงทราวมสงวนก็ยังรับราชการต่าง ๆ สนองพระเดชพระคุณ
ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินี พนยหลวง ค้อมมาอย่างเต็ม
แต่มาถึงตอนที่คุณหญิงทราวมสงวนปรารภถึงอิฎฐภาพจึงเป็นหม้ายแลเป็น
ผู้ปกครองบุตรธิดาอยู่คนเดียว เห็นว่าอายุก็เข้าในเขตความชรา แล
บุตรธิดาก็สามารถ เลี้ยงตนเองได้ โดยมากแล้ว แลจึงคิดจัดการแบ่ง
สมบัติเสียให้ทันตาเห็นสิ้นห่วงใย ในกรณีที่ได้รับพระราชทานพระบรม
ราชานุเคราะห์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนจักสำเร็จ

(๖)

ตลอด แล้วย้ายจากบ้านเดิมไปสร้างบ้านเรือนอยู่ใหม่ที่ริมถนนพระราม ๕
แขวงอำเภอสามเสน บ้านพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานนามว่า “บ้านสงวนสุข” ได้ยึดต่อมาจนตลอดอายุ

ในรัชกาลที่ ๖ คุณหญิงทวามสงวนได้รับพระราชทานเครื่องราช
อิสริยาภรณ์เลื่อนเป็นชั้นที่คิยจุลจอมเกล้า นับว่าเสมอชั้นภรรยาเจ้า
พระยา ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๓ กษัตริย์เจ้าหลวงเกษม
แลเข็มกลัดพระบรมนามาภิไธยประดับเพชรด้วย ในส่วนเครื่องประดับ
เกียรติยศซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีพันธุหลวงพระราช
ทานนั้น คือเข็มพระรูปกรอบประดับเพชร ๑ เข็มอักษรพระนามประดับ
เพชร ๑

ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรำลึกถึง
ความหลัง ซึ่งได้ทรงคุ้นเคยกับคุณหญิงทวามสงวนมาตั้งแต่ยังทรง
พระเยาว์ ทรงยกย่องว่าเป็นผู้มี ความซอมาในพระองค์ พระราชทาน
เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๕ เป็นบำเหน็จ แต่คุณหญิงทวามสงวนมิได้มี
โอกาสที่จะสนองพระเดชพระคุณต่อไป ด้วยแก่ชราแล้วเลยป่วยเป็นโรค
หัวใจพิการ ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ จำนวน
อายุได้ ๗๔ ปี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหีบของ
หีบลายก้านชด กับฉัตรเบญจาประดับศัพ สมอชั้นข้าราชการพานทอง
เป็นเกียรติยศ

(๗)

คุณหญิงทวามสงวนมีบุตร ๔ คน แลธิดา ๓ คน รวม ๗ คน คือ
๑ พระยาอภัยรณฤทธิ (กระเชียว อมาตยกุล) ได้แต่งงารกับ
คุณหญิงเลื่อน ธิดาพระยาไชยภูกราชเศรษฐี (ชวก ไชยภูกุกณะ)

๒ พระยาวิเชียรสรสาทร (อำนวย อมาตยกุล) ได้แต่งงารกับ
คุณหญิงพูน ธิดาพระยาไชยภูกราชเศรษฐี (มั่น เลหาเศรษฐี)

๓ พระยาอรอดกลวทาวัท (กระแส อมาตยกุล) ได้แต่งงาร
กับเพ็ญ ธิดาหลวงฤทธินายเวร (พุก เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

๔ ท่านผู้หญิงจรรยาจักรณาธิบดี (นางขาว) สมเด็จพระศรี
พัชรินทรา บรมราชินีนาถ คำรัสขอ แล้วพระราชทานเจ้าพระยาจรรยา
จักรณาธิบดี (มรว. บุ่ม มาตกุล ณ อยุธยา)

๕ นางสาวกนิพิศาล (ชลธ อมาตยกุล) ได้แต่งงารกับพระ
สารกนิพิศาล (คำวิที อมาตยกุล) บุตรหลวงพิเทศพิไลย (ประวัติ
อมาตยกุล)

๖ พระยารัถยาเทพ (เซาว์น อมาตยกุล) ได้แต่งงารกับวลี
ธิดานายประยูร อมาตยกุล

๗ นางสาวสนาน อมาตยกุล

ในที่นี้เรื่องประวัติของคุณหญิงทวามสงวน อภัยรณฤทธิ จะ
กล่าวถึงธิดาอาศัยแลคุณสมบัติของคุณหญิงทวามสงวน ว่าตามความคิด
ของข้าพเจ้าเองซึ่งได้เป็นมิตรกับคุณหญิงทวามสงวน ตั้งแต่รู้จักกันมา
จนตลอดอายุ ส่วนคุณสมบัติข้อสำคัญนั้นข้าพเจ้าเห็นว่าตรงตามบทพระ
บาลีว่า “ อตุคฺคสมุมาปณฺธิ ” คือตั้งคนไว้ในที่ชอบ ไม่มักใหญ่ใฝ่สูงแล

(๘)

ไม่ถ่อมฐานะของตนเกินไปทั้ง ๒ สถาน จะคบค้าสมาคมกับผู้ใดไม่ว่า
ที่มียศศักดิ์สูงกว่าหรือเสมอกันหรือต่ำกว่า ที่สุขแม้มีอาชีพต่างกัน
ประการใด คุณหญิงทราวมสงวนย่อมนางตนเหมาะแก่การสมาคม จึง
ไม่มีผู้ใดจะรังเกียจ ใครได้คบหาสมาคมก็มีแต่ชอบมีมากกันยิ่ง แม้
ตามเรื่องประวัติตั้งแต่สมัยเมื่อยังเป็นสาว แลสมัยเมื่อมีสามีตลอดมา
จนถึงสมัยเมื่อเป็นหม้ายแลแก่ชรา ก็รู้จักวางตนเหมาะแก่ฐานะทุก
สมัยมา เห็นจะเป็นด้วยข้อนี้เป็นสำคัญจึงมีผู้ที่ชอบพอกับคุณหญิง
ทราวมสงวนมาก แลมีทุกชั้นวรรคาศักดิ์ ขอที่ข้าพเจ้ากล่าวอ้างตาม
ความเห็นท่านผู้อื่นจะเห็นชอบด้วยหรือคิดเห็นเป็นอย่างอื่นก็ตาม แต่
ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะเห็นพ้องกันหมด ว่าในบัณฑิตวิกรมผู้ชอบพอกว้าง
ขวาง จะหาผู้อื่นในฐานะเช่นเดียวกันให้เสมอเหมือนคุณหญิงทราวมสงวน
เห็นจะทำได้ ไคยยาก

ฉ.ร.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบรรพ์

จดหมายเหตของฟอลคอนเรื่องให้ทางฝรั่งเศส จักคนทดลองเข้ามาเมืองไทย	หน้า ๓
จดหมายเหตของยากหลวงวาเซ ว่าด้วยการวิจัยของทุกุศไทยที่เมืองเบรตส์	๖
ว่าด้วยทุกุศไทยถึงกรุงปารีส	๘
ว่าด้วยทุกุศไทยเข้ากรุงปารีส	๓๓
ว่าด้วยกระบวนวิจัยทุกุศไทย	๓๓
จดหมายมองซีเออเคอเลียอน ว่าด้วยยานุชชิงของทุศไทยตั้ง	๓๕
จดหมายมองซีเออเคอเลียอน ว่าด้วยความเร็วข้อยของทุกุศไทย	๓๘
จดหมายมองซีเออเคอปริชาเซีย ว่าด้วยสำแกงข้อปลุจลาวิสันนา	๓๘
จดหมายเหตของยากหลวงวาเซ ว่าด้วยบันโคไค้วยเก็บรติ ในการปลุจลาวิสันนา	๒๐
คำชมเชยของมองซีเออเคอปริชาเซียแสดงต่อทุกุศไทย	๒๓
คำชมเชยของยากหลวงวาเซแสดงต่อทุกุศไทย	๒๓
จดหมายมองซีเออเคอปริชาเซียว่าด้วยการเลี้ยงทุกุศไทย ที่ไฮเคิลมากัมเคอเนมอง	๒๖
จดหมายมองซีเออริคแบร์ชเรื่องรัยคนไทยเข้าศาสนาฤคฤค	๒๘
จดหมายมองเซนเยอร์วาโนว่าด้วยข้าวขมดในเมืองไทย	๓๒
จดหมายมองเซนเยอร์ลาโนถวายขจรฟอลคอนเป็น มหากเล็กทุกุศเคอบูรกอียน	๓๕

จดหมายมองเซนต์เยอร์ลาโนถวายบุตรฟอลคอนเป็นมหากเล็ก ทุกทั้งยู	หน้า ๓๗
จดหมายมองเซนต์เยอร์ลาโน เรื่องขอฝรั่งเศสมาตั้งบริษัทซื้อขายมาลากา	๓๗
ว่าด้วยมองซีเออร์ฟัยแวงกลับไปประเทศฝรั่งเศส	๓๘
ว่าด้วยพวกซอลันทาในเมืองไทย	๔๓
จดหมายมองซีเออร์ฟอลคอนขอใจที่ฝรั่งเศสรับรองทูตไทย	๔๔
จดหมายเหตุของคุณเขาคหลวงว่าด้วยพวกแขกมกกาซา เป็นขบถ	๔๕
สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ ๑๔	๕๒
จดหมายมองซีเออร์เคอเซเนเลเรื่องมองซีเออร์ลาบูแบ กับมองซีเออร์เซเบเรต์เป็นราชทูตเข้ามากรุงสยาม	๕๔
จดหมายขาดหลวงเคอลาเซซเรื่องการรับรองทูตไทย	๕๖
จดหมายมองซีเออร์มาตีโนเรื่องรับรองทูตแลทวารฝรั่งเศส	๕๘
จดหมายมองซีเออร์เคอเลียอนบอกข่าวที่ขาดหลวงคาซา ล่วงหน้ามาจัดการก่อนทูต	๖๒
จดหมายมองเซนต์เยอร์ลาโนบอกข่าวเรื่อง ทูตฝรั่งเศสทำสัญญากับไทย	๖๓
ความเห็นเรื่องข้อสัญญา	๖๔
จดหมายมองซีเออร์เคอเลียอนขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ช่วยฝากฝังคณะขาดหลวง	๖๖

จดหมายมองซีเออร์มาคีโนในเรื่องขยดในเมืองไทย	หน้า ๖๗
เรื่องเรียกนายพลเคฟ้าซ์ไปเมืองละโว้	” ๖๗
นายพลเคฟ้าซ์ไม่ยอมไปเมืองละโว้	” ๖๘
ว่าด้วยความประพฤติกิของพระเพทราชา	” ๗๒
เรื่องการจับแลฆ่าฟอลคอน	” ๗๗
เรื่องจับพวกยุโรปแลผู้ถือศาสนาคริสต์เคียน	” ๗๘
เรื่องพระเพทราชาให้มองซีเออร์เคอล็ยอนขึ้นไปหา	” ๗๘
ว่าด้วยพระเพทราชาเรียกนายพลเคฟ้าซ์	” ๘๐
มองเซนเขอลาโนดกรเรียกไปเมืองละโว้	” ๘๒
เรื่องนายพลเคฟ้าซ์มาดงยางกอก	” ๘๓
การต่อสู้กันครั้งแรก	” ๘๔
เรื่องพระเพทราชาให้มองเซนเขอลาโนลงไปยางกอก	” ๘๕
จดหมายมองซีเออร์เคอล็ยอนเรื่องพระเพทราชาให้ขึ้นไปหา	” ๘๖
จดหมายมองซีเออร์เคอปรุชาเซียเรื่องมองเซนเขอลาโน	
แลมองซีเออร์เคอล็ยอนให้คำแนะนำนายพลเคฟ้าซ์	” ๘๘
จดหมายเทศของมองซีเออร์เคอล็ยอนชี้แจงเรื่องการแนะนำ	
นายพลเคฟ้าซ์	” ๘๐
ว่าด้วยเหตุที่สังฆราชออกความเห็นให้แก้	
นายพลเคฟ้าซ์	” ๘๓
ว่าด้วยเหตุที่สังฆราชแนะนำไม่ให้นายพลเคฟ้าซ์	
ขึ้นไปเมืองละโว้	” ๘๕

จากหมายเหตุของมองซีเออร์เทอดัสยอนว่าด้วยเรื่อง ภรรยาคนซกันซกันฟอลคอน	หน้า ๓๐๘
จากหมายเหตุของซีเออร์เฟโรเรื่องมากัมคอนซกันซกัน มาทานายพลเคฟาช	๓๑๗
ว่าด้วยข้อสัญญาที่นายพลเคฟาชทำกับไทย เมื่อจะออกจากกรุงสยาม	๓๒๐
จากหมายเหตุของคณะบาทหลวงเรื่องการกักขยบคน เรื่องความประพฤติของนายพลเคฟาช	๓๒๔
มองเซนเขอตาโนดุกชัย	๓๒๕
นายทหารแลพลทหารฝรั่งเศสตุกชัย	๓๒๘
มองเซนเขอเทอเมเตโตโปลิสตุกของจำ	๓๒๘
นายทหารแลพลทหารฝรั่งเศสคองจำคุก	๓๓๐
พวกบาทหลวงแลพวกมิชชันนารีดุกชัย	๓๓๐
ฝรั่งพวกวิมัทดุกชัย	๓๓๒
มองซีเออร์โปมาไม่ดุกชัยได้เป็นผู้ส่งสเยียงให้หนักไทย	๓๓๒
พวกฝรั่งเศสตุกวิบ	๓๓๓
มองซีเออร์มาคิโนกับมองซีเออร์เซอวเรอย์ดุกชัยได้	๓๓๔
พวกควิสเคียนคองซังคูก	๓๓๕
ยกเว้นพวกมิชชันนารีไม่คองทังาร	๓๓๗
ว่าด้วยพวกนักไทยในเวลากลางคืน	๓๓๘

(๕)

มีผู้ชกศัพมของเซนเขอร่าแมเคอลามอก แลมองซีเออร์เคอชันเคอชัว	หน้า ๓๔๐
การโต้ตอบในระหว่างข้าราชการไทยกับสังฆราช เรื่องนายพลเคฟ้าชัไปอยู่ที่ภูเก็	๓๔๐
มองซีเออร์เปเรชแลดยาคหลวงหลยเคอลาแม เคอเคเออดุกจัย	๓๕๓
ยาคหลวงหลยดิงแก่กรรม	๓๕๒
มองซีเออร์เปเรชไครัยัคในศาสนาแลดุกจัยคูก	๓๕๓
มองซีเออร์โปมาดุกท่านพระคสังชัค	๓๕๖
เพลงใหม่ย่านมองซีเออร์มาคิโนแลมองซีเออร์ เซอวเรอຍ	๓๕๖
คนไทยซึ่งเป็นประกันที่ยานนายพลเคฟ้าชัคไวมาดิง	๓๕๗
มองซีเออร์เฟเวมาดิงแลดุกชัค	๓๕๗
พวกฝรั่งเศสออกจากภูเก็	๓๕๗
พวกยาคหลวงดุกหลยดิงหลวง	๓๕๗
มองซีเออร์ไปมาทำฎีกาดววย	๓๖๓
คำขอร้องของมองซีเออร์ไปมา	๓๖๒
คำขอร้องของมองเซนเขอร่าดาโน	๓๖๔
ข่าวไม้คักจากฝรั่งเศส (คอฝรั่งเศสเสียบเอวียบใน การสงคราม)	๓๖๔

(๖)

พวกฝรั่งเศษที่เป็นนักโทษคังของจำคุก	หน้า ๓๖๕
มองซิเออร์เยฟร่าคมองซิเออร์ ไปมาแลมองซิเออร์	
เฟเวอริงแทนพวกมิชชันนารี	” ๓๖๖
ปล้อยนักโทษอังกฤษสามคน	” ๓๖๗
มองซิเออร์มาตีโนเข้าแซก	” ๓๖๘
มองซิเออร์ ไปมาจัดการทำคำร้องแลการเขาะเขี้ย	
ของพวกไทย	” ๓๖๘
อาชบิชอบเมืองมานิลาส่งเงินมาให้	” ๓๖๘
จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงเรื่องการปล้อยนักโทษ	” ๓๗๐
จดหมายบาทหลวงเกอลาเซซเรื่องบาทหลวงคาซาจะเข้ามา	
กรุงสยามอีก	” ๓๗๐
สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระคลังทอยเรื่องคอบบาทหลวงคาซา	” ๓๗๘
สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระคลังซึ่งแจ้งเหตุทนายพลเคฟ้าซ์	
ทำผิดสัญญาจนเกิดความเคือครอื่นทั่วไป	” ๓๘๓
สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระคลังเรื่องเสนาบดีการต่างประเทศ	
ฝรั่งเศษคนใหม่แลจัดการคอบรับบาทหลวงคาซา	” ๓๘๗
จดหมายมองซิเออร์บันโตเรื่องคณะบาทหลวงพันไทย	
กลับทำการสอนศาสนาใต้ อีก	” ๓๘๘
จดหมายมองซิเออร์บันโตเรื่องเกิดความไข้ใหญ่ในกรุงสยาม	” ๓๙๓
จดหมายมองซิเออร์ไปเกเรื่องเกิดความไข้ใหญ่ในกรุงสยาม	” ๓๙๓

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ที่พระนารายณ์มหาราช

เรื่องมองเซนเยอร์ลาโน (ต่อ)

แต่ ค.ศ. ๑๖๗๕-๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๒-๒๒๓๕)

ว่าด้วยการแต่งทูตไปประเทศฝรั่งเศสต่อมา

ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ว่าด้วยความฉลาดผันแปรของคอนซตันตินฟอลคอน
ที่เกี่ยวกับการจะแต่งทูตไทยไปยังประเทศฝรั่งเศสอีกคราวหนึ่ง

จดหมายเหตุของฟอลคอนให้ไว้แก่บาทหลวงตาซา

เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

ท่านจะต้องรับทราบอย่างที่สุดที่จะจัดการพุกกัซสังคยาปา พุกกัซ
แปร์เยเนราล (Père Général) แลพุกกัซบาทหลวงเดอลาเชซ (De
la Chaise) เพื่อขอรับของต่าง ๆ จากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโดยเร็วที่สุด
สำหรับเป็นการตั้งเค้าของศาสนาคริสต์เตียนในประเทศสยาม ของต่าง ๆ
ที่จัดการเหล่านี้จะได้บรรยายต่อไป แลเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าได้พุกกัซ
ท่านไว้หลายคราวแล้ว ทั้งนี้ขอให้เป็นความลับในระหว่างเราสองคน
เท่านั้น อย่าได้ให้แพร่หลายออกไปเลยเป็นอันขาด

คือจะต้องจัดเรือของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขึ้นทุกคน ๖๐ หรือ ๗๐ คน
 ซึ่งเป็นคนที่เฉลียวฉลาดไหวพริบในการงารทั้งปวง ทั้งต้องเป็นคนที
 ชอบตรงควย คนเหล่านี้จะต้องมีทุนติดตัวมาสำหรับหาเลี้ยงตัวเองได้
 และจะต้องเข้าทำราชการของพระเจ้ากรุงสยามโดยไม่คิดหาผลประโยชน์
 ใดๆ ข้อนสำหรับขงกันคนพวกครหานินทาต่าง ๆ เมื่อคนพวกนี้
 ใดทำการก่เลือนตำแหน่งหรือหน้าที่ขึ้นจะได้ ไม่มีคนขัดขวางต่าง ๆ ถ้า
 หากว่า แปร่เยเนรล (Père Général) จะต้องการส่งยาทหลวงใน
 คณณนั้นมาข้างแล้ว เป็นการจำเป็นที่ยาทหลวงเหล่านี้จะต้องแต่งตัว
 อย่างคนสามัญ แต่ไม่ควรจะให้พวกที่มาด้วยพร้อมกันรู้จักด้วยจึงจะดี
 ถ้าหากว่าพวกนี้จะขาดเหลืออย่างไร ข้าพเจ้ารับรองจะช่วยทุกอย่าง
 และจะเอาอำนาจของข้าพเจ้าช่วยออกหนุนพวกนี้ ให้เขาได้รับตำแหน่ง
 หน้าที่อย่างกที่มอยู่ในเมืองไทย เช่นตั้งให้เขาเป็นผู้ว่าราชการเมือง
 ผู้บังคับการข้อมเป็นต้น และจะจัดการให้เขาได้บังคับบัญชาของทัพทั้งยก
 แลเรือ ทั้งข้าพเจ้าจะเป็นผู้หาหนทางให้พวกนี้ไปเข้าทำราชการในพระ
 ราชวัง แลทำการในหน้าที่ของรัฐบาลต่าง ๆ จนที่สุดหน้าที่อันสำคัญ
 ในส่วนเกี่ยวแก่เฉพาะในพระราชวังของพระเจ้ากรุงสยามก็จะให้ตกในหน้า
 ที่ของคนเหล่านี้ กล่าวโดยสั้น ๆ ก็คือข้าพเจ้าจะไ้ใช้พวกนี้ เหมือน
 อย่างเป็นที่ปรึกษาของข้าพเจ้าในงารการทั้งปวง ทั้งข้าพเจ้าได้อธิบายให้
 ท่านทราบหลายครั้งแล้ว แลเพื่อให้การนี้เป็นผลที่สุดโดยรวดเร็วแล
 แน่นอนนั้นจะต้องกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้อง

ยกเมืองสงขลาไว้ก่อน แล้วให้ส่งคนแลทหารมาอยู่ซึ่งเป็นการสำคัญ
มาก เพราะเหตุว่าถ้าได้จับเมืองนันทบุรีเรียบร้อยแล้ว ก็หมกอินทรีรายไม่
ต้องกลัวอะไรอีกต่อไป เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ยินดีพาพ่อค้าที่จะตั้งการ
ค้าขายได้ แลเป็นทางสำหรับขึงกันแลปกครองของคณะฝรั่งเศษใน
เมืองเขมร เมืองจำปาศ เมืองญวน แลเมืองตังเกี๋ย แลถ้าจะจัดการให้
สินค้าทั้งหลายได้ ไอนเข้าไปอยู่ในเมืองไทยเมื่อไร ก็จะไม่เป็นการ
ยากอันใด

อีกประการ ๓ เป็นกรจำเป็นที่จะต้องเลือกคนที่จะส่งมายังเมือง
ไทยนี้ ให้เป็นคนที่มีเรื่อของตัวเองบ้าง แลให้คนเหล่านั้นพาเรื่อของ
ตัวมาด้วย เพราะนอกจากการที่เรื่อเหล่านั้นจะเป็นประโยชน์ต่อเขาเอง
ข้าพเจ้าก็เต็มใจจะใช้เรื่อของพวกนมากกว่าจะใช้เรื่ออื่น ๆ แลข้าพเจ้า
จะได้จัดการหาหนทางให้เจ้าของเรื่อพวกนได้ทำการค้าขายให้เจริญ ซึ่ง
เขาจะทำไม่ได้ในเรื่อของบริษัทร

เพื่อให้ความมกคณนั้นเป็นผลสำเร็จนั้น อะไร ๆ ก็พร้อมหมดแล้ว
ไม่มีขาดเหลือบกพร่องเลย ที่เมืองนันทบุรีของอาหารก็บริบูรณ์ทุกอย่าง
ยังมีเหล็กคอกแลทองแดงสำหรับทำเครื่องมอต่าง ๆ ได้ทุกอย่างจนที่สุด
จะหล่อขึ้นใหญ่ก็ได้ เพราะเดื่องมอที่จะทำพร้อมอยู่แล้ว ยิ่งขาด
แต่คนที่จะทำเท่านั้น ซึ่งจะต้องระมัดระวังอย่างลยที่สุด ถึงข้าพเจ้า
ได้อธิบายให้ท่านทราบไว้แล้ว

บางทีจะมีผู้คัดค้านว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามสวรรคตเสียแล้วแล
ของต่าง ๆ เหล่านี้ไ้มาถึงสันดอนแล้ว การที่ศึกไว้ก็จะตั้งล้มละลาย

หมด แต่ข้าพเจ้ารับรองแลรับสัญญาว่า ผู้ที่จะเสวยราชสมบัติแทน
พระเจ้ากรุงสยามต่อไปนั้น จะยอมการต่าง ๆ ทุกอย่างก็กว่าพระองค์
ผู้ที่สวรรคต และจะได้รักษาความศวกจากพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่มากขึ้น
ทั้งการที่เกี่ยวด้วยศาสนาก็จะง่ายแลศวกขึ้นด้วย

ความเห็นแลความคิดต่าง ๆ ทั้งที่กล่าวมานี้ จะต้องจัดการโดย
ระมัดระวังแลโดยเร็วที่สุด ทั้งข้าพเจ้าได้อธิบายให้ท่านแลเซอร์วาเลีย
เคอโซมองเข้าใจอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอรับรองต่อท่าน ขอให้
จัดการในเรื่องนี้ต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย

ข้าพเจ้าหวังใจว่าท่านจะได้เดินทางโดยสวัสดิภาพ แลหวังใจว่า
ท่านคงจะได้กลับมาโดยเร็วด้วย

เขียนในเรือของข้าพเจ้า ที่ปากน้ำเจ้าพระยาในเมืองไทย
ณวันที่ เกษณธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

จดหมายเหตุของบาทหลวงวาเซ

ว่าด้วยการรับรองราชทูตที่เมืองเบรสต์ (Brest)

เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) เรือได้
ทอดสมอที่ท่าเรือเมืองเบรสต์ ข้าพเจ้าได้รีบขนยกไปก่อนเพื่อจะไปออก
มองซีเออร์ เกอคลูโซ (Decluseaux) หัวหน้ากระทรวงทหารเรือของ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้ทราบ ข้าพเจ้าได้เล่ารายละเอียดถึงการที่พระเจ้า

กรุงสยามได้ทรงรับรองราชทูตฝรั่งเศส แลในชั้นนี้มองซีเออร์เคอโซมอง
แลมองซีเออร์เคอชัวซิกก็ได้เล่าความตรงกัน เพราะฉะนั้นมองซีเออร์
เคอคลุโซ จึงเตรียมการรับรองราชทูตสยาม ให้เป็นการใหญ่โตองคางม
สมกับที่พระเจ้ากรุง สยามได้รับรองราชทูตฝรั่งเศสที่เมืองไทย มาแล้ว
บ้านที่มองซีเออร์เคอคลุโซพักอยู่นั้น เป็นบ้านของหลวงใหญ่โตแล
เครื่องประดับประดาเป็นของงงามมาก มองซีเออร์เคอคลุโซได้พักอยู่
ในห้องเล็กห้องเดียวพร้อมภรรยา พวกนั้นได้ยกให้ราชทูตแล
ข้าราชการสยามอยู่ทั้งหมด ในชั้นแรกมองซีเออร์เคอคลุโซได้สั่งเสียบึง
แล รองรับประทานต่าง ๆ มาบังเรื่อวโซ แลเรือมาลิน ครั้นเวลา
ประมาณบ่าย ๔ โมง มองซีเออร์เคอคลุโซ ได้มาเองพร้อมด้วย
เจ้าพนักงานนายทหารทั้งขกแลเรือ แลพวกผู้ๆ ที่อยู่ในเมืองเบรสต์
ด้วย เมื่อได้ทักทายปราไปสยกันตามธรรมเนียมแล้ว มองซีเออร์
เคอคลุโซได้ขอให้ท่านราชทูตได้ ไปรคพักบนเรือก่อน ในวันนั้นอย่าเพื่อ
ขนยกเลย เพราะท่านราชทูตได้มาถึงไทยไม่ทันรู้ตัว จึงไม่ได้เตรียม
การไว้รับรองความเกียรติยศ ที่ควรจะรับรองท่านราชทูตในเมืองฝรั่งเศส
แล้วมองซีเออร์เคอคลุโซได้กลับไปเตรียมการรับรองแลส่งการวางรต่าง ๆ
คลอกรุ่ง ครั้นรุ่งขึ้นพอสว่าง ย้อมที่หน้าเมืองได้ยิงปืนใหญ่ ๕๐ นัด แล
ยื่นคาพลทหารที่ประจำอยู่บนข้อมันนั้นได้ ยิงปืนเล็กพร้อมกัน ยังมีปืน
ใหญ่อีกกว่า ๒๐๐ กระบอก ซึ่งอยู่ตามสพานแลทอน ได้ยิงไม่หยุด
ตลอดวัน พวกเรือที่มขนใหญ่ก็ยิงเหมือนกัน ครั้นเวลาบ่ายประมาณ

หอสมุดกลาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒ โมง มองซิเออร์เคอคลูโซ ก็ทำนผู้ว่าราชการเมืองแลข้าราชการ
 เจ้าพนักงานทั้งหลาย แลกับคณนายเรือได้พร้อมกันนำเรือลำหนึ่งซึ่ง
 คาคแลประคัยด้วยผ้าลายทอง บักรงทิวทำด้วยแพรสีขาวยักทอง
 ทำเรือทำเป็นคหาอย่างงดงามนำสมบัญญุคนได้ ๓๐ คน เรือลำนี้มี
 คนคักกรเชิง ๕๐ คน แแต่กัอย่างเรือข้อยทุกคน แลมีบันใหญ่ขนาด
 ย่อมทาเงิน ๓ กระบอก มีแตร มีฉาบ มีขิม มีซอณัไม่ถ้วนด้วย ท่าน
 ทออกชอมาแลนนได้นำเรือลำนี้มาอย่างช้า แลเรือทั้งหลายได้ไกรมา
 เป็นกระบวนอย่างเรือข้อยจนถึงเรือที่ท่านราชทศสยามอยู่ เจ้าพนักงาน
 เหล่านัได้อออยู่ครึ่งชั่วโมงเพื่อที่ท่านราชทศเตรียมตัว ครันแล้วท่าน
 ราชทศสยามได้ลงมาในเรือ นั่งตเกยรคัยศ มองซิเออร์เคอโซมอง
 กับมองซิเออร์เคอชวืคตามหลังท่านราชทศสยามลงมา มองซิเออร์
 เคอคลูโซหัวหน้ากระทรวงทหารเรือนั่งข้างขวา ท่านผู้ว่าราชการเมือง
 นั่งข้างซ้าย ล้ามแลทัวพเจ้านั่งเคียงผู้ว่าราชการเมือง ส่วนข้าราชการ
 ไทยที่มากในคณะราชทูคนนไคลงเรือลำอื่น ๆ ซึ่งไคจคเตรียมไว้ พระราช
 สาส์นของพระเจ้ากรุงสยามน บัญหีบทองคำวางอยู่บนตักท่านราชทศ
 ที่ ๓ พอต่างคนได้นั่งตามทแลวกไคออกเรือทันที เรือชอวโซไค
 ยิงบันใหญ่ถุกกระบอก เรือชอมาลันก็ยิงเหมือนกัน ฝ่ายขมขม
 ที่ทำเรือแลเรือทุก ๆ ลำไคยิงคอบพร้อมกัน แลไคยิงต้อไปจนตักแล้ว
 ก็ยังไม่หยุดยิง ครันขมไปขมบกแล้ว มีทหารถืออาวุธทั้งกองแล
 เจ้าพนักงานพลเรือมาพร้อมอยู่ตันทัน ตั้งกองเป็นสองแถวให้พวก

เราเค็วในระหว่างกลาง ยังมีราษฎรชาวบ้านอีกเป็นอันมากได้มา
 จากที่ต่าง ๆ พร้อมกันอยู่ที่นั่น พอพวกเราได้ขึ้นไปบนบ้านแล้ว
 ท่านหัวหน้าราษฎร (Mayor) แลเจ้าพนักงานรวง ๆ (Alderman) ได้
 มาหาพร้อมกันแลกล่าวคำรับรองท่านราชทูต ทั้งเอาของมาให้ คือสุรา
 ต่าง ๆ เครื่องกวบน เทียนไขแลผลไม้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระคนั้น ฝ่าย
 ภรรยาของมองซีเซอร์เคอคลุโซ ก็ได้รวบรวมขันคาผู้หญิงผู้ใดใน
 เมืองเบรสก์ ล้วนแต่แต่งตัวอย่างงดงามที่สุด พอท่านราชทูตไทยก็
 เค็วเข้าไปในห้องใหญ่ ผู้หญิงเหล่านั้นก็คาน้ำพร้อมกัน ตั้งแต่เกิดมา
 ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ท่านราชทูตสยามได้รับหญิงชาวต่างประเทศที่แก้ว
 แลในเรื่องขบขันเพื่อกันไม่ให้ท่านราชทูตคกใจ ก็ได้ขบขันให้รู้ตัวกัน
 ไว้เสียแล้ว ท่านราชทูตก็ ได้จับมือมาคัมเคอคลุโซ ๆ จึงได้พา
 ท่านราชทูตเข้าไปในห้องอันงามห้องหนึ่ง ซึ่งได้เตรียมการเลี้ยงไว้
 อย่างใหญ่โตอยู่ในห้องนั้นแล้ว ครั้นกลางคืนเวลายาม ๓ ได้จกโต๊ะ
 รับประทานอาหารไว้ ๒๔ ที่ แลได้เลี้ยงอาหารล้วนแต่อย่างอร่อย
 นำรับประทานแลเป็นของที่หายากทั้งนั้น นอกจากโต๊ะใหญ่นั้น ยังมี
 โต๊ะเล็กอีก ๖ โต๊ะ ๆ หนึ่งนั่งได้ ๘ คน ทั้งโต๊ะใหญ่โต๊ะเล็กเหล่านั้น
 รับประทานอาหารพร้อมกันหมด ในระหว่างที่รับประทานอาหารนั้นก็มมีโหรยลเลง
 เพลงต่าง ๆ แลมีคนเสียงอย่างไพเราะร้องรับด้วย เมื่อเสร็จการเลี้ยง
 แลต่างคนก็ลากลับไป เพื่อบ้านราชทูตจะได้พัก สิ่งที่ทำให้ข้าพเจ้า
 ประหลาดใจนั่นก็คือได้เห็นท่านราชทูตไม่มีความสทกสท้านเลย แลวาง

ท่าทางสมเกียรติยศ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าทำนายว่าการข้างหน้าคงจะเป็นผลดี
จริงอยู่ตามทางใต้สนทนากันอยู่เสมอๆ ถึงธรรมเนียมแลแบบแผน
ก็ต่าง ๆ ของประเทศฝรั่งเศส เพราะฉะนั้นเมื่อท่านราชทูตได้มาเห็นเข้า
แล้วจึงไม่รู้สึกแปลกอะไร ไม่เหมือนกับคนที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังเลย

ในระหว่างที่ยังคอยฟังข่าวจากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่นั้น มองซิ
เออร์เคอคลโซก็คอยระวังที่จะทำให้ท่านราชทูตเพลิดเพลินอยู่เสมอ จึง
คิดอ่านหาเรื่องแปลก ๆ ใหม่ ๆ ให้ทุกวัน บางทีก็ไปชมเรืออย่างงาม
ที่สุด บางทีก็ไปดูการทำเชือก วันนึ่งไปดูทหารปืนใหญ่ซ้อมยิง ฟรัง
ก็ไปดูการหล่อปืนใหญ่แลหล่อลูกแตก สิ่งที่ท่านราชทูตชอบชมมากที่สุด
ความชำนาญแล้วองไวของคนทำเชือก ภายในเวลาสามชั่วโมงได้เห็น
ทำเชือกยาว ๑๕๐ วา โค ๓๐ นิ้ว เป็นการเสร็จบริบูรณ์ การที่เขวตาม
ข้างต่าง ๆ กินเวลาวันหนึ่ง แลการไปดูที่เก็บเอาวูลต่าง ๆ ก็ไปดูเสีย
วันหนึ่งเหมือนกัน ท่านราชทูตได้ชมเครื่องสำหรับล้างข้อน่าอัศจรรย์
แลได้ประหลาดใจเมื่อได้เห็นการเรียงเรือสำหรับขุดล้างท้องเรือเป็นการ
ง่ายเช่นนั้น แต่อะไรจะทำให้ประหลาดใจยิ่งกว่าที่เห็นคนทำงานมากมายถ่าย
กองในท่าเรือเมืองฝรั่งเศสเฉพาะแต่แห่งเดียวเท่านั้น เป็นไม่มี

ว่าด้วยราชทูตถึงกรุงปารีส

พวคนในราชสำนักของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ซึ่งจะเป็นคนประจำ
อยู่กับท่านราชทูตคนกว่าราชทูตจะออกจากประเทศฝรั่งเศส ได้มาถึง

แล้ว ก็โค้เตรียมการทุกอย่างที่จะไปยังกรุงปารีสต่อไป ชนคามือง
 ต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในระยะทางที่ท่าราชทูตจะต้องผ่านไปในนั้นได้รับคำสั่งจาก
 เสนายกั ให้ออกการรับรองท่าราชทูตให้เต็มเกียรติยศ เพราะฉะนั้น
 พวกชาวบ้านจึงออกมาคอยรับตามประตูบ้าน เมืองไหนที่มีชนใหญ่ก็
 ได้ยิงชนรับ พวกเจ้าพนักงานฝ่ายพลเรือนก็มากล่าวคำรับรองแลเอา
 ของมาให้ พวกชายหลวงคนละต่าง ๆ ก็มาแสดงความยินดีในการที่
 ท่าราชทูตได้มาถึง โดยสวัสดิภาพ พวกผู้หญิงก็มากูท่าราชทูต
 รับประทานอาหาร กล่าวสั้น ๆ ก็คือชนิตาชนทั่วไปไม่ว่าคนใหญ่
 คนเล็ก คนชั้นสูงหรือชนต่ำ ดูพร้อมใจกันมาแสดงความยินดีที่ราชทูต
 ได้มาถึงประเทศฝรั่งเศส เมื่อไปถึงที่แห่งใดก็ได้ใช้จ่ายเงินของพระ
 เจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกแห่ง แลในหมู่บ้านเล็ก ๆ ก็ได้ทำการรับรองไม่น้อย
 กว่าในเมืองใหญ่ ตอนจากเมืองเบรสตองเมืองออลียง (Oréans)
 ต้องใช้รถเข้าธรรมดา ที่เมืองออลียงมีรถอย่างสะอาดมากคอยรับ แลรถ
 เหล่านี้นำไปจนถึงเมืองแบน (Berny) เพราะที่เมืองนี้เครื่องเรือน
 ในที่พักท่าราชทูตเป็นเครื่องเรือนของหลวงทั้งนั้น ได้พักอยู่ที่เมืองนี้
 ประมาณเดือน ๓ เพื่อคอยให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสด็จกลับจากพระราชวัง
 เวอซาย เวลาที่พักอยู่ในเมืองนี้เป็นเวลาที่สนุกแลสบายมาก เพราะมี
 คนมาหามากแลมาจากรอบยทิศ แลที่มามากกว่าที่อื่นก็ค้อมมาจากกรุง
 ปารีส ยางคนก็พาคนเซิกมา ยางคนก็พาผู้ที่เดินร้ออย่างค้อมมาให้ดู

บางคนก็เล่นละคอนอย่างน่าขัน บางคนก็ไล่ลวดทกขเมน บางคนก็แต่ง
 ด้วแฟนซี แต่งอย่างผู้หญิงผู้ชายชาวสยาม จีน ยิบสัน แลญวนแลมีคนซึก
 ซอ ๒๔ คน แต่ซอที่น่าขันแลแปลกที่สุดก็คอในเวลาที่ท่านมาควีเคอ
 เซเนเล (Seignelay) ไค้มาพร้อมด้วยบุตรแลภรรยา แลมาควีเค
 อกเซเนเลก็ไม่ต้องการให้รู้ว่าตัวเป็นใคร เพราะไค้จักให้มองซีเออร์
 อกมองโตเซียบ (Montausier) ปลอมตัวเป็นหัวหน้า ควยคุมท่านผู้ม
 ือชื่อเสียงเหล่านี้ เพราะในคนหมื่น มีทั้งตุ๊กแลคชเชษชัวย ไค้มีคนมา
 เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่ามองซีเออร์อกเซเนเลแลคนอื่น ๆ จะปลอมตัวมาทงัน
 แลห้ามไม่ให้ข้าพเจ้าบอกท่านราชทูตที่ ๓ ให้รู้ตัว แต่เรื่องนก็เป็นการ
 สำคัญที่ระคองระวังไม่ให้ท่านราชทูตพลากไค้ ข้าพเจ้าจึงกระซิบค่อท่าน
 ราชทูตที่ ๓ โดยฉเพาะขออก ลักษณ รุบ่พรรณ ของ ท่าน ทั้ง หลาย ที่ จะ มา
 ในคราวนี้ แลไค้บอกลักษณมองซีเออร์อกเซเนเลกับภรรยา ทั้งลักษณ
 ของท่านอาชบิชอบเคอรู็ง (Rouen) โดยเลียบค เพื่อจะไม่ให้ผิดไค้ไค้
 เพราะท่าน อาชบิชอบ จะปลอม ตัวเป็น ขาคหลวง ประจำ ตัวมองซีเออร์อก
 มองโตเซียบ แลทั้งท่านมาควีเคอกเซเนเล แลท่านอาชบิชอบเคอรู็ง
 จะไม่ตึกเกรงหมายยศแลตำแหน่งจนอย่างเคียว นอกนั้นแการจะเป็น
 ไป่ประการไค้ ข้าพเจ้าคองยอมให้เป็นไป่คการ เพราะข้าพเจ้า
 เชื้อในความฉลาดไหวพริบของท่านราชทูตที่ ๓ พอแล้ว

เมื่อเราไค้นั่งไค้ระยิบประทานอาหารอยู่ช้านาน ไค้มีคนเข้ามาบอก
 ว่า ข้าราชการผู้ใหญ่ในเมืองเบรอกายัน (Bretagne) ฟังมาดิง แล

ขอโอกาสที่จะมาทำความเคารพต่อท่านราชทูต ข้าพเจ้าจึงได้ลุกจาก
โต๊ะออกไปรับแลมีขุนนางไทยตามข้าพเจ้าไปด้วย ๒ คน ข้าพเจ้าจึงได้
พาเข้าไปยังห้อง แลได้นำท่านผู้ที่มาใหม่มาพบกับท่านราชทูต ท่าน
ราชทูตจึงลุกขึ้นยืนแลไม่ยอมนั่ง หนกว่ามองซีเซอร์เคอมองโตเซียบะลง
นั่งข้างตัวราชทูตเสียก่อน แลรอนท่านผู้หญิงทั้งหลายได้นั่งพร้อมกัน
ตามที่ใดจักไว้ข้างซ้ายโต๊ะเสิร์ฟเรียบร้อยแล้ว ท่านราชทูตจึงได้นั่งลง
เมื่อท่านคนใดลงนั่งกันพร้อมแล้ว ท่านราชทูตจึงได้สั่งให้ยกกับเข่ากลับ
ไปแลให้เอาของหวานเข้ามา ของหวานในคราวนี้ก็ได้จัดอย่างงดงาม
แลก็ยิ่งกว่าธรรมดา ก่อนที่จะลงมือรับประทานอาหารของหวาน ท่านราชทูต
ได้หยิบลูกกวาดแลของแห้ง ๆ ทั้งผลไม้อย่างดี ๆ โยนไปตามคอกผู้หญิง
แล้วจึงหันตัวมาพบกับมองซีเซอร์เคอมองโตเซียบอย่างน่าฟังว่า คราวนี้
ท่านราชทูตอวโศกไว้ว่า รongแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมายังไม่ได้พบสิ่งใด
จะงามแลนำเอนดีกว่าท่านทั้งหลายที่มากับมองซีเซอร์เคอมองโตเซียบใน
คราวนี้แลแล้วท่านราชทูตจึงพูดต่อไปโดยไม่คอยฟังคำตอบว่า “เพราะ
ตัวท่านเองนั้น ข้าพเจ้าพิเคราะห์เป็นคนเกิดมาสำหรับยังค้ำชูบัญชา
ประเทศที่ใหญ่ แลท่านผู้ที่นั่งอยู่ข้างหลังท่านนั้น (คือมองซีเซอร์
เคอเซเนต) คุณาศาเหมือนกันจะเป็นเสนาบดีที่ฉลาดคนหนึ่ง ส่วน
ยากหลวงคนที่นั่งต่อไปนั้น (คือฮาซิบซอบเคอรูซิง) ข้าพเจ้าพิเคราะห์
กฤตยณ อาจะทายได้ว่าต่อไปวันหน้าคงจะเป็นหัวหน้าของนักพรต
ทั้งปวงในประเทศฝรั่งเศส แลท่านทั้งสองที่นั่งรองลงไปนั้น (คือคูก

เคอโยวีเลีย (Bauvilliers) ก็ยกเคอ มาร์ (Mortemart) คู่รักสมควรจะเป็นคนตรีราชการอย่างสูงในแผ่นดินได้” แล้วท่านราชทูตไคหันตัวไปทางฝ่ายผู้หญิง พวกค้อไปว่า “ ในส่วนท่านผู้หญิงเหล่านี้ ถ้าหากว่าไค้อยู่ในเมืองของข้าพเจ้าแล้ว ก็จะต้องถือว่าเป็นชั้นนางฟ้า” การที่พวกค้อนี้ คนหนึ่งพึงพอใจกับอีกคนหนึ่ง พอท่านราชทูตพวกขลงแล้ว ก็ช่วยด้วยแก้วสุราก็ให้พรมองซีเออร์เคอมองโคเซีย ให้แก่ผู้หญิงแล้วให้แก่ท่านข้าราชการที่มาค้อ แล้วท่านราชทูตก็ขอให้ท่านเหล่านี้ให้พรคอบราชทูตบ้าง ครั้นรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ท่านราชทูตไคจึงมีมามากามเคอเซเนเลไปตากลมในสวน แลไปนั่งไคคั้นไม้คั้นหนึ่ง ข้าพเจ้าไคคั้นก็เคียงกับมามากามเคอเซเนเลๆ จึงไคขอให้ข้าพเจ้าถามท่านราชทูตว่าผู้หญิงในเมืองของท่านราชทูต รูปร่างสวยเหมือนอย่างผู้หญิงในเมืองฝรั่งเศสหรือไม่ ข้าพเจ้าขอไทยไม่ยอมถามให้ แต่ท่านราชทูตไม่ฟังจะเขี้ยวเข็นให้ข้าพเจ้าแปลตามคำพูดของมามากามเคอเซเนเลให้จงได้ ยืนคาคนทั้งหลายซึ่งอยู่ในที่นั้นก็ยิ้มอมเหมือนกัน ขอให้ข้าพเจ้าแปลคำถามให้จงได้ จึงจำเป็นจำใจต้องแปลตามคำถาม แต่พอลถามเสร็จมามากามเคอเซเนเลก็เสียใจว่าไม่ควรจะพูดขึ้น เพราะท่านราชทูตไคหันหน้าไปทางมามากามเคอเซเนเลแลจับมือไว้ คอบโคยทันทีว่า “ ถ้าท่านไคคั้นค้ออย่างผู้หญิงในเมืองของข้าพเจ้าแล้ว จะไม่มีผู้หญิงคนใดในโลกสวยเท่าท่าน” มามากามเคอเซเนเลได้ฟังก็หน้าแดง แลยืนคาผู้ชายที่ไคคั้นก็ต่างคนถ้อมามากามเคอเซเนเล

ว่าด้วยราชทูตเข้ากรุงปารีส

เมื่อได้กำหนดวันที่จะเข้าไปในกรุงปารีสเป็นที่แน่นอนแล้ว พอ
 เข้ามีคืนในวันนั้น คนเข้าแควหลวง ๑๒ คนได้มายังเมืองแชนน์ พอ
 เวลาประมาณเช้า ๒ โมง (๘ ก.ท.) มีรถอย่างงามเทียมม้า ๖ ได้
 มาถึงหลายคัน แล้วมีทหารรักษาพระองค์โพล ๓ กับนายทหารคน ๓
 ได้ตามมาด้วย มองซีเชอร์ ยีโรท์ (Giraud) เจ้าพนักงาน
 กรมวัง (Master of Ceremonies) ได้มาในพระนามของพระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศส เชิญท่านราชทูตให้เข้าไปยังกรุงปารีส ท่านราชทูตได้นั่ง
 รถไปจนถึงตำบล ร่ายเย (Rambouillet) ได้แวะรับประทานอาหาร
 ณที่นั่น เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ท่าน คูก เกอ ลา
 เฟอียาก (Duc de la Feuillade) ได้นำทหารฝรั่งเศสซึ่งท่านผู้นั้นเป็นผู้
 บังคับการกับรถมารับ เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รับสั่งให้ท่านคูก
 ผู้นั้นมารับราชทูตพร้อมด้วยเจ้าพนักงานกรมวัง แต่ท่านราชทูตยังไม่
 เร็วนักไม่ได้ เพราะต้องใช้เวลาคอยรับทั้งเจ้าผู้หญิงแลเจ้าผู้ชาย ซึ่ง
 เอรอดเทียมม้า ๖ แลม้า ๘ มารับท่านราชทูตในเวลาจะเข้ากรุง

วิเคีร์กระขรวรมคังนี้ ข้างหน้ามีแคว ๔ คัน ฉาย ๓ อันนำหน้า
 ค่อนั้นมาผู้บังคับกองทหาร กับเจ้าพนักงานประจำบ้านของท่านคูกเกอลา
 เฟอียาก ค่อนั้นก็มีรถเปล้าของท่านคูก แลวงถึงรถพระที่นั่งซึ่ง
 ท่านราชทูตที่ ๓ นั้นมาพร้อมด้วยคูกเกอลาเฟอียาก ๓ เจ้าพนักงาน

กรมวัง ๓ มองซีเซอร์คอฟ (Turf) พนักงานราชวาท (Gentleman of the Chamber) ซึ่งเป็นคนประจำอยู่กับท่านราชทูต ๓ รดคันที่ ๒ นั้น มีราชทูตที่ ๒ แลที่ ๓ นั้นมาพร้อมกับมองซีเซอร์ไวท์ รดคันที่ ๓ นั้นข้าพเจ้านั่งข้างในอยู่คนเดียว ด้วยเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งมีอยู่ในหีบทองคำ แลที่ยื่นวางบนหัวเข่าข้าพเจ้า แลมีข้าราชการไทยหมอบอยู่ข้างหน้า ๒ คน ยังมีคนสำหรับเข้คประคองคน ๓ กับทหารรักษาพระองค์ซึ่งมีชักกระบี่ออกจากฝักถืออยู่ในมือ แล้วยรดอื่น ๆ ของเจ้าผู้หญิงเจ้าผู้ชายก็ตามหลังมา รดเหล่านี้มีเจ้าพนักงานที่มาในคณะท่านราชทูต กับเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ของฝรั่งเศสบางคนนั่งเต็มหมก ฝ่ายกองทหารฝรั่งเศสได้รายงานตามถนนที่กระบวนจะเดินผ่านทุกถนน ข้าพเจ้าเชื่อว่าคราวไหนจะไม่มีคนมากมามากเหมือนคราวนี้ เพราะชนทั้งหลายได้มาทั่วทุกทิศานทิศ เพื่อมาคอยดูกระบวนแห่ราชทูตสยาม

การเดินกระบวนคราวนี้เข้ามา จนเวลาค่ำทุ่ม ๑ (๑ ล.ท.) จึงได้มาถึงไฮเตลที่พักของราชทูต ที่ถนน ตูร์นอง (Rue de Tournon)

จดหมายมองซิเออร์ เดอล็อง

ถึง มองซิเออร์ มาตีโน (Martineau)

ว่าด้วยบาดหลวงคาซา แลรายลเอ็ยต์ที่ราชทูตอยู่ในประเทศฝรั่งเศส
 เมื่อได้มาถึงประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็เป็นอันรู้กันทั่วไปว่า การ
 เจริญท่าง ๆ ใดก็ตามในทางพวก บาดหลวง คณะเซซวิก ฝ่าย
 บาดหลวงคาซา โดยไม่ได้ขึ้นถึงหรือโดยเจตนาก็ตาม ใด ๆ ก็จัดการให้
 มองซิเออร์ วาเซ ซึ่งเป็นมิชชันนารีของเราออกห่างจากราชทูตสยาม
 พระเจ้ากรุงสยามได้ริบสั่งให้ทำบาญชีเป็นภาษาไทยของท่าง ๆ เป็น
 อันมาก ที่มีพระราชประสงค์ให้ไปทำที่ประเทศฝรั่งเศส แลใน
 บาญชีมีจำนวนของหลายอย่างที่จะทำไม่ได้เป็นอันขาด ในระหว่าง
 เจริญท่างอยู่นั้น มองซิเออร์ วาเซ อยากจะทำให้ท่านราชทูตพอใจ
 จึงได้ช่วยกันกับล่ามเอาบาญชีนั้นแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส แลถึงแม้ว่า
 มองซิเออร์ วาเซ จะรู้สึกว่าจะของบางอย่างที่ต้องพระราชประสงค์เป็นของ
 ที่ทำไม่ได้ กก็ แต่ก็ได้อิส่่าห์แปลคำต่อคำโดยไม่ได้ คิดที่จะแปลเปลี่ยน
 แปลงแก้ไขอย่างใดเลย ครั้นได้มาถึงกรุงปารีสแล้ว บาดหลวง
 คาซาได้เห็นบาญชีนั้น จึงขอยืมไปจากมองซิเออร์ วาเซ สักวันหรือ
 สองวันก็จะคืนให้ มองซิเออร์ วาเซ ก็ได้ ให้บาดหลวงคาซายืมไปตาม
 ความต้องการโดยง่าย ภายหลังสักสองวัน มองซิเออร์ เดอเซเนล
 ซึ่งได้ริบบาญชีของเหล่านี้จากบาดหลวงคาซา เพราะคงจะไม่ได้บาญชี
 นี้จากทางอื่น ใด ๆ ให้คืนไปตาม มองซิเออร์ วาเซ กับหัวหน้าโรงเรียน
 สามแฉกที่กรุงปารีส โดยเชื่อเสียว่าบาญชีนั้นคงจะเป็นความคึกของ

มองซิเออร์ วาเซ ให้ทำเมืองยังอยู่ที่เมืองไทย ครั้นพอมองซิเออร์ วาเซ
แล้ว มองซิเออร์ เกอเซเนเล จึงได้คิดว่าแล้วใช้คำอย่างแรงที่สุด และ
โทษว่า มองซิเออร์ วาเซ ได้ทำการซึ่งขัดหนทางที่จะทำให้พระเจ้ากรุง
สยามพอพระทัยไม่ได้ เพราะการที่จะทำการระจกเงาสูง ๒๐ ฟุตนั้นเป็น
ของที่ทำไม่ได้เป็นอันขาด

มองซิเออร์ วาเซ จึงได้ตอบตามความที่เป็นจริง ว่าในการทำ
ยานุสิน มองซิเออร์ วาเซ หาได้เกี่ยวข้องอย่างใดไม่ นอกจากเป็นผู้
แปลคำต่อคำเท่านั้น แต่มองซิเออร์ เกอเซเนเล ขัดเคืองมาก จึง
ได้ห้ามไม่ให้ มองซิเออร์ วาเซ มาเกี่ยวข้องในกิจการอย่างใด ๆ ของราชทศ
สยามต่อไป เพราะฉะนั้น มองซิเออร์ วาเซ จึงตกลงไปพักที่เมือง
บูรกอฮัน เพื่อไม่ให้มีการสงสัยในตัวของตัวต่อไป

ในเรื่องนี้ถึงแม้ว่า มองซิเออร์ เกอเซเนเล ไม่ได้พบกับข้าพเจ้า
อย่างใดก็พักกับ มองซิเออร์ วาเซ ก็จริงอยู่ แต่ข้าพเจ้ามีนิสัยไม่พอใจ
ที่จะเกี่ยวข้องในการเช่นนั้นเลย เพราะไม่ใช่เป็นการที่จะนำท่าหรือจะให้
ได้มีชื่อเสียงอย่างใด ข้าพเจ้าจึงจับเอาคำที่ มองซิเออร์ เกอเซเนเล
ได้พักกับ มองซิเออร์ วาเซ คุยเป็นข้อความที่ มองซิเออร์ เกอเซเนเล
คิดว่าตัวข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้พักกับ มองซิเออร์ เกอเซเนเล
ว่าข้าพเจ้าจะไม่เกี่ยวข้องด้วยกิจการของราชทศสยามต่อไป แลการที่
ข้าพเจ้าทำเช่นนั้น จะอ้างเหตุอย่างไรก็แล้วแต่ มองซิเออร์ เกอเซเนเล
จะเห็นควร หรือจะไม่อ้างเหตุอย่างไรที่เกี่ยวก็แล้วแต่ใจ แต่ครั้งนี้

ภายหลัง มองซิเออร์ เคอเซเนเล ได้มายกกว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
มีพระราชประสงค์จะให้ข้าพเจ้าเป็นผู้แปลข้อความที่ราชทูตสยามจะร้อง
กราบทูล ข้าพเจ้าจึงยอมตามพระราชประสงค์ แต่อย่างไรก็ดี ใน
การเจรจาแลปรึกษาหารือในข้อต่างๆ ในเมืองฝรั่งเศสนั้น ข้าพเจ้า
ไม่มีใครได้เกี่ยวข้องกับเลย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าอาจสาธยายได้ว่า ไม่มี
ใครได้ถามความเห็นข้าพเจ้าในข้อหนึ่งข้อใดเลย เว้นแต่ มองซิเออร์
เคอเซเนเล ได้ถามข้าพเจ้าครั้งเดียวเท่านั้น ว่ายากหลวงตาซาเปน
เพื่อนรักชอภัย มองซิเออร์ คอนชตันซ์ จิงหรือ แต่เป็นการเคราะห์ดี
สำหรับข้าพเจ้ามาก ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหรือผู้หนึ่งผู้ใดไม่ได้ถาม
ข้าพเจ้าเลย ว่าการต่างๆ ในเมืองไทย ข้าพเจ้าจะมีความเห็น
อย่างไร แลไม่ได้ถามถึงเรื่อง มองซิเออร์ คอนชตันซ์ เลย ซึ่ง
เป็นการเคราะห์ดียิ่งขึ้นไปอีก เพราะข้าพเจ้ารู้สึกดีว่า ความเห็น
ของข้าพเจ้าผิดกันไกลกับข้อความที่ยากหลวงตาซาปักกล่าวไว้ เพราะ
ฉะนั้นจะเป็นการที่ข้าพเจ้าจะคอยลำบากมาก จึงยินดีนักที่ไม่มีใครถาม
เลย อีกประการหนึ่งเมื่อข้าพเจ้ามาคราวนี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
ได้ทรงเอ็นดูข้าพเจ้ามาก ทั้งมีเรื่องสำคัญๆ หลายเรื่องที่จะกราบทูล
สำหรับให้เป็นประโยชน์แก่คณะยากหลวง แลถึงแม้ว่าข้าพเจ้าเชื่อใจ
ว่า ถ้าข้าพเจ้าจะขอเฝ้าสักครึ่งชั่วโมงก็คงได้ โดยแท้ แต่ถึงกระนั้น

ข้าพเจ้าไม่ใคร่ขอร้องอย่างใดเลย เพื่อจะไม่ให้มีใครสงสัยได้ว่าข้าพเจ้า
ได้เกี่ยวในการต่างๆ

ว่าด้วยความเรียบร้อยของราชทูต

จดหมาย มองซิเออร์ เดอล็อน ถึง มองซิเออร์ วาเซ
วันที่ ๑๕ เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ท่านราชทูตสยามได้ปฏิบัติภารกิจให้เป็นที่น่าพอใจคนทั่วไป เพราะ
ท่านเหล่านั้นเป็นคนซื่อ อธิษาศัยคู่แสดกรยาเรียบร้อย ถ้าระพุดโดยสัน
แล้ว ความประพฤติแล่อธิษาศัยของท่านราชทูตตรงกันข้ามกับขนนาง
สองคนทีมาครั้งก่อนแล่อทีใด ทำให้ท่านร้อนใจนัก เชื่อกันว่าท่านราชทูต
คงจะไค้เข้าเฝ้าในวันพฤหัสบดีหน้า และจะต้องอยู่ยั้งที่พัก ๔ หรือ ๕ วัน
ที่พักของท่านราชทูตนั้นได้จัดอย่างงดงาม ซึ่งเป็นถาวรพิเศษไม่เคย
ไค้จัดให้ราชทูตใด ๆ อย่างนี้เลย ตามที่พวกเราคาคคเนการนั้นเป็น
อันเชื่อไค้ว่า บริษัทคงจะไค้ตั้งการค้าขายในเมืองไทยไค้ต่อไป แล
บางทีจะเพิ่มการค้าขายให้มากขึ้นกว่าเก่าด้วย พระเป็นเจ้าไค้โปรด
คลใจให้ไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลานคริต

ว่าด้วยสำแดงข้อปฎิภาววิสัยนาแก่ชาวฝรั่งเศส

จดหมาย มงซีเออร์ เดอบริชาเซย์

ถึง มงซีเออร์ ชาโม (Charmot)

วันที่ ๓๐ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๕)

เมื่อวันศุกร์พวกเราได้ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่พระราชวังเว
 ซายเมื่อเวลาเสวยเสร็จแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงวิงวอนอย่างค้ำมาก
 ท่านอาชียซอบเป็นผู้นำเฝ้า พวกเราได้นำคำปฎิภาววิสัยนาเขียนเป็นภาษา
 ลาดิน มีครบบเงินแลทองถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ท่านอาชียซอบ
 เป็นผู้กล่าวคำกราบทูลขอพระเกียรติ ในระหว่างที่กราบทูลอยู่นั้น ได้
 มีขลุ่ยแก๊งสองครว ซึ่งเข็นขลุ่ยส่งอันน่าฟังมาก ตั้งแต่นั้นมา
 พวกเราได้เที่ยววิ่งไปทุกแห่ง เพื่อนำคำปฎิภาววิสัยนาไปให้คนโน้นคนนี้
 แต่การที่เราได้วิ่งเค้นครวนี้ ก็เผิน ๆ ก็ไม่เป็นประโยชน์อะไรเพราะ
 ไม่ได้พบใครเลย แต่ความวิ่งก็เป็นผลสำเร็จเรียบร้อยก็ ท่าน
 ราชทูตก็ได้รับเชิญเหมือนกัน แลเมื่อได้มาพร้อมกันแล้ว มงซีเออร์
 อินโตนโอบันโต ได้วิสัยนาอย่างค้ำมาก แลในที่สุก มงซีเออร์ เกอ
 เลชต็อก (L'Estocq) ผู้เป็นเปรซีเคน ได้กล่าวคำเป็นภาษาลาดิน
 ชมเชยชาวต่างประเทศผู้แลชมเชยพวกมิชชันนารีทั่วไป พรุ่งนี้เช้า
 ที่โบสถ์โนครค้ำจะได้มีการปฎิภาววิสัยนาอีกครั้ง ๓ หวังใจว่าช่างฝ่าย
 ผู้ปฎิภาวของเราคงจะได้คอยท่านขาดหลวง โรซ (Roze) ก็เท่ากับที่ได้
 คอย มงซีเออร์ เกอ เลชต็อก ในคำเวลานั้นมาแล้ว

จดหมายเหตุของบาทหลวงวาเซ

ว่าด้วยบินโตได้รับเกียรติในการปลุ่จลาวิสัยนา

พวกบาทหลวงได้พาลูกศิษย์ของ มองซีเชอร์ บุชเว ซือ อินควน บินโต ลงเรือมาด้วย ในเวลาเกิดทางนั้น อินควนได้ช่วยตลอดทาง จึงไม่มีเวลาที่อ่านหนังสือ แต่ถึงดังนั้น เมื่อโคมาถึงกรุงปารีสได้หลายอาทิตย์ ท่านบาทหลวงคณะกรรมการต่างประเทศได้เรียกตัวไปสอบความรู้ ในการศาสนา เพื่อสอบว่าความรู้จะจริงเท่ากัที่ใครผู้เขียนจดหมายมาชมเชยหรือไม่ เมื่อโคสอบความรู้แล้วก็เต็มใจที่จะให้พวกบาทหลวงที่สอบไล่จากซอบอน แลเป็นผู้ที่มีความรู้มาก ชักฟอกมองซีเชอร์ อินควน เพื่อให้รู้แน่ว่าท่านผู้กระสมควรได้ถึงข้อปลุ่จลาวิสัยนาในท่ามกลางมหาชนโคหรือไม่

ในชั้นนั้น มองซีเชอร์ บุชตร์ (Boustre) กษัตริย์เดอว์อิกสามคน ได้สอบความรู้ มองซีเชอร์ อินควน กว่า ๒ ชั่วโมง ท่านนักปราชญ์ทั้ง ๕ คน ได้ถามปัญหาในข้อที่ยากอย่างที่สุด แลเป็นข้อที่น่าฉงนมากที่สุด คือในข้อ อินคาเนชัน (Incarnation) ท่านนักปราชญ์ทั้ง ๕ พอใจมากจนถึงกับมีจดหมายถึงหัวหน้าโรงเรียนสามเนรว่าจะให้ชายหนุ่มคนนี้ออกโรงโคที่เคียว แลคณะซอบอนจะถือว่าได้รับเกียรติยศจากผู้อื่นด้วย ข้อปลุ่จลาวิสัยนาโคได้ถวายแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ในเวลาที่จะมีการปลุ่จลาวิสัยนา นั้น คนทั่วทั้งปารีสโคมาฟัง พวกนักพรตทั้งหลายก็มาเป็นอันมาก แลคนที่โคฟังทุกคนโคได้รับรองว่า การที่ไทยคนโคได้แสดงตัวในครั้งนั้น ไม่มีสิ่งโคจะทำให้พอใจยิ่งกว่านั้น

แล้วภายหลังพวกนักพรตได้หาโอกาสส่งชายหนุ่มคนนั้นไปยังกรุง
โรม เวลานั้นจะหมดเวลาที่ อินโนเซนต์ ที่ ๓๓ รัชหน้าที่เป็นสังคยาปา
อยู่แล้ว

มองซิเออร์ บินโต ได้ตั้งข้อสงสัยใหม่ขึ้นอีกข้อ ๓ ถวายแก่
สังคยาปา ในเวลาที่มีผู้กล่าววิสัยเวลานั้น ท่านสังคยาปาแลนักพรต
ชั้น คากิแนล (Cardinal) ก็ยั้งคนที่มีความรู้ดี ๆ ในกรุงโรมได้
มาฟังพร้อมกัน ทั้งหมดได้ชม มองซิเออร์ บินโต เป็นเสียงเดียวกัน
ไม่มีใครคัดค้านเลย แลได้มีผู้รับรองว่า ตั้งแต่ได้ตั้งโรงเรียน
ขึ้น ยังไม่เคยเห็นชาวต่างประเทศคนใดจะมีความรู้เท่ากับไทยคน
ฝ่ายท่านสังคยาปาพอใจ จนถึงกับจะต้องการตั้งให้ ไทยคนนี้เป็นนักพรต
ก่อนที่จะกลับไปฝรั่งเศส ซึ่งเป็นการไม่เคยมีตัวอย่างเลย เพราะ
มองซิเออร์ บินโต ก็อายุเพียง ๒๒ ปีเท่านั้น แลตั้งควรวาทก็เช่น
การพิเศษ ท่านสังคยาปายังเห็นต่อไปว่า ไทยคนนั้นสมควรที่จะเป็น
บาทหลวงชั้น วิแก อาปอสโตลิก (Vicaire Apostolique) ได้

สถาบันเวทย์บริการ

คำชมเชยของมองซิเออร์ เดอ บรีซาเซย์

แสดงต่อราชทูตของพระเจ้ากรุงสยาม

ที่โรงเรียนสามเณร คณะการต่างประเทศ

ความดีความชอบทั่วไปของท่าน ซึ่งเป็นการที่รู้กันทั่วไปนั้น
เป็นสิ่งที่ควรจะโฆษณาในภาษาต่าง ๆ ทุกภาษา แลพวกข้าพเจ้าหวังใจ

หอสมุดกลาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ว่า จะได้มีโอกาสรวบรวมชาวประเทศทั้งหลายในทวีปยุโรป ให้
มาประชุมในที่นี้ เพื่อแสดงความนับถือต่อพระเจ้ากรุงสยามต่อหน้าท่าน
ซึ่งเป็นผู้แทนพระองค์มา เช่นเดียวกับพระเจ้ากรุงสยามผู้มีอำนาจอัน
ใหญ่ยิ่ง ได้แสดงความนับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้ยื่นคำเมือง
ทั้งหลายฝ่ายทิศตะวันออกเห็น โดยแต่งตั้งให้ท่านมาเป็นอัครราชทูต
เช่นนั้น

แต่ในที่นี้ก็ไม่จำเป็นที่จะตั้งกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ แต่ไม่
จำเป็นจะต้องมีวิถีของชาวต่างประเทศอย่างไร เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
ต้องขออนุญาตให้ข้าทูลหวงในขณะนี้ได้แสดงความชมเชยต่อท่าน และ
ขออนุญาตให้พวกข้าทูลหวงได้แยกกันแสดงด้วยวิถีต่างๆ ถึงวิชา
ความรู้และความประพฤติของท่าน ซึ่งชนทั่วโลกสรรเสริญนัก และ
ขอให้ข้าทูลหวงได้ใช้คำอย่างฉลาดของชาติ ฮีบรู (Hebrew) อย่าง
สุภาพของชาติกรีก อย่างจริงจังของชาติลาติน และอย่างน่ารัก
น่าฟังของคนไทย สำหรับแสดงความชมเชยต่อท่านในครั้งนี้ และ
ขอให้แยกกล่าวถึงคุณความดีของท่าน เพื่อเป็นการตอบแทนในการที่
ท่านได้ ให้เกียรติยศที่ได้มาในคราวนี้ และเพื่อแสดงความนับถืออัน
จริงใจ ซึ่งจะไม่ลืมที่สนสูกษ์กาศปาวสานด้วย

คำชมเชยของบาทหลวง เดอล็อน
แสดงต่อราชทูตของพระเจ้ากรุงสยาม
ที่โรงเรียนสามเณร คณะการต่างประเทศ
กล่าวเป็นภาษาไทย

จนถึงในเวลาเดียวกัน ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้เห็น
ความตั้งใจของชนชาวฝรั่งเศสทุกคน มาแสดงความรักใคร่ ความ
นอบน้อม ที่มีต่อพระเจ้ากรุงสยามนายของท่าน ทั้งแสดงความรักใคร่
แลนบถในส่วนตัวท่านเองด้วย เพราะท่านได้รักษาเกียรติยศเกียรติคุณ
ของท่านดีมาก ครั้นเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสประสาธน์เสี
งภัยเสี่ยงชมเชยของมหาชนทั่วไป แลเป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าจะได้แสดง
ควักให้ท่านเห็นความในใจของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ากล่าวที่จะพูดได้ว่า น้ำใจ
ของข้าพเจ้ามีความรักใคร่แลนบถท่านยิ่งกว่าชนทั้งปวง แลเพื่อเป็น
พยานแห่งความจริงในข้อนี้ ก็ขอให้ท่านทบทวนว่า การที่ข้าพเจ้ากล่าว
เช่นนี้ ข้าพเจ้าจะหมายประโยชน์ส่วนตัวอะไร คนอื่น ๆ ได้ทราบ
ความจริงที่เกี่ยวข้องด้วยพระเจ้ากรุงสยาม แต่โดยที่ทราบความที่มีผู้กระทำ
ไว้ กล่าวคือได้ทราบถึงพระเกียรติยศพระเกียรติคุณที่พระองค์มีอยู่
ยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายฝ่ายทิศตะวันออก ได้ทราบถึงพระราช
วิสัยที่มโหฬารมากมายนในท้องพระคลัง ถึงพระฤทธิซึ่งทรงสอดส่องการ

ทั้งปวงอันนำพิศวง ถึงการปกครองอันเรียบร้อยของรัฐบาลของพระองค์ ซึ่งทรงพระอุสาหะจัดการบ้านเมือง โดยไม่ทรงนึกถึงความเห็นคัดค้านของ ทั้งทรงแสวงหาทางกุศล แลไปรคนักหนาในการที่จะแสวงหาความ รวยชั่วทั่วไป ทั้งพระอริยาศัยก็เป็นที่ยอมรับของชนทั่วไป จนเป็นการ กระทำให้ชาวต่างประเทศเป็นอันมาก ได้ไปขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร จากที่ศาสนิกศั และที่สุดความที่ทรงพระเมตตาแก่นักพรตผู้ทำการของ พระเป็นเจ้านั้น พระเกียรติยศพระเกียรติคุณตามที่ได้อกล่าวมานั้น เมื่อ ผู้ใดมิใช่ศกได้ โอกาสเฝ้าแลเห็นด้วยตาของตัวเอง ทั้งข้าพเจ้าได้ เห็นมาหลายครั้งแล้วนั้น ก็ให้เห็นได้ โดยง่ายว่า พระเกียรติยศ พระเกียรติคุณยิ่งมากกว่าที่ได้อกล่าวมานั้นหลายเท่า

เพราะฉะนั้น การที่มคินนิยมนับถือท่านนั้น ก็โดยเทียบเคียง พระเกียรติคุณของนายท่าน เป็นคันว่า การโค้ค้อยของท่านในการ ทั้งปวง เป็นคำที่ตรงแลสละสลวยเพียงไร เป็นสิ่งทชนทั้งหลาย ชมเชยนักแลจะไม่ล้มเลย ความจริงวาทที่ท่านกล่าวนั้น ถึงเป็น คำที่เพียงไรแต่ก็เสียค่าลงไปบ้าง ด้วยเหตุที่ต้อ้งแปลจากภาษาโน้น มาเป็นภาษาอื่น ถึงข้าพเจ้าเองก็รู้สึกน้อยใจน้อยๆ ที่จะแปลคำ ของท่านให้ ได้มีน้ำหนักเท่ากับคำที่ท่านใช้นั้นไม่ไ้ ยังได้มีคนชมเชย อริยาศัยอันค้ของท่าน ที่ทำให้ท่านปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของ ประเทศต่าง ๆ ได้ โดยง่าย เพราะขนบธรรมเนียมเหล่านั้นหาเหมือนกัน ทุกประเทศไม่ แลได้มีคนสรรเสริญอารมณค้ของท่านซึ่งเฉยแลไม่มี

ความวิตก ในการอย่างใด ๆ เลย แลในที่สุดก็มีคนนิยมอัธยาศัยแล
 ความประพฤติดีของท่านที่ไต่เห็นปรากฏอยู่ทุก ๆ วัน แต่บัณฑิตชน
 ทั้งหลายไต่เห็นท่านแต่เฝื่อน ๆ ยังนิยมท่านถึงเพียงนี้ ถ้าไต่มีโอกาส
 ไต่อยู่ใกล้ ชีคกับท่านจะนิยมท่านสักเพียงไร เฝื่อนเป็นเคราะห์ดีของ
 ข้าพเจ้า ที่พระเจ้ากรุงสยามไต่มีพระราชโองการให้ข้าพเจ้ามายัง
 ประเทศฝรั่งเศสพร้อมกัน ซึ่งเป็นการที่ข้าพเจ้าไต่เปรียบกว่าคน
 ทั้งหลาย เพราะไต่อยู่ใกล้ ชีคกับตัวท่าน การที่ไต่ทรงพระกรุณา
 แก่ข้าพเจ้าในครั้งนี้ ไม่ใช่แต่ครั้งนครั้งเดียว ไต่เคยทรงพระเมตตา
 ต่อข้าพเจ้ามาหลายครั้งแล้ว ยังไม่ใช่แต่เท่านี้ ท่านยังไต่แสดง
 ไมตรีของท่านซึ่งเป็นการจับใจข้าพเจ้ายิ่งนัก เพราะฉะนั้นเป็นธรรมดา
 ของบุคคลที่ไต่ยังมีความกตัญญูในใจอยู่แล้ว แต่ในส่วนข้าพเจ้าไต่รับ
 ความเมตตากรุณาต่าง ๆ จึงเป็นการกระทำให้ข้าพเจ้ามีใจนับถือ
 อย่างอ่อนน้อม ต่อพระเจ้ากรุงสยามผู้ไต่มีพระเกียรติยศอันใหญ่ยิ่ง มี
 ใจรักใคร่ในส่วนตัวของท่าน แลมีใจจงรักภักดีต่อชาติของท่านด้วย
 แต่พระเป็นเจ้าซึ่งทำการต่าง ๆ อย่างสุขุมนั้น ไต่จัดการให้หน้าใจของ
 ข้าพเจ้ามีความจงรักภักดียิ่งขึ้นไปอีก จึงทำให้ข้าพเจ้าตกลงใจที่จะอยู่
 กับท่านจนกว่าชีวิตจะหาไม่ เพื่อทำการฉลองพระเดชพระคุณท่าน
 โดยพยายามจะให้วิญญูณของท่านไต่รับความสุขชั่วกาลยาวนาน

ว่าด้วยการเสวยราชทูตที่ไฮเต็ลมาดัมเคอเนมอง

จดหมายมองซีเออร์ เดอบริซาเซย์

ถึงมองซีเออร์ ซาโม (Charmot)

วันที่ ๑๖ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๖๘ (พ.ศ. ๒๒๒๕)

เมื่อวันอังคารที่ล่วงแล้วมานี้ ท่านราชทูตสยามไค้มาเยี่ยมพวกเรา
 เราเป็นทางราชการ ครั้นเวลากลางคืน ข้าพเจ้าไค้กล่าวคำชมเชย
 ท่านราชทูตเป็นภาษาฝรั่งเศส มองซีเออร์ เกอลาโน (de la Noe)
 ไค้กล่าวเป็นภาษาฮีบรู มองซีเออร์ โปเก (Pocquet) ไค้กล่าวเป็น
 ภาษากรีก มองซีเออร์ ค็แบร์ช (Tiberge) ไค้กล่าวเป็นภาษาลาติน
 แลมองซีเออร์ เกอส์ยอน ไค้กล่าวเป็นภาษาไทย คำที่กล่าวนั้นไค้ส่ง
 มาให้ท่านดูพร้อมด้วยจดหมายฉบับนี้แล้ว คือคำของมองซีเออร์ ค็แบร์ช
 แลของข้าพเจ้าคัดตามภาษาที่พูด อีกสามฉบับนั้นไค้แปลเป็นภาษา
 ฝรั่งเศสมาเสร็จแล้ว ผู้ที่ไปในคราวนี้มี สังฆราช กุก เกอ ลาออน
 (duc-évêque de Laon) * ท่าน มาควิส คาลิกัว (d'Aligre) *
 บากหลวง เป็ลเลอเต็ย (Pelletier) * บากหลวง เกอ เนมอง
 (Nesmond) * บากหลวง เกอ ลันยี่ (Lagny) * บากหลวง
 เซเบเร (Cébéret) * บากหลวง ซายเซ (Saillet) * บากหลวง
 เก วิเอซ (Des Vicux) * บากหลวง เลอเฟฟ (Lefebvre)
 ซึ่งเป็นมิชชันนารีคนเก่าของเราที่กรุงโรม * บากหลวงคูเป็ล (Couplet) *
 กับบากหลวง สปี โนลา (Spinola) * การท่งปวงเป็นที่เรียบร้อยทั้งสิ้น

พอท่านราชทูตที่ ๓ ได้ค่อยเสร็จแล้ว เจ้าของโซเคิลมากัม
 เกอเนมอง ได้มายกไว้ว่า โตะวัยประทานอาหารได้จักเสร็จแล้ว โตะ
 วัยประทานอาหารนั้นจักไว้ ที่มุมห้องวัยประทานอาหารห้องใหญ่ แล
 โตะอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่รวมมาได้เอาออกหมด ในห้องนั้นใช้จักเทียบใจ
 แลมุมอีกห้องหนึ่งจักเป็นโตะเครื่องคัม การวัยประทานอาหารครั้งนี้
 เป็นที่เรียววัยแลงดงามมาก มากัม เกอ มีรามอง (Miramion)
 เป็นผู้จ่ายเงินค่าเครื่องวัยประทาน ซึ่งคนทั้งหลายจะว่าอยู่ในราว ๖๐
 หรือ ๗๐ เทรียญ (เมืองสเปน) เครื่องใช้ตลอดจนผ้าปูโตะแลคนใช้
 เป็นของมากัม เกอเนมอง ทั้งสิ้น ท่านผู้ที่เป็นหัวหน้าได้นั่งวัยประทาน
 ในห้องใหญ่ พวกเราได้วัยประทานในห้องเล็กพร้อมด้วยล่ามสองคน
 เสมียนสองคน กบ้นของบาคหลวง คูเปล (Couplet) คน ๓ เมื่อ
 ได้ลุกจากโตะแล้ว ได้จักการให้คนใช้ของท่านราชทูตแลคนชาวสวิส
 สองคนวัยประทานอาหาร คนชาวสวิสนั้นได้ตามท่านราชทูตมาหาก
 โซเคิล แลได้นารักยาประคองให้พวกเรา

ครั้นเวลาประมาณ ๒ ทุ่มครึ่ง (๘.๓๐ ค.ท.) พวกที่ไครวัยเชิญ
 กลับไปหมดแล้ว พวกเราได้ ไปนั่งล้อมโตะท่านราชทูตพร้อมกบ้น
 เพื่อนของเรามาจากซอบอน (Sorbonne) ๓ คน แลของยังเหลือพอ
 ทักจะเลี้ยงคนในโรงเรียนทั้งเลี้ยงคนใช้ของมากัมเนมองด้วย ซึ่งเป็น
 คนประมาณ ๓๕ หรือ ๔๐ คน นอกจากพวกคนใช้ที่เคือโตะ ยังมี
 พ่อครัวทำของคาวแลคนทำของหวานอีกหลายคน ทั้งคนใช้อีก ๔ หรือ

๕ คน ซึ่งคอยรับใช้ท่านราชทูตทั้งสาม แลมองซิเออร์ เกอ ลาของ
 กัยมาควิสต์ คาลิกร์ ค้วย คนทั้งหมดเหล่านั้นอยู่ในความบังคับบัญชา
 นายโฮเคิลคนเคียวเท่านั้น ซึ่งมีความขยันจนถึงกัยในเวลารัชประทาน
 อาหารนั้น เมื่อมาเคียวโตะให้กัยท่านราชทูตแล้ว กัยยังอุส่าห์มาเคียว
 โตะให้พวกเรอีก จะห้ามเท่าไรก็ไม่ฟังค้วย

เวลา ๕ ทุ่มครึ่ง (๓๐.๓๐ ล.ท.) การทั้งหลายได้ทำเสร็จหมด
 จนเคียวโตะซึ่งทำค้วยเงินก็ไค่ล้างเช็ดส่งมาไว้ยังห้องข้าพเจ้า แล
 คนใช้ของมากิม เนมอง ก็กลับไปไค่ราว ๕ ทุ่ม (๓๑ ล.ท.) ท่าน
 มาควิสต์ คาลิกร์ ไค่พุกกัยข้าพเจ้าว่า การเลี้ยงคราวนคาลัยกัยการ
 เลี้ยงทพระราชวังเวอชาย เพราะไค่ทำอย่างแยบเวอชายคือเปลี่ยน
 กัยเข้าให้ท่านราชทูตสองครั้งเป็นพิเศษ

เรื่องรับคนไทยเข้าศาสนาคริสต์

จดหมาย มองซิเออร์ ดีแบร์จ (Tiberge) ถึง

มองซิเออร์ ชาโม (Charmot)

วันที่ ๑๗ เดือนเมษายน ก.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

ข้าพเจ้าเขียนจดหมายฉยขึ้นเพื่อจะบอกให้ท่านทราบว่า เมอวานซัน
 นี้ ไค่จัดการให้นามันตรีขไทยเข้าเป็นคริสต์เคียน ๑๒ คน พอน
 ท่านอธิการไค่ทำที่ แซงซูลปีซ (Saint-Sulpice)

คนที่ ๓ ชื่อ ปี (Pi) นั้น ท่าน ดยุก อัลแบร์ (duc d'Albret) กับท่านเคาน์เตส โอแวน (comtesse d'Ouvergne) เป็นผู้รับรอง แต่ได้ตั้งชื่อให้ว่า ปีแยร์ เอมานูเอล (Pierre - Emmanuel)

คนที่ ๒ ชื่อ เพ็ชร (Ppet) นั้น ผู้รับรองควรจะเป็นท่านหัวหน้าพวกพ่อค้าแลมากีม เกอ เนมอง แต่ท่านหัวหน้าพ่อค้ามีธุระมาไม่ได้ เพราะจะต้องไปรับรองผู้ว่าราชการเมืองปารีสคนใหม่ แต่มากีม เกอ เนมองก็มาไม่ได้ เพราะมาเคอมีวเซล เกอ ลามวณยอง (Lamoignon) ได้ถึงแก่กรรม และได้ไปจัดการฝังที่ค้ายล คอเคอเลีย (Cordeliers) เพราะฉะนั้น มองซีเออร์ บายย์ (Bailly) กับ มากีม รูเย (Rouillé) จึงเป็นผู้รับรองแทน และได้ให้ชื่อคนไทยที่ ๒ นี้ว่า บังบัพติซต์ (Jean - Baptiste)

คนที่ ๓ ชื่อ อ๋อม (Oman) ท่าน เซอวาเลียเกอโซมอง กับ มากีม เกอเลียอน มารคาของ มองซีเออร์ เกอ ลียอน เป็นผู้รับรอง ให้ชื่อว่า ปอลอาตุซ (Paul Artus)

คนที่ ๔ ชื่อ ชุน (Chun) มองซีเออร์ เปอเลอเคีย (Pelletier) ที่ปรึกษาของสภาปาลัแมน กับมากีม คาลิกร์ เกอ บัวลันดรี (d'Aligre de Boislandry) มาแทน มากีม คาลิกร์ แม่ยาย เป็นผู้รับรอง แต่ให้ชื่อว่า หลุย (Louis)

คนที่ ๕ ชื่อ ไก่ (Gaye) เป็นช่างทอง ท่านสังฆราช มิลอง (Milon) กับ มากีม ลามาคีซ เกอ รูซี (Marquise de Roussy) เป็นผู้รับรอง แต่ให้ชื่อว่า ฟรังซัวซาเวีย (Francois Xavier)

คนที่ ๖ ชื่อ มิ (Mi) ท่านยากหลวง เกอ ฟูร์ซี (Fourcy) แทน
ท่านหัวหน้าพ่อค้าก็ มากัม.....? แทน มากัม เกอ เนมอง
เป็นผู้รับรอง แลให้ชื่อว่า ฮังรี โอลีเวีย (Henri Olivier)

คนที่ ๗ ชื่อ ก้วน (Duan) เป็นช่างก่อสร้าง มองซีเออร์ เกอ
คัสตีลลี (Castilly) กับ มากัม เกอ เปรซอง (Presson) เป็นผู้รับรอง
ให้ชื่อว่า ฟิลิป (Philippe)

คนที่ ๘ ชื่อ สัก (Sac) มองซีเออร์ ดู รูโอ ปาลู (du Ruau-
Pallu) กับ มากัม เกอ วาลีแย (Valière) เป็นผู้รับรอง ให้ชื่อว่า
ฟรังซัว (Franc,ois) (ซึ่งเป็นชื่อของ มองซีเออร์ เกลโอ โปลิค ที่
ถึงแก่กรรมเสียแล้ว)

คนที่ ๙ ชื่อ เทียน (Thean) มองซีเออร์ เกอ ลานบี ผู้บุตร
แทนบิคา ซึ่งเป็นหัวหน้าของการค้าขายฝ่ายต่างประเทศ กับ มากัม
ควิชโต (Cuissetot) เป็นผู้รับรอง ให้ชื่อว่า ธอมัส (Thomas)

คนสุดท้ายชื่อ วูม (Voum) มองซีเออร์ ซูเล (Soulet) ผู้
อำนวยการราชบริษัทอินเดียฝ่ายตะวันออก กับ มากัม กัวสันต์ (Goisland)
ภรรยาของนายโฮเตลที่พักของท่านราชทูตเป็นผู้รับรอง ให้ชื่อว่า
นิโกลา (Nicolas)

พินินได้ทำกันช้านานจนถึงบ่าย ๒ โมงจึงได้เสร็จ ก็แต่ทำได้
ทำให้ผู้ที่เปนคริสเตียนใหม่มีความเขื่อนอายอย่างใดไม่ แลก็วิยาที่
ทำต่อมตัวนั้นเป็นการทศนุพอใจทุกคน จนที่สัพพวงนได้ชื่อร้องขึ้นเอง

ในวันก่อนว่าจะชอออาหาร เพื่อจะได้เตรียมตัวสำหรับพิธีในวันรุ่งขึ้น การที่ชอออาหารนั้นหาได้ทำให้พวกนอ้นเพล็ดอย่างใดไม่

ท่านอาซียชอยไม่มีเวลาพอที่จะให้ข้าพเจ้าพาคนเหล่านั้นไปหาเพื่อขอพร แต่ให้ท่านอาซียชอยทำพิธีร้อง ซึ่งพวกนอ้นต้องการนัก

เครื่องแต่งตัวที่ช้อยใช้ในเวลาที่รับนามคนนั้น พวกไทยนั้งยังคงใช้คือไปอีก ๘ วัน เสื่อนั้นทำด้วยแพรคอกชอยทำด้วยผ้าดก ดึงเข้านั้นใช้ถุงขาว รองเท้าก็ขาว แลสวมหมวกขาวซึ่งพันผ้าคอก แลข้างบนมีดอกแสดมทำด้วยผ้าคอกเหมือนกัน

ท่านคงจะไม่นึกเลยว่าตั้งแต่รับพวกนอ้นเข้าเป็นคริสเตียนแล้ว พวกนอ้นจะมีความพอใจเพียงไร แลเวลาสวดมนต์ก็มาสวดพร้อมกันหมด

เมื่อกลับมาจากโบสถ์แห่งซูลยซ์แล้ว พวกไทยได้มาชออลูกประจำต่อข้าพเจ้า ๆ ได้จกให้คนไปชออมาให้ พวกนอ้นรับลูกประจำโดยแสดงกีริยาเคารพ แลได้เอาลูกประจำคดอึ้งคอกุญเป็นตรา (Order of Jesus & Mary)

พวกนอ้นใคร่ประทานอาหารพร้อมกันเราที่โต๊ะที่ ๓ แลเขาได้ชออร้องจะผลัดเปลี่ยนกันเคิรโต๊ะ แต่ข้าพเจ้าได้คอบว่า ในระหว่างที่เขาถึงแก่กายอย่างเมื่อเวลารับนามค้อยนั้น จะให้เขาเคิรโต๊ะไม่ได้ คอ้งให้คนอื่นเคิรโต๊ะให้ เพื่อแสดงความนบถในการที่เขาได้เป็นคริสเตียนชนใหม่ ๆ แลทั้งสำหรับช้อยกันไม่ให้เสื่อขาวที่เขาสวมค้อยนั้นได้เขอนเประไปก็ได้

ฝ่ายคนไทยที่ ๓๒(*) ซึ่งยังไม่ได้รับนามคตินั้น เพราะยังช่วยอยู่ พอ
สหายแล้ว มาคิม เทอลาภิซ (Guise) จะเป็นผู้รับรอง ไทยคนนั้น
ความประสงค์จะเป็นคริสเตียนมาก

ว่าด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเมืองไทย
ระหว่างเวลาที่ราชทูตสยามไปเจริญทางพระราชไมตรี
ยังประเทศฝรั่งเศส
เรื่องข้อสัญญาที่เกี่ยวกับศาสนา
หาได้ประกาศไม่
จดหมาย มงเซนเซอร์ลาโน
ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะโทษใครในการที่พระเจ้ากรุงสยามหาได้ทรง
ปฏิบัติตามที่ไค้ทรงสัญญาไว้กับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ในการที่จะให้
ศาสนาคริสเตียนกำเนิดขึ้นสู่ความเจริญไม่ แต่สิ่งที่ข้าพเจ้าทราบได้แน่

(๓) มงซิเออร์ ค็แบรซ์ ไค้ชักชวนแต่ไทย ๓๐ คนเท่านั้น แต่ก็
กล่าวว่ามิไทย ๓๒ คน แลตอนท้ายที่สก็ใช้คำว่า คนไทยที่ ๓๒
ในหลังจดหมายก็เขียนว่า กอกฟาเซอ แล กอกมาเซอ Godfather &
Godmother) ของไทย ๓๒ คน แลจดหมายเหตุอันนี้กล่าวถึงไทย
๓๒ คนเหมือนกัน

นั่นก็คือ ยังคงมีข้อขัดข้องอยู่เสมอมิได้ขาด พอความขัดข้องอัน
 เปลี่ยนปลัดไปก็คงมีการขัดข้องอย่างอื่นมาแทรกอยู่เสมอ จึงเป็นอัน
 ทราบดีไม่ว่าจะตั้งต้นกันอย่างไร แลเพื่อท่านจะได้ตอบคนที่จะต้องการ
 วัในการเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจึงจะขอเล่าตามความเป็นจริงถึงเหตุการณ์
 ต่างๆ ที่เป็นไปในระหว่างยี่หนงที่ล่วงไปแล้ว เมื่อท่านราชทูตได้ออกเรือ
 ไปแล้ว ข้าพเจ้าได้ไปพักอยู่กับมองซีเออร์เคอชันเคอชัว (Chandebois)
 แลไม่ได้ไปไหนเลย จนถึงสิ้นเดือนมกราคมข้าพเจ้าจึงได้ ไปยังเมือง
 ละโว้ ในระหว่างนั้นมองซีเออร์คอนซันซันช่วยมาก แลถ้าไม่มี
 มองซีเออร์คอนซันซันแล้วพระเจ้ากรุงสยามก็ไม่ทำอะไรหมก ครั้น
 มองซีเออร์คอนซันซันช่วยแล้ว ครั้นข้าพเจ้าเองก็กลับช่วยลง จึง
 ต้องกลับมายังกรุงศรีอยุธยา ภายหลังได้เกิดการขึ้นซึ่งราษฎรพลเมือง
 ถือว่าเป็นลางร้ายแลถือว่าจะทำให้เกิดเรื่องสำคัญใหญ่โตขึ้น คือข้าง
 เชือกหนึ่งซึ่งเคยเป็นข้างทรงของพระเจ้ากรุงสยามได้แตกปลัดหนีเข้า
 ไป ซึ่งเป็นลางสำหรับทำนายว่าจะได้เกิดเหตุร้ายขึ้น เพราะฉะนั้นจึง
 ได้เกณฑ์คนจนเป็นจำนวนมากให้ชกไปติดตามข้าง แลพระเจ้ากรุง
 สยามก็เสด็จด้วยพระองค์เองกว่าจะจับข้างกลับมาได้ ก็ในเวลาเกือบ
 เกือบ ๓

ครั้นภายหลังพระเจ้ากรุงสยามทรงพระประชวรเล็กน้อย พอหาย
 ประชวรแล้วก็ได้คิดกันที่จะตั้งต้นจัดการต่อไป ยังเนิ่นก็เกิดเหตุร้ายขึ้น

ว่าได้มีผู้ศึกษชดอย่างลับ ๆ แลจนจะถึงเวลาชดกันอยู่แล้ว การเรอ
 ชดจนได้ทำให้เกิดการวุ่นวายต่าง ๆ เกือนหนึ่งหรือสองเกือนจึงสงขการ
 ศึกษชด ครั้นเป็นการนำกล้วมากแลได้ศึกษกันอย่างสนิอมมาก ถ้าแม้ว่า
 คนค้นศึกษการเรอจนจะมีเหตุข้างดังศาสนาคริสต์เคียนแม่แค้เส็กน้อย เช่น
 การเชื่อได้แน่ว่าคนไทย โดยมากคงจะเข้าควัยกับพวกชด แลในไม่ช้า
 เมืองไทยก็คงจะตกอยู่ในมือพวกชดทั้งหมด ข้าพเจ้าต้องสารภาพว่า
 พอได้ทราบข่าวดังเรอผู้ศึกษชดคราวนี้ ข้าพเจ้าอดไม่ได้ที่จะต้องให้พร
 แก่พระเป็นเจ้าในการที่ยังไม่ได้จัดการในเรื่องศาสนาเลย แลข้าพเจ้า
 ได้รู้สึกว่าการที่ไม่สำเร็จจนถึงแม้ว่าจะเป็นการนำว่าความก็จริงอยู่ แต่
 ก็คงเป็นเพราะพระเป็นเจ้าได้บันดาลให้เป็นเช่นนั้นโดยแท้ เพราะเหตุว่า
 ถ้าพวกมลายูได้เอ้ถึงศาสนาคริสต์เคียนแม่แค้คำเคี้ยวแล้ว ก็คงพอที่
 จะให้ไทยไทยพวกเรว่าเป็นต้นเหตุในการที่เกิดชดคราวนี้ มาบัดนี้
 การทั้งปวงก็เรียบร้อยลงรูปเต็มหมดแล้ว แลพระเจ้ากรุงสยามก็ยังทำ
 ให้เราได้มีความหวังคืออยู่เสมอ ฝ่ายมองซีเออร์คอนชกันซึ่งมีความลับ
 ในใจยิ่งกว่าคนอื่นได้บอกกับข้าพเจ้าเมื่อสองสามวันนึ่งเองว่ามองซีเออร์
 คอนชกันซึ่งยังตั้งใจอยู่เสมอ แต่ในเวลาหนึ่งยังรอความช่วยเหลือจาก
 ประเทศฝรั่งเศสอยู่ ควรจะต้องอ้อนวอนขอให้พระเป็นเจ้าได้จัดการให้
 เป็นไปตามผลที่พระเป็นเจ้าต้องการให้เป็นไปนั้น แลในระหว่างนี้ศาสนา
 คริสต์เคียนก็ยังแผ่ไปทั่วพระราชอาณาเขต

เพราะเหตุว่าเมืองซีเออร์คอนชตันซ์ได้ส่งหลาน^(๑)ของเจ้าแผ่นดินเมืองมากาซาซึ่งทิวคตไปแล้วนั้น แลได้ส่งลูกของมองซีเออร์คอนชตันซ์เอง ๒ คน ไปถวายค่อท่านตักเคอชบรอกอนแลตักกังย^(๒)(duc d' Anjou) นั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้องเขียนหนังสือกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแลท่านตักเคอชบรอกอนให้ทรงทราบ หนังสือถวายทั้งสองฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้ส่งมายังท่านพร้อมด้วยจดหมายฉบับแล้วแลหนังสือถวายนั้นหาได้ยากคนไม่

จดหมายมองเชนเบอร์ลาโนถวายท่านตักเคอชบรอกอน

วันที่ ๓๐ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ด้วยท่านเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยามได้พยายามขอพระมหากษัตริย์ค่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ยิ่งของพวกเรา แล

(๑) หลานของเจ้าแผ่นดินเมืองมากาซาได้ส่งไปกับมองซีเออร์เฮนแยเวซ (N. Gervaise) มองซีเออร์แยเวซนี้ได้มายังเมืองไทยเมื่อยังหนุ่มอยู่ ประสงค์จะมาเป็นมิชชันนารี แต่เมื่อกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสก็ยังหาได้เป็นนักพรตไม่

(๒) ท่านตักกังยนี้เป็นพระนิกคาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ท่านตักเคอชบรอกอนเป็นลูกศิษย์ของเฟเนลอง (Fenelon) สิ้นพระชนม์เมื่อค.ศ. ๑๗๑๒ แล้วยกภายหลังท่านตักกังยได้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองสเปนทรงพระนามว่าฟิลิปที่ ๕

ท่านเสนาบดีก็กลัวว่าท้าวหวังว่าคงจะได้รัยพระกรุณาถึงความปรารถนา เพราะ
 พระเจ้ากรุงสยามก็ได้อำนาจแนะนำฝากฝังมายังพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว
 เพราะฉะนั้นท่านเสนาบดีจึงจะนำบุตรหรือบิดาถวายไว้ต่อพระองค์ การที่
 ท่านเสนาบดีได้ตกลงใจจะเอาบุตรซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าอย่างยิ่งของบิดาทถวายไว้
 ต่อพระองค์นั้น ก็โดยเหตุที่พระองค์ตั้งแม้ว่าจะยังทรงพระเยาว์อยู่ก็จริง
 แต่ก็มีพระอิศยาที่ยิ่งนักซึ่งกระทำให้ปลื้มพระทัยของพระเจ้าแผ่นดินอัน
 ใหญ่ของพวกเรา แลกระทำให้เป็นเกียรติยศของประเทศฝรั่งเศส
 ทั้งเป็นสิ่งที่ทำให้ทั่วโลกสรรเสริญชมเชยด้วย ท่านเสนาบดีหวังใจ
 ว่าพระองค์คงจะรัยบุตรของท่านไว้แน่นอน จึงได้ส่งของต่าง ๆ มาถวาย
 ตามประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาในเมื่องนี้ เพื่อเป็นการแสดงความอ่อน
 น้อมในศรัทธาแลบุตรด้วย ท่านเสนาบดีก็ต้องการให้บุตรได้รัยความ
 เล่าเรียนให้รู้สึกตัวว่าเป็นคนของพระองค์ แลให้อยู่ในปกครองบังคับ
 บัญชาของพระองค์ไม่ว่าจะอยู่ในที่ใด ๆ ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระองค์คงจะ
 ประทานอนุญาตให้ข้าพเจ้าช่วยขอร้องเพิ่มเติม ขอให้พระองค์ได้อำนาจ
 พระเมตตาไว้แก่คนนั้นไว้อยู่ในความปกครองของพระองค์ต่อไป แล
 ข้าพเจ้ายังหวังใจต่อไปว่า พระองค์คงจะได้รัยมรดกในการที่มรดก
 เต็มไปด้วยการกุศลสำหรับแผ่การสาสนาให้ตลอดไปถึงชนสามัญ เพราะ
 ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าพระองค์คงจะได้ทรงพระเมตตาแผ่การปกครองของ
 พระองค์ให้มาถึงคณะพวกข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าได้ขอร้องต่อพระเป็นเจ้า
 เสมอขอให้พระองค์ได้รัยแต่สิ่งที่ดีทั้งาม แลในที่สุดข้าพเจ้าขอแสดงตัว
 อ่อนน้อมต่อพระองค์ ๆ ล ฯ

จดหมายมองเซนเซอร์ลาโน ถวายท่านดยุคังญู (Duc d' Anjou)

วันที่ ๓๐ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๕)

เมื่อพวกข้าพเจ้าได้ทราบข่าวอันน่าปลื้มใจยิ่งแก่ข้าพเจ้า ว่าพระองค์
 ได้ประสูติแล้วนั้น จึงได้มีความยินดีกันอย่างยิ่ง แลโดยที่พอใจ
 ว่าพวกข้าพเจ้าก็เป็นข้าแผ่นดินอันสุจริตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จึง
 เห็นเป็นหน้าที่ของขอบพระคุณพระเป็นเจ้าที่ได้โปรดกรุณาต่อประเทศ
 ฝรั่งเศสเช่นนี้ ความยินดีอันนี้หาใช่แต่เฉพาะพวกฝรั่งเศสไม่ แต่
 ยันดาชาวต่างประเทศทั่วไปก็มีความยินดีพร้อมกัน แลพระเจ้ากรุง
 สยามซึ่งทรงตั้งพระทัยก่อก่อความสุขความเจริญของประเทศฝรั่งเศสแล
 พระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ของเรานั้น ก็ได้ทรงแสดง
 ยินดีอย่างที่สุดเหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านอัครมหาเสนาบดีของพระ
 เจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นคนถือศาสนาคริสต์เคียน มีความปรารถนาที่จะ
 แสดงความยินดีก่อนนี้ด้วยตัวของตัวเอง จึงเชื่อว่าพระองค์คงจะไม่กริ้ว
 ในการที่ท่านอัครมหาเสนาบดีจะกราบถวายไว้ต่อพระองค์ ทั้งได้ส่ง
 ของต่าง ๆ มาถวายตามประเพณีของเมืองนี้ สำหรับแสดงความอ่อน
 น้อมต่อพระองค์ด้วย แต่เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าได้เกี่ยวข้องกับเด็กคนนั้น โดย
 ที่เป็นผู้ได้ให้นามคนนั้น ข้าพเจ้าจึงสามารถช่วยบิดากรายทูลขอรับ
 ต่อพระองค์ ขอได้โปรดรับเด็กไว้ให้อยู่ในจำพวกข้าของพระองค์ด้วย
 แลข้าพเจ้าขอรับต่อไป ขอให้พระองค์ได้ทรงพระเมตตาปกป้องรักษา

ปกครองคณะบาทหลวงของพวกข้าพเจ้าด้วย พวกข้าพเจ้าทั้งหลายก็
หวังในความเจริญของพระองค์ผู้มีไค้ซำก แลส่วนตัวข้าพเจ้าเองก็ขอ
แสดงความนับถือแลอ่อนน้อมต่อพระองค์ ๑ ๑ ๑

จดหมายมองเซนเยอร์ลาโน ถึงมองซิเออร์เดอเซเนเล

วันที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ข้าพเจ้ามีความเสียใจมากที่จะบอกท่านยังไม่ได้ว่า พระเจ้ากรุง
สยามได้ทรงจัดการตามที่ได้ทรงสัญญาไว้ สำหรับทำให้ศาสนาคริสต์ขึ้น
เจริญ การที่ได้ชักชวนกันก็คงจะมีทางที่จะอธิบายได้หลายอย่าง แต่
ข้าพเจ้าจะบอกท่านได้ว่า ตั้งแต่ท่านราชทูตสยามได้ออกเรือไปแล้ว
ก็ได้เกิดการขัดข้องขึ้นต่าง ๆ หลายอย่าง ซึ่งจะบอกอย่างอื่นไม่ได้นอก
จากคิดว่าเป็นการที่พระเป็นเจ้าไค้ซำกกาลให้ยื่นไปเอง เพราะการที่
พระเป็นเจ้าไค้ซำกกาลการต่าง ๆ สำหรับให้เป็นผลกันนั้น ยังเห็นไม่ได้
จนกว่าการนั้นได้ดำเนินไปแล้ว จึงจะเห็นคุณความดีของพระเป็นเจ้า
ไค้ ความจริงถ้าแม้ว่าพระเป็นเจ้าไค้ยอมให้การไค้ดำเนินไปตามที่ได้
คิดไว้แล้วนั้น ก็จะทำให้เสียการทั้งหมดไม่มีเวลาที่จะคิดไค้โดย
กล่าวคือเมื่อเดือนสิงหาคมที่ล่วงมาแล้ว เจ้าพนักงานไค้รู้สึกว่ามีคนคิด
ประทุษร้ายต่อพระเจ้ากรุงสยาม แลการประทุษร้ายนั้นจะมีผลอยู่
แล้ว หากว่าพวกแขกมกามาหาซึ่งเป็นคนคิดจะชักชวนคนไทยให้เป็น
พวกเดียวกันแต่ไทยไม่เข้าด้วยการนั้นจึงไม่สำเร็จ ถ้าพวกเหล่านั้นไค้

อ้างเหตุว่าจะบำรุงศาสนาแก่ให้คงเจริญแล้ว ก็คงจะมีคนเข้กับพวกนี้
 เป็นอันมาก แลผลที่สุดก็คงจะโทษว่าพวกยากหลวงเป็นคนเหี้ยม ที่ทำ
 ให้เกิดวุ่นวายขึ้นเช่นนี้ แต่มีผู้คัดค้านการทั้งหลายก็ไต่ส่งยเรื่อยเรื่อยลงรูป
 เก็บมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงหวังใจว่าพระเป็นเจ้าคงจะหาหนทางอย่างก็สำหรับ
 ที่จะแผ่บารมีของพระเป็นเจ้าให้ใหญ่โตขึ้นอีก

พวกเจ้าพนักงานของบริษัทไค้ขอให้ข้าพเจ้าแจ้งให้ท่านทราบ ว่า
 เป็นการจำเป็นแลสำคัญที่จะต้องมีทางในแถบเหล่านี้ในทียงแห่งซึ่งจะ
 ทำการเป็นอิสระโดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเจ้านายในเมืองนไค้ แลเมื่อ
 จะจัดการอย่างนี้ไค้ก็ขอให้เป็นการเสียหายต่อผู้หนึ่งผู้ใดจึงจะดี จริง
 อยู่เมื่อยกถยานพระเจ้ากรุงสยามก็ไค้ ทรง ธิราชรอง ว่าจะ พระราชทานเกาะ
 สงขลา (Singor) ให้ ซึ่งเป็นไชยภูมิดีมาก แต่เมืองสงขลานั้นยัง
 หามการค้าขายอย่างไค้ไม่ จึงไปคิดตั้งในที่อีกแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่ไม่มี
 ผู้คนอยู่เลย แต่เป็นที่อยู่ท่ามกลางของมหาสมุทรทั้งหลาย ก็คืออยู่
 ที่ช่องมาลากาแลชอนค้ (Sonde) แต่อยู่บ้านข้างนี้ ชื่อนั้นเรือจำเป็น
 ต้องเคี้ยวผ่านทั้งไปแลมา

เกาะเหล่านี้ชื่ออยู่โลกอนคค โดยบริษัทไค้มาตั้งอยู่ที่เกาะนั้นแล้วไม่
 ต้องสงสัยเลยที่เราคงจะได้เป็นเจ้าแห่งการค้าขายเป็นแน่นอน แต่การ
 ที่จะคิดตั้งบริษัทในเกาะเหล่านี้ถ้าแม้ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ทรงเห็นชอบ
 ภัยแล้ว ก็คงจะไม่เป็นการสำเร็จไปได้ เพราะฉะนั้นเจ้าพนักงาน
 ของบริษัทจึงอธิษฐานว่า ขอให้ท่านช่วยจัดการให้เรื่องนี้ไค้เป็นการสำเร็จ

ด้วย ส่วนตัวข้าพเจ้าก็เต็มใจที่จะช่วยเจ้าพนักงานเหล่านั้นอันนอนท่าน
 เหมือนกัน เพราะเหตุว่าเกาะเหล่านี้เกือบจะอยู่ที่ท่ามกลางของคณะบาท
 หลวงทั่วไป จึงเป็นที่สำคัญสำหรับแผ่นดินอย่างศาสนาตามประเทศต่าง ๆ
 ที่ศาสนาได้ตั้งตัวอยู่บ้างแล้ว แต่ในเมืองโคทที่ยังไม่เคยได้มีการสอน
 ศาสนาเลย หรือเมืองโคทที่พวกซอลันคาได้ทำลายศาสนาเสียแล้ว ก็
 จะได้แผ่ออกจากเกาะเหล่านี้ได้ง่าย การที่ข้าพเจ้าได้แนะนำมาดังนี้ไม่
 ใช่ว่าสำหรับประโยชน์ของศาสนาอย่างเกี่ยวหาไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าจะ
 เป็นประโยชน์ต่อการค้าขายของประเทศฝรั่งเศสมาก จึงได้กล้าชี้แจง
 มาดังนี้

มองซีเซอร์ฟอลคอนเวลานี้ กำลังศึกษาหาหนทางที่จะได้รับความ
 ปกครองของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จึงเชื่อว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะไม่
 กริ้วในการที่มองซีเซอร์ฟอลคอนกล้าเอาบุตรสองคนถวายไว้ต่อกัน ก็เคยบู
 รกอบนแล้วท่านก็ยกยูน เพื่อแสดงความนับถือและความอ่อนน้อม มอง
 ซีเซอร์ฟอลคอนได้กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามด้วย ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 คงจะพอพระทัยในการที่จะถวายบุตรสองคนของเจ้าเมืองมากาชา
 เพราะเมืองนี้ได้ตกเป็นของซอลันคามามากหลายแล้ว พระเจ้ากรุงสยาม
 ซึ่งทรงนับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาก ทั้งตั้งพระทัยอยู่เสมอที่จะให้
 ความเจริญแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ จึงได้มีรับสั่งให้มองซีเซอร์
 ฟอลคอนส่งบุตรของเจ้าเมืองมากาชาไปกับเรือของบริษัท มองซีเซอร์
 ฟอลคอนคนนี้ได้มีบุญคุณแก่คณะบาทหลวงมาก เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า

จึงขอให้ท่านโปรดช่วยบอกหน้ให้ความประสงค์อันนี้ให้สำเร็จไป
 อยุ่ใดก็เกิดเรื่องขึ้นในระหว่างมองซีเออร์ฟอลคอนกับพวกฝรั่งเศสซึ่งอยู่กัน
 แต่เรื่องนั้นก็เกิดจากความพลั้งเผลอ ซึ่งข้าพเจ้าก็พยายามที่สุดที่จะ
 ให้เลิกแล้วต่อกัน เพราะเกรงว่าต่อไปจะกระทำให้เป็นผลร้ายเกิดขึ้น
 มาขึ้นการก็เป็นทีเรียบร้อยหมดแล้ว ข้าพเจ้าจึงหวังใจว่า เหตุที่
 เกิดขึ้นนั้นก็จะเป็นหนทางสำหรับการดีในภายหน้า ผู้ที่คิดจะไปจากเมือง
 ไทยก็มีมองซีเออร์ฟอแบง(*) (Forbin) คนเดียวเท่านั้น ในระหว่างที่
 มองซีเออร์ฟอแบงอยู่ในเมืองไทยนั้น ก็ไปประพฤติตัวเป็นคนดีรักข้อ
 เสี่ยงอยู่เสมอ แต่การที่พระเจ้ากรุงสยามโปรดปรานมองซีเออร์ฟอแบง
 นั้นจึงจำเป็นต้องมีคนวิฆาอยู่เอง เพราะฉะนั้นมองซีเออร์ฟอแบงไม่พอใจ
 จึงจำเป็นต้องคิดกลับไปยังเมืองฝรั่งเศส การที่มองซีเออร์ฟอแบงจะ
 กลับไปนั้น กระทำให้ข้าพเจ้าเสียใจเป็นอันมาก แต่ก็หมดหนทางที่
 ข้าพเจ้าจะแก้ไขอย่างใดได้ เพราะการทั้งหลายได้เป็นการตกลงก่อน
 ที่ข้าพเจ้าได้ทราบเรื่อง

(๓) มองซีเออร์ฟอแบงคนนี้ได้อยู่ในเมืองไทย โดยสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราชสั่งแลมองซีเออร์ฟอลคอนขอรับรองให้อยู่ มองซีเออร์ฟอล
 คอนได้ทำทศมาบายเหตุในการที่เขาได้อยู่ในเมืองไทยแล้ว

ในจดหมายฉบับหนึ่งที่มองเซนเบอร์ลาโนมิได้ไปถึงผู้อำนวยความสะดวกต่างประเทศนั้น มองเซนเบอร์ลาโนได้กล่าวถึงมองซีเซอร์ฟอแมงว่า

“ข้าพเจ้าอดกลั้นไว้ไม่ได้ที่จะต้องแสดงความซัดเค็งในการที่เซอวาเลียเคอฟอแมงจะออกจากเมืองไทย เพราะพวกข้าพเจ้าได้หวังในท่านผู้หนึ่งสำหรับทำให้การของคณะบาทหลวงเจริญขึ้น การที่พวกเราเชื่อกันว่าท่านผู้หนึ่งจะตั้งใจทำการและมีความรักใคร่ต่อผู้ที่เขาทำการให้หนักเป็นการถุก เพราะเขาได้ทำการให้เห็นว่า ถ้ามีโอกาสขึ้นเมื่อใดก็ได้พยายามทำให้การนั้น ๆ ล่วงไป การที่มองซีเซอร์ฟอแมงตั้งใจเช่นนั้น ทั้งการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงโปรดปราน ประกอบกับหน้าที่ราชการที่มองซีเซอร์ฟอแมงได้ทำอยู่นั้น จึงกระทำให้พวกเราหวังใจยิ่งขึ้นไปอีกว่า การศาสนาจะเจริญมากขึ้นกว่าเก่า เพราะมองซีเซอร์ฟอแมงก็ได้เรียกให้มองซีเซอร์มานเฮลลงมาจากขากอก เพื่อมาสอนคนที่ยังอยู่ในขมมองซีเซอร์ฟอแมงซึ่งเป็นคนจำนวนมากอยู่ แต่ยังมีอยู่เป็นการเคราะห์ร้ายใดก็เกิดเรื่องขึ้นต่าง ๆ ซึ่งทำให้มองซีเซอร์ฟอแมงเขยหน้ายหลังจนถึงกับต้องการรีบออกจากเมืองไทยเสียโดยเร็วที่สุดที่จะไปได้ เพราะฉะนั้นเมื่อเขาไปถึงกรุงปารีสแล้ว ขอท่านได้โปรดแสดงความกตัญญูของพวกข้าพเจ้าให้เขาทราบ เพราะความที่เขาคิดทำได้ทำไว้นั้นไม่ใช่แค่เฉพาะตามโอกาสที่มี เขายังได้เที่ยวหาโอกาสแสหาทางทำการก็เหล่านั้นด้วย จึงเป็นการจำเป็นที่พวกเราจะต้องหาโอกาสแสดงให้มองซีเซอร์ฟอแมงเห็น ว่าพวกเราหาได้เป็นคนอกตัญญูไม่

เมื่อขลุ่ยกลายนี้ พวกซอลันคาได้มาข่มขู่พระเจ้ากรุงสยาม แต่ครั้ง
 พวกซอลันคาถลันมาในขึ้น หาได้แสดงการเยอหยิ่งอย่างใดไม่ กลับ
 แสดงความนับถือและอ่อนน้อมต่อพระเจ้ากรุงสยาม การที่เป็นดังนี้ก็
 พอจะคาดคะเนได้ง่ายว่า ที่พวกซอลันคาประพดกิลยักวักได้ โดยรวดเร็ว
 เช่นนี้ ก็ด้วยความรู้และระวังจะไม่ให้ซัดพระทัยพระเจ้ากรุงสยาม
 เพราะเหตุที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ยกย่องจนถึงกับแต่งตั้งราชทูตมาเจริญ
 ทางพระราชไมตรีนั่นเอง พวกซอลันคาเหล่านี้ได้มายกข้ออ้างว่า ท่าน
 ราชทูตได้ชักจูงจากเคปออฟฟูกโฮปเมื่อเดือนเมษายนพร้อมด้วยเรือสองลำ
 แลบอกว่าเรือซาคีปอตุเกศซึ่งพาราซุทสยามไปยังเมืองปอตุเกศนั้น ได้
 แดกที่เคปออฟฟูกโฮปเสียแล้ว ได้มีคนมาบอกกับข้าพเจ้าว่า พระเจ้า
 กรุงสยามคงจะมีพระทัยยินดีในข่าวที่ว่าเรือราชทูตที่จะไปเมืองปอตุเกศ
 ได้แตกเสียแล้วนั้น เท่ากับทรงยินดีที่โคตรงทราบายว่าราชทูตที่จะไปยัง
 เมืองฝรั่งเศสได้ไปโดยสวัสดิภาพ คงทรงเสียพระทัยที่ได้คิดชาน
 ทำพระราชไมตรีกับประเทศอื่น ๆ เพราะถ้าได้เป็นพระราชไมตรีกับ
 ประเทศฝรั่งเศสประเทศเดียวก็พออยู่แล้ว

ข้าพเจ้าขอให้ท่านไปรคปลกครองคณะบาทหลวงต่อไป แลพวก
 ข้าพเจ้าก็จะไม่เว้นในการที่จะให้พรขอให้ท่านแลครอบครัวได้มีความเจริญ
 ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

จดหมายมองซิเออร์ฟอลคอน
ถึงมองซิเออร์เดอบริงาเซีย

ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๓)

ข้าพเจ้ามีความยินดีมาก ที่ได้ทราบว่า การบางอย่างที่ข้าพเจ้าได้
ทำเพื่อออกถนนศาสนาของพระเป็นเจ้าของเราในเมืองนี้แลในแห่งอื่น ๆ ได้
เป็นการที่ตัวท่านแลยากหลวงอื่น ๆ ได้เห็นชอบด้วย ข้าพเจ้าไม่ทราบ
ว่าจะเป็นเคราะห์กรรมอย่างไร ในเวลาที่ข้าพเจ้าตั้งใจพยายามจะออกถนน
การศาสนา แลไม่เอาใจใส่ในการที่ยากหลวงบางคนได้คิดร้ายต่อข้าพเจ้า
นั้น คำที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไปฉันเพื่อนมิตรกันซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่ประสงค์
จะให้ได้ประโยชน์แก่พวกยากหลวงแลให้เป็นเกียรติยศต่อพระเป็นเจ้านั้น
พวกยากหลวงหาได้เช็ดอชอย่างใดไม่ แม้ที่สภพระราชโองการของ
พระเจ้าแผ่นดินนายของข้าพเจ้า พวกยากหลวงก็หาเชื่อฟังไม่ แลสิ่ง
เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าจะอธิบายไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องที่จะต้อง
ทำให้ซัดใจกัน ขอพระเป็นเจ้าได้ยกโทษคนเหล่านี้ แลได้ยกโทษให้
ข้าพเจ้าด้วยเถิด เพราะเวลาไหนจะไม่ต้องการให้พระเป็นเจ้าไปรคเท่า
กัน

การที่ท่านแลเจ้าพนักงานทั้งหลายได้เชื่อเฟ้อต่อราชทูตของพระเจ้า
กรุงสยามผู้เป็นนายข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้ามีความขบใจท่านเป็นอันมาก
ข้าพเจ้าได้นำความกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว แลเชื่อว่ามองซิเออร์เดอ
เมเคโล โปลิคองจะรายงานให้ท่านทราบว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงขบคิยินดี

ແຕ່ตรงขอยใจท่านเป็นอันมาก ส่วนการที่ท่านได้จัดไปสำหรับคนไทย
หนุ่มนั้น ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วยทุกอย่าง เมื่อท่านได้ใช้จ่ายสิ้นไปเท่าไร
จะได้ ใช้จ่ายเงินให้แก่ท่านตามที่ท่านได้ทรงไป ถ้าพวกไทยหนุ่มเหล่านั้น
ได้รู้วิชาช่างกล แลวิชาที่จะให้วิญญานได้รอกพันทุกชนิดนั้น จะเป็น
การที่ข้าพเจ้าจะพอใจอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าขอยใจท่านมาก ที่ท่านริบรองจะ
ช่วยเหลือข้าพเจ้า ฝ่ายข้าพเจ้าก็จะคอยแทนท่านในเวลาที่มีโอกาสอันดี
แถมเมื่อท่านจะต้องการให้ช่วยเมื่อใด ข้าพเจ้าริบรองว่าจะได้ช่วยท่าน
ทุกประการ

ว่าด้วยพวกแขกมากาซาเป็นขบถ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวง

ได้มีผู้คบคิดกันทำการร้าย ซึ่งอาจจะเป็นผลอย่างร้ายกาจได้ แต่
ยังโอ้อวดระหัดที่โคทรายทันท่วงที การที่มีผู้คบคิดกันทำร้ายนั้น มีข้อ
ความตามที่โคทรายมาว่าดังนี้

เมื่อประมาณ ๘ เดือนที่ล่วงมาแล้วมีแขกมากาซาคนหนึ่ง เป็น
หัวหน้าที่ ๒ ของพวกนี้ ได้คิดการขบถประทุษร้ายต่อพระเจ้ากรุงสยาม
ในชั้นแรกเขาได้แสร้งอ้างว่าได้เห็นสิ่งสำคัญอย่างวิปลาศบนท้องฟ้า คือ
ได้เห็นดาว ๘ ดวงเรียงกันเป็นรูปพระจันทร์ครึ่งซีก แลมีดาวอยู่กลางนั้น
อีกดวงหนึ่ง แล้วเขาได้พูดว่า “ตั้งแต่เกิดมาก็ได้เคยเห็นดาวอย่างนี้

แต่สามครั้งเท่านั้น ในคราวก่อนสองคราวที่เห็นนั้น ก็ได้เกิดขยดอย่าง
 ร้ายแรงทั้งสองครั้ง คราวนี้จะเป็นกลางอย่างไรก็ตามจะไม่เป็นกลางว่าจะเกิด
 อันตรายแก่ศาสนาพุทธที่เรานับถืออยู่หรือ หรือจะเป็นกลางก็ว่าผู้ที่
 นับถือศาสนาพุทธจะได้รับความสุขต่อไปประการใดกรรมจึง แต่ถ้า
 หากว่าการร้ายจะเกิดขึ้นต่อศาสนาของเรา เราจะไม่เอาโลหิตแลชีวิต
 เข้าช่วยป้องกันหรือ” การที่ผู้คนคิดคนนั้นได้กล่าววาทาเช่นนั้นก็เพื่อจะ
 ทายตามหาพรรคพวก แต่เมื่อใดพวกเขาเกลียดกล่อมจนพวกแขกทั้งหลาย
 ยอมเป็นพรรคพวกด้วยแล้ว จึงได้ปรึกษากันจะเป็นขอจดต่อพระเจ้ากรุงสยาม
 ฝ่ายหัวหน้า (ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่าเจ้า “Prince ”) ของพวกแขกก็ได้
 ยอมเข้าเป็นพรรคพวกด้วย จึงได้นัดแนะกันว่าเราจะไปขอร้อง
 ราชวงศ์ แล้วให้เก็บพระราชทรัพย์ในท้องพระคลังให้หมด ปล่อยให้
 ซึ่งมีจำนวนมากแลซึ่งเป็นคนกล้าทำการร้ายแรงได้ทุกอย่าง ให้สำเร็จ
 ไทยพระเจ้ากรุงสยามเสีย แล้วจึงยกพระอนุชาขึ้นให้ครองราชสมบัติ
 ต่อไป แต่ต้องบังคับพระเจ้าแผ่นดินใหม่ให้ถือศาสนาพุทธ ถ้า
 ผู้ใดไม่ยอมถือศาสนาพุทธก็ให้ฆ่าเสียให้สิ้น การที่คิดตกลงกัน
 ดังนั้นนักใดเตรียมการไว้พร้อมทุกอย่างแล้ว ยิ่งรอแต่จะหาเวลา
 เหมาะเท่านั้น ครั้นถึงวันกำหนดที่จะทำการจลาจลขึ้นนั้น ยิ่งรอเวลาอยู่
 อีกสองหรือสามชั่วโมงเท่านั้น มีขุนนางคนหนึ่งซึ่งอยู่ในคณะแขก จะ
 คิดลอบยักยอกประทุษร้ายเช่นนั้น หรือจะกลัวว่าการจะไม่สำเร็จอย่างไร
 ก็ไม่ทราบ ขุนนางคนนั้นจึงได้นำความไปแจ้งต่อท่านผู้ว่าราชการเมือง ๆ

รีบรวบรวมทหารได้อย่างเร็ว นำประหลาดใจ แลได้ให้ทหารรุกช่องล้อม
 รอบพระราชวังแลให้ทหารรุกช่องอยู่คามแห่งสำคัญๆ ในเมืองด้วย ฝ่าย
 พระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ที่พระราชวังเมืองละโว้ พอได้ทรงทราบว่า
 มีผู้คิดประทุษร้ายต่อพระองค์เช่นนี้ ก็ให้ทรงระดมทหารมีจำนวนมาก
 มารุกช่องล้อมวงพิทักษ์รักษาพระราชวังทั้งกลางวันกลางคืน ภายหลัง
 สักสามสี่วันมองซีเออร์คอนซตันซ์ก็กลับลงมาจากเมืองละโว้ ได้มีเสียง
 โยงกันว่าจะจับหัวหน้าของพวกเขา หัวหน้าจึงได้พูดอย่างองอาจว่า
 จะยอมตายดีกว่าที่จะให้เขาจับตัวได้ แลถ้าเจ้าพนักงานจะใช้กำลังมา
 จับ หัวหน้าเขาก็จะต่อสู้อย่างสามารถ มองซีเออร์คอนซตันซ์จึงให้คน
 ไปเรียกตัวมาหา แลรับรองว่าจะไม่ทำโทษอย่างไร เมื่อหัวหน้าแขก
 ได้ฟังคำรับรองเช่นนี้ จึงได้ให้คนมีคมมือของตัวแลให้เขาเชือกมัดคอ
 ตัวไว้เคียวไปหามองซีเออร์คอนซตันซ์ ทั้งเชือกยังมีคมมือแลคอไว้ มอง
 ซีเออร์คอนซตันซ์ได้รับรองอีกครั้งหนึ่งว่าจะไม่ทำโทษอย่างไร แต่จะต้อง
 บอกความจริงให้จึงจะได้ เจ้าพนักงานจึงได้แก้เชือกมัดคอออกแล้วพา
 ขึ้นไปยังเมืองละโว้ การที่มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้รับปากว่า จะไม่ทำ
 โทษอย่างไรนั้นก็เป็นการจริง หาได้ลงโทษหัวหน้าแขกอย่างไรไม่ แล
 หัวหน้าแขกก็ได้ให้การสารภาพ คงได้อธิบายมาข้างคั่นแล้ว

ในเวลาที่หัวหน้าแขกคนนี้ได้ขึ้นไปยังเมืองละโว้นั้น ยังมีหัวหน้า
 แขกอีกคนหนึ่ง ซึ่งเจ้าพนักงานจะต้องการตัวให้ขึ้นไปยังเมืองละโว้
 เหมือนกัน แต่หัวหน้าคนนี้ไม่ยอมไป แลบอกว่าถ้าไม่เป็นการกักขัง

แล้วเขาจะยอมออกไปพ้นพระราชอาณาเขตเสีย มองซิเออร์คอนซตันซ์
 ได้ขออนุญาตให้แขกคนนั้นลงเรือไปพร้อมแขกอื่น ๆ อีกประมาณ ๕๐ คน
 แต่ได้มีคำสั่งไปแจ้งมองซิเออร์เคอพอแยงให้เอาโซ่ซึ่งขวางแม่น้ำที่ยางกอก
 เสีย ถ้าพวกแขกเหล่านี้จะขอให้แก้ โซ่แล้ว ให้มองซิเออร์เคอพอแยง
 จับพวกแขกเหล่านี้ให้หมด มองซิเออร์เคอพอแยงได้ทราบคำสั่งแล้ว
 จึงได้เตรียมคนไว้พร้อม ครั้นหัวหน้าแขกกับแขกอื่น ๆ อีก ๘ คนได้มา
 ถึงข้อมพอกกับมองซิเออร์พอแยง ๆ ก็ได้พักจากด้วยโดยก็ก่อน แต่พอ
 มองซิเออร์พอแยงสั่งให้พวกแขกส่งกฤษีให้ พวกแขกก็ชักกฤษีออก
 จะต่อสู้ โดยไม่ต้องนึกถึงจำนวนทหารที่ล้อมอยู่เป็นอันมาก แล้วพวก
 แขกเอากฤษีแทงคนวังแตกที่ล้อมออกไปได้ แล้วจึงขึ้นไปบนเชิงเนิน
 ข้อมกระโคกลงไปยังล่าง ในคราวนี้พวกแขกได้แทงคนตายเสีย ๔
 หรือ ๕ คน ฝ่ายพวกทหารที่รักษาหน้าที่ย่นอกข้อมก็ ได้วิ่งกรเข้ามา
 ตีพวกแขกที่กระโคกลงมาจากข้อม ฝ่ายแขกพรรคพวกซึ่งคอยอยู่
 ข้างนอกก็เข้าสู้มรรุมตีแทงพลทหารซึ่ง มองซิเออร์พอแยงได้จับไว้รอบ
 ข้อมทุกด้าน พวกแขกได้ฆ่าพลทหารตาย ๒๐ คน แลทหารอื่น ๆ ถึง
 จะมีจำนวนมากกว่าแขกก็จริงอยู่แต่ก็ วิ่งหนีหมดโดยไม่ต้องฟังเสียงมอง
 ซิเออร์พอแยงอย่างใด พวกแขกพยใครก็ฆ่าหมดทั้งเด็กและผู้หญิง
 ใครก็ทหน้าขวางตาพวกแขกฆ่าเสียหมดสิ้น แล้วพวกแขกจึงได้หนี
 เข้าป่าไป มองซิเออร์เคอพอแยงจึงได้ออกติดตามเที่ยวค้นหาในป่าสัก
 สามสัปดาห์ก็ฆ่าพวกแขกตายหมด

แต่หัวหน้าของพวกเขาแยกยังอยู่ เพราะฉะนั้นการวุ่นวายในพวกเขาจึง
 หาสงบที่เดียวไม่ แลเจ้าพนักงานเรงกันว่าพวกเขาจะทำกรลาถ
 ค่อไปอีก เพราะฉะนั้นมองซีเออร์คอนซตันซ์กับมองซีเออร์เคอลามาร์
 จึงได้จัดให้ทหารไทยล้อมค่ายแขกไว้ มองซีเออร์คอสซ (Coché) ซาคี
 อังกฤชโคโฮลถูกแตกขวางเข้าไปในค่าย แต่พวกเขาแตกไกรออกมา
 ฆ่ามองซีเออร์คอสซตาย มองซีเออร์คอนซตันซ์จึงสั่งให้ทหารยิง แต่
 ขุนนางไทยคนหนึ่ง หาได้นำทหารมารักษาหน้าที่แห่ง ๓ ให้มันไว้ตาม
 คำสั่งไม่ พวกเขาพากาซาจึงได้ฆ่าขุนนางผู้นั้นกับข้าวกายอีก ๗ คน
 แล้วพวกเขาก็ไต่หน้ไปทางช่องนี้ ซึ่งไม่มีทหารรักษา จึงข้ามแม่น้ำไป
 อาศรัยอยู่กับแขกมลายูอีกพวกหนึ่ง มองซีเออร์คอนซตันซ์จึงไต่ลงเรือ
 พร้อมกับชาวอังกฤษแลชาวฝรั่งเศสบางคน ซึ่งทำราชการของพระเจ้า
 กรุงสยาม เพื่อไปตรวจค่ายแขกมลายูพวกนี้ ในขณะนั้นก็คืนผู้เป็น
 หัวหน้าพวกฝรั่งเศสไต่ย่นเสียงข่นกรวยลงเรือพร้อม กับ ชาวฝรั่งเศสที่อยู่
 ขนบกยังอ้อยบนเรือใหญ่ชื่อ เซนค้ทลย บ้าง ไปตามลำน้ำจนพบกับ
 มองซีเออร์คอนซตันซ์ ครั้นเห็นมองซีเออร์คอนซตันซ์ขึ้นไปอยู่บนบก
 แล้ว พวกฝรั่งเศสจึงไต่ ขนจากเรือไปสมทบกับมองซีเออร์คอนซตันซ์
 เวลานั้นพวกเขาประมาณ ๓๐ คน ไต่ยกพวกเขาจะเข้าล้อมพวกมอง
 ซีเออร์คอนซตันซ์ บ้างพวกเขาทางข้างหน้บ้างพวกเขาทางบ้านข้าง
 ครั้นพวกฝรั่งเศสเห็นพวกเขาจะล้อมทุกบ้านแล้ว จึงพยายามจะถอย

กตขลังเรือ ยังมีฝรั่งเศษอยู่สองคนไม่ยอมถอยจึงต่อสู้แลฆ่าพวกแขก
 คายหลายคน พวกแขกจึงรวมเอาหอกแลงูขางฝรั่งเศษนั้นคายทิ้ง
 สองคน ฝรั่งเศษอีกสองคนก็กระหนกลงเรือ แแต่กลับม่น้ำคายเสีย
 หาทันขึ้นเรือได้ไม่ ในครั้งนั้นมีชาวอังกฤษคายสองคนเหมือนกัน ฝ่าย
 กบิกันหัวหน้าพวกฝรั่งเศษอยู่ในระหว่างทจนาย ๒ ข้าง มีแขกคนหนึ่ง
 เงือหอกจะแทงอยู่แล้ว เผอิญมองซีเซอร์เคอโยมองกบิกันเรือเซนต์หลุย
 ได้เข้ามายังแขกคนนั้นคาย แล้วได้ขยกันเชิงส่งให้กบิกันหัวหน้า
 ฝรั่งเศษขย ท่านผู้หนึ่งได้รอกคายไป แล้วเจ้าพนักงานจึงได้นำทหารไทย
 มาเป็นอันมาก ให้ท้าวลธัมไว้ แแต่พวกแขกได้หนีเข้าไปอยู่ในวัดที่ไกล
 เคียง ทหารไทยได้เข้ามาเข้าไปจับจนที่สุดก็จับตัวได้แล้วฆ่าเสียหมดสิ้น
 ถ้าจะว่าไปแล้ว ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าในโลกนี้จะหามนุษย์ชาติใด
 ที่จะกล้าหาญเท่ากบิกันพวกแขกมากากาชาใดหรือไม่ เพราะเมื่อพวกนี้ได้
 สยผันเข้าไปแล้ว แลเมื่อถึงเวลา ลามอก ซึ่งเป็นคำแขกแปลว่าต้อง
 ทำการอย่างสิ้นคิดแล้ว พวกแขกเหล่านั้นไม่มีกลัวอะไรนอย่างเคียว
 ด้งพวกศัตรูข้าศึกจะมากมายสักเท่าไร หรือพวกของตัวเองจะล้มตาย
 ไปแล้วสักเท่าใด ก็ทำให้พวกนี้ย่อท้อไม่ ถึงจะถูกขากเข็จนเลือก
 ไทรมตัวก็ดี พวกนี้ก็ยังมีต่อสู้อยู่เสมอจนกว่าจะสิ้นลมหายใจ แลพวกนี้
 เป็นคนว่องไว กระโดดไปแทงคนได้แต่ไกล ๆ ถ้าได้ฆ่าคนสำเร็จแล้ว
 พวกนี้ก็ยอมคายด้วยสยบายใจ แต่ขอให้ได้ฆ่าคนไว้เป็นแล้วกัน หน้าตา
 พวกนี้น่ากลัวมาก ขยที่ถูกแทงในที่สำคัญจนล้มลงแล้วก็ยังอุส่าห์

ลูกขึ้นไปเที่ยวฆ่าคนอีกตามกำลังที่ยังมีอยู่ พวกเขาก็นำใช้ก็ถูกเป็น
 ชาวอแลกฤษเป็นของรักของเขา จนถึงกับสาบานตัวว่าจะไม่ยอมจาก
 ก็ยกฤษเลยเป็นอันขาด แลยังใช้ชาวอูอย่างอื่นเช่นหอกแลหอกซัค
 ซึ่งพวกนซัคโยนอย่างแม่นแลแรงมาก แลยังมีชาวอูอีกชนกหนึ่ง คอ
 รูปเหมือนเข็มเล็กซึ่งใช้เข้าด้วยไม้ข้าง แคปลายเข้มนมกทาพิษอย่าง
 ร้ายกาซซึ่งเกือบจะทายาแก่ไม้ไค้ เมื่อพวกนยังเป็นเด็กก็ยกักกันต่อ
 กันอย่างร้ายแรงซึ่งเหลือจะเชื่อว่าเด็กอายุเพียงเท่านั้นจะมีใจร้ายไค้ถึง
 เพียงนั้น คราวหนึ่งบ้านกำลังไฟไหม้ได้ยินเสียงผู้หญิงร้องอยู่ในบ้าน
 แต่ก็ไม่เห็นผู้ใดไปช่วยไม่ แลคราวหนึ่งไค้เห็นผู้หญิงคนหนึ่งตามแขกคน
 หนึ่งซึ่งกำลังจะหนีไปแขกคนนั้นก็ไค้หันมาเอาฤษแทงผู้หญิงตายคาที่
 มีเสียงพูดกันว่า แขกพวกนี้มีอาคมจนขึ้นยังไม่ถูก แต่ในการเวลาจล
 คราวนี้ไม่เห็นว่อาคมนั้นจะเป็นประโยชน์อย่างไค้

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เรื่องมองเซนเซอร์ลาโน (ต่อ)

ก.ศ. ๑๖๗๕-๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๒-๒๒๓๕)

เรื่องการแต่งทูต แล เรื่องการขบถ

ก.ศ. ๑๖๘๗-๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๒)

เรื่องราชทูตฝรั่งเศสมาเจริญทางพระราชไมตรียังกรุงสยาม

อีกครั้งหนึ่ง

สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ถวายพระเจ้ากรุงสยาม

ทูลพระองค์ผู้สูงสุด ผู้มีอำนาจอันใหญ่ยิ่ง ผู้เป็นเจ้าที่ทรงอาณาภาพ
มาก พระสหายที่รักของหม่อมฉัน

ขอให้พระเป็นเจ้าได้เพิ่มอภินิหารของพระองค์ให้ยิ่งขึ้นไปจนถึงที่สุด
การที่ราชทูตของ พระองค์ ได้ มา ถึง ราชสำนักของ หม่อมฉันนั้น
กระทำให้หม่อมฉันชื่นชมยินดีมาก เพราะเป็นพยานอันแท้จริงว่าการที่
ทรงแต่งตั้งทูตอันมีชื่อเสียงเช่นนี้มา ก็เพราะพระองค์มีพระราชประสงค์
อันจริง ที่จะเป็นไมตรีกับหม่อมฉันให้สนิทสนม แต่มีพระราชประสงค์
ให้การในระหว่างพระองค์แลหม่อมฉันทั้งสองได้คึกคักกันอยู่เสมอ แล
การที่พระองค์ได้ทรงคัดเลือกข้าราชการที่มีอหิชาติอันดี สำหรับ
เป็นทูตแทนพระองค์มาในคราวนี้นั้น กระทำให้หม่อมฉันได้เพิ่มความ
นับถือในพระปรีชาญาณของพระองค์มากขึ้นอีก หม่อมฉันจำเป็นต้อง
ทูลให้ทรงทราบ ว่าราชทูตของพระองค์ได้มาทำการตามหน้าที่อย่าง
เรียบร้อยเป็นที่พอใจของหม่อมฉันทุกประการ แลราชทูตก็ได้แสดง

ให้เห็นโดยแจ่มแจ้ง ว่าพระองค์ทรงรักใคร่ในควมหม่อมฉันจริง จึงกระทำ
 ให้หม่อมฉันวางใจในการทั้งปวง ซึ่งจะเกี่ยวกับภัยแผ่นดินของพระองค์
 แลหม่อมฉันทั้งสองต่อไป ด้วยความประสงค์จะให้ไมตรีอันใดสนิท
 แน่นหนาขึ้น ทั้งจะแสดงให้พระองค์เห็นในความรักใคร่แลนัยถ้อยของ
 หม่อมฉัน หม่อมฉันจึงได้เลือกจักให้มองซีเซอร์เคอလာลแบร์แลมองซีเซอร์
 เซเบเรต์ ได้เป็นเอกอัครราชทูตมาเฝ้าพระองค์เพื่อทูลให้ทรงทราบว่า
 ว่าหม่อมฉันหวังจักต่อความสุขแลเจริญของพระองค์เพียงไร แลเมื่อ
 พระองค์ทรงเห็นว่าควรจะจัดการอย่างใดสำหรับประโยชน์ของแผ่นดินแล้ว
 ก็ให้เอกอัครราชทูตได้จัดการในนามของหม่อมฉันได้ แลให้ราชทูต
 นำความมายอกหม่อมฉัน ว่าพระองค์จะต่อประสงค์สิ่งใดจากหม่อมฉัน
 เพื่อยोगกันมิให้เหล่าศัตรูใดคิดร้ายต่อแผ่นดินของพระองค์ได้ หม่อมฉัน
 เชื่อแน่ว่าเมื่อเอกอัครราชทูตของหม่อมฉันได้นำความกราบทูลอย่างใด ๆ
 พระองค์ก็คงจะทรงเชื่อทุกอย่าง เพราะฉันไม่มีสิ่งใดที่จะทูลพระองค์ใน
 ทนนอกจากทูลให้ทรงทราบว่าของต่าง ๆ ที่พระองค์ได้โปรดให้ราชทูต
 นำมาให้หม่อมฉันนั้น เป็นของที่หม่อมฉันพอใจทั้งสิ้น แลหม่อมฉัน
 ก็รีบไวเพื่อให้เป็นพยานปรากฏว่า พระองค์ได้ตั้งพระทัยที่จะเป็นไมตรี
 คึกคักกับหม่อมฉันจริง แลฝ่ายหม่อมฉันก็ขอให้พระองค์ได้โปรดครณา
 ธิขของต่าง ๆ ที่หม่อมฉันได้ฝากมองซีเซอร์เคอလာลแบร์แลมองซีเซอร์
 เซเบเรต์ไปถวายเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความรักใคร่แลนัยถ้อยที่ หม่อม
 ฉันได้มีต่อพระองค์โดยแท้จริง หม่อมฉันยังรู้สึกอยู่ว่าจะต้องแสดงความ
 พอใจ ในการที่พระองค์ได้มีรับสั่งมากับราชทูตแลบาทหลวงเคอလာลเซซ

ผู้ล้างบาป (confessor) ของหม่อมฉัน ว่าพระองค์จะตั้งพระราช
 ประสงค์ยากหลวงคณะเซเวนต์ฝรั่งเศส ๓๒ คนซึ่งเป็นคนมีความรู้ ในวิชา
 เลข เพื่อให้ยากหลวงเหล่านั้นไปอยู่ในราชธานีของพระองค์ทั้งสองคือ
 กรุงศรีอยุธยาแลกรุงละโว้ ยากหลวง ๓๒ รูปที่องค์พระราชประสงค์คน
 หม่อมฉันได้เลือกเฟ้นเอาแต่เฉพาะที่มีความหมั่นแลมีวุฒิ หม่อมฉัน
 จึงหวังใจว่าเมื่อยากหลวงเหล่านั้นได้ไปรับราชการอยู่กับพระองค์แล้ว ก็
 คงจะช่วยทำให้ราชไมตรีในระหว่างพระองค์แลหม่อมฉันทั้งสองได้สนิท
 แน่นชิดไปอีก แลเมื่อยากหลวงเหล่านั้นได้ไปสั่งสอนวิชาให้ไพร่ฟ้า
 ข้าแผ่นดินของพระองค์แล้ว ก็คงจะเป็นการทำให้ประเทศทั้งสองได้สนิท
 เป็นแผ่นดินเดียวกัน ยากหลวงเหล่านั้นหม่อมฉันขอฝากพระองค์ด้วย เพราะ
 เป็นคนที่หม่อมฉันรักใคร่แลนับถือมาก

เขียนที่เวทชาย   เมฆวันที่ ๒๐ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๗

(พ.ศ. ๒๒๓๐)

จดหมายมองซิเออร์เดอเซเนเล

ถึงฟอลคอน

ข้าพเจ้ามีความยินดีอย่างยิ่งที่ใคร่ทราบจากจดหมายของท่านลง
 วันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘) ว่าพระเจ้า
 กรุงสยามผู้ทรงอำนาจอันใหญ่ยิ่งได้พอพระทัย ทั้งข้าราชการชั้น
 ผู้ใหญ่ทั่วไปก็พอใจในความประพฤติกองเสอวาเลียเคอโรมอง ที่ได้ไป
 ทำการในหน้าที่ราชทูตตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าทราบดีโดยแน่ใจว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงตั้งพระทัยโดยจริง ที่
 จะทูลให้พระเจ้ากรุงสยามนายของท่านทรงทราบว่า พระองค์มีพระ
 ประสงค์ที่จะไต่เป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม แต่เมื่อจะมีการอย่างไร
 ก็ควรจะทำไต่ สำหรับให้ราชไมตรีในระหว่างพระองค์กับพระเจ้า
 กรุงสยามผู้ทรงอาณาภพอันใหญ่ยิ่งไต่ติดต่อกันอย่างสนิท ทั้งให้ประเทศ
 ทั้งสองไต่เป็นไมตรีซึ่งกันและกันนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของ
 ข้าพเจ้าก็ทรงตั้งพระทัยที่จะช่วยให้เป็นไปสมพระราชประสงค์ทุกประการ
 ข้าพเจ้าขอยกให้ท่านทราบดีต่อไปว่า ความประพฤตินั้นแลเรียบร้อย
 ของราชทูตสยามระหว่างที่อยู่ในเมืองนี้ ไต่ทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 นายของข้าพเจ้า ไต่เพิ่มผลความนอบถ้อยซึ่งทรงมีต่อพระเจ้ากรุงสยาม
 ยิ่งขึ้นอีก โดยเห็นในพระปรีชาญาณที่ทรงเลือกคนอย่างคิเช่นนั้น ให้ไป
 เป็นราชทูต ขอนักกระทำให้ข้าราชกาบในสำนักนี้เลื่องลือในชื่อเสียง
 อันดีของเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยาม แต่ในส่วนตัวข้าพเจ้าก็มีความ
 ประสงค์จะให้ท่านทราบดีว่า ไมตรีของท่านที่มีต่อข้าพเจ้านั้นเป็นสิ่ง
 ข้าพเจ้ายกดีโดยพอใจยิ่งนัก แต่เพื่อจะให้ ไมตรีอันคงคยยาวต่อไป
 ข้าพเจ้าจะไต่พยายามรักษาไมตรีไว้ โดยช่วยเหลือในการต่าง ๆ ทุก
 ประการ มองซิเออร์เคอลาลูแบร์กับมองซิเออร์เซเวเบต์จะไต่ ไปเฝ้า
 พระเจ้ากรุงสยามแทนพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ท่านทั้งสอง
 ทราบดีในพระประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ในข้อที่จะให้พระราช
 ไมตรีไต่ติดต่อกันยิ่งยาว และที่จะให้ความสุขเจริญยังเกิดขึ้นแก่ไพร่ฟ้า
 ข้าแผ่นดินทั้งสองประเทศ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าท่านคงจะเป็นที่พอใจในความ

ประพาศของท่านทั้งสองนี้ แลข้าพเจ้าหวังใจว่าท่านคงจะได้กรุณาช่วย
แนะนำการต่าง ๆ ให้ท่านทั้งสองนี้ด้วย แลขอใ้โปรดแนะนำในหน้าที่
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินนายของข้าพเจ้าใ้มีอภัยหมายให้เขาไปกระทำด้วย
ข้าพเจ้าหวังใจว่าสิ่งของแปลก ๆ ที่ข้าพเจ้าฝากมายังท่านนั้น คงจะเป็น
สิ่งที่พอใจท่านเท่ากับข้าพเจ้าใ้พอใจในของฝากของท่านเช่นนั้น แล
เพราะเหตุว่าในพระราชสาส์นที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ใ้มี
มาถวายพระเจ้ากรุงสยามใ้ทรงชานภาพมาก มีใจความว่าทรงนับถือ
พวกแขกหลวงเขชวักที่ส่งไปใ้ห้อยในเมืองไทย ทั้งทรงนับถือพวกมิชชัน
นารอนทนาการเพื่อเกียรคยศของพระเป็นเจ้านั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
จึงหวังพระทัยว่า ท่านคงจะได้ช่วยเหลือแก่พวกหลวงเหล่านั้นตามหน้าที่
ของท่านที่จะทำได้ แลข้าพเจ้าขอใ้ท่านใ้ส่งเคราะห์ที่ท่านแขกหลวง
คาซาโดยฉเพาะ เพราะพวกหลวงคนนี้เป็นเพื่อนรักของข้าพเจ้า ทั้ง
อริยาศักดิ์ของเขาก็กระทำใ้ผู้ทรุกไ้รักใ้ใครเขาทุกคน
เขียนที่พระราชวังเวอชาย ณวันที่ ๑ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๗

(พ.ศ. ๒๒๓๐)

จดหมายบาดหลวงแปร์เดอลาเซซ

ถวายพระเจ้ากรุงสยาม

ข้าพเจ้ามีความยินดีมากที่ใ้จัดการตามพระราชประสงค์เป็นการ
สำเร็จแล้ว โดยใ้รักสิ่งบาดหลวงที่ชำนานวิชาเลขมา ๑๒ รูป
บาดหลวงเหล่านั้นเป็นพวกในคณะของข้าพเจ้า แลเป็นผู้ที่ประพาศใ้

อยู่ในศีลในธรรม แลเป็นผู้ที่จะได้โปรดให้ไปประจำอยู่ตามบ้าน วัด
 โรงเรียน แลหอศุภาวในพระราชธานีกรุงศรีอยุธยาแลละไว้ ในเรื่องนั้น
 ข้าพเจ้าไ้้นำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินนายของข้าพเจ้าเพื่อขอรับราชา
 นุญาต พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้พระราชทานพระราชานุญาตโดยความ
 ยินยอมมาก เพราะไม่มีสิ่งใดที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะถวายต่อพระองค์
 ให้เป็นพยานแห่งพระราชไมตรีได้ยิ่งกว่านี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้โปรด
 ให้ข้าทูลวงแปรคำสา เป็นหัวหน้าคุมข้าทูลวงเหล่านั้นไปยังเมืองไทย
 เพราะข้าทูลวงตาซาเป็นผู้ที่ทราบในพระราชประสงค์ของพระองค์ดีกว่า
 คนอื่น จะได้เป็นอริให้การได้ดำเนินตามพระราชประสงค์ดังนี้ ถ้า
 ข้าพเจ้ามีความกล้าแล้ว ก็จะได้กราบทูลฝากฝังข้าทูลวงเหล่านั้น
 ตามที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงฝากฝังมายังพระองค์อยู่แล้ว แลขอ
 พระองค์ได้พระราชทานพระมหากรุณาแก่ข้าทูลวงเหล่านั้น ซึ่งเป็นญาติ
 ของข้าพเจ้าแลซึ่งข้าพเจ้ารักยิ่งกว่ารักตัวข้าพเจ้าเอง ไม่ทางเงินทองคำ
 ซึ่งโปรดเกล้าพระราชทานให้ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้รับไว้แล้วโดยมีจิตต์
 อ่อนน้อมต่อพระองค์อย่างที่สุด ไม่ทางเงินที่พระราชทานนั้น ข้าพเจ้า
 จะได้ประคองฐานไว้ยังบ้านใหญ่ของคณะฝรั่งเศสในที่เขตกมัย ให้ยั้งคา
 บากทูลวงทั้งหลายผู้เป็นญาติของข้าพเจ้าไ้เห็นทั่ว ๆ กัน เพื่อเป็นการ
 ชูใจให้ข้าทูลวงเหล่านั้น มีจิตต์ศอกอยากที่จะไปทำราชการกับพระองค์
 แลเพื่อเป็นหนทางที่จะไ้แนะนำให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ ไ้
 รู้จักพระเป็นเจ้า ซึ่งเป็นผู้สมควรที่จะไ้รับนมัสการจากคนทั่วโลก

ข้าพเจ้าจะไต่เอาใจช่วยพวกยากหลวงเหล่านั้นและได้ช่วยอธิษฐาน ขอให้
 พระเกียรติยศของพระองค์ได้เป็นการมั่นคง แลขอให้ไต่ทรงครอง
 ราชสมบัติให้ถาวรเจริญนานทุกประการ ข้าพเจ้าไต่ขอบของบางอย่าง
 มากมายยากหลวงเพอมาถวายต่อพระองค์ ของเหล่านี้เป็นแต่เพียงของ
 สมแก่คุณานุปรีย์ของคนทั้งหลายเลื่องอาชีวะอย่างข้าพเจ้า ที่พอจะมีถวาย
 ต่อพระเจ้าแผ่นดินอันสูงสุดไต่เท่านั้น ข้าพเจ้าหวังใจว่าผมอที่ท่าของ
 เหล่านี้คงจะเป็นที่พอพระทัย แลข้าพเจ้าจะอธิษฐานต่อพระเจ้าย่นสวรรค์
 ซึ่งเป็นผู้บันดาลการกินฟ้าอากาศ แลทำให้มีสุริยปรกาศแลจันทร์ปรกาศ
 ซึ่งมีปรากฏแล้วนั้น ไต่ไปปรกษันกาลให้พระหทัยของพระองค์ไต่รู้สึก
 รักผู้ที่กระทำการอันน่าประหลาดต่าง ๆ เหล่านี้ต่อไป แลซึ่งเป็นผู้ที่
 พระเจ้าแผ่นดินควรจะนับถือยิ่งกว่าชนสามัญทั่วไป ข้าพเจ้าขอกราบทูล
 ให้ทรงทราบว่าราชทูตของพระองค์ ไต่ประพฤติกวีแลปฏิบัติกรต่าง ๆ
 โดยลมนุลม่อมอย่างน่ารักแลน่าชมเชยมาก แลในเวลาที่ท่านราชทูต
 ไต่ทำการรักษาเกียรติยศของตัว แลทำการมิให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศ
 ของพระองค์นั้น ก็ยังไต่สำคัญหาช่องทางที่จะปฏิบัติกรให้เป็นที่น่าพอใจคน
 ทั่วไป แลให้เป็นที่น่าพอพระทัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแลราชวงศ์ฝรั่งเศส
 ด้วย ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านราชทูตคงจะชมเชยในการที่ข้าพเจ้าไต่พยายาม
 จักกรให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ไต่จัดการรับรองราชทูต
 ให้สมพระเกียรติยศของพระองค์ แลข้าพเจ้าอาจกราบทูลไต่ได้ว่า ตั้งแต่
 ไต่มีราชทูตเมืองใหญ่ ๆ มาในประเทศนี้ ยังไม่มีราชทูตประเทศใดที่

จะได้ทำการรับรองให้เป็นเกียรติยศ เท่ากับราชทูตของพระองค์ในคราว
 นั้นเลย ข้าพเจ้าได้อธิษฐานต่อพระเจ้าบนสวรรค์ ซึ่งลือทักของเจ้าแผ่นดิน
 ทั้งหลายอยู่ในกำมือ ขอได้โปรดเอาหทัยของพระองค์ แลหทัยของ
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาผูกพันให้เป็นหทัยอันเดียวกัน เพื่อว่าพระองค์
 แลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทั้ง ๒ พระองค์ ได้มีพระราชดำริหรืออย่างเดียวกัน
 แล้วจะได้ช่วยกันให้ขึ้นคาประเทศทั้งหลายในฝ่ายทิศตะวันออกแลตะวันตก
 โคนยึดพระเป็นเจ้าบนสวรรค์ครองศเดียว เพราะในเวลานี้สิ่งททำ
 ให้พระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโด่งดังนั้นก็ไม่มีอย่างอื่น นอกจาก
 การที่ทรงเป็นพระอริ ในกรณีที่ให้ชนทั้งปวงนับถือพระเป็นเจ้าพระองค์
 เดียวเท่านั้น แลถ้าพระองค์ได้ทรงปฏิบัติต่ออย่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว
 ก็จะเป็นการนำชื่อเสียงอันมีมาสู่พระองค์ ทั้งการอย่างใด ๆ ที่พระองค์
 ทรงพระราชดำริไว้ก็จะได้กำไรส่งทางเจริญทุกเมื่อ ขอเหล่านี้เป็นสิ่งที่
 ข้าพเจ้าหวังอยู่ โดยวิธีสักถึงพระเดชพระคุณที่ได้ทรงพระกรุณาเมตตา
 แก่ข้าพเจ้า ฯลฯ

เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

ว่าด้วยราชทูตฝรั่งเศสมาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงสยาม

จดหมายมองซิเออร์มาตีโน

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

ขึ้นคาเรือต่าง ๆ ที่ขึ้นทุกพลทหารมาจากเมืองฝรั่งเศส ได้มาถึง
 สิ้นคอนแม่น้ำเมืองไทยเมื่อต้นเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

พอเรือมาถึงท่าพระราชทูตสยามก็ได้ลงจากเรือทันทีแลได้รีบไปยังพระราชวัง เพื่อกราบทูลเหตุการณ์และข้อความต่าง ๆ ที่ได้ไปราชการมาคราวนี้

พอพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงแต่งตั้งข้าราชการมาสองคน ก็ได้มีพระราชโองการให้จัดถนนหนทางทุกแห่ง แลตามลำแม่น้ำก็ให้ขุดลอกไว้เป็นระยะ ๆ เพื่อให้ราชทูตได้เดินทาง ขึ้นไปยังพระราชวัง โดยสะดวก

เมื่อได้เตรียมการเสร็จแล้ว ท่านราชทูตทั้งสองก็ได้ออกเที่ยวทาง แลมีกระบวนแห่อย่างใหญ่โตงดงามที่สุดที่จะทำได้ ในเมืองนี้ ครั้นขึ้น มาถึงกรุงแล้ว ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของพระเจ้ากรุงสยามได้ลงมาต้อนรับท่าน แลยังมีคนอื่น ๆ ก็ยกทวารอีกเป็นอันมาก ข้าราชการราษฎร แลทวารเหล่านั้นก็ตามไปส่งราชทูตจนถึงพระราชวัง

ฝ่ายทวารฝรั่งเศสยังหาได้ขานยกไม่ ได้รออยู่ในเรือที่สันดอนหลายวัน แลเมื่อราชทูตได้ขึ้นไปถึงพระราชวังแล้วพวกทวารก็ยังพักอยู่บนเรือ ฝ่ายราชทูตก็ได้กราบทูลอยู่เสมอว่า ถ้าจะต้องพระราชประสงค์ให้มี ทวารฝรั่งเศสในเมืองไทยแล้ว ก็ขอให้ทวารเหล่านั้นประจำอยู่ที่บางกอก การเรือนนี้ก็พักอาศัยด้วยกันช้านานจนเกือบจะคงให้ทวารฝรั่งเศสลงเรือ กลับไปแล้ว จนที่สุดพระเจ้ากรุงสยามจึงโปรดให้ทวารฝรั่งเศสอยู่ที่ บางกอก แต่การที่อยู่นั้นไม่ใช่ยกให้เป็นสิทธิขาดของฝรั่งเศส เพราะ ราชทูตไม่ได้ขอร้องเช่นนั้น เป็นแต่ให้อยู่เพื่อเป็นที่พักเท่านั้น พวกทวาร ฝรั่งเศสส่งได้ลงจากเรือแลได้เข้าไปอยู่ในบ้านบางกอก มองซิเออร์คอนซ

คันทันผู้เป็นเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยาม ได้คอยรับพวกทหารอยู่นับร้อย
แล้วมองซิเออร์คอนซันซังจึงได้เรียกทหารไทยมาเข้าแถว แล้วได้ไป
ยืนข้างหน้ากองทหารทั้งไทยแลฝรั่งเศส ประกาศในพระนามของ
พระเจ้ากรุงสยาม ทั้งท่านมาควิคเคฟาส์ เป็นนายพลบังคับกองทหาร
ทั้งไทยแลฝรั่งเศส

ภายหลังสักสองสามวันนายพลเคฟาส์ได้ขึ้นไปยังพระราชวังพร้อม
ด้วยบุตรชายสองคนซึ่งเป็นนายร้อยเอก แล้วได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุง
สยาม ๆ ทรงแสดงความยินดีแลโปรดนายพลเคฟาส์มาก พระเจ้ากรุง
สยามไม่ได้โปรดแก่นายพลเคฟาส์คนเกี่ยวเท่านั้น ยังทรงพระเมตตา
ตลอดถึงพลทหารทั้งกอง โดยทรงเลี้ยงดูเคื้อนหนึ่ง

ในเวลาเดียวกัน พวกทหารฝรั่งเศสพักอยู่ที่บางกอกโดยฉะสุกมาก
ทำงานอย่างดูแลควบคุมให้คนอื่นทำงานบ้าง เพราะพระเจ้ากรุงสยามได้
พระราชทานคนมาเป็นอันมากสำหรับสร้างข้อม คอเคื้อนพฤษภาคม
จึงได้สร้างข้อมเป็นการสำเร็จ

ข้าพเจ้าได้มขอกไปว่าเจ้าพนักงานได้แบ่งทหารให้ไปรักษาเมืองมฤท
& กองร้อยแลให้ไปสร้างข้อมที่เมืองนั้นด้วย ทหารที่จะไปรักษาเมือง
มฤทนั้นได้ออกจากเมืองไทยเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๓)

จดหมายมองซิเออร์เดอล็อง

ถึง มองซิเออร์มาติโน

ในเวลาที่เราขุดคุ้ยค้นคว้ามายังกรุงสยามนั้น ยันคำผู้ที่มาในคราวนี้
ทั้งหมดตลอดจนถึงเอกอัครราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ก็ได้ถือว่า
ยากหลวงแปร์ตาซาเป็นหัวใจของพวกที่มาในคราวนี้

เมื่อได้มาถึงเมืองบัตตาเวียแล้ว ยากหลวงตาซาซึ่งอยู่เวสต์ตาเคียว
ก็ทำนาราชทูต ได้ถ่ายลงเรือล่าอนเพื่อจะรีบไปลงเมืองไทยก่อนคนอื่น
พอยากหลวงตาซาได้ไปลงเมืองไทย ก็รีบไปหามองซิเออร์คอนซตันซ์
ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ายากหลวงตาซากับมองซิเออร์คอนซตันซ์จะคุยกัน
อย่างไร ข้าพเจ้าเป็นแต่ทราบว่าเมื่อข้าพเจ้าแลราชทูตได้มาถึงท่าเรือ
เมืองไทย ยากหลวงตาซาก็นมาหาขอร้องแล้วกระซิบบอกข้าพเจ้า
เป็นความลับว่า ไทยจะยกยางกอกให้แก่ฝรั่งเศสแต่ต้องมีข้อสัญญา
ซึ่งยากหลวงตาซากับมองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ตกลงกันไว้แล้ว แต่ข้อ
สัญญาเหล่านี้จะเป็นด้วยราชทูตฝรั่งเศสไม่พอใจ หรือไม่ก็ปฏิบัติกัน
อย่างไรไม่ปรากฏ แต่ราชทูตฝรั่งเศสได้เกิดขัดใจกับมองซิเออร์คอน
ซตันซ์แลยากหลวงตาซา แต่การที่ขัดใจกันนั้นเป็นแต่เฉพาะในระหว่าง
คนที่สามซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบเรื่อง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าไม่กล้าที่จะกล่าว
ในทันที

ข้าพเจ้าจะบอกใ้แต่อย่างเดียวเพราะเป็นการที่ทราบกันเชิงแซ่แล้ว
เท่านั้น ก็ว่าในการทั้งหลายทั้งปวงยากหลวงตาซาเป็นผู้ชักหน้า

ทุกอย่าง เพราะเป็นคนรักแลเป็นบ่าวของมองซีเออร์คอนชตันซ์ แลการ
ที่ยากหลวงคาซาเป็นหัวหน้าของพวกเขชีวิตฝรั่งเศสในฝ่ายอินเกีย หาเป็น
การขี้อ้อนก็มีให้ยากหลวงคาซาทำการในหน้าที่เสมียนของมองซีเออร์คอน
ชตันซ์ไม่ แลการขางอย่างก็เป็นการส่วนตัวซึ่งผิดธรรมดาด้วย

มองซีเออร์เคอเมเทโล ไปลิศซึ่งขึ้นไปอยู่ยังเมืองละโว้ช้านานหาได้
เกี่ยวข้องในการท่าง ๆ เหล่านี้อย่างไรไม่ แลที่ไปอยู่นั้นก็ได้รับแต่คำทำ
อย่างร้ายแรงจากมองซีเออร์คอนชตันซ์ซึ่งเป็นคนโทโสมาก

จดหมายมองเซนเบอร์ลาโน

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

ในการที่ราชทูตฝรั่งเศสได้มาครวญหาได้มีใครเรียกให้ข้าพเจ้า
ไปเกี่ยวข้องด้วยอย่างไรไม่ เพราะฉนั้นข้าพเจ้าจึงไม่ได้ไปเกี่ยวข้องด้วย
จนอย่างเกี่ยว เขาได้ทำความตกลงกันอย่างไรข้าพเจ้าก็หาทราบไม่
แต่ข้าพเจ้าสังเกตได้ว่าท่านเอกอัครราชทูตไม่พอใจเลย ความจริง
ข้าพเจ้าได้ยินเขาพูดกันว่าหนังสือสัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายนั้นพอใช้
ได้ แต่สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการศาสนาไม่ได้อีกเลย ถึงกระนั้นก็มีเสียง
พูดกันว่าราชทูตได้ทำสัญญาเป็นเรื่องทพอใจหลายอย่าง แต่ข้าพเจ้าคาด
ไม่ถูกว่าจะเป็นเรื่องอะไรข้าง ข้าพเจ้าเกรงว่าลงท้ายที่สภพระเจ้ากรุง
สยามคงจะไม่ยอมในข้อต่าง ๆ ที่ขอขงกันนี้ ในการเรื่องนี้ท่านราชทูต

ก็ได้รับคำสั่งให้พุกกัยข้าพเจ้าแลให้ถามข้าพเจ้าว่าผู้ถือศาสนาคริสต์เคียน
 ทยอยในเมืองนี้มีจำนวนเท่าไร เพื่อจะได้นำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน
 ข้าพเจ้าก็ได้ชี้เหตุผลความการที่ข้าพเจ้าเห็นว่าจะเป็ประโยชน์ต่อศาสนา
 แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าการที่ข้าพเจ้าชี้แจงนั้นก็ทำให้เห็นความคึกคึกของเขา
 ข้าพเจ้าก็ได้บอกจำนวนคนถือศาสนาคริสต์เคียน ทั้งตำบลที่อยู่ของพวก
 คริสต์เคียนให้ท่านราชทูตทราบด้วยแล้ว

ความเห็นเรื่องข้อสัญญา

เมื่อท่านเอกอัครราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มาถึงในคราว
 หลงนี้ มองซิเออร์คอนซตันซ์ก็พุกกัยมองซิเออร์ไปมา เพื่อให้
 มองซิเออร์ไปมาไปบอกกับท่านสังฆราช ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่โปรด
 ในการที่สังฆราชได้ขอร้องต่าง ๆ สำหรับให้ได้เปรียบแก่ศาสนา แลว่า
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีรับสั่งว่าจะไม่ขอร้องอย่างใดต่อพระเจ้ากรุงสยาม
 การอย่างใดที่เกี่ยวด้วยศาสนาก็แล้วแต่พระเจ้ากรุงสยามจะทรงพระกรุณา
 คำที่มองซิเออร์คอนซตันซ์กล่าวเช่นนั้น หากตรงกับคำที่เอกอัครราชทูต
 ได้เล่าให้สังฆราชฟังไม่ เพราะราชทูตได้รับพระราชโองการจากพระ
 เจ้ากรุงฝรั่งเศส ว่าสิ่งใดที่จะเป็นประโยชน์ต่อศาสนาแล้ว ให้ราชทูต
 จักการให้ ได้เป็นไปตามนั้น แลถ้ามีโอกาสก็ให้หาประโยชน์ให้เพิ่ม
 กว่าเก่าขึ้นไปอีก

ในคำสั่งของราชทูตที่ไค้ให้ท่านสังฆราชผู้นั้น มีอยู่ข้อ ๓
ใจความว่าดังนี้

“ราชทูตจะไค้เห็นตามข้อความในสัญญาที่ไค้ทำไว้ที่เมืองละโว้
ว่าพระเจ้ากรุงสยามไค้พระราชทานสิทธิ ให้แก่สังฆราชแลมิชชันนารี
ฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ในประเทศสยามเพียงไร เพราะฉนั้นเป็นหน้าที่ของ
ราชทูตที่จะขอร้องในนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้พระเจ้ากรุงสยาม
ไค้พระราชทานสิทธิเหล่านั้นต่อไป ให้ราชทูตปรึกษารัฐหรือแลทำความ
เข้าใจกับสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศ ว่าจะควรเพิ่มเติมข้อใดบ้าง แล้ว
ให้ราชทูตขอร้องอย่างแข็งแรงในนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้พระเจ้า
กรุงสยามไค้ตกลงยอมให้จึงไค้ ส่วนผลความต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ
ศาสนานั้นให้คอยถามสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศดู แลให้ราชทูตกับ
สังฆราชเคอเมเตโลโปลิศ ทำการติดต่อกันให้รู้ถึงกันในการเหล่านั้นทุก
ประการ”

ถ้าแม้ว่าการไค้เป็นไปตามคำสั่งข้อนี้แล้ว ก็จะเป็นการไค้ประโยชน์
ต่อศาสนาเป็นนักหนา แต่การนี้ก็หาไค้เป็นผลสำเร็จไม่ เมื่อเดือน
พฤศจิกายนมองซีเออร์เคอดาลแบร์ไค้บอกกับมองซีเออร์เคอดีบอน เมื่อ
ท่านผู้นั้นยังอยู่ที่เมืองละโว้ ว่าหากหลวงคาซาไค้ขัดขวางไม่ยอมให้
ไปตามคำสั่งข้อนี้ แลต่อไปหากหลวงคาซาก็จะพยายามขัดขวางอยู่เสมอ
ครั้นมาเมื่อเดือนธันวาคม มองซีเออร์เคอดาลแบร์ไค้แตกข่าวกับ
มองซีเออร์คอนซตันซ์แลหากหลวงคาซา จึงไค้ทำเป็นจดหมายยื่นทัก

กล่าวตามคำสั่งชั้นส่งขึ้นไปให้ถวาย แต่เวลานั้นไม่เหมาะเสียแล้ว
 แลการที่ศึกไว้ต่าง ๆ ก็เกือบจะเป็นอันสำเร็จไม่ได้ เพราะยากหลวง
 ทาชาเป็นผู้จัดการต่าง ๆ สองคนก็มองซิเออร์คอนซตันซ์ แต่อย่างไร
 ก็มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้มีการประชุม แลได้พุกกับท่านสังฆราช
 ถึงสิทธิเหล่านั้น ว่าการที่จะประกาศข้อสิทธิเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์
 อย่างใด มองซิเออร์คอนซตันซ์ประสงค์จะเอาเสียงข้างมาของท่านสังฆราช
 แต่ท่านสังฆราชก็ได้โต้ตอบอย่างเสียงอ่อนหวานยืนยันว่า การที่จะ
 ประกาศข้อสิทธินั้นเป็นประโยชน์มาก

จดหมายมองซิเออร์เคอล็อน

ถวายพระเจ้าหลุยที่ ๑๔

ด้วยตามที่พระองค์ได้มีรับสั่งแก่ข้าพเจ้า ก่อนที่ข้าพเจ้าได้ทูลลา
 ออกจากเมืองฝรั่งเศส ให้มาบอกท่านสังฆราชเคอเมเตโล โปลิค
 ให้เป็นธุระดูแลช่วยเหลือบัณฑิตยากหลวงเชอวิตฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ใน
 ประเทศสยามนั้น ท่านสังฆราชเคอเมเตโล โปลิคได้รับพระราชโองการ
 ด้วยความยินดีอย่างที่สุด เพราะจะได้ปฏิบัติภารกิจให้เป็นที่ไปตามพระราช
 โองการประกอบกับการที่ได้ปฏิบัติด้วยความเต็มใจอยู่แล้ว จนถึงเวลา
 เกือบที่ท่านสังฆราชได้ช่วยพวกยากหลวงเชอวิตทุกอย่าง แลท่าน
 สังฆราชเชื่อใจว่า พวกยากหลวงเชอวิตคงจะเป็นที่พอใจในการที่ท่าน
 สังฆราชได้เอื้อเฟื้อมาแล้ว ส่วนตัวข้าพเจ้านั้น ท่านยากหลวงแปร่ตาชา

ซึ่งจะกลับไปยังประเทศฝรั่งเศส คงจะกราบทูลให้ทรงทราบ ว่าในระหว่างเค็รทางมานั้น ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติกิจการอย่างไร และเมื่อมาอยู่ในเมืองไทยนี้ข้าพเจ้าได้ประพฤติด้วยยากหลวงอื่น ๆ อย่างไร ความยินดีของข้าพเจ้าที่มีต่อยากหลวงเหล่านั้น ประกอบกับความเต็มใจแลยินดีที่จะปฏิบัติกิจการทั้งปวงให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระองค์นั้น จะกระทำให้ข้าพเจ้าช่วยเหลือนยากหลวงเหล่านั้นด้วยความยินดีทุกเมื่อ เพื่อเป็นช่องทางที่จะได้รับพระกรุณาแลความปลกครองของพระองค์ต่อไป

พวกข้าพเจ้าทั้งหลายคงกราบทูลวิงวอนขอพระองค์ได้มีรับสั่งแก่พระเจ้ากรุงสยาม ว่าการที่พระเจ้ากรุงสยามจะได้อำนาจพระกรุณาเมตตาต่อสังฆราชแลมิชชันนารีฝรั่งเศสต่อไปนั้น จะเป็นสิ่งที่กระทำให้พระองค์ทรงยินดีมาก แลขอได้โปรดรับสั่งให้มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้เข้าใจอย่างนั้นเหมือนกันด้วย เพราะเหตุว่าถ้ามองซิเออร์คอนชตันซ์ทราบดีว่าเป็นการพอพระทัยของพระองค์แล้ว มองซิเออร์คอนชตันซ์ก็คงจะช่วยเหลืออุทิศตนพวกข้าพเจ้าทุกประการ

เมืองไทย ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

เรื่องขบถในเมืองไทย

จดหมายมองซิเออร์มาตีโน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ
วันที่ ๑๒ เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๓๒)

เรื่องเรียกนายพลเดฟาส์ ไปเมืองละโว้

เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม ได้มีเสียงโง่กันแซงเชื่อว่าจะเกิดการสงครามขึ้น แลว่าข้าศึกจะมาจากทิศต่าง ๆ รอยช้าง ยางที่ว่าจะมา

รากที่ขึ้น ยางที่กว่าจะมาจากที่โคน รากเมืองลาวข้าง เมืองมอญข้าง
 เมืองเขมรข้าง แล้วจะมาจากเมืองอื่น ๆ อีกก็มี ในเวลานั้นเจ้าพนักงาน
 ใ้ก่อเกณฑักทวารเป็นอันมาก ยันคาข้าราชการทุกคนต่างคนก็เรียก
 ระคมคนของตัวเข้ามา แลยังมีเสียงลือกันว่าได้เกิดก๊กเกิดเหล่าตัว
 พระราชาอาณาจักร แลว่าราชบุตรบุญธรรมของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่
 สวรรคตแล้วนี้เป็นหัวหน้าของคนเหล่านั้น ในขณะนั้นมองซิเออร์
 คอนซตันซ์ ได้มีจดหมายอ้างพระราชโองการของพระเจ้ากรุงสยาม ให้
 ข้าราชการผู้ใหญ่ถึงลงมาถึงนายพลเคฟ้าซ์ ให้นายพลเคฟ้าซ์เลือก
 ทหารอย่างฉกรรจ์ ๓๐๐ คนแล้วให้รีบขึ้นไปยังเมืองละโว้ ฝ่ายมองซิเออร์
 เคฟ้าซ์เป็นคนทั้งรักภักดีต่อพระเจ้ากรุงสยามมาก จึงได้เลือกักทวาร
 ตามจำนวนที่ตองการนั้นโดยทันที แลได้รีบยกไปตามพระราชโองการ
 ครั้นมาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่ ๓๕ เมษายน ก็ได้เห็นราษฎรอลหม่าน
 วุ่นวายกันมาก ยิ่งพอกรราษฎรที่อยู่คามตลาดแลในที่ประชุมชนต่าง ๆ
 ย่นย่นกันยิ่งกว่าพวกอื่น ต่างคนต่างวิ่งหนีก็มีข้าศึกไล่ติดตามอยู่
 มองซิเออร์เคฟ้าซ์เห็นดังนั้นก็ตกใจจึงร้องถามว่า “อะไรกันมีคนกลัว
 ข้าพเจ้าหรือ คนทั้งหลายเข้าใจว่าข้าพเจ้าจะมาทำศึกหรือ” มองซิเออร์
 เคฟ้าซ์จึงผาคคนเข้าไปจึงได้ยินพวกกันว่า พระเจ้าแผ่นดินสวรรคตเสีย
 แล้ว แลเสียงที่พวกนั้น แม้จะเป็นความไม่จริงก็ แต่เป็นเสียงพวกนั้น
 อย่างเดียวกันทั่วไปจึงเกอยจะต้องเชื่อว่าเป็นความจริงเสียแล้ว เมื่อ
 นายพลเคฟ้าซ์ได้เห็นการจลาจลแลได้ยินเสียงพวกนั้น จึงบอกกับข้า

ราชการที่ถือหนังสือมองซิเออร์คอนซตันซ์มาส่งนั้นว่า ขอให้ไปบอก
 กับผู้ว่าราชการเมือง แลข้าราชการทั้งหลายที่อยู่ในกรุงให้ทราบว่า ที่
 นายพลเคฟาช์มาในคราวนี้โดยมีพระราชโองการให้หาคนไป แต่ครั้น
 มาถึงทีนี้แล้ว ก็มีความเสียใจที่สุดที่ใคร่คนพวกกันว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 สวรรคตเสียแล้ว แต่ในข้อนี้ นายพลเคฟาช์ก็ยังไม่แน่ใจแลหวังใจว่า
 จะเป็นข่าวที่ลือกันโดยไม่มีมูล แต่ถ้าหากว่าพระเจ้าแผ่นดินได้สวรรคต
 จริงซึ่งเป็นการธรรมดาของมนุษย์ในโลกนี้แล้ว ก็ยังมีเจ้าอีกสององค์
 ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สวรรคตไปแล้ว สมควรที่จะ
 ครอบงำสมบัติได้ต่อไป แลนายพลเคฟาช์ก็พร้อมที่จะรับคำสั่งจาก
 เจ้า ๒ องค์คนต่อไป การที่นายพลเคฟาช์พวกนี้ก็ไม่เหมาะ แต่ก็
 พยายามภาษาทหาร คือพูดตรงจากหัวใจไม่อ้อมค้อมอย่างใด แลที่ใช้
 วาจาเช่นนั้นก็ทำให้ลือร้ายอย่างใดไม่ พวกข้าราชการที่รักษากรุงจึงได้
 คอยว่า ข่าวที่ลือนี้เป็นข่าวไม่จริงเพราะพระเจ้าแผ่นดินยังมีพระชนม์อยู่
 แต่คนอื่น ๆ ทั่วไปก็คงยังยืนยันว่าสวรรคตแล้ว ท่านนายพลเคฟาช์จึง
 ลังเลใจไม่ทราบว่า จะเชื่อข้างใด

นายพลเคฟาช์ไม่ยอมไปเมืองละโว้

นายพลเคฟาช์ต้องการทราบความให้แน่ จึงกลับลงเรือล่องน้ำ
 ลงไปพักอยู่ที่ท่าภาษี แล้วจึงได้เจ้านายทหารให้ขึ้นไปยังเมืองละโว้
 ถือหนังสือไปให้มองซิเออร์คอนซตันซ์ นายทหารผู้นั้นได้กลับลงมา

โคบายเร้วถือหนังสือขอยมาจากมองซีเออร์คอนชตันซ์ด้วย ในจดหมายนั้น
 มีใจความว่า พระเจ้ากรุงสยามยังมีพระชนม์อยู่หาได้สวรรคตไม่ แล
 ให้นายพลเคฟฟ้าช้วยขขึ้นไป เพราะพระเจ้ากรุงสยามจะต้องการกำลังของ
 นายพลเคฟฟ้าช แต่ถึงกันนั้นนายพลเคฟฟ้าชก็หาเชื่อมองซีเออร์คอนชตันซ์
 ไม่ เพราะข่าวที่ลือว่าสวรรคตนั้นเป็นข่าวที่ทุกคนเป็นเสียงเคียวทั้งหมด
 ยากที่จะไม่เชื่อได้ แลอีกประการหนึ่ง นายทหารที่นำจดหมายลงมา
 ก็ได้บรรยายว่า คนใด ไปถึง มองซีเออร์คอนชตันซ์ในเวลา ๒ ยาม
 (เที่ยงคืน) พอมองซีเออร์คอนชตันซ์ได้อ่านหนังสือของนายพลเคฟฟ้าช
 เสร็จแล้ว ก็ได้เขียนตอบโดยทันที หาได้เข้าไปยังพระราชวังเพื่อ
 กรวยทูลให้พระเจ้ากรุงสยามทรงทราบในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ ซึ่งเป็น
 เหตุกระทำให้ที่น่าสงสัยว่ามองซีเออร์คอนชตันซ์คงจะเรียกทหารขึ้นไป
 สำหรับข้อมุกกันตัวมองซีเออร์คอนชตันซ์เอง แลข้อสงสัยนั้นก็น่าจะเป็น
 จริง เพราะได้ทราบมาว่าในพระราชวังเกิดการแตกวิวในระหว่างข้า
 ราชการทั้งมองซีเออร์คอนชตันซ์ก็เกี่ยวข้องในการที่แตกวิวกันด้วย ท่าน
 นายพลเคฟฟ้าชผู้บัญชาการกองทหารของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงไม่ยอมที่
 จะไปเป็นผู้ข้อมุกการทหารสำหรับรักษาตัวมองซีเออร์คอนชตันซ์ อีก
 ประการหนึ่ง นายพลเคฟฟ้าชก็ได้เคยถามมองซีเออร์คอนชตันซ์ตลอดมา
 หลายครั้งแล้ว จึงเกรงว่าในครั้งนั้นซึ่งเป็นคราวที่สำคัญจะถูกมองซีเออร์
 คอนชตันซ์หลอกอีกก็จะเป็นได้ ทั้งการที่ข้าราชการแตกวิวกัน แล
 ราษฎรพลเมืองก็เตรียมพร้อมอาวุธกันอย่างเงิบ ๆ เป็นการที่ทราบกันมา

นานแล้ว ท่านนายพลเคฟาชได้คิดว่าตัวเป็นชาวต่างประเทศไม่ต้องกำ
 ระวังจะมาเกี่ยวข้องของควยในการเช่นนี้ จึงไม่ยอมจนไปยังเมืองละโว้ เพื่อ
 ยั้งกันมิให้ทหารกองเข้าด้วยกับพวกเหล่าร้าย อีกประการหนึ่งนาย
 ทหารท่านนายพลเคฟาชได้จิกให้ถือจดหมายไปส่งมองซีเออร์คอนชตันซ์
 นั้น ได้มารายงานว่าตามทางที่ไปนั้น นายทหารผู้หนึ่งได้พบคนถืออาวุธ
 ซ่องสุมกันหลายแห่ง แลครั้งหนึ่งนายทหารผู้นั้นอยากรีบประทานนำ
 ใจได้ตกทางลัดเข้าบ้านซึ่งเห็นอยู่ใกล้ ๆ เพื่อไปหานารีบประทาน มา
 เกือบเหยียบศีรษะคนแตกเพราะคน ๆ นั้นนอนคว่ำอยู่กับพื้น นายทหาร
 ผู้นั้นตกใจจึงมองซ้ายแลขวาก็เห็นคนนอนคว่ำอยู่อย่างนั้นเป็นอันมาก เมื่อ
 ใดเห็นดังนั้นแล้วนายทหารผู้นั้นก็หายอยากนำทันที จึงไม่คิดการอื่น
 นอกจากจะเร่งให้ม้าไปเสียพ้นจากที่นั้นเพื่อไปเข้าทางเดิม คือไปเท่านั้น
 เพราะเหตุคงที่บรรยายมานั้นแลเหตุอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ท่านนายพล
 เคฟาชจึงได้ตกลงใจกลับไปยังข้อมที่ทางนอก

ข้าพเจ้าจะต้องกล่าวเพิ่มเติมในทันทีว่า นายพลเคฟาชมีความ
 หนักใจมากที่ตัวได้กระทำกรอย่างนี้ จึงได้มาหารือต่อท่านสังฆราชว่า
 จะควรทำอย่างไรดี ท่านสังฆราชจึงได้แนะนำให้กลับไปอยู่ที่ย่อมตาม
 เดิม แลว่าตัวเป็นชาวต่างประเทศไม่ควรจะไปเกี่ยวข้องในการของ
 แผ่นดิน เว้นแต่ได้เห็นประจักษ์แน่แล้วว่าจะต้องไปช่วยพระเจ้ากรุงสยาม
 จึงควรจะไป

ก่อนนั้นมา มองซีเออร์คอนชตันซ์ ก็กำชับเร่งให้นายพลเคฟาชขึ้นไป
 ยังเมืองละโว้ ไม่หยุดหย่อนเลย มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้มีจดหมาย

เร่งมาเป็นหลายครั้ง แต่ท่านนายพลเคฟาลีซ์ยังไม่เห็นมีเหตุอย่างใด
ที่จะทำให้เชื่อถ้อยคำของมองซีเออร์คอนซตันซ์ จึงได้ปฏิบัติความความ
คึกเคิม คงอยู่ในข้อมนั้นต่อไป

ว่าด้วยความประพฤติของพระเพทราชา

การอื่นไม่แน่นอนว่าพระเจ้าแผ่นดินจะสวรรคตจริงหรือไม่ นั่นก็ยังไม่
คงไม่แน่นอนอย่างนั้นเอง บางคนก็พูดว่าสวรรคตแล้ว บางคนก็พูดว่า
ยังมีพระชนมอยู่ จนเหลือที่จะรู้ ใ้คิดว่าจะควรเชื่อข้างฝ่ายใด ในระหว่างนี้
เสียงที่พูดว่าจะเกิดศึกในระหว่างก็ก่กเหล่าต่าง ๆ นั่นก็ยังไม่ค่อยมี ยันดา
ผู้คนที่เตรียมเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์เพิ่มมากขึ้นทุกที อำนาจของ
มองซีเออร์คอนซตันซ์ก็น้อยลงโดยเห็นได้แก่ตา มองซีเออร์คอนซตันซ์
จะออกคำสั่งอย่างใดก็ตามผู้ใดทำตามคำสั่งไม่ แต่ถึงดังนี้โดยความ
หึงของตัวหรือโดยความโง่เขลาที่ความ แต่ก็อยากจะทำชาวต่างประเทศ
อยู่เสมอ ยังเป็นคนที่ดีศาสนาคริสต์เคียนแล้วมองซีเออร์คอนซตันซ์ก็
ชอบค่านักเพราะไปเข้าใจเสียว่าพวกนี้ไม่รู้ในเหตุการณ์ที่กำลังเป็นอยู่
แต่ก็กลัวว่าจะอยู่เสมอว่าตัวยังมีอำนาจอยู่อย่างเคิม

มีเสียงคนพูดกันว่า พระเจ้ากรุงสยามรู้สึกพระองค์ว่าประชวรมาก
จึงได้ทรงมอบราชการแผ่นดินให้แก่ข้าราชการผู้ใหญ่ที่ได้ทำราชการมา
ช้านานแล้วคนหนึ่ง ชื่อ ออกพระเพทราชา แลทรงมอบให้บุตรของพระ
เพทราชา ชื่อ หลวงสรศักดิ์ด้วย ที่จริงคงแต่เห็นแต่ท่าน
ทั้งสองนี้ออกว่าราชการทั้งฝ่ายหน้าแลฝ่ายใน แลใช้คนนั้นไปใช้คนนั้น

ไปโน่น แต่คงใช้ ในพระนามของพระเจ้าแผ่นดินอยู่เสมอ ในขณะที่
ก็เกิดมีเสียงเล่าลือว่า พระราชบุตรบุญธรรมของพระเจ้าแผ่นดินทรงนาม
ว่าพระขัย กำลังชงสุ่มผู้คนเป็นอันมาก โดยเกณฑ์มาจากพิณโลก
ซึ่งเป็นเมืองเกิดของท่าน แลเป็นเมืองทศทิศของพระขัยมีอำนาจมาก
ยังมีเสียงลือกันต่อไปอีกว่า มงซิเออร์คอนซตันซึก เป็นพรรคพวกของพระ
ขัยควย แต่อย่างไรก็ดี ถึงพวกเราจะคอยสืบสักปานใดก็ตามก็ไม่ได้
ความแน่ชัดจนอย่างใดเลย ที่จริงเคยแต่ได้ยินพูดกันมาช้านานแล้ว
ว่าถ้าพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตแล้ว พระอนุชาคงจะต้องได้ครองราชสมบัติ
ต่อไป ส่วนพระขัยนั้นไม่ได้เคยออกจากพระราชวังเลย แต่อยู่ใกล้
ชิดกับพระเจ้าแผ่นดินเสมอ. แต่การที่ลือกันว่าพระขัยกำลังชงสุ่ม
ผู้คนนั้น พระขัยจะออกคำสั่งเป็นการลับหรืออย่างไร ข้าพเจ้าไม่ทราบ
เป็นการแน่แท้

ท่านขุนนางผู้ใหญ่ออกพระเพทราชาที่ระคมคนจากทั่วทิศ แลทำ
อำนาจมากจนทุก ๆ วัน แต่ที่ออกพระเพทราชาทำการทั้งนี้โดยอ้าง
พระราชโองการเสมอไปแลอ้างว่าทำการเพื่อรักษาสมบัติ มิให้ตกไป
ถึงคนนอกที่ไม่ควรจะครองราชสมบัตินั้น

ในระหว่างที่กำลังวุ่นวายกันอยู่ดั่งเมืองละไว้นั้น ฝ่ายพระอนุชา
ของพระเจ้าแผ่นดินก็ประทับอยู่ที่วังทกรุงศรีอยุธยาอย่างเงิบ ๆ แลพูด
กันว่าพระอนุชาองค์เล็ก ซึ่งเห็นพร้อมกันว่าจะได้ขึ้นครองราชสมบัติ

ต่อไปเพราะองค์ใหญ่ทรงพิการนั้น ได้ทรงแต่งตั้งภักย์เจ้าหญิงพระ
ราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดิน คือเป็นพระภาคิไนยของพระองค์ แล
ทั้งสององค์อยู่ด้วยกันอย่างรักใคร่กันอันสนิท

เหตุการณ์เป็นอยู่กันหลายวัน ครั้นภายหลังพระอนุชาองค์เล็ก
ได้ถูกเชิญให้ขึ้นไปยังพระราชวังละ วันนั้นว่า ๆ มีพระราชโองการให้เสด็จ
ขึ้นไป แลพูดกันว่า การที่เชิญเสด็จขึ้นไปคราวนั้นก็เพื่อไปรับมอขราชสมบัติ
เพราะออกพระเพทราชาได้ส่งผู้คนลงมารับเสด็จเป็นเกียรติยศเป็นอันมาก
แลยังพูดกันต่อไปว่า ออกพระเพทราชาได้นำพิพิคมสัคยาอมตัว
เป็นข้าของท่านพระอนุชาแล้ว

การเรืองนโคเกิดตั้งแต่วันที่ ๑๕ เดือนเมษายนคตออกจนถึงวันที่ ๑๕
แเลข ๒๐ เดือนพฤษภาคม ในระหว่างนั้นข่าวเล่าลือถึงพระอาการของ
พระเจ้าแผ่นดินก็ยังแตกต่างกันอยู่เสมอ ในชั้นแรกก็มีคนเชื่อกันจริง
ว่าได้สวรรคตเสียแล้ว แต่ภายหลังผู้ที่ทราญเรื่องภายในจึงทราญแน่ว่า
ยังหาได้สวรรคตไม่ แคทรงพระประชวรพระอาการหนักมาก หมกหวัง
ที่จะหายพระประชวรได้ แลได้ทราญต่อไปว่าพระเจ้าแผ่นดินคคอยู่ใน
เงอมมือแลอำนาจของออกพระเพทราชา(๑)

(๑) สมเด็จพระนารายณ์ได้เสด็จสวรรคต เมื่อเดือนกรกฎาคม
ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑) ได้ถวายพระเพลิงเมื่อวันที่ ๑๖ เดือน
กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๓๓) ในการถวายพระเพลิงนั้นมอชิง
เฮอร์มาต์ในเล่าว่าดังนี้

“เมื่อวันที่ ๓๑ เดือนกุมภาพันธ์ ได้จัดการถวายพระเพลิงพระศพ สมเด็จพระนารายณ์ซึ่งได้เสด็จสวรรคตตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑) การถวายพระเพลิงนี้ ได้ทำการอย่างใหญ่โตงดงามมาก เจ้าพนักงานได้เตรียมการถวายพระเพลิงถึง ๓๑ เดือน พระเมรุนี้ ทำเป็นรูปพีรามิด (Pyramid) คือฐานใหญ่อยู่นอกแหลม มีหลายหลัง เรียงกันเป็นแถว ใช้เสาต้นใหญ่ ๆ แลฐานก็วางคานใหญ่ นอกนั้นใช้ไม้ไผ่ทั้งสิ้น จำนวนไม้ไผ่ที่ใช้ก็นั้นเป็นจำนวนมากจนนับไม่ถ้วน พระเมรุ นั้นยกด้วยกระดากสีแดงกระดากทอง แต่ที่จริงก็ทำสีให้เหมือนสีทอง ถ้ามองก็ดูงามแก่ลูกตามาก พระเมรุใหญ่ที่อยู่กลางนั้นเขาพูดกันว่า สูงถึง ๔๓ วา ในพระเมรุองค์กลางนี้ ก็ยกเป็นห้องใหญ่ ทัดกลางห้อง ก็ยกไม้หอมสำหรับเป็นที่ถวายพระเพลิง

พวกเรามีความนอบใจเป็นอันมากที่ได้ทราบว่า ในห้องสำหรับ ถวายพระเพลิงนี้ เจ้าพนักงานได้เอาอย่างงาม ๆ ที่เกี่ยวข้องการ สำนานของเรา แลรูปพระเยซูเจ้าตรึงอยู่กับไม้กางเขนมาแขวนไว้ ใน หน การทำเช่นนั้นก็ด้วยความเกลียดชัง เพื่อสำหรับเอามา ประจานให้มหาชนทุกชาติทุกภาษาที่มาช่วยในการถวายพระเพลิงนี้ ได้มา เห็นแลเยาะเขี่ยต่าง ๆ แลยังไม่ใช่แต่เท่านั้น แต่เจ้าพนักงานมีความ ประสงค์จะประจานด้วย จึงได้เอารูปของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลรูปข้าราชการเจ้านายผู้ใหญ่ของฝรั่งเศสมาแขวนไว้ด้วย

ก่อนที่ระถวายพระเพลิงสักสามเดือน ได้มีความหวังใจกันว่า
 ในวันถวายพระเพลิงนั้น จะได้มีการปลงอัฐิไทยทั้งหมด แต่ครั้นถึง
 วันงานความหวังนั้นก็สูญไป เพราะพวกนักโทษก็คงยังต้องจำชอคา
 แลใช้ทรวนอยู่ตามเดิม แต่ในวันงานนั้นก็เพิ่มเครื่องของจำแก่นักโทษ
 มากขึ้นกว่าเก่า คงจะเป็นด้วยเจ้าพนักงานเกรงว่าจะเกิดการวุ่นวาย
 ใดๆ

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในระหว่างนั้น คช ด้งแค้นที่ ๓๕ แลวันที่ ๓๐ เดือนพฤษภาคม
 ออกพระเพทราชาอำนาจสิทธิ์ขาดในพระราชวังแล้ว จึงไต่สั่งให้จับตัว
 พระขยี้เป็นราชขยุตวรรษมของพระเจ้าแผ่นดินสยาม เขาเล่ากันว่า
 เวลานั้นพระขยี้คิดว่ามีผู้ที่จะคิดทำร้าย จึงคิดขังกันตัวโดยไม่ออกจาก
 ห้องพระประสูติเลย เพราะเชื่อว่าคงไม่มีใครอาจจะเข้าไปได้ แลพระขยี้
 ก็ยี่ซิก ก็ยี่พระเจ้าแผ่นดินทั้งกลางวันกลางคืนมีไต่ออกห่างจากพระองค์
 เลย แต่ครั้นวันหนึ่งเป็นเวลาทกกรรมจะมาถึงตัว จะมีเหตุจำเป็น
 อย่างใดไม่ทราบ พระขยี้ก็เฝ้าไปทางพระทวาร พอก้าวเท้าข้าม
 พระทวาร พวกเจ้าพนักงานซึ่งคอยเฝ้าอยู่แล้วนั้นก็มาจับตัวลากออกไป
 พันพระทวาร ซึ่งเป็นแห่งที่พวกนักรบจะกล้าเกรงไม่ควรถะกล้าเข้าไป
 เลย แลวิกพาพระขยี้ไปประหารชีวิตเสียในที่อื่น

ตามที่เขาพูดมานี้ก็ตามเสียงที่บอกเล่ากันต่อ ๆ มา แต่
 ก็จะถูกไต่ตามที่ทราบว่าเป้นความจริงนั้น ก็คือว่าออกพระเพทราชาไต่
 มีคำสั่งให้ขยี้พระขยี้มาพิจารณาแล้วก็ให้ประหารชีวิตพระขยี้เสีย

เรื่องการจับแลฆ่าฟอลคอน

ในขณะนั้นมองซิเออร์คอนซตันซ์ก็ถูกจับแลถูกประหารชีวิตอย่าง
 เดียวกับพระขยี้ คชออกพระเพทราชาไต่ จักให้คนไปขุมอยู่ในพระราชวัง
 แล้วให้คนไปเรียก มองซิเออร์คอนซตันซ์โดยอ้าง พระราชโองการ รัชสั่ง
 ให้หา มองซิเออร์คอนซตันซ์หมายว่ารัชสั่งให้หาจริงก็รีบเข้าไปยัง

พระราชวัง แต่พอก้าวเข้าไปในพระราชวังเท่านั้น เจ้าพนักงานของ
 ออกพระเทพราชาที่กรูออกมาล้อมจับแล้วผูกมัดไว้แน่น แล้วได้เอาไป
 ขังไว้ยังคุกจำไว้ ๕ ประการ ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่าคุกทั้ง ๕ (Cinq
 prisons) อย่างแบบธรรมเนียมของเมืองนี้ แต่หาได้ประหารชีวิต
 โทษทันทีเหมือนอย่างพระยี่ไม่ ออกพระเทพราชาได้เฝ้ามอญซิเออ
 คอนซตันซ์จำไว้ช้านาน แต่ได้ทำการทรมานอย่างสาหัสหลายครั้ง บาง
 คนกล่าวว่าตายด้วยทรมานความทรมานไม่ไหวเอง จะอย่างไรก็ตาม
 แต่เป็นการแน่นว่า มอญซิเออ คอนซตันซ์ได้รับ ความทรมานอย่าง สาหัส
 แล้วจึงได้ตายภายหลัง

เรื่องจับพวกชาวยุโรปแลผู้ถือศาสนาคริสต์น

แล้วเจ้าพนักงานก็ได้จับนายทหารฝรั่งเศสบางคน ซึ่งอยู่ที่เมือง
 ละโว้ โดยคนเหล่านั้นเป็นผู้บังคับทหารรักษาพระองค์ ทั้งเป็นผู้สอนเพลง
 อาวุธแลสอนท่าของทหารด้วย แล้วยังจับชาวยุโรปบางคนซึ่งเป็นคนชาติ
 อังกฤชแลชาติอื่น ๆ ด้วย พวกนี้เป็นคนประจำตัวมอญซิเออคอนซตันซ์
 ลงท้ายที่สุดเจ้าพนักงานก็ได้จับชาวยุโรปที่ถือศาสนาคริสต์น ทั้งหมด
 ทั้งพวกแขกแลพวกอื่น ๆ ที่ถือศาสนาคริสต์นที่อยู่ยังเมืองละโว้ เว้น
 แต่พวกซอลันคาหาได้ถูกจับไม่เพราะพวกนี้ต่อสู้ ไม่ยอมให้จับ

เรื่องพระเพทราชาเรียกให้มองซิเออร์เดอล็อนขึ้นไปหา

ในขณะนั้นออกพระเพทราชาได้ให้เขียนจดหมายใช้ด้วยคำอย่าง
อ่อนหวานไปยังมองเซนเยอร์เคอเมเตโลโปลิศ แลมองเซนเยอร์เคอโร
ชาลี^(๓) เชิญให้สังฆราชทั้งสองขึ้นไปยังเมืองละโว้โดยเร็ว มองเซนเยอร์
เคอเมเตโลโปลิศไม่ใคร่จะสยบ มองเซนเยอร์เคอโรชาลีจึงได้ขึ้นไป
ยังเมืองละโว้แต่คนเคี้ยว เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม มองเซนเยอร์
เคอโรชาลีได้ออกเคียวทาง เมื่อไปถึงเมืองละโว้นั้นการต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้า
ได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นเรื่องที่เสร็จไปแล้วทั้งนั้น เว้นแต่มองซิเออร์คอนซ
ตันซ์ยังไม่คายแต่ก็จวนชប់แล้ว พอสังฆราชเคอโรชาลีไปถึงเมืองละโว้
เจ้าพนักงานรักพาตรงเข้าไปยังออกพระเพทราชา ๆ ได้พักด้วยเสียงคังแล
เสียงอย่างโกรธถึงความประพฤติของพวกฝรั่งเศส คือเรื่องนายพล
เคฟาชไม่ยอมพากองทหารขึ้นไปยังเมืองละโว้ตามคำสั่ง แต่นายพล
เคฟาชก็พูดว่าที่มาอยู่เมืองไทยก็เพื่อประสงค์จะรักษาการของพระเจ้า
กรุงสยามเท่านั้น แต่ถึงพุกกิงนี้ก็ไม่มาตามคำสั่ง พระเพทราชาจึงบอก
ให้สังฆราชเคอโรชาลีให้ระวิงตัวให้มาก แลให้สังฆราชพูดแลเขียน

(๓) มองซิเออร์เดอล็อนได้รับหน้าที่เป็นผู้ช่วยมองเซนเยอร์ลาโน
เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ แลรับตำแหน่งสังฆราชเมื่อวันที่ ๕
กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๘๗ แต่มองซิเออร์เดอล็อนไม่ยอมรับสองหนาทัน
ต่อปี ๑๖๘๖ จึงได้รับเป็นสังฆราชเคอโรชาลี

จดหมายถึงนายพลเคฟซ์ ให้นายพลเคฟซ์ทำการตามพระราชโองการ
 ของพระเจ้าแผ่นดินให้จงได้ พระเพทราชาจะทำการสิ่งใดและพูดว่า
 กระไรคงอ้างพระราชโองการอยู่เสมอ แล้วพระเพทราชาจึงพูดด้วยเสียง
 อันทันทีว่า “ถ้านายพลเคฟซ์ไม่ทำตามพระราชโองการแล้ว พระ
 เจ้ากรุงสยามจะกริ้วมาก และจะกริ้วพวกยาคหลวงฝรั่งเศษ และให้
 เขาพวกยาคหลวงฝรั่งเศษมีไว้ที่ปากกระษัตริย์ด้วย” ท่านสังฆราช
 เกอโรซาจึงได้ตอบว่า จะสั่งอะไรกับนายพลเคฟซ์ไม่ได้ ใต้แค่
 พยายามพูดจาเกลี้ยกล่อมให้นายพลเคฟซ์ทำตามคำสั่งเท่านั้น

ว่าด้วยพระเพทราชาเรียกนายพลเคฟซ์

พระเพทราชาจึงสั่งให้สังฆราชกลับลงไปยังบางกอกโดยทันที แด
 จักให้ข้าราชการที่เคยไปยังเมืองฝรั่งเศษแล้ว ควบคุมสังฆราชลงไป
 ด้วย บางคนก็พูดว่ามีกองทหารนำหน้าแต่ตามหลังไปด้วย แต่ทหาร
 เหล่านั้นไปอย่างลับ ๆ เพื่อคอยจับพวกฝรั่งเศษในเวลาที่นายพลเคฟซ์จะ
 ไม่ยอมทำตามที่พระเพทราชาต้องการ เมื่อนายพลเคฟซ์ได้ทราบความ
 แล้ว ก็มีความหนักใจมากไม่ทราบว่าจะทำประการใด จึงได้เรียก
 นายทหารผู้ใหญ่มาประชุม ลงท้ายที่สุกนายพลเคฟซ์ก็ตกลงใจว่า
 จะขึ้นไปยังเมืองละโว้กับบุตรชายคนหนึ่ง (บุตรคนเล็กได้ถูกจับที่เมือง
 ละโว้แล้ว) และไปพร้อมด้วยสังฆราชเกอโรซากับข้าราชการที่ลง
 มาตามนั้นด้วย

เมื่อนายพลเคฟ้าซ์พร้อมด้วยมองเซนเบอร์เคอโรชาติแลข้าราชการ
 ใต้ขึ้นไปถึงเมืองละโว้ เจ้าพนักงานรก็พาเข้าไปยังพระราชวัง ทรง
 เข้าไปหาพระเพทราชา ๆ พูกลีเสียงโกรธมาก ถาเมื่อนายพลเคฟ้าซ์ว่า
 เหตุใดจึงไม่นำกองทหารมาแต่มาผู้เดียวเช่นนี้ แลพุกต่อไปว่าถ้านาย
 พลเคฟ้าซ์ไม่ทำด้วยความเต็มใจ พระเพทราชาจะใช้กำลังบังคับให้ทำ
 ให้จงได้ แลอย่าให้นายพลเคฟ้าซ์ทนงตัวนัก แลอย่าเข้าใจว่าข้อมนี้ชนะ
 คุ่มครองได้ เพราะถึงว่านายพลเคฟ้าซ์จะมีข้อมชนิกนั้นสัก ๓๐ ข้อม
 ก็จะไม่เอาชนะนายพลเคฟ้าซ์ออกจากข้อมให้จงได้ แลแล้วพระเพทราชา
 ใต้ให้เจ้าพนักงานอ่านข้อหากว่าโทษนายพลเคฟ้าซ์ แลทหารฝรั่งเศส
 หลายข้อ แต่พระเพทราชาให้หาใต้ให้นายพลเคฟ้าซ์มีเวลาแก้ข้อหาเหล่านี้
 นั้นไม่ซึ่งเป็นการระแก้ใต้โดยง่าย นายพลเคฟ้าซ์เป็นแต่ตอบว่า พระ
 เจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้เป็นนายใต้จักให้กองทหารมาโดย มีนำพระทัยอันดีแล
 โดยรักใคร่พระเจ้ากรุงสยาม แต่เมื่อกองทหารเหล่านี้ไม่เป็นที่ไว้ใจ
 ของเจ้าพนักงานแล้ว นายพลเคฟ้าซ์อยากจะทำให้คนทั้งพระราชอาณา
 จักรแลทั้งโลกเห็นในพระทัยอันเที่ยงตรงของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลใน
 ความซื่อสัตย์สุจริตของนายพลเคฟ้าซ์ เพราะฉะนั้นขอใต้จักหาเรือมา
 ไว้จะเข้าหรือจะซอกก็ตาม แล้วยนายพลเคฟ้าซ์ก็จะลงเรือโดยทันทีพร้อม
 ด้วยพลทหารแลเจ้าของสมบัตย์ของตัว การที่นายพลเคฟ้าซ์พุกเช่นนี้พระ
 เพทราชาก็หาข้อมไม่ มีแต่จะเขี้ยวเข็นให้นายพลเคฟ้าซ์คุมกองทหารชน

ไปให้จริงได้ และยังคงขังให้นายพลเคฟ้าซมีหนังสือถึงรองผู้บังคับการ
 สั่งให้คุมทหารขึ้นมาทันที แลפקต่อไปว่าถ้านายพลเคฟ้าซไม่กระทำ
 ตามก็จะจับตัวใส่คุกเสีย นายพลเคฟ้าซจึงตอบว่าถึงจะมีจดหมายสั่ง
 ให้รองผู้บังคับการคุมทหารขึ้นมา รองผู้บังคับการก็คงจะไม่ทำตามคำ
 สั่ง เพราะในการเช่นนี้จะสั่งอะไรกันไม่ได้ เพราะตัวอยู่นอกข้อมเสีย
 แล้ว ทั้งเมื่อเวลาจะลงเรือมาเมืองละโว้วันนั้น นายพลเคฟ้าซได้พัก
 ไว้ที่ข้าราชการท่งไปเรียก ว่านายพลเคฟ้าซจะสั่งการแก่ทหารไม่
 ใดเสียแล้ว เพราะฉะนั้นการที่จะให้กองทหารขึ้นมานั้นมีทางอยู่อย่างเดียว
 ซึ่งเป็นทางที่สุก ก็คือต้องให้นายพลเคฟ้าซลงไปเรียกเองเท่านั้น
 แลถ้าไม่เชื่อแล้วนายพลเคฟ้าซยอมให้บุตรสองคนไว้เป็นประกัน เมื่อ
 ได้ไต่เตี้ยกันอยู่ช้านานก็เป็นอันตกลงตามความเห็นนายพลเคฟ้าซ

นายพลเคฟ้าซได้กลับลงไปยังขางกอก พร้อมกับตัวผู้คนคุม
 ขึ้นมาเมืองละโว้ คือมีมองเซนเบอร์เคอโรชาลี (ยังเคิมมองซีเชอร์
 เกลลาวันอีกคนหนึ่ง) ข้าราชการไทย ๒ คนกับเรือใหญ่คุมไปด้วย ๕ ลำ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ว่าด้วยมองเซนเบอร์ลาโนถูกเรียกไปเมืองละโว้

ฝ่ายมองเซนเบอร์เคอโรชาลีไปลี้ภัยถึงแม้ว่าจะช่วยอยู่ก็จริง แต่ก็
 ถูกเรียกให้ขึ้นไปยังเมืองละโว้อีก แลให้ไปพร้อมกับพวกมิชชันนารีที่
 เข้าใจภาษาไทย การเรียกคราวนี้เป็นการด่วนมาก เพราะฉะนั้น

มองเซนเยอร์เดอเมเตโลโปลิศจึงได้ออกเรือเมอวันที่ ๔ มิถุนายน พร้อม
 ด้วยมองซิเออร์เฟรเดแลมองซิเออร์เลอเซอวาเลีย ในระหว่างกลางทาง
 นั้นได้ไปพบนายพลเคฟาชกับคนทั้งหลาย ทั้งกล่าวมาแล้วซึ่งจะล่อง
 ลงมาทางกอก

เรื่องนายพลเคฟาชมาถึงบางกอก

ครั้นนายพลเคฟาชได้กลับมาถึงข้อมที่บางกอกแล้ว บันคานายทหาร
 ทุกคนก็คัดค้านว่าไม่ควรจะกลับไปเมืองละโว้ อีก แลอ้างเหตุ
 ว่าการที่จะให้นายพลเคฟาชขึ้นไปพร้อมกษัตริย์ทวิติ ฯ นั้นก็ไม่มี
 ประสงค์อย่างอื่นนอกจากจะคิดการร้าย นายทหารทั้งหมดก็ได้แสดงคว
 ามเต็มใจที่จะรักษาย้อมไว้ แลยอมตายด้วยดีชวารออยู่ในมือ ก็คิดว่า
 จะให้เขามาคายอย่างคนสามัญ เมื่อนายพลเคฟาชได้ฟังดังนั้น ก็ยอม
 สละขบถสองคนที่ได้ให้ไว้เป็นประกันที่เมืองละโว้ ก็คิดว่าที่จะพาพลทหาร
 ไปให้เขาม่าพัน เมื่อได้ทำความตกลงในใจเช่นนั้นแล้ว จึงได้เรียก
 ทหารมารวมกอง เพราะทหารเหล่านั้นได้แยกกันรักษาย้อมสองแห่ง แล้ว
 จึงนำทหารออกจากข้อมที่อยู่ฝั่งข้างบางกอก ไปรวมอยู่ในข้อมฝั่งโน้น
 แล้วได้จัดการข้อมไม่ให้คนเข้า แลแสดงตัวว่าจะไม่ยอมขึ้นไปยัง
 เมืองละโว้ แลถ้าพระเพทราชาไม่ให้เรือตามทขยไว้ นายพลเคฟาช
 กับพลทหารก็จะต่อสู้อย่างแข็งแรง ข้าพเจ้าจะต้องกล่าวด้วยว่าเมื่อเวลา

จะยกกองทัพออกจากข้อมฝั่งข้างบางกอกนั้น นานพลเทพาซ์ได้สั่งให้
 ขนเครื่องศัตราอาวุธแลกระสุนปืนดำไปด้วย ส่วนขันทองนั้นได้จัดการ
 ทำลายแล้วทิ้งน้ำ ขันมขนใหญ่กระบอกหนึ่งใช้กระสุนหนักถึง ๓๑๒ ปอนด์
 ขันกระบอกนายพลเทพาซ์ได้ ให้เจาะแลทำลายเสียด้วย

การต่อสู้กันครั้งแรก

ฝ่ายพวกไทยซึ่งอยู่ในแถบเหล่านี้เป็นอันมากนั้น พอเห็นพวก
 ฝรั่งเศสยกออกจากข้อมแล้ว ก็นำขันทองเข้าไปตั้งในข้อม ไม่ช้าพวก
 ฝรั่งเศสก็ยิงขันทองออกไปหลายนัด พวกไทยก็ยิงตอบ เป็นอันเริ่มตั้น
 ที่โคตรกัน ขันทองก็ยิงกันทางกอกนั้นก็ได้ทราบไปถึงพระราชวัง
 ณเมืองละโว้ กระทำให้เป็นการแตกคินกันทั่วไป ในครู่เดียวกันได้จัดการ
 การเกณฑ์ทหาร ไม่เลือกว่าชาติใดที่อยู่ในเมืองไทยก็ถูกเกณฑ์ทั้งสิ้น
 พวกที่มีมากนั้นคือ พวกแขกมัว แขกมลายู พวกจีน มอญแลไทย
 แลยังมีพวกยอศุเกศที่เป็นคริสเตียนก็เข้าเป็นทหารมาก มีคนพูดกันว่า
 เรือรบสองลำซึ่งนายเรือแลลูกเรือเป็นชาวอังกฤษ ฟังกลับมาจากเมือง
 เขมรในราชการของพระเจ้าแผ่นดิน ควรจะกลับออกไปแล้ว แต่ก็
 หาได้ ไปไม่ ฝ่ายพวกฮอลันดาซึ่งเป็นศัตรูของเราแต่ไม่ใช่ศัตรูโดย
 เบ็ดแผย ก็ได้ฉวยโอกาสนี้สำหรับกักเราโดยเป็นระหาทั้งอาวุธแลคน
 สั่งให้เกณฑ์ไทยมากที่สุดที่จะจัดหาได้ ในเวลานั้นก็ไม่เคยเห็นอย่างอื่นนอก
 จากการขนอาวุธ แลเห็นคนถืออาวุธวิ่งไปข้างโน้นข้างนี้ เสียงอึกกระทก

ครึกโครมทั่วไป ถ้าจะฟังเสียงที่เอะอะกันแลเสียงที่พุดกันแล้ว ก็เหมือน
 พวกฝรั่งเศสในบางกองจะต้องเลือกเป็นผลในทันทีนั้นเอง คนไทยมาก
 ก็ใช้คำหมิ่นประมาทพวกฝรั่งเศส แลพวกก็ว่าในไม่ช้าก็จะจับพวก
 ฝรั่งเศสสมักมอมักทำให้หมด ถึงจะมีเสียงเช่นสนักปานใดก็หาได้ทำ
 ให้พวกฝรั่งเศสในข้อมหาวควั่นอย่างใดไม่ แต่สิ่งที่ทำให้พวกฝรั่งเศส
 กลัวนี้ ก็ที่เห็นว่าข้อมนั้นหาได้แน่นอนหาเท่าไรไม่ เพราะมีช่องเข็คอยู่
 ถึงสามสี่แห่ง ทั้งกระสุนคนค้าแลเสียบของอาหารก็มันอย แลคนที่ระ
 วัณษาหน้าทักก็ไม่เพียงพอ เพราะในเวลานั้นมีทหารอยู่เพียง ๒๐๐ หรือ
 ๒๕๐ คนเท่านั้น จึงอยู่พลทหารที่ออกจากเมืองฝรั่งเศสมีจำนวนถึง ๖๐๐
 คน แต่ในระหว่างเคียวทางโคคายเสียกว่า ๑๐๐ คน แลตั้งแต่มาอยู่ใน
 เมืองไทยก็โคคายเสียอีก ๑๐๐ คน โคบายให้ไปประจำอยู่ที่เมืองมริค
 เสีย ๑๕๐ คน แลอีก ๖๐ คนนั้นโคบายเรือหลวงไปลาดตระเวรตามชาย
 ทะเลตั้งแต่เคอนมามา แลในเวลานั้นก็ยังหากลับมาไม่

สถาบันวิทยบริการ

เรื่องพระเพทราชาจัดให้มองเซนเบอร์ธาโนลงไปบางกอก

พอพระเพทราชาได้ทราบข่าวถึงเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบางกอก
 จึงได้ให้เจ้าพนักงานคุมมองเซนเบอร์เทอเมเตโล โปลิคลงไปบางกอก
 เพื่อให้ไปพุดข่าวว่ากล่าวกับนายพลเคฟาส์ เพราะพระเพทราชาเข้าใจว่า
 มองเซนเบอร์เทอเมเตโลโปลิค คงจะพุดหาให้นายพลเคฟาส์เชื่อด้วย

ฟังก์คำไค้กักว่ามองเซนเยอร์เคอโรซาลั แต่ไม่ทราบว่าจะเป้นคำสั่งของ
ผู้ใด พอจวนจะมาถึงบางกอกพวกเจ้าพนักงานรทพระเพทราชาให้คุมมา
นั้น ได้ปล้นมองเซนเยอร์เคอเมเคโลโยลิกกลางทาง จัยเอาข้าวโพ
ผู้คนของท่านสังฆราชทูตเค้แลจำไว้ครบ ๕ ประการ

เรื่องพระเพทราชาเรียกให้มองซิเออร์เดอล็อนขึ้นไปหา

จดหมายมองซิเออร์เดอล็อน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ
เมื่อประมาณวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พระเพทราชาได้จับตัวพระบิช
ไว้ในพระราชวังเสร็จแล้ว มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้มีจดหมาย
มาถึงมองเซนเยอร์เคอเมเคโลโยลิกแลข้าพเจ้า อังพระราชโองการ
ให้ข้าพเจ้าหรือมองเซนเยอร์เคอเมเคโลโยลิก คนใดคนหนึ่งขึ้นไปยัง
เมืองละโว้ มองซิเออร์เคอเมเคโลโยลิกไม่ใคร่จะอยากไป ข้าพเจ้าจึง
ได้ไปแต่คนเดียว เมื่อไปถึงก็ได้เห็นเมืองละโว้เท่ากัเป็นทคุมซึ่งเค้
ไปคัวยพวกถือศาสนาคริสต์เค้น พวกนายทหารฝรั่งเศสซึ่งอยู่ทีเมือง
ละโว้ ในเวลาที่มองซิเออร์คอนชตันซ์ถูกจับนั้น ก็ถูกเจ้าพนักงานควบคุม
อย่างกวดขัน ค้อข้าพเจ้าหรือสังฆราชเมเคโลโยลิกไปตั้งเมื่อใดจึงจะ
ปล่อยพวกนี้ เพราะคนนั้นเมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปถึงเมืองละโว้แล้ว เจ้าพนักงาน
จึงได้ปล่อยให้นายทหารฝรั่งเศสมาหาข้าพเจ้า อักสักครู่หนึ่งพวก
บาทหลวงเขชีวิต ๘ หรือ ๑๐ รูปก็ตามมาหาข้าพเจ้า พวกบาทหลวง

เหล่านี้ได้แข็งแรงแก่ข้าพเจ้าว่า ในเวลาที่ข้าพเจ้าจะพบบทพระเพทราชาขึ้น
ขอให้ข้าพเจ้าร้องถึงการที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ถูกจับ แลให้ข้าพเจ้าพัก
ยกเหตุว่าเป็นการแผ่นดินกบฏ แลพวกข้าหลวงเหล่านี้ก็กล่าวต่อไปว่า
ถ้าข้าพเจ้าชี้พระเพทราชาว่าพวกฝรั่งเศสในบางกอกจะซึกเคืองมากแล้ว
พระเพทราชาก็คงไม่กล้าฆ่ามองซิเออร์คอนซตันซ์ ข้าพเจ้าก็จึงสารภาพ
ว่า การที่พวกหลวงเขชวิตเหล่านี้หลงเชื่อถ่อมมองซิเออร์คอนซตันซ์โดย
หลักคาเช่นนี้ เป็นการกระทำให้ข้าพเจ้าอับอายเขยพวงนเป็นอันมาก

ข้าพเจ้าจึงได้คอยพวกข้าหลวงเขชวิตว่า ถึงแม้ว่าความเห็น
ของข้าพเจ้าในข้อที่เชื่อกันว่า มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ทำการช่วย
ศาสนาแลช่วยแผ่นดิน จะตรงกันข้ามกับความเห็นของพวกหลวงเหล่านี้
ก็จริงอยู่ แต่ข้าพเจ้าจะขอเอาพระเป็นเจ้าเป็นพยาน ว่าข้าพเจ้าอยาก
อย่างที่สุดที่จะช่วยให้มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้รอดจากทุกซ์แลภัย ซึ่ง
ได้รัยอยู่ในเวลาเกือบวัน ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าเวทนาสงสารเป็นอันมาก แต่
การที่ข้าพเจ้าจะคิดจัดการเอง หรือจัดการโดยคำแนะนำของพวกหลวง
เหล่านี้ก็จะเอาเรื่องของมองซิเออร์คอนซตันซ์มาเป็นเรื่องของพวกเขาฝรั่งเศส
ทั่วไปนั้น เป็นการที่ข้าพเจ้าจะทำได้ไม่ได้ แลยังเป็นเวลาที่กำลัง
วุ่นวายกันอยู่เช่นนี้เป็นอันทำไม่ได้เป็นอันขาด แต่ข้าพเจ้าจะรอฟังก่อน
ว่าพระเพทราชาจะพูดว่าอย่างไรบ้าง ถ้ามีโอกาสจึงจะช่วยมองซิเออร์
คอนซตันซ์ได้

ครั้นข้าพเจ้ารับประทานอาหารแล้วจึงได้ไปพบพระเพทราชา เวลา
 นั้นขันขาวราชการผู้ใหญ่ได้ล้อมพระเพทราชาโดยรอบ บางคนก็หมอบ
 อยู่ แต่ทุกคนได้แสดงกิริยาให้เห็นว่ายอมยกให้พระเพทราชาเป็นนาย
 พระเพทราชาจึงได้บอกข้าพเจ้า ว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงหวังพระทัยว่า
 นายพลเคฟ้าจะขึ้นมายังเมืองละโว้ แลตำแหน่งหน้าที่ของ
 มอชเชอร์คอนซตันซ์จะไปรักษาบุตรของนายพลเคฟ้ารับแทน แต่บุตร
 นายพลเคฟ้าเวลานี้ยังอายุน้อยนัก จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องให้นายพล
 เคฟ้าผู้ฝึกหัดบุตรไปก่อนจนกว่าจะชำนาญวิชาของ แลแล้วพระเพทราชา
 จึงถามข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้าคิดว่านายพลเคฟ้าจะขึ้นมาหรือไม่ เพราะพระ
 เจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้มา แลได้รับสั่งถามถึงหลายครั้ง
 แล้ว แลพระเพทราชาได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ในครั้งแรกนายพลเคฟ้า
 ไปเข้าใจเสียว่าพระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จสวรรคตเสียแล้ว นายพลเคฟ้า
 จึงได้กลับลงไปทางนอก ครั้นต่อมาพระเจ้ากรุงสยามมีรับสั่งให้นายพล
 เคฟ้าขึ้นไปยังเมืองละโว้ ให้จึงได้ แต่นายพลเคฟ้าก็บอกข้อย พระเจ้า
 กรุงสยามจึงได้รับสั่งให้แพทย์ลงไปรักษา แต่แพทย์ได้มารายงานว่านายพล
 เคฟ้าหายป่วยอย่างใดไม่ ถ้าจะไปนายพลเคฟ้ายังซัดขันธ์อยู่คงไม่ยอม
 ขึ้นมายังเมืองละโว้แล้ว ก็จะเป็นการกระทำให้พระเจ้ากรุงสยามทรง
 สงสัยในพระเพทราชาต่าง ๆ ซึ่งอาจจะทำให้ถึงแตกวิวกันก็ได้ แล้ว
 พระเพทราชาจึงบอกว่า ในวันพรุ่งนี้จะไปรักษาบุตรที่ใดเคยเป็น

ราชทูตที่ ๓ และที่ ๒ ไปประเทศฝรั่งเศสแล้วนั้น ไปพร้อมกษัตริย์เจ้า เพื่อ
ไปเชิญให้นายพลเคเฟาส์ขึ้นมาเมืองลเวว แต่ในระหว่างที่นายพลเคเฟาส์
ยังไม่มานั้น พระเพทราชาจะต้องเอาตัวบุตรที่สองของนายพลเคเฟาส์
ไว้ก่อน

ในเรื่องนี้พระเพทราชาจะคิดการอย่างไรหรือประสงค์อย่างไรนั้น
ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึง แต่ใคร ๆ ก็คงจะเห็นได้โดยง่ายว่า การ
ที่พระเพทราชาใช้ให้ข้าพเจ้าลงไปข้างนอกดังนี้ เป็นการที่ข้าพเจ้าจะ
ซัดขืนไม่ได้แน่นอน เพราะไม่ได้ให้ข้าพเจ้าทำอะไร นอกจากไปพร้อม
กษัตริย์ราชทูตสองคน แล้วให้ราชทูตสองคนเกลี้ยกล่อมให้นายพลเคเฟาส์
ขึ้นไปเมืองลเววเท่านั้น และข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าคงจะไม่มีชาวฝรั่งเศส
ซึ่งอยู่ที่เมืองลเววจนคนเคียว ที่จะไม่ยินยอมไปกับราชทูตเช่นนั้น

เรื่องการปฏิบัติของมองเซนเซอร์ลาโนแลมองซิเออร์เดอลีออน

ในเรื่องที่ให้คำแนะนำแก่นายพลเคเฟาส์

จดหมายมองซิเออร์เดอบริซาเซียบ ถึงมองซิเออร์เดอลีออน

วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๕๒ (พ.ศ. ๒๒๓๕)

ยังมีการอยู่สิ่งหนึ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าไม่สบายใจมาก และซึ่งข้าพเจ้า
จะต้องขอรับรองให้ท่านสบายใจไว้ คือยากหลวงแวญเทียวพุกทุกหนทุกแห่ง

ไม่ว่าใคร ๆ ที่พอใจฟังยากหลวงเวญก็เล่าให้ฟัง จนที่สึกเพื่อนรักสนิท
 ของเราก็ได้รัยคำเล่าของยากหลวงเวญ (มีพยานคือมชงเซนเซอร์เคอ
 ล่าของมายอกพวกเราได้ ๘ วันแล้ว) ว่าเหตุที่ทำให้มองซีเซอร์คอนชตันซ์
 ถูกประหารชีวิตนั้น ก็เพราะคำแนะนำของท่านต่อนายพลเคฟาส์เป็น
 ต้นเหตุ ทั้งการที่พวกฝรั่งเศสถูกกระทำร้ายต่าง ๆ แดการของศาสนา
 ได้พลิกแพลงไม่เป็นการสำเร้นั้นก็โทษคำแนะนำของท่านทั้งสิน ที่
 ข้าพเจ้าเล่ามาทั้งนี้ก็มีได้ประสงค์จะให้ท่านซึกเค็งอย่างใด แต่เพื่อให้
 ท่านคั้งขรรรมในใจตามคำสั่งสอนของศาสนา กล่าวคือให้รักพวกที่ท่า
 การจะจะเป็นพวกเรา แต่ความจริงหาได้เป็นพวกเราไม่ แดฝ่ายพวก
 เรานี้ก็พยายามทำการทุกอย่างมิให้ผู้ใดกล่าวโทษเราได้

จดหมายเหตุถึงการอย่างหนึ่ง

ซึ่งได้มีผู้ขอให้ข้าพเจ้าแจ้งให้แจ่มแจ้ง

มองซีเซอร์เดอล็ยอนเป็นผู้แต่ง

วันที่ ๔ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๕๒ (พ.ศ. ๒๒๓๕)

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้ากับมองซีเซอร์เคอเมเคโตโยลิสได้แนะนำ
 ไม่ให้นายพลเคฟาส์ขึ้นไปยังเมืองละโว้ ซึ่งมีคนทว่าเป็นต้นเหตุกระทำ
 ให้เกิดวุ่นวายในเมืองไทย

เพราะฉะนั้นในทันที ข้าพเจ้าจะไต่ถามว่าแต่เฉพาะความที่เป็นจริงว่า
 เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๕ เมษายน ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑) เหตุการณ์
 ต่าง ๆ ได้ดำเนินไปอย่างไร คือนายพลเคฟาลซ์กับพลทหาร ๘๐ คน
 กำลังเคียวทางจะขึ้นไปยังเมืองละไว้ ไต่แนวที่ทางฝรั่งเศสพบกับมองซีเออร์
 เวเรต์หัวหน้าของบริษัท มองซีเออร์เวเรต์จึงได้พูดโดยเปิดเผยว่า เมื่อ
 การยังวุ่นวายอยู่เช่นนี้เป็นการนำประหลาดที่ว่า นายพลเคฟาลซ์จะไปเมือง
 ละไว้ด้วยเหตุอันใด เพราะมองซีเออร์เวเรต์เกรงว่าพวกฝรั่งเศสที่อยู่ใน
 แผ่นดินสยามคงตายหมดทุกคน นายพลเคฟาลซ์กับมองซีเออร์เวเรต์
 ได้สนทนากันในเรื่องนี้อยู่ช้านาน จึงได้พากันไปยังโรงเรียนสามเณร
 เพื่อถามความเห็นข้าพเจ้าแลมองซีเออร์เคอเมเตโลโปลิศว่าจะควรไปยัง
 เมืองละไว้หรือจะควรทำอย่างไร ในคราวนั้นทั้งมองซีเออร์เคอเม
 เตโลโปลิศแลควี่ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะขอกนายพลเคฟาลซ์ตรง ๆ ว่าความ
 เห็นของเราเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นเหตุทำให้มีผู้กล่าวโทษเรา ๒ ข้อ คือ ๑
 ที่เราได้บอกความเห็นในการล่อแหลมเช่นนั้น ๒ ที่เราได้มีความเห็น
 เช่นนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ว่าด้วยเหตุที่พวกสังฆราชออกความเห็นให้แก่นายพลเคฟาลซ์ในข้อ ๑
 ผู้ที่มาถามความเห็นเรานั้น เป็นข้าราชการของพระเจ้าแผ่นดิน
 ฝรั่งเศส เป็นแม่ทัพของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงมอบหมาย

ให้รู้แลควบคุมพวกชาวฝรั่งเศส ขี้ถามนั่นก็เกี่ยวในการอย่างสำคัญ
 ในโลกนี้ เพราะเกี่ยวกับการศาสนาแลการแผ่นดิน แลเกี่ยวถึงชีวิต
 ของชาวฝรั่งเศสแลพวกถือศาสนาคริสต์เคียนด้วย ผู้ที่รับคำถามนั้น
 ก็คือ มองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศซึ่งเป็นตำแหน่งวิเกอาปอศโตลิกแห่ง
 เมืองไทย แลโดยตำแหน่งนั้นจึงเป็นบิดาของพวกถือศาสนาคริสต์เคียน
 ทั้งหลายในพระราชอาณาจักนั้น แลถามตัวข้าพเจ้าซึ่งได้รับตำแหน่ง
 เป็นผู้ช่วยของท่านสังฆราช การที่นายพลเคฟาช์มาถามนั้นก็โดยได้
 รับคำสั่งจากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโดยเฉพาะซึ่งสั่งให้มาถามในข้อความที่
 สำคัญ ๆ คำสั่งนั้นนายพลเคฟาช์ได้เอามาให้ข้าพเจ้าดูเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง
 เพราะแต่ก่อน ๆ เมื่อนายพลเคฟาช์มาถามข้าพเจ้าในข้อที่ไม่เกี่ยวข้องในการ
 ทาเลียงอาชีวะข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าไม่ใคร่ตอบแลออกความเห็นอย่าง
 ใด เพราะฉะนั้นนายพลเคฟาช์จึงได้เอาคำสั่งมาให้ข้าพเจ้าดู ข้าพเจ้า
 จึงต้องสารภาพว่าในคราวนี้ ถ้าข้าพเจ้าแลมองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศ
 ไม่ได้บอกความเห็นให้แก่ นายพลเคฟาช์แล้ว ข้าพเจ้าจะต้องถือใจว่า
 ได้ทำบาปอย่างหนัก แลได้ทำการผิดหน้าที่แลผิดพระราชโองการของ
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย

ถ้าแม้ว่า ข้าพเจ้าไม่ยอมบอกความเห็นให้แก่ นายพลเคฟาช์แล้ว
 ข้าพเจ้าจะต้องขอย้อนถามว่า ถ้ามีผู้กล่าวหาว่าการที่ข้าพเจ้าไม่ยอม
 ออกความเห็นนั้น เป็นความผิดต่อพระเป็นเจ้าแลมนุษยทั่วไปแลผิด

คอพระเจ้าแผ่นดินด้วยทั้งนี้ จะให้ข้าพเจ้าตอบว่าอย่างไรเล่า เพราะ
 มองซิเออร์เคฟาชักพึ่งมาอยู่ในเมืองไทยไม่นานเท่าไรนัก ทั้งภาษา
 ไทยก็ไม่เข้าใจจนคำเดียว จะรู้ไม่ใ้ไหนแน่ว่าได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้น
 อย่างไม่รู้ ฝ่ายพวกเราก็คงเป็นมิชชันนารีเป็นพวกชาติฝรั่งเศสที่เข้าใจภาษา
 ไทย แลในเวลาทำการตามหน้าที่ก็ข้องเกี่ยวกับพวกไทยอยู่เสมอ
 แลมีต้องใช้ลามาเลย แต่ทำการด้วยตัวของตัวเองทั้งสิ้น มองซิเออร์
 เคอเมเตโลโปลิศเอง ก็ได้เข้ามาญ่คุ้นเคยกับการในประเทศสยามมา
 ใ้ ๒๕ ปีแล้ว ข้าพเจ้าก็ไ้คุ้นเคยมาหลายปีแล้ว พวกยากหลวง
 อื่น ๆ ซึ่งมาทำการในเมืองไทย ก็รู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเมืองไทยเป็น
 อันมาก แลยังมีคนไทยที่ไว้ใจไ้หลายคนก็คอยนำความต่าง ๆ มา
 บอกเล่าอยู่เสมอ การท่งนั้นก็ทำให้เห็นได้โดยง่ายว่า พวกเราไ้
 ใ้ในความจริงของเมืองไทยไ้เพียงไร จนถึงกับเมื่อข้ก่อนเมื่อมองซิเออร์
 เคอลาตแบร์ แลมองซิเออร์เซเชเรต์ไ้กลับไปแล้ว พวกเราก้ไ้เขียน
 ข้างบอกไปยังยุโรปว่า เมื่อเรไ้กลับไ้ถึงแล้วนำกล่าวพวกฝรั่งเศส
 จะต้องถูกฆ่าตายหมด แลคงจะไ้เห็นพระเพทราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 สยามต่อไปทั้งนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าดังมองซิเออร์คอนซันซแลคนอื่น ๆ
 ที่ไ้เห็นการต่าง ๆ ด้วยตาของตัวเองก็คงจะพูดเช่นนี้เหมือนกัน

มองซิเออร์เคฟาชไ้ติดอกอยู่ในที่อื่นล้ายากใจอย่างที่สุดแลเป็นสิ่งท
 สำคัญอย่างบ่ง เพราะเหตุว่าผลที่สุดของเรองนี้ ก็เกี่ยวกับชีวิตของ
 พวกฝรั่งเศสทั้งหมด

เมื่อการเป็นอยู่กัน มองซิเออร์เคฟาส์ก็มาหาเราแลมาขอความเห็นเรา ทั้งได้เอาคำสั่งมาให้เรากว่าถ้ามีเหตุการณ์เช่นคนเกกขันถ์ให้มองซิเออร์เคฟาส์มาหาเรา ซึ่งกระทำให้แลเห็นได้ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระประสงค์จะให้พวกเราออกความเห็นดังนี้ เพราะฉะนั้นถ้าเราจะอ้างเหตุแต่อย่างเดี๋ยวนั้น เรื่องนี้เป็นารของบ้านเมืองไม่ได้เกี่ยวข้องกับศาสนา คุงชีวิตของฝรั่งเศสจะเป็นจะตายเป็นสิ่งที่ไม่ต้องอุระควัย แลเราจะทำใจแข็งไม่ยอมออกความเห็นให้เช่นนั้น ถ้าแม้ว่านายพลเคฟาส์ได้ตกลงในใจ แลทำคามที่ได้ทำมาแล้วก็ หรือถ้าหากว่านายพลเคฟาส์จะตกลงในใจคงขึ้นไปยังเมืองลพบุรีก็ ถ้าแม้ว่านายพลเคฟาส์กับชาวฝรั่งเศสทั้งหลายได้ ไปเสียที่ถูกกลอุบายของพวกไทย ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการแน่นอนอนดั่งนี้ ข้าพเจ้าขอถามว่าเราจะไม่ยอมออกความเห็นนั้นจะมีคนสรรเสริญเราหรืออย่างไร

ถ้าแม้ว่าจะมีเหตุผลอย่างไร ๆ ซึ่งไม่ควรเราจะออกความเห็นก็ตาม ข้าพเจ้าก็ต้องรับสารภาพโดยตรงว่า ความไหวพริบของข้าพเจ้าไม่พอที่จะเห็นเหตุผลเหล่านั้น ยางที่ผู้ที่กล่าวโทษเราว่าเป็นผู้ออกความเห็นให้แก่มองซิเออร์เคฟาส์ จะไม่ได้เคยออกความเห็นในสิ่งที่ไม่มีความรู้เลย ถ้าเป็นเช่นนั้นการเรื่องนี้จะกลบกลายเป็นอย่างอื่นได้กระมัง ในส่วนตัวข้าพเจ้าเองจะบอกได้ด้วยความจริงใจ ว่าในระหว่างเวลาที่รู้จักกับมองซิเออร์เคฟาส์นั้น จะมีชื่อที่มองซิเออร์เคฟาส์จะกล่าวโทษข้าพเจ้าได้

ก็คือที่ข้าพเจ้าไม่ใคร่เต็มใจที่จะออกความเห็นให้แก่นายพลเคฟาซึ่เลย
หาใช่ข้าพเจ้าพอใจหาเรื่องที่จะออกความเห็นให้ไม่

ข้าพเจ้าได้กล่าวในข้อนี้โดยยืดยาวก็เพราะเห็นว่า ข้อที่จะมีผู้
กล่าวโทษมองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศแก่ข้าพเจ้า เกยวในข้อนี้มาก
กว่าข้อ ๒

ว่าด้วยเหตุที่พวกสังฆราชแนะนำไม่ให้
นายพล เคฟาซึ่ ขึ้นไปเมืองละโว้

มีคนจะโต้กล่าวถึงข้อ ๒ ขอให้พิจารณาถึงความเหตุผลต่างๆ นั้น
ที่ข้าพเจ้าแล มองซิเออร์ เคอ เมเตโลโปลิศ กับ มองซิเออร์ เวเรต์ ได้
แนะนำตามที่โต้แนะนำไปแล้วนั้น จะควรหรือไม่

ข้าพเจ้าจะโต้ชี้แจงตามเรื่องที่โต้เป็นไปทุกประการ คือ เมื่อ
มองซิเออร์ เคฟาซึ่ กับ มองซิเออร์ เวเรต์ ได้มาถึงโรงเรียนสามเดรานั้น
มองซิเออร์ เคอเมเตโลโปลิศ กำลังทำพิธี แซนค็อวิล (Saintesbuiles)
ข้าพเจ้าเองก็ได้สวมเสื้อเสร็จแล้วเตรียมจะช่วยท่านสังฆราช มอง
ซิเออร์ เวเรต์ จึงได้ให้คนมาบอกข้าพเจ้าว่า ขอให้ข้าพเจ้าไปพยกับ
มองซิเออร์ เคฟาซึ่ ให้ได้ เพราะเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ข้าพเจ้าจึง
ได้เปลื้องเสื้อแล้วออกไปหา ได้นั่งสนทนากันทั้งสามคนอยู่ช้านาน
มองซิเออร์ เวเรต์ จึงเล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงข้อความที่ มองซิเออร์ เวเรต์

กับ มองซิเออร์ เกฟาช์ ไต่พุกกันมาแล้ว แลข้าแนะนำ มองซิเออร์
 เกฟาช์ อีกว่า ไม่ควรจะขึ้นไปยังเมืองละโว้ โดยอ้างเหตุผล
 ต่างๆ ซึ่งข้าพเจ้าเองก็เห็นว่าพอฟังได้ ฝ่าย มองซิเออร์ เกฟาช์ ก็
 ไม่ได้ท้อขวัญอะไร นอกจากพุกย่นคำอยู่อย่างเคี้ยวว่า ถ้าไม่ขึ้นไป
 แล้ว มองซิเออร์ เกฟาช์ กับ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็คงจะต้องชกใจ
 กัน แลเป็นการจำเป็นที่จะต้องเอาใจ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เพื่อ
 ให้การสร้างบ่อนทรางกอกเป็นการสำเร็จ ส่วนข้าพเจ้าก็ได้เล่าว่า
 ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะเป็นแค่เพียงคนสอนศาสนาที่จ้วงอยู่ แต่ก็ไต่ทวย
 ความมาจากหลายทางถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น แลข้าพเจ้าเห็น
 เป็นการจำเป็นที่จะต้องบอกให้ มองซิเออร์ เกฟาช์ ทวยเหตุการณ์หลาย
 อย่าง ให้แลเห็นว่าการที่จะยกขึ้นไปเมืองละโว้นั้น น่ากลัวจะมี
 อันตรายอย่างไร โดยถือเสียว่า เมื่อบุคคลจะต้องทำการอย่างใด
 เมื่อทวยรายละเอียดของการนั้นๆ ก็อาจจะทำการให้สำเร็จได้ เพราะ
 ฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องเล่าเรื่องต่างๆ ให้มองซิเออร์ เกฟาช์ ฟัง เพื่อ
 เตรียมการที่จะป้องกันไว้ได้ แต่ถึงคั้งนั้น ในขณะนั้นข้าพเจ้าก็ยัง
 ไม่ได้แนะนำอะไรแก่ข้าพเจ้าลงไป เป็นแต่พูดว่า การที่ มองซิเออร์
 เกฟาช์ จะคิดไปเมืองละโว้เพราะเหตุใด แลมองซิเออร์ เกฟาช์ จะได้
 ทำความตกลงไว้กับ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ อย่างไร เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้า
 ทวยไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้าจะขึ้นไปเมืองละโว้ ในเวลาที่ม
 เหตุการณ์อยู่อย่างนี้ ก็คงจะมีเหตุอย่างสำคัญเกิดขึ้นเป็นแน่

ฝ่ายมองซิเออร์ เคฟาช เป็นคนที่เชื่อใจ มองซิเออร์ คอนซตันซ์
 อย่างมั่นคง เพราะไม่ได้ทราบบ้างเรื่องอะไรนอกจากสิ่งที่มองซิเออร์
 คอนซตันซ์จะต้องการให้ทราบบ้าง ครั้นมาได้ยินได้ฟังเรื่องต่างๆ
 ก็เกิดเปลี่ยนแปลงความคิดในสิ่งที่เกี่ยวกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงเกิด
 หนักใจอย่างที่สุด ด้วยการที่จะขึ้นไปเมืองละโว้คราวนี้ จะต้อง
 ไปเพราะเหตุไรนั้น มองซิเออร์ เคฟาช ก็ยังหาขยายความจริงให้พวก
 เราทราบบ้าง เพราะได้สัญญาไว้กับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ว่า จะ
 ไม่บอกให้ใครรู้เลย พอสักครู่หนึ่งมองซิเออร์ เคฟาช ก็ยังไม่ตกลง
 ใจว่าจะทำประการใดแน่ แลมองซิเออร์ เทอเมเตโล โปลิค ก็ได้มา
 สนทนาด้วยแล้ว มองซิเออร์ เคฟาช จึงตกลงขยายความจริงให้เรา
 ทั้งสามคือ มองซิเออร์ เทอเมเตโล โปลิค มองซิเออร์ เวเรต์ แลตัว
 ข้าพเจ้าทราบบ้าง แต่ขอให้เราทั้งสามมีความไว้อภัยให้แพร่หลายเลย
 แลเมื่อได้ทราบบ้างความจริงแล้ว ก็ขอให้เราทั้งสามได้บอกความเห็นด้วย
 ว่าสมควรทำประการใด มองซิเออร์ เคฟาช จึงได้เล่าว่า เมื่อหลายวัน
 มาแล้ว มองซิเออร์ เคฟาช ได้ขึ้นไปยังเมืองละโว้แต่ผู้เดียวเพื่อไป
 ตรวจการ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้เล่าให้ มองซิเออร์ เคฟาช
 ฟังว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงพระประชวรหนัก จึงได้มีรับสั่งให้หา
 มองซิเออร์ คอนซตันซ์ พระเพทราชา กับพระขรรค์ชัยศรีบรรณารักษ์ให้

เข้าไปเฝ้าทั้งสามคน แลรับสั่งว่าเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้วทรง
 เกรงว่า สมเด็จพระอนุชาทั้งสองพระองค์ จะไม่จัดการพระศพ
 ให้สมพระเกียรติยศ เพราะสมเด็จพระอนุชาทั้งสองพระองค์ หาม
 ความรักใคร่พระเจ้าแผ่นดินไม่ พระเพทราชากับพระขรรค์ไชยศรีได้กราบทูล
 รัชรองว่า พระเพทราชากับพระขรรค์ไชยศรีจะช่วยกันเป็นอริคอยข่มขืนมิให้
 เป็นเช่นนั้นได้ แลจะจัดการพระศพให้สมพระเกียรติยศทุกอย่าง
 เหมือนกับพระศพพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น ๆ ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว
 เพราะฉะนั้นเมื่อพระเจ้ากรุงสยามเสด็จสวรรคตลงเวลาใด พระเพทราชา
 กับพระขรรค์ไชยศรีจะตั้งอยู่ในพระราชวังจนกว่าจะได้ถวายพระเพลิง แต่เมื่อได้
 ถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว พระเพทราชากับพระขรรค์ไชยศรีจะปล้น
 พระคลังในเมืองละโว้ แลต่างคนจะขึ้นข้างหน่ออกนอกพระราชอาณา
 เขต เพราะทั้งสองคนไม่ถูกกับสมเด็จพระอนุชา โดยเหตุที่ครั้งหนึ่ง
 พระขรรค์ไชยศรีกับสมเด็จพระอนุชาโดยพระราชโองการ แลที่ไม่ถูกกับ
 พระเพทราชานั้น เพราะเกี้ยวถ่วงน้องสาวของสมเด็จพระอนุชา ซึ่ง
 เป็นพระสนมของพระเจ้าแผ่นดิน มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้เล่าให้
 มองซิเออร์เคฟาสซ์ ฟังคือไปว่า ทั้งพระเพทราชาแลพระขรรค์ไชยศรีได้เกลี้ยกล่อม
 ให้ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เป็นพวกเดียวกันโดยอ้างเหตุว่า สมเด็จพระ
 อนุชาทรงเกลี้ยกล่อมมองซิเออร์ คอนซตันซ์ มาก มองซิเออร์
 คอนซตันซ์ จึงแกล้งทำยอมเป็นพวกพระเพทราชาแลพระขรรค์ไชยศรี แลการ

ที่จะให้ มองซิเออร์ เกฟาช์ คุมกองทหารจีนไปยังเมืองละโว้ นั้น ก็เพื่อ
 ช้องกันไม่ให้พระเพทราชาขัดพระทัยทำการสำเร็จได้ เพราะฉนั้นเพื่อ
 จะหาโอกาสให้ มองซิเออร์ เกฟาช์ คุมกองทหารจีนไปยังเมืองละโว้ ได้
 นั้น มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามว่า การที่
 มองซิเออร์ เกฟาช์ จะไปเมืองละโว้แต่คนเดียวนั้น ไม่สมเกียรติยศ
 ของ มองซิเออร์ เกฟาช์ พระเจ้ากรุงสยามจึงได้มีรับสั่งว่า จะเอาคน
 จีนมาช่วยเท่าไรก็ได้แล้วแต่ใจ จึงได้เป็นอันตกลงว่า เมื่อ มองซิเออร์
 เกฟาช์ ได้ขึ้นไปถึงเมืองละโว้แล้ว ให้ มองซิเออร์ เกฟาช์ เข้าไปใน
 พระราชวัง ยักพระราชทรัพย์ของพระเจ้ากรุงสยามไว้ แล้วจึงให้
 จั๊กพระเพทราชาขัดพระทัยไว้ เมื่อได้ทำการสำเร็จแล้ว จะได้
 อันเชิญให้สมเด็จพระอนุชาองค์ที่ ๒ ขึ้นครองราชสมบัติ เพราะพระ
 อนุชานี้ใหญ่พิการ ได้ทรงเวรราชสมบัติให้แก่พระอนุชาแล้ว ถ้า
 ได้กระทำการอันสำเร็จ ก็เท่ากับได้ทำการใหญ่ให้แก่สมเด็จพระ
 อนุชา เมื่อสมเด็จพระอนุชาได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็คงจะ
 ไปรบปราบพวกฝรั่งเศษมาก

นี่แหละเป็นเรื่องที่จะทำให้ มองซิเออร์ เกฟาช์ ขึ้นไปยังเมืองลพบุรี
 แลการที่พวกเขาได้แนะนำไปนั้น ก็โดยถือเหตุนี้เป็นหลักเกณฑ์ แล
 ต้องจับหลักนี้สำหรับพิเคราะห์ว่า คำแนะนำของเราจะถูกฉกฉวยประการใด
 ข้าพเจ้าต้องพินิจในข้อนี้ เพราะก่อนนั้นข้าพเจ้าได้ยินคนพูดว่า การ
 ต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วหาจริงไม่ แต่อย่างที่ว่าจะเป็นเรื่องอุบายใน

ระหว่างคนที่พบนกขี้ มองซิเออร์ เคฟาช ซึ่งไม่ใช่กิจของเรา แต่
 ตามเรื่องราวที่โคเล่ามาข้างบนนี้ เป็นใจความของข้อหาหรือของ
 มองซิเออร์ เคฟาช แลเป็นเรื่องซึ่งจะให้ข้าพเจ้าสาบาลตัวเมื่อไรก็ได้
 ข้าพเจ้าจะต้องกล่าวต่อไปในที่นี้ว่า การที่ มองซิเออร์ เคฟาช
 ลังเลอยู่ในใจไม่ทราบว่า จะทำประการใดที่นั่น เป็นการที่กระทำให้
 มองซิเออร์ เคฟาช บัดความจริงไว้ไม่ได้ แลก็คงไม่มีสติพอที่จะคิด
 แต้งข้อความตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาข้างบนนี้แล้ว ทั้งการที่มองซิเออร์
 เคฟาช จะขยายความจริงให้เราฟังทั้งหมด จะเป็นประโยชน์แก่ตัว
 มองซิเออร์ เคฟาช เองด้วย

เมื่อมองซิเออร์ เคฟาช ได้ขยายความจริงถึงเหตุผลที่จะต้อง
 ขนไปยังเมืองละโว้ ให้เราฟังแล้ว ฝ่ายพวกเราเห็นจำเป็นจะต้องเล่า
 ถึงเหตุการณ์ที่เป็นไปให้ มองซิเออร์ เคฟาช ฟังบ้าง การที่พระเจ้า
 กรุงสยามทรงพระประชวรนั้น มองซิเออร์ เคฟาช ได้ทราบอยู่แล้ว
 เราจึงได้เล่าให้ฟังต่อไปว่า มีข่าวลือกันเชิงแซ่ว่า ได้สวรรคตแล้ว
 ซึ่งน่าจะเป็นจริง เพราะเหตุว่าถ้าเป็นเวลาปรกติ การที่คนไทยจะ
 พกว่าพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตนั้น ก็เป็นความผิดอย่างร้ายแรงที่จะพก
 เช่นนี้ แต่ในคราวนี้พวกไทยก็พกโดยเข็ดเสย แต่จะสวรรคตแล้ว
 หรือยังก็ตาม พระอาการก็หนักมากจนถึงกับเสด็จออกไม่ได้ ซึ่ง
 เป็นการเท่ากันสวรรคตแล้วเหมือนกัน อีกประการหนึ่ง พวกเรา
 ก็ได้ทราบโดยมีพยานหลักฐานว่า พระเจ้ากรุงสยามหาได้ว่าราชการ

แผ่นดินแต่เฉพาะพระองค์ไม่ กล่าวคือสมเด็จพระอนุชาทั้งสองพระองค์
ซึ่งแต่ก่อนเคยถูกข่มมาแล้วจนถึงกับออกขุนนางไม่ได้ คือจะให้ขุนนาง
เผ่าก่ไม่ได้ หรือจะพบบกษัตริย์นางก็ไม่ได้ ถ้าองค์ใดองค์หนึ่งขึ้น
พบบกษัตริย์นางก็จะต้องถูกสำเร็จโทษนั้น มาบัดนี้สมเด็จพระอนุชาทั้งสอง
ก็ประทับอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา แลออกขุนนางให้ข้าราชการเผ่าก่ทุกวัน
จนที่สุภชาวงศ์ประเทศหลายคนมีเงินแลญวนแผ่นดิน ซึ่งอยู่ในกรุงศรี
อยุธยา ได้ส่งข้อเข้าไปถวายเพื่อขอฝากตัวเป็นข้า พวกเราก็ได้
ทราบเป็นการแน่นว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ไม่เคยได้คุยคำกับสมเด็จพระ
อนุชาทั้งสองเลย แลเราก็ได้ทราบมานานแล้วว่า อำนาจของ
มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ถอยลงเป็นอันมาก แต่ถึงดังนั้นมองซิเออร์
คอนซตันซ์ ก็ยังพวกฝรั่งเศส คงประพฤติตัวคงยังมีอำนาจอยู่
อย่างเดิม ทั้งพวกไทยก็ไม่ได้ทำตามคำสั่งของ มองซิเออร์ คอนซตันซ์
แล้ว ซึ่งพวกบาทหลวงบางคนได้เห็นประจักษ์แก่ตา ทั้งที่เมือง
ละโว้แลที่กรุงศรีอยุธยา การก็เป็นดังนี้ที่เป็นธรรมดาอยู่เอง จะ
เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ เพราะคนเกลียด มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ทั่ว
พระราชอาณาจักร ที่ใดมีอำนาจนั้นก็เพราะพระเจ้ากรุงสยามทรงชอบ
เลี้ยง แลเวลานี้ก็ทรงพระประชวรหนัก จนถึงกับว่าราชการแผ่นดิน
ไม่ได้แล้ว เพราะคนทั้งหลายจึงถือว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์
เป็นคนหมกवासแล้ว แลมีเสียงเล่าลือกันว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์
จะต้องถูกจับ แลต่างคนก็ต่างคอยดูว่าจะจับกันเมื่อไร ในเวลานั้น

มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ไม่มีใครได้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ในพระราชวังเอง มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ไม่มีใครได้เข้าไป จะเข้าไปได้ก็เพียงห้องพระโรงข้างนอก ซึ่งเป็นที่สำหรับข้าราชการพักแลห้องที่แพทย์พักเท่านั้น ที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้เข้าไปในห้องพักของแพทย์นั้น ก็โดยถูกตามให้เป็นล่ามของพวกมิชชันนารี ซึ่งถวายพระโสดต่อพระเจ้ากรุงสยามเท่านั้น พระเจ้ากรุงสยามก็ได้มีรับสั่งแล้ว ให้ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เหวคนหนาท่าเสีย แลรับสั่งให้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ออกจากราชการเสียด้วย เพราะไม่ทรงไว้พระทัยแล้ว ด้วยพวกที่เป็นศัตรูของ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ มีพวกมากนัก การที่ให้ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ พักราชการนั้น ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งได้พุดกับ มองซิเออร์ คอนซตันซ์เอง ต่อหน้ามองซิเออร์ โยมา

อีกประการหนึ่งก็เป็นการแน่นอนว่าในเวลานั้น ก็ระคมคนแลเตรียมเครื่องศัสตราอาวุธทั่วทั้งพระราชอาณาจักร ทุก ๆ วันก็ได้เห็นคนถืออาวุธขึ้นไปรวมกันอยู่ที่เมืองละโว้ ทางระหว่างกรุงศรีอยุธยาถึงเมืองละโว้ ก็ได้มีไปด้วยคนถืออาวุธทั้งนั้น จนที่สุดคนชั้นเลว ๆ แลคนแจวเรือก็มีอาวุธติดมือทุกคน ซึ่งเป็นการณ์ไม่เคยมีเคยนอกจากเป็นเวลาจลาจลหรือเป็นเวลาเกิดเหตุร้ายเท่านั้น แลยังมีเสียงเล่าลือเชิงแซ่ทั่วไปพระราชอาณาจักรเป็นเสียงให้ร้ายต่อฝรั่งเศส เพื่อจะให้ราษฎรพลเมืองเกลียดฝรั่งเศสให้มากขึ้น ทั้งกล่าวหาโดยเปิดเผยว่าพวก

ฝรั่งเศสจะมาถึงเขาย่านเมือง ขื่อทานักก็เหมือนสมจริง เพราะเมื่อ
นายพลเคฟาชัยกกองทัพราชชนไปตั้งกรุงศรีอยุธยา พวกผู้หญิงแม่ค้า
แลราษฎรพลเมืองได้แตกคันทกกันหนคจขาศึกใครมาดังตัวแล้ว จนที่
สภทหารที่ประจำรักษาหนาค่าง ๆ ก็ได้เพิ่มจนนอกเท่าหนงทกแห่ง โดย
พุดกันว่าเพื่อกอຍຍံงกันมิให้ทหารฝรั่งเศสเข้าปล้นพระ ราชวัง ที่ กรุงศรี
อยุธยาได้

ในระหว่างที่ทะเลาะกันผู้คนแลเตรียมศึกศตราอาวุธทั่วพระราชอาณา
จักรนั้น สังเกตได้ว่าพวกไทยแตกออกเป็นสองพวก มีพวกเจ้านาย
คือสมเด็จพระอนุชาพวกหนงซึ่งเป็นพวกมาก กับพวกพระบิยฮกพวก
หนง ฝ่ายพระเพทราชาได้แสดงตัวว่าเข้าข้างพวกเจ้านาย การที่พระ
เพทราชาซึ่งราชสมบัตินั้น ก็โดยอุบายแสดงตัวโดยเข้คเษยว่า
เป็นพวกเจ้านาย ซึ่งกระทำให้ข้าราชการเข้าหาพระเพทราชามาก ทั้ง
พระเพทราชาที่พูดว่าจะมีคนคิกซึ่งราชสมบัตินั้นจากเจ้านายด้วย เมื่อการ
เป็นอยู่กันแลมองซิเออร์เคฟาชัยก็ต้องการให้เราแนะนำ เราจึงต้อง
พิจารณาว่าจะควรให้มองซิเออร์เคฟาชัย ดอย เข้าไปอยู่ในชัยมุกที่บาง กอก
พร้อมด้วยทหารซึ่งมีจำนวนแต่เล็กน้อย หรือจะควรให้มองซิเออร์
เคฟาชัยยกขึ้นไปยังเมืองละโว้ อย่างไร

เหตุที่จะทำให้มองซิเออร์เคฟาชัยขึ้นไปยังเมืองละโว้ นั้นก็มีอยู่อย่าง
เดียว ที่จะคิกไปช่วยเจ้านายผู้เป็นสมเด็จพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน
คอยบั้งกันมิให้พระเพทราชา กับพระบิย เข้าไปปล้นพระราชวังเท่านั้น

เพราะความประสงค์ที่จะให้ มงซีเออร์ เคฟาช์ ขึ้นไป เมืองละไว มีอยู่แต่
เพียงเท่านั้น แต่ส่วนเหตุผลที่มงซีเออร์เคฟาช์ไม่ควรขึ้นไปเมืองละไว
จนผลที่สุดมงซีเออร์เคฟาช์กลับไปอยู่ที่บางกอกนั้น มีดังนี้

เมื่อเวลาที่มงซีเออร์เคฟาช์เคิร์ททางกลับไปบางกอกนั้น มงซีเออร์
เคฟาช์ได้ทำการทุกอย่างที่จะลบล้างข่าวลือต่าง ๆ ที่ให้ร้ายแก่พวก
ฝรั่งเศส แลพยายามให้เห็นว่าไม่ได้เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อฝ่าย
ไทยจะเปลี่ยงพลาลงในที่สุดก็ไม่เห็นเป็นการเสียหายแก่มงซีเออร์เคฟาช์
ได้ มงซีเออร์เคฟาช์ก็เห็นว่าตัวเป็นผู้รับผิดชอบในการที่จะรักษาบาง
กอกให้มั่นคง เพราะเป็นแห่งสำคัญสำหรับประเทศสยาม ถ้าได้รักษา
บางกอกไว้แล้วก็คงจะเป็น การกระทำให้พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ โปรค
แลพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ก็คงจะไม่บกัทพิมาติ เพราะมงซีเออร์เคฟาช์
หาได้ทำการเสียหายอย่างใดไม่ ถ้าแม้ว่า มงซีเออร์เคฟาช์ จะขึ้นไป
เมืองละไวแล้วก็คงตั้งข้างกอก แลตั้งพวกฝรั่งเศสที่ยังเหลืออยู่โดย
ไม่มีผู้ไทยจะปกครองรักษาได้ แลตัวเองก็ทหาร ๘๐ คนก็น่ากลัวจะไป
เป็นอันตรายถึงล้มตาย การที่พระเพทราชาจะคิดให้ฆ่า มงซีเออร์เคฟาช์
กับทหารเสียกลางทางก่อนไปถึงเมืองละไวนั้นเป็น การง่ายอย่างที่สุด
ถึงมงซีเออร์เคฟาช์จะตั้งระวังตัวอย่างไรหรือจะมีความกล้าหาญเพียงไร
ก็คงไม่ไหว เพราะทหารที่จะไปนั้นก็คงแยกกันลงเรือหลายลำ เรือ
นั้นจะพายหรือถอยอย่างไรพวกทหารก็ไม่เข้าใจ ทั้งอยู่ในภูมิประเทศ
ซึ่งตัวไม่รู้จักแลต้องวางใจกับคนที่พาไป เสียขงอาหารก็มีแต่เฉพาะ

เท่ากับที่เขาเอามาให้รับประทานมือหนึ่ง ๆ เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ถ้าพวก
 ฝรั่งเศสได้ยกออกจากกรุงศรีอยุธยาด้วยเรือสามลำ ในเวลาที่ต้องระวัง
 พวกไทยอันหาความซื่อสัตย์มิได้ แต่เป็นคนทีโหดร้ายได้เคยเห็นปรากฏ
 มาแล้วดังนี้ อะไรจะง่ายเท่ากับคนไทยจะคิดแยกเรือเทียบทุกทหาร ๘๐ คน
 แล้วทำร้ายต่อไปเล่า เพราะในเวลานั้นต่างคนก็หมดความกลัวเกรงอยู่
 แล้ว แม้ว่าพวกทหารจะขึ้นไปจนถึงเมืองละโว้ก็ดี การที่พระเพทราชาจะ
 ทำลายเสียโดยไม่ต้องใช้อำกำลังเลยก็ง่ายอย่างที่สุด โดยจะใช้วิธีเสีย
 ในที่พักซึ่งทำด้วยไม้ ใผ่ในเวลากลางคืนก็ได้ เพราะที่พักทหารเหล่านี้
 นี้ได้ปลูกไว้นอกเมือง แต่เดิมมีคอกอย่างที่ดี ทำแก่พวกอังกฤชที่เมือง
 มริค เมื่อประมาณ ๓ มาแล้ว คือพวกอังกฤชมีจำนวนเท่ากับพวก
 ทหารฝรั่งเศสในคราวนี้คือ ๘๐ คน ได้ขึ้นไปที่เมืองมริคประกาศว่า
 ถ้าไทยไม่ทำให้เป็นที่พอใจพวกอังกฤชจะทำสงคราม เพราะฉะนั้นไทย
 จึงได้เอาไฟเผาเสีย หรือถ้าจะไม่เอาไฟเผา แต่จะอ้างพระราชโองการ
 เรียกให้มองซิเออร์เคฟาช์กับยี่นคานายทหารสำคัญ ๆ ไปยังพระราชวัง
 ซึ่งเป็นการที่มองซิเออร์เคฟาช์แลนายทหารจะซัดมิได้ แล้วจับตัวไว้
 เหมือนอย่างที่ได้ทำกับมองซิเออร์คอนซตันซ์แลนายทหารฝรั่งเศสที่ไป
 กับมองซิเออร์คอนซตันซ์เช่นนั้นก็ได้อีก เมื่อจับมองซิเออร์เคฟาช์กับนาย
 ทหารสำคัญ ๆ ไว้ได้แล้ว ก็จะไม่ยากอะไรที่จะจับพวกพลทหารให้
 สิ้นเชิง เป็นที่น่าเชื่อว่าพระเพทราชาซึ่งคอยสยบลงพวกฝรั่งเศส

คงจะได้เตรียมการไว้พร้อมแล้ว แลพระเพทราชาจะต้องการอย่างยิ่ง ให้ทหารฝรั่งเศสขึ้นไปยังเมืองละโว้ให้จงได้ ข้อที่ทำให้เขื่อนนัคคือนัก ได้มีข่าวเล่าลือมานานแล้วก็จริง ว่ามองซีเออร์คอนชตันซ์จะถูกจับแต่ ก็ยังหาได้ถูกจับไม่ ต่อพระเพทราชาหมกตรางว่าทหารฝรั่งเศสจะขึ้นไปเมืองละโว้แล้ว จึงได้จับตัวมองซีเออร์คอนชตันซ์

ข้อที่ทำให้เราเชื่อว่าพระเพทราชาคิดจะทำร้ายต่อทหารฝรั่งเศสนั้นก็คือ ตั้งแต่มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้ถูกจับไปแล้ว พระเพทราชาก็พยายามหาช่องทางที่จะเรียกให้ทหารฝรั่งเศสขึ้นไปเมืองละโว้ให้จงได้ ซึ่งกระทำให้เห็นตามคำให้การของเจ้าพระเพทราชาอีกไว้เป็นประการหนึ่งว่า พระเพทราชาหมกความกลัวทหารฝรั่งเศสแล้ว ถึงทหารฝรั่งเศสจะไม่ได้ขึ้นไปยังเมืองละโว้ พระเพทราชาก็หาได้โกรธเคืองอย่างใดไม่

อีกประการหนึ่งมีข้อที่ควรจะสงสัยในความบริสุทธิ์ของมองซีเออร์คอนชตันซ์ ในข้อที่อ้างสำหรับให้มองซีเออร์เคฟาชขึ้นไปเมืองละโว้นั้น ก็เพราะเหตุว่าได้เห็นปรากฏอยู่แล้ว ว่าพระเพทราชาได้เตรียมการทุกอย่างที่จะหาพวกมาก จนภายหลังก็ได้ทำการสำเร็จถึงความประสงค์ เมื่อเป็นเช่นนั้นพระเพทราชาจะขึ้นข้างหนอชกนออกพระราชอาณาเขตทีเดียว หรือการที่กล่าวว่พระเพทราชาจะกระทำดังนี้ มองซีเออร์คอนชตันซ์เชื่อว่าจะเป็นจริงทีเดียวหรือ ก็เมื่อมองซีเออร์คอนชตันซ์ไม่เชื่อแล้ว เหตุใดจึงจะมาพาคือมองซีเออร์เคฟาชเชื่อเล่า คน

ที่มีนิสัยอย่างมองซิเออร์คอนซตันซ์จะวางใจไม่ได้โดย แลมองซิเออร์
คอนซตันซ์ก็ได้ทำการให้เห็นหลายครั้งแล้วว่าเป็นคนที่ใครจะไว้ใจไม่ได้
ยิ่งคราวนี้เขาเรื่องอะไรต่ออะไรมาแล้วซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อแล้ว แลซึ่ง
ปรากฏภายหลังว่าเป็นการไม่จริงทั้งนั้น แต่สิ่งที่จะกระทำให้เห็นว่าไม่
ควรที่มองซิเออร์เคฟาช์จะขึ้นไปเมืองละไว้นั้น ก็คือ ถึงแม้ว่ามองซิเออร์
คอนซตันซ์จะเอาความจริงมาแล้วก็ตาม การที่ขึ้นไปเมืองละไว้นั้นน่า
กลัวจะมีอันตรายอย่างยิ่ง ทั้งเมื่อใดขึ้นไปแล้วจะหาประโยชน์สักกิต
ก็ไม่มี ข้าพเจ้าขอให้ผู้อ่านพิจารณาในที่นี้ให้ดี

มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้พูดว่า พระเพทราชาภิเษกพระขนิษฐา
กันจะเข้าปล้นพระราชวังเมืองละไว และขึ้นข้างหนีออกนอกพระอาณา
เขต ก็เมื่อพวกฝรั่งเศสได้ยอมล่าอาณานิคมไปข้อมันในเรื่องนี้ ความ
ร้ายจะตกแก่พวกฝรั่งเศสเพียงไร ถ้าแม้ว่ามองซิเออร์เคฟาช์ได้ยึด
พระราชทรัพย์ในท้องพระคลังเมืองละไวเป็นการสำเร็จก็ตาม จะเป็นการ
ควรที่มองซิเออร์เคฟาช์จะทำอะไร การที่มองซิเออร์เคฟาช์จะเข้าไป
ยึดพระราชทรัพย์ในวังโดยไม่ได้ขออนุญาตให้ ดูก็อึดใจความกฎหมายแล
โดยพระเจ้าแผ่นดิน แลเจ้านายผู้เป็นพระอนุชาไม่ได้ทรงยอม แต่
ได้กระทำไปเพราะเป็นสิ่งพอใจของมองซิเออร์คอนซตันซ์นั้น จะไม่เป็น
ความผิดอย่างร้ายกาจหรือ ถ้ามองซิเออร์เคฟาช์ได้ทำการนี้สำเร็จจะ
เชื่อใจได้หรือไม่ หรือว่าจะข้อมันไม่ให้คนอื่นเข้าปล้นพระราชวังได้ ถ้า

มองซีเออร์เคฟาชได้ขอร้องกันการปล้นไว้เป็นการสำเริง จะขอร้องกันชั่วร้าย
 ต่าง ๆ ที่เขาจะกล่าวหาพวกฝรั่งเศสได้หรือ การที่มองซีเออร์คอนซ
 ตันซ์คิดการเช่นนั้น ถึงจะเอาการบ้านเมืองแลการศาสนามาอ้างสำหรับยัง
 หนักก็ แต่มองซีเออร์คอนซตันซ์มีอำนาจพอที่จะทำได้เช่นนั้นที่เคียวหรือ
 การที่มองซีเออร์เคฟาชจะขึ้นไปทำการอย่างนี้ที่เมืองละไว้นั้น ก็
 เห็นมีคดีอย่างเคียวแต่เพียงจะให้เจ้านายคือพระอนซาไปรคเท่านั้น แต่
 ที่จะทำให้เจ้านายไปรคนี้ยังมีหนทางอย่างอื่น ซึ่งเป็นทางสุจริตแลมัน
 คงกว่า ทั้งไม่มีอันตรายอย่างใดด้วย ก็คือให้มองซีเออร์เคฟาชไป
 เฝ้าเจ้านายซึ่งประทับอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาด้วยตัวเอง แลไปรัชชาศาลของ
 พระเดชพระคุณต่อไปเท่านั้น ถ้ามองซีเออร์เคฟาชได้ทำดังนี้ก็คงจะเป็น
 การพอพระทัยของเจ้านายมากกว่าอย่างอื่น ทั้งจะทำให้คนทั้งหลาย
 ไปได้เห็นนิสัยใจคอของพวกฝรั่งเศสด้วย คงจะดีกว่าที่จะขึ้นไปปล้น
 ท้องพระคลังเมืองละไว้วัยอำนาจของตัวเองเป็นแน่

นี่แลเป็นกรณีเหตุที่ทำให้พวกเราเห็นว่ามองซีเออร์ เคฟาชไม่
 ควรจะไปยังเมืองละไว้ แลเมื่อมองซีเออร์เคฟาชมาขอให้เราแนะนำ
 เราจึงเห็นว่าเห็นหน้าที่ของเราที่จะบอกว่า ตามเหตุผลที่เป็นอยู่ดังนี้
 ไม่ควรที่มองซีเออร์เคฟาชจะขึ้นไปเมืองละไว้ แต่ควรจะมีจดหมายไป
 ถึงมองซีเออร์คอนซตันซ์เสียก่อน เพื่อถามหาความเป็นจริงแลถาม
 ให้ได้ความว่า พระเจ้ากรุงสยามจะสวรรคตแล้วหรือยังคงมีพระชนม์

อยู่ อย่างไรแน่ ควรจะยกเหตุผลให้มองซีเออร์คอนชตันซ์ฟังว่า เหตุ
ใดจึงจะยั้งขึ้นไปเมืองละโว้ไม่ได้ แลควรขอร้องให้มองซีเออร์คอนชตันซ์
ลงมาพบกับมองซีเออร์เคฟาสท์ที่กรุงศรีอยุธยา เพื่อจะได้ปรึกษาราชการ
กันต่อไปดังนี้

จดหมายเหตุของมองซีเออร์เคอเดอล็อน ว่าด้วยเรื่อง
ภรรยาคอนชตันซ์ตินฟอลคอน

วันที่ ๑๗ มกราคม ค.ศ. ๑๖๕๒ (พ.ศ. ๒๒๓๕)

เมื่อภรรยาคอนชตันซ์ตินฟอลคอนไต่หน้ลงมาถึงบางกอกแล้ว พอ
พวกไทยไต่ทราบเรื่องก็ไต่ มาขอให้มองซีเออร์เคฟาสท์ส่งตัวคืน มอง
ซีเออร์เคฟาสท์ จึงมาถามข้าพเจ้ากับมองซีเออร์เคอเมเตโลโปลิศว่าควรจะ
ทำประการใด

ตั้งแต่ข้าพเจ้าไต่เห็นมาคัมคอนชตันซ์ตินฟอลคอนนั้น ก็ไต่
น่กอยู่แล้วว่ามองซีเออร์เคฟาสท์คงจะมาทราหรือเป็นแน่ จึงไต่ตรึกตรองใน
เรื่องนี้ โดยเลอียด คงมีความเห็นในใจว่า มองซีเออร์เคฟาสท์ไม่ควร
จะส่งตัวมาคัมคอนชตันซ์ให้แก่ไทย

ฝ่ายมองซีเออร์เคอเมเตโลโปลิศ ถูกมองซีเออร์เคฟาสท์เร่งให้ออก
ความเห็น ก็ไต่ไต่พูว่ากระไร นอกจากพูว่าเรองนี้เป็นเรองที่
ลำบากมาก

มองซีเซอร์เคฟาชจึงมาถามความเห็นข้าพเจ้า ๆ จึงได้ตอบว่าจะ
ต้องตรึงตรองคุกก่อน แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าในเรื่องชนิดนี้คนควรมองซีเซอร์
เคฟาชจะเรียกนายทหารผู้ใหญ่มาประชุมเพื่อขอความเห็นของนายทหาร
บ้าง การที่ข้าพเจ้าได้แนะนำไปเช่นนั้นก็โดยเชื่อว่าเป็นหนทางที่ถูกต้อง
แต่ข้าพเจ้าจะต้องสารภาพว่า ข้าพเจ้าเชื่อใจด้วยว่าพวกนายทหารคงจะ
ออกความเห็นไม่ยอมให้สิ่งตัวด้วย

ครั้นมองซีเซอร์เคฟาชได้เร่งให้ข้าพเจ้า กับมองซีเซอร์เคอเมเต
โล โปลิศออกความเห็นให้ในวันนั้นเอง เพราะเหตุว่าพวกไทยเร่ง
นักนั้น มองซีเซอร์เคอเมเตโล โปลิศจึงเห็นว่า ควรจะเช็ดฉ้อยคำ
ของพวกข้าราชการไทยที่มายอกมองซีเซอร์เคฟาชว่า พระเจ้าแผ่นดิน
องค์ใหม่จะยอมทำสัญญา รับรองว่าจะไม่ทำร้ายต่อม้ามัคัมคอนชตันซ์
อย่างไร และจะไม่กีดขวางในการศาสนาของม้ามัคัมคอนชตันซ์ ทั้ง
จะไม่ให้ม้ามัคัมคอนชตันซ์เสื่อมเสียอิศริยศอย่างใดด้วย จะได้ทรงยอม
ให้ม้ามัคัมคอนชตันซ์อยู่ไต่ตามความพอใจ จะอยู่ในค่ายของพวกป้อตุเกศ
หรือจะอยู่ในค่ายที่ติดต่อกับพวกแขกหลวงก็ได้ แต่ถ้าม้ามัคัมคอนชตันซ์
จะต้องการให้ปลูกบ้านให้อยู่ จะได้ทรงสร้างบ้านให้อยู่และได้อยู่ใน
ความปกครองของท่านสังฆราชต่อไป เมื่อได้ทำสัญญากันนี้แล้ว ให้
มองซีเซอร์เคฟาชส่งตัวม้ามัคัมคอนชตันซ์ไปยังกรุงศรีอยุธยา แลห้าม
มิให้มองซีเซอร์เคฟาชรับตัวม้ามัคัมคอนชตันซ์ไว้อีก นี้แลเป็นความเห็น

ของมองซิเออร์เคอเมเคโลโปลิศ ซึ่งเห็นว่าในครั้งนั้นควรระวังไว้ใน
 ด้อยคำของพระเจ้าแผ่นดินสยามไว้

ครั้นมองซิเออร์เคเฟาส์มาถามความเห็นข้าพเจ้า ๆ จึงได้ตอบว่า
 เป็นที่เสียดายมาก ที่ข้าพเจ้าจะต้องออกความเห็นไม่ตรงกับความเห็นของ
 มองซิเออร์เคอเมเคโล โปลิศผู้เป็นหัวหน้าของข้าพเจ้า แต่เมื่อมอง
 ซิเออร์เคเฟาส์จะต้องการความเห็นของข้าพเจ้าโดยเฉพาะแล้ว ข้าพเจ้า
 ก็เห็นว่ามองซิเออร์เคเฟาส์ไม่ควรจะเชื่อฟังด้อยคำอย่างใด ๆ ที่จะต้อง
 ส่งตัวมาคัมคอนชคันซ์คืนให้แก่ไทย เมื่อได้ทำใจตกลงเช่นนั้นแล้ว
 ก็ควรจะขึงกันความลำบากต่อไปโดยพุดให้เข้คเสยว่า พวกฝรั่งเศส
 ได้ตั้งใจแล้วที่จะไม่คืนตัวมาคัมคอนชคันซ์ให้แก่ไทย ใคร ๆ จะพูด
 ว่าอย่างไรก็จะไม่ฟัง เพราะฉะนั้นอย่าให้พวกไทยมาพูดในเรื่องนี้อีกต่อไป
 ไปเลย

พอข้าพเจ้าได้บอกความเห็นเช่นนั้น มองซิเออร์เคเฟาส์ก็ลุกขึ้น
 โทษโกรธข้าพเจ้ามากแลแสดงกิริยาไม่พอใจอย่างยิ่ง แล้วจึงพูดว่า
 “เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การจะเป็นไปอย่างไรก็แล้วแต่การเด็ก” มอง
 ซิเออร์เคเฟาส์จึงขอให้มองซิเออร์เคอลาวัน ช่วยเขียนจดหมายตอบ
 ในนามของมองซิเออร์เคเฟาส์ให้มีข้อความตรงกับที่ข้าพเจ้าได้แนะนำไว้

มองซิเออร์เคอลาวันจึงได้ไปร่างจดหมายตอบ ใช้ด้อยคำอย่าง
 ข้าพเจ้าพูดทุกอย่างมิได้เพิ่มหรือลดหย่อนอย่างใดเลย เมื่อได้ร่างเสร็จ
 แล้วก็เอามาให้มองซิเออร์เคเฟาส์ดูว่าจะพอใจหรือไม่ ถ้าพอใจแล้วจะ

ไต้แปลเป็นภาษาไทยต่อไป มองซีเออร์เคฟาชไต้ตรวจดูเห็นว่า
 ส่วนที่แรงนัก จึงขอให้มองซีเออร์เคอลาวินเอาร่างไปให้มองซีเออร์
 เกอเมเตโลไปลิสตรวจ แลขอให้แก้ให้อ่อนลงสักหน่อย มองซีเออร์
 เกอเมเตโลไปลิสจึงสั่งให้มองซีเออร์เคอลาวินไปบอกกับมองซีเออร์เคฟาช
 ว่า เมื่อไต้ตรวจตราของต่อหน้าพระเป็นเจ้าแล้ว ไต้เห็นว่าเป็นการจำเป็น
 ที่จะต้องส่งตัวมากัมคอนซตันซ์ให้แก่ไทยตามข้อความที่ไทยไต้มาตกลง
 ไว้ มิฉะนั้นจะเป็นการขยาปหนาซึ่งไม่มีอะไรจะล้างขยาปไต้ ครั้นมองซีเออร์
 เคอลาวินไต้นำความไปบอกมองซีเออร์เคฟาชตามที่มองซีเออร์เคอเมเต
 โลไปลิสสั่งแล้ว จึงไต้มาหาข้าพเจ้าแล้วเล่าให้ข้าพเจ้าฟังตามเรื่อง
 ที่มองซีเออร์เคอเมเตโลไปลิสไต้พูดไว้ ข้าพเจ้าจึงไต้มาครีกตรวจอีก
 ครั้ง ๓ ก็เห็นว่ามองซีเออร์เคฟาชเองก็มีความประสงค์จะส่งตัวมากัม
 คอนซตันซ์ให้แก่ไทย มองซีเออร์เคอเมเตโลไปลิสผู้เป็นหัวหน้าทาง
 ฝ่ายศาสนาแลเป็นหัวหน้าข้าพเจ้าโดยตรง ก็เห็นว่าจำเป็นจะต้องส่งตัว
 มากัมคอนซตันซ์ มิฉะนั้นจะขยาปหนาซึ่งไม่มีอะไรจะล้างขยาปไต้ ส่วน
 ขยาปหลวงวิไซค์ผู้รู้การศาสนาดีกว่าขยาปหลวงเขชีวิตทั้งหลาย ก็มี
 ความเห็นพ้องกันว่าควรจะต้องส่งตัวมากัมคอนซตันซ์ เพราะฉะนั้นความเห็น
 ของข้าพเจ้าตรงกันข้าม แต่จะชักขึ้นไปก็ไต้ไม่ควร ข้าพเจ้าจึงไต้ไปหา
 มองซีเออร์เคฟาชบอกว่า ขอให้มองซีเออร์เคฟาชจัดการตามแต่จะ
 เห็นควร ส่วนตัวข้าพเจ้าไม่จำเป็นจะต้องออกความเห็นอย่างไร แต่

มองซิเออร์เคฟาชได้ขอให้ข้าพเจ้ากับมองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศเขียนความเห็นเป็นลายลักษณ์อักษร ข้าพเจ้าจึงได้เขียนหนังสือขออย่างเดียวกับที่โคฟุกไวกัวยปาก มองซิเออร์เคฟาชจึงได้ตกลงทำตามความเห็นของมองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศ แลความเห็นของตัวเองซึ่งตรงกันเป็นอันตกลงทำสัญญาด้วยพระเจ้ากรุงสยาม เมื่อทำเสร็จแล้วก็ส่งตัวมากัมคอนชตันซ์ให้ไทยรับไป

ครั้นต่อมาภายหลังเมื่อพวกเราได้ไปถึงเมืองปอนคีเซรีแล้ว มองซิเออร์เคฟาชจะต้องการเขียนรายงานส่งไปยังเมืองฝรั่งเศส ก็มาตรวจความเห็นของข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้าได้เขียนให้ไว้ ทามีข้อความที่ให้ส่งตัวมากัมคอนชตันซ์ไม่ เพราะข้าพเจ้าไม่ได้มีความเห็นถึงนั้น มองซิเออร์เคฟาชจึงได้เอาแต่ความเห็นฉบับของมองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศส่งไปยังฝรั่งเศส ส่วนฉบับของข้าพเจ้าก็ได้คืนต้นฉบับมาให้ข้าพเจ้า ความเห็นฉบับข้าพเจ้ายังรักษาไว้จนทุกวันนี้ ในการเรื่องจะส่งตัวมากัมคอนชตันซ์ให้แก่ไทยนั้น ข้าพเจ้ามีเกยวควยเพียงเท่านั้นเอง

ถ้าข้าพเจ้ามีเวลาพอ ข้าพเจ้าจะชี้เหตุผลให้ฟังโดยละเอียดว่าในการเรื่องนี้จะควรแลไม่ควรอย่างไร แต่เวลาไม่พอ แลถึงข้าพเจ้าจะไม่ชี้เหตุผลให้ฟังท่านก็ควรจะทราบได้จากทางอื่นเหมือนกัน ในที่นี้ข้าพเจ้าจะขอเพียงแต่ให้ท่านพิเคราะห์ข้อความในความเห็นที่มองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศได้ให้ไว้แก่มองซิเออร์เคฟาช ในการที่แนะนำให้ส่งตัว

มากัมคอนชตันชัน มีคำกล่าวหาว่าความเห็นอันนี้มิได้เกี่ยวข้องกับโลก
 อย่างใด ซึ่งเป็นหน้าที่ของมองซีเออร์เคฟาช้อย์แล้ว แต่ได้บอกความเห็น
 เช่นนี้โดยเค็รทางศาสนาเท่านั้น ข้าพเจ้าขอให้ท่านพิจารณาในที่นี้
 เพราะเหตุว่า ในส่วนที่ข้าพเจ้าเองเห็นว่า การที่มองซีเออร์เคฟาช
 ์ค้นคว้ามากัมคอนชตันชันให้แก่ไทยนั้นเป็นการไม่ควร แต่ถ้าจะคิดถึง
 เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องด้วยบ้านเมืองก็พอจะเห็นได้ว่าควรอยู่ข้าง แต่ถ้า
 จะเอาการศาสนามาพบเป็นการที่ข้าพเจ้าสงสัยอยู่สักหน่อย เพราะ
 ฉะนั้นในการเรื่องเหล่านี้ผู้ใดเห็นในทางศาสนาว่าเป็นการขบถ ก็ต้องคา
 หนก้อยู่กับมองซีเออร์เคอเมเคโล โปลิค แต่ถ้าจะทางโลกเห็นว่า
 เป็นการผิดแล้ว ก็ต้องหนก้อยู่กับมองซีเออร์เคฟาช ผู้เกี่ยวหาเกี่ยว
 กับมองซีเออร์เคอเมเคโล โปลิค ซึ่งได้พูดแล้วว่าจะไม่บอกความเห็น
 ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการบ้านเมืองไม่^(๑)

(๑) ในเทศมหายเทศของมองซีเออร์โซมอง กล่าวเรื่องมากัมคอน
 ชตันชัน ซึ่งมองซีเออร์โซมองได้เห็นที่กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๑๗
 ถึง ๑๗๒๔ (พ.ศ. ๒๒๖๒ ถึง ๒๒๖๗) มีความว่าดังนี้

“มากัมคอนชตันชันภรรยาของมองซีเออร์คอนชตันชัน ผู้มีชื่อเสียง
 และซึ่งมีชื่อเสียงเมื่อครั้งมองซีเออร์เคอโซมองเป็นราชทูตคนนี้ได้มาหา
 ข้าพเจ้า ผู้หญิงคนนั้นอายุในราว ๖๕ หรือ ๖๖ ปี ได้เข้าไปอยู่ใน
 ในพระราชวังของพระเจ้ากรุงสยาม ตั้งแต่มองซีเออร์คอนชตันชันสาม

ได้ถึงแก่กรรม ท่านผู้แย่งชิงราชสมบัติไปได้นั้น ได้เอามากัม
 คอนซตันซ์ไปอยู่ในชั้นเดียวกับพวกทาส แต่ในเมืองนั้นเป็นทาสหาได้
 เป็นคนค้าขายเสียชื่อเสียงอย่างใดไม่ แต่ไทยกลับเห็นเป็นชั้นผู้
 เกียรติยศ เพราะมีอำนาจทำความอยุติธรรมได้หลายพันอย่าง แต่
 สำหรับบุคคลที่เป็นคริสเตียนอื่น ๆ เช่นมากัมคอนซตันซ์นั้นก็คงถือว่า
 เป็นทาสอย่างร้ายแรง มากัมคอนซตันซ์จะไปวัดคริสเตียนก็ได้ตาม
 ชอไช่ ย่างที่ก้ไปนอนยังบ้านซึ่งเป็นบ้านอย่างงดงามในค่ายของพวกเขา
 ปลูกกุศแลเป็นที่อยู่ของหลานกำวย ส่วนในพระราชวังนั้นมีพนักงาน
 ผู้หญิงที่ทำราชการอยู่ในวัง ได้อยู่ในความบังคับบัญชาของมากัม
 คอนซตันซ์กว่า ๒๐๐๐ คน แลมากัมคอนซตันซ์เป็นผู้ดูแลเครื่องเงิน
 เครื่องทองของหลวง ทั้งเป็นหัวหน้าแก่พระภรรยาแลฉลองพระองค์
 แลเป็นผู้เก็บผลไม้ของเสวยกำวย เมื่อมากัมคอนซตันซ์ได้รับหน้าที่
 เช่นนั้นก็เป็นที่องทางที่จะหาผลประโยชน์ได้เป็นอันมาก แต่มากัมคอน
 ซตันซ์เป็นคนซื่อ ไม่ยอมหากำไรในสิ่งทุกคนเคยรับหน้าที่มาแต่
 เดิม ๆ ได้เคยหา ทุก ๆ มากัมคอนซตันซ์ได้คืนเงินเข้าท้องพระคลัง
 บลละมาก ๆ ซึ่งเป็นเหตุทำให้พระเจ้ากรุงสยามรับสั่งว่า การที่จะหาคน
 ซื่อตรงเช่นนั้นนอกจากผู้ถือศาสนาคริสเตียนเห็นจะหาไม่ได้ ซึ่งเป็น
 การเท่ากับให้เกียรติยศแก่ศาสนาคริสเตียน

ข้าพเจ้าได้สังเกตว่ามากัมคอนซตันซ์คนนั้น เป็นคนที่ใจคอดีแล
 อยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของศาสนาคริสเตียน แลเป็นคนรู้นิสัยใจคอ

แขนงธรรมนิยมแลความศกโงงของคนไทยทุกอย่าง เพราะฉะนั้น
 เมื่อข้าพเจ้าตกอยู่ในที่ลำบากคราวใด ก็ได้เคยให้มากัมคอนชตันซ์ช่วย
 เสมอ เพราะเห็นว่าคำแนะนำของเขาล้วนแต่ดีทั้งนั้น เวลานั้น
 มารดาของมากัมคอนชตันซ์ยังอยู่อายุ ๘๐ ปีเศษ เกือบไม่ได้แล้ว เมื่อ
 ข้าพเจ้ามาถึงโตสก็บ ๓ มารดามากัมคอนชตันซ์ก็ถึงแก่กรรม

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จดหมายมองซิเออร์เฟโรถึงมองซิเออร์เดอลาวัน

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๕๒ (พ.ศ. ๒๒๓๕)

การที่มากัมคอนซตันซ์ หนีมาในครั้งนั้นก็หนีโดยหาทราบดีว่า
 ความเป็นไปของการที่ทางกอกเป็นอย่างไรมองซิเออร์เดฟาซ์ซึ่งได้
 ทราบดีเรื่องอยู่ข้าง ก็ไปแนะนำว่ายังไม่ควรจะหนีมาเพราะเวลายังไม่เหมาะ
 ถ้าถึงเวลาแล้วมองซิเออร์เดฟาซ์ก็จะไม่ลืมมากัมคอนซตันซ์ เพราะ
 ฉันทนาการที่หนีมาคราวนี้ทำให้เสียชื่อของประเทศฝรั่งเศส ทั้งจะทำให้
 ทหารฝรั่งเศสแลพวกคริสเตียนทั้งพระราชอาณาจักรล้มตายนิยหายกัน
 ทั้งหมด เพราะเหตุว่าเรือกก็ไม่มีสำหรับที่จะออกไปให้พ้นพระราชอาณา
 เขตได้ จึงจำเป็นต้องทำสงครามแลล้มตายในถิ่นเอง คนมีอยู่เพียง
 ๑๕๐ หรือ ๒๐๐ คนซึ่งล้วนแล้วแต่ได้รบความเหน็ดเหนื่อยมาดั่ง ๕ เดือน
 แล้วทั้งนั้น จะมาสู้อะไรกับคนทั้งแผ่นดิน ยังไม่ใช่แต่เพียงจำนวนคนน้อย
 แต่ดินขงก็ไม่มี ดินขงที่มอยู่ก็ไม่พอยิงปืนใหญ่ได้ถึง ๒๐๐ นัด เมื่อก
 เป็นอยู่ดังนี้ พวกฝรั่งเศสจึงได้เลิกทำพวกไทย แลพวกไทยก็ทำพวก
 ฝรั่งเศส ลงท้ายที่สุดก็ไม่มีใครซึ่งพร้อมคนขงก็เป็นอันหายสูญไปใน
 คราวนี้เอง

มองซิเออร์เดฟาซ์เห็นเป็นแน่แล้วว่าพวกทหารแลพวกคริสเตียนใน
 พระราชอาณาจักรคงจะต้องล้มตายหมด จึงคิดอ่านพกจาเกลี้ยไถ่
 เพราะได้ทดลองทุกอย่างแล้วที่จะไม่ส่งตัวมากัมคอนซตันซ์คืนให้แก่ไทย
 แต่ไม่เป็นการสำเร็จ จึงได้ทำสัญญาซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อมากัม

คอนชคันซ์เท่าที่จะทำได้ คือว่ามากมีคอนชคันซ์จะไปอยู่ที่ไหนได้ก็ตาม
 ความพอใจ โดยใคร ๆ จะรักกันไม่ได้ตลอดถึงการที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์
 ถ้ามากมีคอนชคันซ์จะต้องการมีสามีอีกก็ได้ และจะเอาใครเป็น
 สามีก็ได้ก็ตามพอใจ ทั้งครอบครัวของมากมีคอนชคันซ์ก็ไม่ต้องอยู่ใน
 บังคับบัญชาของผู้ใด ท่านสังฆราชได้ให้มิชชันนารีของเราคนหนึ่งพา
 ด้วมากมีคอนชคันซ์ไปส่ง แต่มิชชันนารีผู้นี้ได้รับความลำบากถูกกรวก
 กรำแสนสาหัสได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว

แต่ถึงแม้ว่าจะได้ทำสัญญาแล้วก็วิ่งการทั้งหลายก็น่าจะ ลงรอย
 เค็มให้เรียบร้อยได้ แต่ความไม่ไว้ใจซึ่งกันและกันในระหว่างไทยกับ
 ฝรั่งเศสก็ยังคงเป็นอยู่อย่างนั้นเอง เพราะพวกไทยกลัวว่าฝรั่งเศสจะ
 ทำการไม่ค้ำเช่นนอก ฝ่ายฝรั่งเศสก็ไม่ไว้ใจกลัวไทยจะไม่ทำตามที่ได้
 สัญญาไว้ ฝ่ายมิชชันนารีจะออกไปหาน้ำรีประทานก็ไม่ได้เพราะเกิด
 เหตุยุ่งจนเช่นนี้จึงเร่งให้ออกเรือโดยรีบด่วน จนถึงกับต้องทิ้งสราไว้ ใน
 เรือ ๕ หรือ ๕ ลำซึ่งจะมาจากกรุงศรีอยุธยา แต่ทั้งพวกฝรั่งเศสที่ยังตก
 ค้าง อยู่ในกรุงก็อีกหลายคน

ครั้นเรือได้มาถึงสันคอน ความที่ต่างคนต่างไม่ไว้ใจกันจึงกระ
 ทำให้ ไทยยกเรือไว้ข้างดำ ซึ่งขึ้นทุกขุ่นใหญ่ เสือผ่าพลทหารแลของ
 อื่น ๆ อีกหลายอย่าง แต่ไม่ยอมคืนทหารก็ของเหล่านี้ให้จนกว่าฝรั่งเศส
 จะได้ คืนข้าราชการไทยสองคน ซึ่งฝรั่งเศสยึดไว้เป็นประกัน แลนายพล
 เคฟาชได้ทำหนังสือสัญญาไว้ว่าจะคืนให้ในเวลาทีเรือมาถึงท่าณาย แต่
 นายพลเคฟาชได้พาข้าราชการไทยไปจนถึงสันคอนซึ่งเป็นถาวรฝักสัญญา
 ฝ่ายพวกฝรั่งเศสก็กลัวว่าถ้าคนข้าราชการไทยให้แล้ว พวกไทย

ก็คงจะยังยกเรือแลสิ่งของต่าง ๆ ใว้มันเอง ฝ่ายผู้บังคับการทหารซึ่ง
 ซากน้ำ แลมีคนที่มาจากบางกอกแค่ ๒๐๐ คนก็เร่งให้ออกเรือโดยเร็ว
 ครั้นไต่เสี้ยวเวลาเขียนจดหมายโต้ตอบกันได้ประมาณ ๔ หรือ ๕ วัน ท่าน
 นายพลเคเฟาส์จึงอนุญาตให้ผู้บังคับการทหารออกเรือไต่ตามชอຍใ้

ถ้าแม้ว่ามากัมคอนชตันซ์ไม่ไต่หันมาเช่นนั้น เชื่อแน่ว่าการตเกิดขึ้น
 กันนั้นคงจะไม่เกิดเป็นแน่ เพราะฉนั้นขอให้พระผู้เป็นเจ้าไต่ยกไทยให้แก่
 มากัมคอนชตันซ์ ซึ่งเป็นต้นเหตุทำให้เกิดเหตุก่ยขึ้นเช่นนั้น แลชอຍใ้
 ยกไทยให้แก่ผู้ทแนะนำ แลผู้ทพามากัมคอนชตันซ์ด้วย มาຍกันั้นมากัม
 คอนชตันซ์กลับมาหาความว่าท่านสังฆราชเป็นต้นเหตุทำให้สิ่งทวมากัม
 คอนชตันซ์คนไต่ยกไทย มองซีเออร์เคเฟาส์เป็นผู้ส่งทว เพราะฉนั้นคนทั้ง
 สองนี้เป็นต้นเหตุ ทำให้มากัมคอนชตันซ์ต้องถูกจำทรวนอยู่ในพระราชวัง
 กว่ ๒ ปี เพราะเมื่อเวลาพวกเขาถูกขังอยู่ในคุก มากัมคอนชตันซ์ก็ถูก
 ขังอยู่ในพระราชวัง ญาติข้างคนของมากัมคอนชตันซ์ก็ ต้องขังอยู่ในคุก
 แลข้าง คนพระเจ้าแผ่นดินก็พระราชทานให้แก่นางนางบางคน แต่ฝ่ายบิดา
 มารดาของมากัมคอนชตันซ์ทได้ ไต่ยกพวกเขาไต่ แต่ไต่ยกทวของตัวเอง
 ทไต่หันไป แลไต่ยกพวกเขาทหลวงเยชวิตฝรั่งเศสว่าเป็นผู้แนะนำให้หัน

พวกมิชชันนารีเป็นประกันของนายพลเคเฟาส์ หนึ่งคือมองเซน
 เยอร์เคอเมเตโล โปลิศแลมองซีเออร์ เวเรคัทหัวหน้าของบรียัท ฝรั่งเศสใน
 กรุงสยาม วยประกันทวมองซีเออร์เคเฟาส์กักกองทหารฝรั่งเศส

เกืออนันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑) ฅวันอังคารเกืออน ๑๐
 ๒ มะโรงอัฐศก (Pattarremasacon) ๒๒๘๒ (?) กอมบิชู (Dom
 Bisbou) ๑ ท่านสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศ ๑ บันคาพวกเขาทหลวงแล

มองซีเซอร์เวเรต์หัวหน้าของบริษัทรันส์ ๑ กับยัคนาชาวฝรั่งเศสทุก ๆ คน ไค้พร้อมกันทำหนังสือประกันฉบับนี้ว่า ด้วยท่านพระคลังแทนพระเจ้ากรุงสยามฝ่าย ๑ มองซีเซอร์เวเรต์แทนมองซีเซอร์เคฟาช นายพลผู้บัญชาการกองทหารของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอีกฝ่าย ๑ ต่างฝ่ายได้วิงวอนโดยพันเป็นไมตรีกันว่าจะไม่ไค้^๕ นก^๕ ถึงเหตุการณที่ไค้^๕ เป็นไปแล้^๕ แต่จะไค้^๕ ทำไมตรีกันอย่างแน่นหนาสนิสนมชีวิตกาลนาน

ไค้พร้อมกันเห็นว่าการที่^๕ จะไค้^๕ ตกลงกันต่อไป^๕ จะเป็นการแน่นหนาแลถาวรทั้งสองฝ่ายจึงตกลงว่า

ข้อ ๑ เมื่อฝรั่งเศสทุกคนไค้^๕ ออกจากข้อม^๕ ทายางอกแล้ว พวกทหารฝรั่งเศสจะไม่ทำอันตรายต่อข้อม^๕ เป็นอันขาด และจะไม่ทำสาย^๕ ใหญ่^๕ ย่นเล็ก^๕ แลอาวุธอย่างอื่น ๆ แต่จะไค้^๕ นำ^๕ ย่นใหญ่^๕ ย่นเล็ก^๕ แลอาวุธอย่างอื่นมอบให้แก่ข้าราชการไทย โดยไม่ให้มีอะไรขาดจนสิ่ง^๕ ใด^๕ หนึ่ง

ข้อ ๒ พวกฝรั่งเศสสัญญาว่าเมื่อเวลาต้องลงไป^๕ ถึง^๕ ทจอก^๕ เรือ^๕ จะไม่กระทำการร้ายอย่างหนึ่งอย่างใด และจะไม่ยิงหรือรบกับเรือลำหนึ่งลำใด จะไม่รบกับราษฎรพลเมือง และจะไม่ทำอันตรายต่อสิ่ง^๕ ของ^๕ อย่างใดของพระเจ้ากรุงสยาม ทั้งใน^๕ ทจอก^๕ เรือ^๕ หรือนอกสันคอน หรือในที่^๕ ใด^๕ หนึ่ง^๕ หนึ่ง

ข้อ ๓ เรือหลวงของพระเจ้ากรุงสยามลำหนึ่ง จะไค้^๕ ส่ง^๕ กลับ^๕ ไปยังเมืองมริค เพราะเรือลำ^๕ นี้^๕ ไค้^๕ ย่น^๕ ทุก^๕ ข้าง^๕ แลสินค้าอย่างอื่นจากมริคไปเมืองมสุลิปัตัน แลในเรือลำ^๕ นี้^๕ มี^๕ ฝรั่งเศสหลายคนกับข้าราชการไทย

คนหนึ่ง ภัยเรือกลาหนิงซึ่งเป็นเรือของพระเจ้ากรุงสยามเหมือนกัน
ซึ่งได้ออกจากเมืองมริคไปเมืองบันเคอราภาซี (Banderabassi) บันทก
สินค้าต่าง ๆ แลในเรือลำนก็มี ชาวฝรั่งเศสแลข้าราชการไทยหลายคน
เหมือนกัน แต่ถึงแม้ว่าพวกฝรั่งเศสจะร้องว่าเรือสองลำนี้เป็นเรือของ
ฝรั่งเศสก็ แต่พวกฝรั่งเศสสัญญาว่าเมื่อเรือสองลำได้ ไปส่งสินค้า
เสร็จธุระแล้ว พวกฝรั่งเศสซึ่งเป็นนายเรือนั้นจะไ้พาเรือกลับไปส่งยัง
เมืองมริคต่อไป ถ้ามองซีเออร์กับมองซีเออร์จะไปพบเรือสองลำ
มองซีเออร์กับมองซีเออร์จะไม่ทำอันตรายต่อเรือเลยเป็นอันขาด อีกประการ ๓
เรือหลวงลำหนึ่งซึ่งมีบนใหญ่ ๒๖ กระบอก บนเล็ก ๕ กระบอก พร้อมทั้ง
คนเรือเครื่องเรือ ซึ่งมองซีเออร์กับมองซีเออร์ โดยเรือกำปั่นพร้อม
ด้วยทหารฝรั่งเศสได้เอาไปเมื่อเวลาหนึ่ไปนั้น ฝรั่งเศสจะได้ส่งเรือลำ
นั้นมายังเมืองมริคพร้อมด้วยบนใหญ่ บนเล็กคนเรือแลเครื่องเรือให้ครบ
บริบูรณ์ แลเพื่อจะให้ไมตรีในระหว่างสองแผ่นดินนี้ ได้ ตึกต่อกันโดยยัก
ยาวแล้ว สิ่งใดที่จะเป็นเครื่องทำให้ ไมตรีนซาคสังนันทงสองฝ่ายจะไม่
ทำ ถ้าหากว่าเรือบางลำซึ่งเคยมาค้าขายที่เมืองนี้แลเมืองมริคจะค้อง
การมาอีก พวกฝรั่งเศสจะไม่กักขวางแลจะไม่ทำอันตรายต่อเรือเหล่า
นั้นอย่างใด

ข้อ ๔ เรือลำใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งนายพลเคฟาชกับพวก
ฝรั่งเศสมีไปในคราวนี้ เมื่อไปถึงเมืองปอนท์เซวีแล้ว พวกฝรั่งเศส
จะไ้ส่งเรือนั้นกลับมายังเมืองไทย

ข้อ ๕ พวกฝรั่งเศสสัญญาว่าจะได้เสียกับข้าราชการไทยแลพวก
ไทยหนุ่มซึ่งอยู่ในประเทศฝรั่งเศส และจะได้ส่งคนไทยเหล่านั้นกลับมายัง
กรุงสยามต่อไป

ข้อ ๖ ของต่าง ๆ ซึ่งมองซีเออร์คอนซตันซ์ได้ส่งไปยังประเทศ
ฝรั่งเศสนั้น ให้ตกเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานพระคลังพระเจ้าแผ่นดินที่จะ
เป็นพระในเรื่องนี้ ถ้าของเหล่านั้นหายสูญไปในทะเล ให้ตกเป็นพัวแก่
เจ้าพนักงานพระคลัง จะมาเรียกร้องเอาแก่ฝรั่งเศสไม่ได้

ข้อ ๗ นายพลเกฟาส์จะได้จับพลทหารให้จอกทหมายไปส่งมองซี
เออร์ค็อบรูซ เพื่อห้ามมิให้มองซีเออร์ค็อบรูซทำอันทรยศแก่เรือของพระเจ้า
กรุงสยาม ถ้ามองซีเออร์ค็อบรูซได้ยึดเรือไว้ข้างแล้ว จะต้องคืนเรือ
ที่ขยักไว้คืนไปส่งยังที่ที่โคชโยไวแค้เคิม ส่วนกวางจาวของบริษัทรุสเซีย
ที่เมืองมริคนั้นก็คงให้ไปไปตามเคิม ถ้าบริษัทรุสเซียต้องการมายังเมืองมริค
ไทยก็จะบริวารอย่างดี เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เป็นสัพพันอมิตร
กับพระเจ้ากรุงสยามแล้ว

ข้อ ๘ พวกไทยสัญญาอย่างแข็งแรงว่าเมื่อพวกฝรั่งเศสจะยกออก
จากข้อมันนั้น ไทยจะยอมให้พวกฝรั่งเศสเอาเจ้าของซึ่งเป็นสมบัติของพวก
ฝรั่งเศสทุกอย่างไม่ให้มีอะไรเหลือเลย เวลาจะยกออกจากข้อมันนั้นให้
กลองนำหน้า ให้ทหารถืออาวุธไว้ท้าย แต่ให้มีธงนำหน้าด้วย พอลง
เรือแล้วก็ให้ถอนสมอต่อเรือลงไปตามที่พวกฝรั่งเศสได้ให้หนังสือสัญญา

ไว้กับราชทูต ฝ่ายพวกฝรั่งเศสขอพระกรุณาต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม
 ใต้ ไปรคให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ลงเรือไปกับนายพลเคฟฟ้าซจนถึงสันดอน
 สองคน นายพลเคฟฟ้าซสัญญาว่าจะไ้รับรองข้าราชการไทยตามเกียรตินยศ
 ของข้าราชการนั้น ๆ ฝ่ายฝรั่งเศสยอมให้นายพันตรีคน ๓ กับนายพล
 เคฟฟ้าซลงเรือเล็กพร้อมกัข้าราชการไทยคน ๓ เท่ากันเป็นประกันที่
 ข้าราชการไทยไ้ลงเรือใหญ่ไป ๒ คน เมื่อเรือฝรั่งเศสไ้ข้ามสันดอน
 ไปแล้ว ฝรั่งเศสจะไ้รับนายพันตรี กับนายพลเคฟฟ้าซขึ้นเรือใหญ่ แล
 จะไ้ให้ข้าราชการสองนายลงเรือเล็กกลับไปยังเมืองไทย ทั้งนี้เพื่อไ้
 เป็นพยานกันทั้งสองฝ่ายว่าฝรั่งเศสไม่ไ้ทำอันตรายต่อไทย แลไทยก็
 ไม่ไ้ทำอันตรายต่อฝรั่งเศส

ข้อ ๘ พระเจ้าแผ่นดินทรงยอมพระราชทานสิทธิค่าง ๆ ซึ่งบริษั
 ฝรั่งเศสไ้รับจากพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตไปแล้ว แลทรงยอมให้เป็นไป
 ตามข้อสัญญาค่าง ๆ หลายข้อที่ไ้ทำไว้กับบริษัแต่ก่อน ๆ มาแล้ว แล
 พระเจ้าแผ่นดินทรงยอมพระราชทานสิทธิค่าง ๆ แก่ชาวฝรั่งเศสแลพวก
 มิชชันนารี เหมือนกัที่พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สวรรคตไ้เคยพระราชทาน
 มาแล้ว ส่วนพริกไทยนั้นพระเจ้าแผ่นดินยอมยกให้แก่บริษัทั้งหมดโดย
 ใ้วิธีเดียวกับที่ยกหนังก่าง ๆ ให้แก่พวกฮอลันดา การที่พระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงพระเมตตาทั้งนี้จะเป็สิ่งทีพระราชทานโดยมั่นคงถาวรจะไม่เปลี่ยนแปลง
 แก่ ใ้ช้อย่างใด ถ้าแม้ว่านายพลเคฟฟ้าซเมื่อไ้ไ้ออกจากข้อมแลไ้ลงเรือ

ไปแล้ว ได้ทำการฉีกด้วยข้อสัญญาในหนังสือประกันฉบับนี้อย่างใด ๆ
 ไทยจะได้จับตัวสังฆราช จับมองซีเออร์เวเรทท์หัวหน้าของขบวนการ และจับ
 พวกบาทหลวงที่อยู่ในเมืองไทยทั้งหมด
 ได้เซ็นชื่อแลประทับตราไว้ทั้งสองฝ่าย

เรื่องมองเซนเยอร์ลาโนต่อ

ก.ศ. ๑๖๗๕-๑๖๕๖ (พ.ศ. ๒๒๒๒-๒๒๓๕)

ว่าด้วยเรื่องการกดขี่ขบค้น

ก.ศ. ๑๖๘๘-๑๖๕๑ (พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๓๘)

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวง มองซีเออร์มาตีโนเป็นผู้แต่ง

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ก.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑)

ถึงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ก.ศ. ๑๖๕๐ (พ.ศ. ๒๒๓๓)

เรื่องความประพฤติของนายพลเดฟาร์

ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงได้ทราบทั่วกันแล้วว่า เมื่อกองทัพฝรั่งเศส
 ได้ถูกล้อมอยู่ในค่ายที่บางกอกแล้ว ภายหลังก็ได้ยกออกจากค่ายโดย
 เรียบร้อย แลไทยก็ได้เอาพวกเราเป็นนายประกันทำหนังสือสัญญา
 ให้ด้วย ครั้นกองทัพเหล่านั้นได้ลงเรือเสร็จแล้วก็ได้เกิดข้อโต้เถียงกัน
 ขึ้นอีก พวกฝรั่งเศสก็แล่นเรือไปโดยยังมีได้ทำความตกลงในข้อโต้เถียง
 นั้นอย่างใด ข้าพเจ้าเชื่อต่อไปว่าคงได้ทราบทั่วกันแล้วว่าข้อโต้เถียงนั้น

เกิดจากเรื่องที่กองทัพฝรั่งเศสได้พาข้าราชการไทยซึ่งไทยได้ส่งมาเป็น
ประกันไปกัวย เพราะเหตุว่าไทยไม่ยอมคนเรือให้สามหรือสี่ลำซึ่งขึ้นทุก
ขึ้นใหญ่แลของ ๆ พวกฝรั่งเศส แลไม่ยอมส่งตัวนายทหาร ๓ คนกับ
พลทหาร ๑๕ คนซึ่งตกค้างอยู่ตามลำแม่น้ำ ในเรื่องนี้มีคนไทยนายพล
เคฟาชักยกกองทัพว่าเป็นผู้ทำผิด ส่วนข้าพเจ้านั้นระไม่กล้าว่าใครผิด
ไว้ให้ผู้ที่ควรระทัตสินได้ทัตสินเขาเอง แต่ข้าพเจ้าทราบได้ว่าถ้าไทย
ได้คนคนแลของให้แล้ว นายพลเคฟาชักจะไม่คิดพาข้าราชการไทย
ไปกัยเลย มีคนหาว่ากองทัพนายพลเคฟาชักยกกองทัพฝรั่งเศสพาขั
ราชการไทยไปเช่นนี้ เป็นการผิดหนังสือสัญญาที่ทำไว้ข้างหนังสือประกัน
เพราะฉะนั้นไทยมิได้พิจารณาเหตุหรือได้พิจารณาว่าประการใด แต่ได้มายั
พวกเราผู้เป็นประกัน แลชอนเป็นเหตุที่ไทยอังก้อยเสมอสำหรับทำไทย
แก่เรากัยจะได้เห็นค่อโย ก่อนนั้นมานายพลเคฟาชักได้ส่งข้าราชการไทย
คนมาแล้ว แต่ถึงกัยนั้นไทยก็คังยังทำแก่เราอย่างเดิมหาได้ละเว่นอย่าง
ใดไม่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มองเซนเขอลาโนถูกจับ^(๑)

พอกองทหารไคลงเรือเสร็จแลเรือไคกัยโยแคยังไม้ทันแล่นคั มอง

(๑) ในรายการณขัมิชอนไคพบขัข้อความคันี้ มองเซนเขอร่เทอเมเท
โตโยลิกไคขันจากเรือเพราะมีข้าราชการไทยคน ๓ เป็นผู้ขัคัทหารไทย

ไค้เรียกขึ้นไป มองเซนเยอร์เคอเมเคโด โปลิคยังไม้ทันเคียวไปถึงสาม
 ก้าว ก็มพวกเหล่าร้ายมากลุ่มมรุมทั้งคยทั้งค้อยแลเอาไม้คี่ แลคน ๓
 ซึ่งเป็นคนใจโทกร้ายยิ่งกว่าคนอื่นไค้เอาไม้คี่ครั้นมองเซนเยอร์เคอเมเค
 โดโปลิค้อย่างแรง จนนายทหารฝรั่งเศสคน ๑ ซึ่งอยู่ค้วยในเวลานั้น
 ไค้บอกกับข้าพเจ้าในภายหลังว่าเข้าใจว่าท่านสังฆราชคายนั่นแล้ว แล้ว
 พวกเหล่าร้ายก็เอาเชือกผูกคอแลมคมือ แล้วผลักท่านสังฆราชฟ้ากลง
 กับหินจึงลากตัวไปในโคลน แล้วผลักให้เข้าไปอยู่ในกอไม้ ท่าน
 สังฆราชไค้อยู่ในกอไม้ นี ๒ ชั่วโมง แลถูกหล่อยซึ่งเป็นแมลงคล้าย
 แมลงวันกัดเจ็บนคายน ท่านผู้ไค้เคยถูกหล่อยกับแล้วคงจะพอนึกไค้ว่า
 ท่านสังฆราชจะไค้รัยความทรมานเพียงไร เพราะตัวก็เจ็บยิ่งมอด้ถูก
 มคค้วย ในระหว่างนั้นพวกผู้คุมกำลังเตรียมเครื่องพันธนาการซึ่ง
 เรียกกันั้นว่าเครื่องจำ ๕ ประการ สำหรับใส่คอใส่เท้าแลใส่มือ ใน
 ระหว่าง ๒ ชั่วโมงนั้นท่านสังฆราชถูกพวกเหล่าร้ายเป็นอันมากซึ่งซึ่งกัน
 มาค้ำแลทำร้ายต่าง ๆ บางคนมาถอนหนวกที่ละเส้น บางคนคยค้อย
 บางคนถ่มน้ำลายรดหน้า บางคนก็ทุบแลทำการร้ายหลายอย่าง นาย
 ทหารที่ไค้กล่าวมาแล้วไค้มาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เขาไค้ค้เห็นว่ามคคน
 ไมค์าคกว่า ๒๐๐๐ คนไค้มาลงกำลังที่ตัวสังฆราชแลนายทหารผู้นั้น แล
 ทกระว่า ๒๐๐๐ คนนั้นไม้ไค้คคคคคให้มากไปเลย แล้วผู้คุมจึงไค้เอา
 คามาใส่คอ เขาขอไม้ใส่มือ ซึ่งทำให้สังฆราชเจ็บปวดจนอรคอง
 ไม้ไค้ เจ้าพนักงานไรค้ค้วยคุมพาไปตระเวรที่โน้นข้างท่นข้างแล้วจึงไค้

พาคิวชันไปยังกรุงศรีอยุธยา ใต้ให้พักอยู่ที่มณฑลแห่งหนึ่ง แล
 ใต้ตามโซ่ทั้งจำไว้ครบ ๕ ประการด้วย มองซีเซอร์โคเมเตโลโปลิศต้อง
 ถูกจำอยู่ที่มณฑลนั้นโดยต้องตากแดดไม่มีที่กำบังเลย จนมีคน ๆ หนึ่ง
 ซึ่งมีใจเมตตาใต้อมาปลุกกระท่อมเล็กให้พออาศัยใต้ ในเวลานั้นท่าน
 สังฆราชช่วยเป็นไข้แลต้องเถียงทั้งเจ็บปวดทรมานร่างกายที่ถูกทุบตีด้วย แล
 ยังเจ็บกายที่ล้มลงไปซึ่งทำให้ร่างกายคายไปแฉะหนึ่ง ท่านสังฆราช
 ใต้ทนทุกข์ทรมานอยู่เช่นนั้นสามเดือนซึ่งน่าสงสารมาก แล้วพระเจ้า
 แผ่นดินพระองค์ใหม่ ทรงเกรงว่าสังฆราช จะตายจึงโปรดให้เอาโซ่ที่ล่าม
 นั้นออกเสีย แลทรงอนุญาตให้ปลุกกระท่อมให้ย่อยกว้างออกไปอีกหน่อย
 ท่านสังฆราชใค้อยู่ในที่นั้นต่อมาจนทุกวันนี้ แลมีผู้คุมซึ่งในเมืองนี้เรียก
 ว่า พวกแซนทาสี เพราะพวกนี้ไคทาสีทแซนเป็นเครื่องหมาย ควบคุม
 อยู่เสมอเป็นนิจ

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เซนเซอร์เคอเมเตโล โปลิค ซึ่งจำเป็นต่องานของทหารไปส่งถึงปากน้ำ
 เพื่อเป็นคนกลางในระหว่างพวกไทยแลฝรั่งเศสนั้น ก็ต้องถูกจับ แต่
 ก็ริยาที่จับมองเซนเซอร์เคอเมเตโล โปลิคในครั้งนั้น ได้กระทำอย่าง
 ประหลาดแลน่าหวาดเสียวมาก คือมีคนไทยหนุ่มหนึ่งได้กระเข้ามาจับ
 สัจฉราชแล้วกระซางเควของแค้นตัวออกหมด ได้กระซางเอาไม้กางเขน
 แลแหวนหมายยศออก จนที่สุดหมวกก็ถูกดึงออกเหมือนกัน ของ
 เหล่านี้ท่านสังฆราชพอจะอดกลั้นได้ แต่พวกไทยได้ริบของรัยยิ่งกว่า
 ของอื่นไปด้วย ซึ่งสังฆราชได้ติดตัวไว้เพื่อกันหาย คือไม้ของไม้
 กางเขนที่แทนตนเอง การที่พวกไทยได้ลอกเสอแลเอาของต่าง ๆ ไป
 ด้งนั้น ก็ยังหาเป็นทพพอใจของพวกไทยไม่ แต่ยังคงลยเอากำยานทพ
 ค่อยแลเอาไม้ตี ผลักให้ล้มลงกับดิน ลากตัวไปกับโคลน แล้ว
 เอาเชือกผูกคอมีคมมีคมเท้า ลากเอาไปทิ้งไว้ ในพุ่มไม้ริมถนน ซึ่ง
 เต็มไปด้วยขงแลเหลอย การที่ขงแลเหลอยกับนั้นยังไม่เพียงพอ แต่
 พวกเหล่ารัยที่เควไปเควมาได้ทำการรัยต่าง ๆ ทั้งทพทั้งค้อยทั้งคำ
 แลเยาะเย้ยต่าง ๆ ท่านสังฆราชต้องทนอย้อย่างนั้นในระหว่างที่เจ้า
 พนังการยังกำลังทำคาแลทำขอเทอาขอมือ แล้วเจ้าพนังการจึงได้เอาขอ
 คามาใส่สังฆราชซึ่งร่างกายอ่อนเพลียอยู่แล้ว แลยังแถมเอาครวนมา
 จำเท้าแลเอาโซ่มาล่ามคอด้วย การที่ทำอย่างนั้นในภาษาสามัญเรียกกันว่า
 จำ ๕ ประการซึ่งเป็นคำที่ซาพเจ้าจะต้องใช้ในทนย่อย ๆ

นายทหารแลพลทหารฝรั่งเศสถูกจับ

พวกนายทหารแลพลทหารฝรั่งเศสที่นายพลเคฟาช์ไคท์ซังไว้ข้างหลังนั้น ก็ไ้ถูกจับแลถูกทำร้ายอย่างเดียวกับสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศ แต่ถ้าจะเทียบแล้วก็เหมือนพวกทหารจะถูกทรมานที่ร้ายแรงกว่าท่านสังฆราชบางคนไ้ถูกลากไปตามถนนหนทาง แต่ตัวก็ถูกทรมานเจ็บคายน้อยแล้ว ยังช้าเอาคาใส่คอไว้ด้วย ถ้าจะก็ไม่มีผิดอะไรกับที่เขาลากซากรู้นซิท คายไปทิ้ง พวกนี้ไ้รับความทรมานทรมานที่แสนโหดร้ายกอกหลายวัน โดยความเจ็บปวดเหลือที่ใครจะประมาณไ้ให้หลายวัน แล้วเจ้าพนักงาน รังไ้พาซังไปยังกรุงศรีอยุธยาจำไว้ครบ ๕ ประการทุกคน

มองเซนเซอร์เคอเมเตโลโปลิศถูกจองจำ

มองเซนเซอร์เคอเมเตโลโปลิศ ต้องอยู่ในความควบคุมของ ผู้คุม ซึ่งในเมืองนี้เรียกกันว่า "พวกแซนทาส" (เพราะความจริง พวกนี้ต้องเอาสีกาแซนเป็นเครื่องหมายจริง ๆ) ไ้ขังไว้กับพระเจ้าวัง ไม่มีใครเป็นธุระดูแลอย่างไร ต้องนั่งอยู่บนเสื่อลำแพนที่มุมถนน แลต้องถูกจองจำคอยจนกว่าผู้ใดจะมีจิตเมตตา ไ้มาปลุกกระทั่อม เล็ก ๆ ให้ ซึ่งเกือบไม่พอมีคิ้ว สังฆราชเคอเมเตโลโปลิศไ้ทนทุกข์ เวทนาอยู่เช่นนั้น โดยถูกจำครบ ๕ ประการเกือบ ๓ เดือน ใน ระหว่างนั้นก็เป็นที่ขี้เยิ้มเสมอ แลต้องขังข้างคานหนึ่งเหมือนคายน เพราะเหตุที่ล้มลงไปในเวลาที่ข้ามไม้กระดานเล็ก ซึ่งทอดไว้เป็นสะพาน

ท่านสังฆราชทนน้ำหนักข้อหาไม่ไหวจึงได้ล้มพาคกลงไป แต่ข้า ๆ
 นาน ๆ พวกผู้คุมก็ได้ฉีกเครื่องพันธนาการออกข้างเป็นข้างอย่าง แล้ว
 ก็กลยใส่อีก การที่ทำงานคงจะเป็นด้วยพวกผู้คุมหาหนทางวิเศษเอาเงิน
 ตามแบบธรรมเนียมของพวกนี้ หรือจะเป็นด้วยกลัวว่านายจะหาว่าไม่
 จອງจำตามคำสั่งอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ แต่ภายหลังเมื่อได้ถูก
 จອງจำอยู่เช่นนั้น ๓ เดือน เจ้าพนักงานเกรงว่าสังฆราชจะตาย เพราะ
 เหตุว่ามีอาการป่วยหลายอย่าง จึงได้ฉีกเครื่องพันธนาการออก คง
 แต่ให้ผู้คุมควบคุมอยู่ในกระท่อมนั้นต่อไป

นายทหารแลพลทหารฝรั่งเศสต้องจำคุก

ส่วนนายทหารแลพลทหารนั้น ต้องกักอยู่ในคุกธรรมดาอยู่นอ
 กัยพวกผู้ร้ายอย่างฉกรรจ์ของเมืองนี้ เมื่อนายทหารแลพลทหารฝรั่งเศส
 เข้าไปอยู่ในคุกนั้น ก็ได้พบพวกมิชชันนารีแลบัณฑิตนักเรียนทั้งหลาย
 กัยพวกฝรั่งเศสสามัญติดคุกอยู่แห่งเดียวพร้อมกันหมด เพราะพวกไทย
 ได้พยายามค้นหาจับพวกฝรั่งเศสทุกคนไม่ว่าจะอยู่แห่งใด

พวกบาทหลวงแลมิชชันนารีถูกจับ

เมื่อวันที่ ๘ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑) พวก
 เรายังไม่ทราบเลยจนคนเคี้ยวว่า กองทหารฝรั่งเศสจะได้ยกไปแล้ว
 หรือยัง แลไม่ทราบว่าจะได้เกิดข้อโต้เถียงแค้นร้าวกันหรืออย่างไร

ในวันนั้นพวกเราทั้งหมดก็ได้ถูกเรียกไปยังห้องใหญ่ห้องหนึ่ง ในห้องนั้นมีข้าราชการไทยคนหนึ่งได้บรรยายถึงคุณความดีต่างๆ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทำให้แก่พวกฝรั่งเศส จนที่สุดถึงกับได้พระราชทานเรือเสี้ยมอาหารแลเงิน สำหรับให้พวกนั้นกลับไปไต่ ไคยสทวก แต่พวกฝรั่งเศสได้กลับทำการอันไม่ดีตอบแทน ไคยเมื่อเร็ว ๆ นี้เองพวกฝรั่งเศสได้ทำผิดสัญญาซึ่งได้ตกลงกันอย่างมั่นคง พากษัตริย์ไทยซึ่งส่งไปเป็นประกันสองคนไปเสีย เพราะฉะนั้นพวกเราซึ่งเป็นผู้รับประกันจึงต้องให้เจ้าพนักงานจับตัวไว้ ตามพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน แต่เจ้าพนักงานจะยอมให้คืนในพวกเราสองคน ไปพร้อมกันผู้แทนเจ้าแผ่นดินไปที่โรงเรียนสามเณร เพื่อเจ้าพนักงานจะได้ไปทำบุญช้ทรัพย์สินของทุกอย่างที่อยู่ในที่นั้น เจ้าพนักงานได้เลือกข้าพเจ้ากับมองซีเออร์ เซอวเรอซ์ ให้เป็นผู้ไปกับเจ้าพนักงาน ส่วนพวกมิชชันนารีอื่นๆ เจ้าพนักงานได้กักตัวไว้ณที่ตนเอง

พวกเราเชื่อกันว่า ไทยคงจะลี้มนักถึง ยาคหลวง เกอลา บเรอซ์ (Breuille) ซึ่งชากออยู่คนเคียวในคณะเยซิวิต แต่ไม่ช้าพวกไทยก็นักชนมาไต่ จึงไต่ ไปลากตัวมาจากพวกยาคหลวงปอตุเกศ ซึ่ง ยาคหลวง เกอลา บเรอซ์ ไปอาศัยอยู่ แล้วเจ้าพนักงานก็พามา รวมไว้พร้อมกันยาคหลวงพวกเรา

รุ่งขึ้นวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน บันคาพวกนักเรียนักถูกเรียกมาเหมือนกัน แล้วเจ้าพนักงานก็ได้พาไปจำไว้ยังคุกสามัญโดยทันที

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งเป็นวันที่ ๑๑ เกือบพฤศจิกายน พวกบาทหลวง
 และมีชชีนาร์ไทร์รับคำบัญชาจากพระเจ้าแผ่นดิน โดยถูกเอาเชือกมาผูกคอ
 ทุกคน แล้วเจ้าพนักงานก็ได้คุมไปส่งยังคุกสามัญ ถูกจำกรบ ๕
 ประการ แลถูกทรมานอย่างร้ายแรงทุกคน

ฝรั่งพวกบริษัทถูกจับ

พวกฝรั่งเศษที่ทำการอยู่ในบริษัท ก็ได้ถูกจับโดยวิธีเดียวกับ
 พวกเราเหมือนกัน แลเจ้าพนักงานก็ได้ให้มองซิเออร์ มาการี แล
 มองซิเออร์ เมสโครต์ เป็นพยานในการทำอาญาชั่วทรพัสสิ่งของ ซึ่ง
 ภายหลังได้ถูกกริบไปหมด

มองซิเออร์ โปมา ไม่ได้ถูกจับ

ได้เป็นผู้ส่งเสบียงให้นักโทษ

มีคนอยู่คนเคี้ยวคือ มองซิเออร์ โปมา ซึ่งได้รับความยกเว้น
 ไม่ได้ถูกจับ เพราะเป็นคนชำนาญวิชาแพทย์ ตั้งแต่แรกมา
 มองซิเออร์ โปมา ใ้รับอนุญาตให้ปลูกเรือนเล็ก ๆ ในเขตคฤภยพระ
 คลังหลวงแต่เป็นที่ใกล้กับคุก มองซิเออร์ โปมา จึงได้เข้าไปอยู่ใน
 เรือนเล็กหลังนั้นพร้อมด้วยเด็กนักเรียนที่อาชุน้อยที่สุด ๖ คน ก็
 พวกคนไข้ของเราบางคนซึ่งเป็นพวกแขกดำ เพราะพวกไทยแลมอญ

ไปหมดแล้วไม่ใ้เหลือเลยจนคนเก็บว ทั้งแต่วันแรกมา มงซิเออร์
 ไปมา ใ้จ้คอาหารส่งใ้หนักโทยวันละครั้ง แต่ใ้ทำอย่างนี้ตลอดเวลา
 แต่ใ้ใ้ริยประทานเสมอหน้ากัน ไม่ใ้เลือกว่าหนักโทยนั้นจะเป็นมิชชันนารี
 หรือเป็นนักเรียน จะเป็นข้าราชการฝรั่งเศสหรือเป็นคนของบริยัท
 เพราะเห็นว่าหนักโทยทั้งหลายนี้ใ้ใ้คักมากในกองทุกขที่สุคแล้ว ใ้คอง
 นัยว่าเป็นความทุกขเสมอหน้ากันหมด ถ้าพระเป็นเจ้าจะยอมใ้พวก
 เราตายด้วยความทุกขเวทนา ก็ใ้คองตายพร้อมกันจึงจะเป็นที่พอใจของ
 พระเป็นเจ้า แต่ข้าพเจ้าใ้มีความสงสัยว่า ถ้าพวกเราใ้คองทน
 ทุกขที่รมานนานกัคคแล้ว มงซิเออร์ ไปมา จะริยใ้คองใ้คองตลอด
 ไปจะไม่ใ้คองริมิง เพราะเงินของพวกเราใ้คองน้อยลงไปแล้ว แต่
 ค่าใ้ใ้จ่ายที่ใ้คองอยู่เช่นนี้ใ้คองมากไม่ใ้คองน้อย

เวลานี้พวกเราใ้คองอยู่ทั้งในแดนอกคูกุเกอย ๓๐๐ คนที่ใ้คองใ้คองใ้คอง
 กัน นอกจากการหาอาหารใ้คองใ้คอง ยังใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คอง
 เป็นอันมาก ทั้งการใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คอง
 ใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คอง

พวกฝรั่งเศสถูกริบ

เมื่อเจ้าพนักงานทำญชัทรพยส่งของที่บริยัท แลที่โรงเรียน
 สามแฉงเสร็จแล้ว ก็ใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คองใ้คอง

ให้หมก ส่วนพวกเรานี้จะเป็นด้วยความกรุณา หรือจะเป็นด้วยไทย
 ไม้รู้ว่าเขาไปทำอะไรได้ก็ไม่ทราบ เจ้าพนักงานหาได้ วยเขาเครื่อง
 ประทับหน้าพระ สมุดต่าง ๆ แลเสื้อผ้าของเราไปไม่ แต่ส่วน
 ของบริษัสนั้นได้ วยเขาไปหมกไม่มีอะไรเหลือเลยจนสิ่งเดียว เว้นแต่
 ทยเสื้อผ้าเท่านั้นหาได้ วยเขาไปไม่ แลทยเสื้อผ้านี้จะได้ให้ไว้ข้าง
 หรือทั้งหมกก็ไม่ทราบ เมื่อเจ้าพนักงานได้ วยสิ่งของที่ชอยใจไปหมก
 แล้ว ก็ไต่พาท่านผู้ไปเป็นพยานส่งเข้าไปจำในคุกพร้อมกับนักโทษ
 อื่นๆ ส่วนข้าพเจ้าแลมองซิเออร์ เซอวเรอย์ ก็ได้เตรียมตัวแลคอยให้
 เจ้าพนักงานส่งตัวไปคุกแล้ว แต่พระเป็นเจ้าไม่ยอมให้ขึ้นไปเช่นนั้น
 พระเป็นเจ้าต้องการให้เราสองคนอยู่นอกคุก เพื่อจะได้ช่วยคนในคุก
 ต่อไป

มองซิเออร์มาทีโนกับมองซิเออร์เซอวเรอย์ถูกจับได้

เมื่อเจ้าพนักงานได้ชักเข้าทำยาอุชัทรพัสสังของในโรงเรียนสามเดร
 กินเวลาถึงสองเดือนแล้ว ครั้นฉวันที่ ๓ ของขีใหม่ปี ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๒)
 ข้าพเจ้าแลมองซิเออร์เซอวเรอย์ได้รับคำสั่งให้ออกจาก โรงเรียนสามเดร
 เพราะจะเอาที่นั่นทำเป็นที่เก็บของๆเจ้านาย แลให้เราทั้งสองไปไหนแล้ว
 แต่จะไปไต่พร้อมด้วยทรพัสสังของที่เจ้าพนักงานได้เหลือไว้ให้ เราจึง

ชนสมุคแลเครื่องประทักษิณก็เป็นของอย่างก็ไปฝากไว้ ก็พวกยากหลวง
 เขชวิต แลในการที่เราได้รับความอภัยชยครั้งนึ ยากหลวงมัลโคนาท
 ซึ่งเป็นหัวหน้าของพวกเขชวิต ก็ได้เอื้อเฟือแลให้ทานแก่เราอย่างไรเช่น
 คริสเตียนจริง ๆ ส่วนตัวเราเองได้ไปอาศัยบ้านชาวคิงเกียผู้หนึ่งชื่อ
 โยเซฟ ซึ่งเป็นบ้านไม้ไกลกัยโรงเรียนสามเดรท่าไรนิก ในระหว่างที่
 พักอยู่บ้านนั้นก็มิไหว่นหวากอย่างที่สุด เพราะเวลานั้นพวกไทยยังโกรธพวก
 เราเป็นอันมาก แลเสวยยังอาหารก็คองสงวนไว้อย่างก็ที่สุด เพื่อเอาไว้
 ช่วยเหลือพวกเราที่เป็นนักโทษกัวย

ข้าพเจ้าจะคองกล่าวในทั้นเพื่อสรรเสริญพระเป็นเจ้าผู้ได้ช่วยเหลือ
 เราเป็นอันมาก คือเมื่อเราออกจากโรงเรียนสามเดรนั้นมิเงินติดกัวย
 เพียงเหรียญเคียวเท่านั้น แลเงินเหรียญก็แกงกัวยช้านอกนั้นมิมีอะไร
 ติดกัวยสำหรับช้อหาเลี้ยงชีพคนมากมายเลย แลถึงคังนั้นพระเป็นเจ้า
 ได้บันดาลให้เพื่อนสองคนคือตัวเราไปช้อหาเลี้ยงกัวยพอไม่คายได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พวกคริสเตียนต้องขังคุก

ในตอนทั้นข้าพเจ้าเพียงแต่กล่าวว่พวกคริสเตียนของเราคองจำคุก
 สามัญปนอยู่กัวยเหล่าผู้ร้ายฉกรรจ์ของบ้านเมืองเท่านั้น แต่ในทั้นข้าพเจ้า
 ระบุคองอธิบายให้พอท่านเห็นว่าคูกนั้นเป็นอย่างไร

พอพวกคริสเตียนเข้าไปในคุกแล้ว เจ้าพนักงานก็ได้ถือเครื่อง
 แต่งตัวออกหมดแต่ได้ถือหมวกกับรองเท้าก่อน เสื้อยาวของบาทหลวง
 นั้นพวกผู้คุมหาต้องการไม่ จึงขอมทั้งไว้ให้พวกมิชชันนารีกับพวกนัก
 พรตที่ยังเป็นนักเรียนอยู่ แต่เสื้อคลุมเสื้อเชิ้กแลกางเกงพวกผู้คุมวิ
 เอาหมด บางคนต้องเปลือยกายอยู่เช่นนั่งลงสองเดือน แลเวลานักมล้ม
 เหนือพักมาหนาวมาก ทั้งกลางวันแลกลางคืนก็มีเพียงผ้าขี้ริ้วคลุมตัว
 เพราะพวกผู้คุมมีความละอายใจไม่กล้ารับไว้ พวกนั้นถูกจำ ๕ ประการ
 ทุกคน ทั้งพวกว่า ๕ ประการยังไม่ถูก จะต้องว่าถูกจำ ๗ หรือ ๘ ประการ
 เพราะถูกทั้งผู้ทักทั้งนักทุกอย่าง เวลากลางคืนก็ถูกมัดถูกจำอยู่อย่าง
 เหมือนกัน พอสว่างผู้คุมก็เรียกพวกนั้นไปเอาโซ่ร้อยติดกันตั้ง ๓๐ หรือ
 ๓๒ คนปนอยู่กับพวกผู้ร้ายอย่างฉกรรจ์ของเมืองนี้ แล้วก็คุมออกไปให้
 ทำการอย่างหยามตั้งแต่เช้าจนเย็น คือขนดินขนอิฐ ขนขยะมูลฝอย
 ของโสโครกต่าง ๆ ล้างท่อ ล้างท่อชำระ ลากเส้า ลากซุง แลการหนัก
 ต่าง ๆ อีกหลายอย่าง

ในครั้งนั้นชั้นคาซาวต่างประเทศมีความประหลาดใจมากที่ได้เห็น
 ชาวยุโรปในเมืองไทย ทั้งนักเรียนอายุ ๓๓ ขวบ ๓๔ ขวบตลอดจนมิชชัน
 นารีซึ่งหน้าคาแสดงความรู้ของตัว ต้องถูกลากไปตามถนนแลถูก
 บังคนไม่ผิดกันกับพวกผู้ร้ายอย่างสำคัญแล้วผู้ร้ายที่ฆ่าคนตาย ถ้าพวก
 คริสเตียนล้มลงด้วยอ่อนเพลียเพราะความไม่สบาย หรือแตกเผาจนร้อน
 หรือเห็นคเห็นอยเต็มที ประเทยวักของลูกขนไก่ด้วยถูกไม้ตี ในตอนเช้า

เวลาเที่ยวทำงานแต่ละตอนเป็นเวลากล้วย พวกนี้ต้องขอกทานตามประคยบ้าน
 แลตามวันทุก ๆ แห่ง พวกชาวย่านก็ให้เข้าข้าง ปลาเค็มข้าง เย็บ
 ซึ่งใช้กันค้างเงินข้าง แลให้เหมือนกันนัก ไทยไทยแลมอญก็ต้อง
 รัยใช้ติดเป็นพวงเคี้ยวกันไป ยังมีบุคคลข้างจำพวกทอกแสงทงความ
 สงสารไม่ได้ แต่ก็มีอีกจำพวกหนึ่งซึ่งขึ้นค้ำที่จะทำแลหมั้นประมาทแล
 ช่มเหงต่าง ๆ เช่นถอนหนวกข้าง ทวยค้ำข้าง กล่าวคำหยาบข้าง แลบางคน
 ก็ทำเป็นพูดว่าสมานานาที่ไคมาได้เช่นนี้ การทคนไทยพูดเช่นนี้พวกเรา
 ไม่ได้ประหลาดใจเลยเพราะเขาหาว่าเราได้พยายามทำลายศาสนาของเขา
 แต่ที่พวกคริสเตียนบางคนซึ่งอ้างค้ำว่าเป็นปอคุเกศพลอยพูดไปค้ำยนั้น
 เราไม่ทราบเลยว่าเขาเอาหลักอะไรมาพูด

ยกเว้นพวกมิชชันนารีไม่ต้องทำงาน

ที่พวกมิชชันนารีต้องทำงานต่าง ๆ ทั้งกล่าวมาแล้วนั้นก็เพียง
 เกือบเดียว จะเป็นเพราะเหตุใดหรือใครจะไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินว่า
 อย่างไรเข้าพเจ้าไม่ทราบ. แต่เขาพูดกันว่าพวกชาวต่างประเทศทั้งหมด
 เห็นว่าที่ทำงานมากเกินไป ฝ่ายพวกนักเวียนแลคนสามัญก็ต้องทำงาน
 เช่นนี้ค้ำไปจนกว่าออกพระพิไชยสงคราม ซึ่งเป็นประกันคนหนึ่งไคมาได้
 กรุงศรีอยุธยาโดยนายพลเคฟ้าซไคส่งกลับจากภูเก็ท ออกพระพิไชย
 สงครามไคมาได้กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๘๘

(พ.ศ. ๒๒๓๒)

ว่าด้วยพวกนักโทษในเวลากลางคืน

ครั้นถึงเวลากลางคืนพวกเราก็คือนักโทษ ก็ต้องมารวม

อยู่ตามคุกต่าง ๆ นอกจากต้องถูกมีคมมีดทำยังต้องทนความคุมเหง
 ของพวกผู้คุมอีก ในโลกนี้จะหาคนที่มาใจเหี้ยม โหดร้ายยิ่งกว่าผู้คุม
 เหล่านั้นเป็นหาไม่ได้ แลเป็นธรรมเนียมของพวกนี้ซึ่งจะละเว้นไม่ได้ที่
 ต้องเฝ้าสุราทุกวันแต่ยังคงกลางคืนยิ่งเฝ้ามาก ในเวลาที่เฝ้าเป็นเวลา
 พวกผู้คุมเล่นให้เพลินใจโดยมากคุมเหงพวกนักโทษ คนหนึ่งถูกกึ่งหนวด
 คนโน้นถูกเฉาหนวด คนนี้ถูกถ่มน้ำลายรดหน้า คนนั้นต้องจูบกัน
 ผู้คุม ยังมีผู้คุมใจโหดร้ายคนหนึ่งซึ่งพอใจให้มองซีเซอร์ ไปเกดจูบกัน
 ของตัวอยู่เสมอ ๆ แลแกล้งเรียกมองซีเซอร์ ไปเกดว่าสังฆราช แต่
 เมื่อพวกผู้คุมเห็นโอกาสที่จะขยคนเอาเงินจากนักโทษ ได้เมื่อใด ซึ่ง
 เป็นการเท่ากยกันเลียดกันเนื้อของนักโทษ นั้นแลพวกผู้คุมปล่อย
 ความเหี้ยมโหดร้ายเต็มที จนถึงกับผู้คุมเหล่าร้ายบางคนได้เอานักโทษ
 มัดครึ่งไว้แน่นหนา แลเอามือจับที่ลยแห่งหนึ่งซึ่งความกระดากของ
 ข้างเขาจะเรียกไม่ได้ แลด้วยโดยเต็มแรงตะโกนบอกให้นักโทษผู้ถูกขย
 นั้นให้ ๆ เงินแก่ผู้คุม บางทีไม่มีเรื่องอย่างใดเลยนอกจากเป็นเรื่อง
 เกิดจากนิสัยอันผิดมนุษย์ของพวกนี้ พวกผู้คุมนี้สนุกสนามากเหมือน
 ที่พวกนักโทษคริสเตียนโดยไม่มีเหตุผลอย่างใดเลย วันหนึ่งมีผู้คุม
 คนหนึ่งได้ขยมองซีเซอร์ เกอลาช นายทหารกับเกอโลเนเด็กเล่นมโหรีแล้ว

เขาหวายเขี่ยนคนละ ๓๐๐ ที่ เขี่ยนพลางถามพลางว่า “อย่างไรละ
 เกยวงกลวชาหรือยัง” การทำโทษอย่างอื่นที่เขาไม่ทำคือ รมอง-
 ชิเออร์ โมนเฑยเป็นมิชชันนารี ได้ถูกตีคือ รมองชิเออร์ถึง ๖ แผล
 บางคนก็ถูกตีจนแขนขา บางคนก็ถูกตีจนชายโครงยุบ บางคน
 ถูกตีแล้วก็โง่เป็นโง่ทึบ ในที่สุดต้องกล่าวว่าทุกคนอยู่ในฐานะทรมาณ
 อย่างสาหัส นอกจากนั้นยังต้องทนกลืนเหม็นเพราะพวกนักโทษต้อง
 เขี่ยกัน จนถึงกับไม่มีที่ระนอนเหยียดกายหรือกระดิกตัวได้ ยังนำ
 รัยประทานใส่โครก เวลาระตักน้ำก็้องเขาถึงแก่วงให้สวะแลสิ่ง
 โสโครกไปเสียก่อนจึงจะตักได้ ยังต้องเค็มทึบเกลื่อน แลโรคพุพอง
 ซึ่งเ็นทุกคนอีก ทั้งอย่าลืมน่าในคุกนั้นเต็มไปด้วยแมลงต่าง ๆ หนอน
 หมัก เลอะ มก แลเหลือขย ถ้าหากว่าจะมีใครมาขอกข่าวแก่พวกนักโทษ
 คริสเตียนว่าวันหรือพรุ่งนี้เขาจะไ้มาประหารให้พ้นทุกขเวทนา ก็คง
 จะเป็นข่าวอันดีสำหรับพวกนี้เป็นแน่ ถ้าข้าพเจ้าจะเอาคุณมาเทียบกัน
 นรกจะไม่ถูกหรือ ถึงแม้ว่าพวกนี้ได้ถูกทำร้ายอันน่าระห่มกความหวัง
 ก็จริงอยู่ แต่พวกนักชกทน ทั้งภริยาภายนอกก็ปรกดีแลหัวใจก็ยัง
 ษนอยู่เสมอ เพราะพวกนยชมตัวให้แก่พระเป็นเจ้าแล้ว จึงได้ร้องเพลง
 สวดต่าง ๆ อ่านหนังสือทงเรื่องธรรมคาถาเรื่องศาสนา บางคนถึง
 กับแก่งยหรือต่าง ๆ ก็มี นแลพวกนักโทษคริสเตียนได้ทำให้เปลือง
 เวลาด้วยประพฤติกวีอย่างนี้

มีผู้ศุภมอองเซนเขอร้ล้าเบเดอลามอต

แลมอองซีเออร์เดอซันเดอบัว

การที่ไทยโกรธแลเกลียดพวกเรานั้นไม่ได้เกลียดแค่นั้นเพราะคนที่มิ
 ชีวิตยังพลอยไปถึงคนตายด้วย หรือจะพูดให้ถูกก็ว่าโกรธกระดูกคนตาย
 ด้วย เพราะได้ทำอันนพลาจนถึงที่ส่งศพ โดยซุกเอากระดูกมออง
 เซนเขอร้เคอเบร้แลมอองซีเออร์เดอซันเดอบัว แล้วเอากระดูกข้างทั้ง
 กระจายหมด แต่มีพวกญวนเขาร้คมใจเมตตาสงสารจึงได้ซื้อสำหรับรวบรวม
 กระดูกศพทั้งสองแล้วฝังเสียใหม่ ข้าพเจ้าได้ทราบดีว่าการที่พวกไทย
 ไปซุกศพคนทั้งนี้ เป็นด้วยความกระหายอยากได้เงินแลทอง เพราะ
 พวกนี้เข้าใจว่าที่ศพนั้นคงจะมีเงินแลทองไว้เหมือนอย่างธรรมเนียมของไทย

การโต้ตอบในระหว่างข้าราชการไทยกับสังฆราช

ในเรื่องที่นายพลเดฟาซ์ ไปอยู่ที่ภูเก็จ

เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๒) มออง
 เซนเขอร้เคอเมเตโลโปลิศซึ่งได้ถูกขังแล้วจำไว้ ๕ ปรกระมาได้ ๓ เดือน
 แล้ว ได้้ออกจากเครื่องพันธนาการในคำวันนั้น เพราะมอองเซนเขอร้
 เคอเมเตโลโปลิศช่วยมีอาการหลายอย่าง เจ้าพนักงานเกรงว่าจะตาย
 จึงได้้ออกเครื่องพันธนาการออกให้ แต่การที่ดอกเครื่องพันธนาการนี้
 ไม่นานเท่าไรดอกให้ชีวิตคนเก็บว พอรุ่งเช้าก็ต้องจำ้อก พวกเราได้
 ทราบดีทว่า การที่สังฆราชต้องถูกจำเครื่องพันธนาการอีกนั้น เป็นด้วย

เหตุที่เจ้าพนักงานรถไฟทราบว่า นายพลเคเฟาซ์ก็รีบวิ่ง ๕ ลำโพงไปอยู่ที่
เมืองภูเก็ตนั่นเอง

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม เจ้าพนักงานรถไฟคุมมองเซนเยอร์
เคอเมเตโลโปลิศออกจากกระท่อม เคิร์สคุมเมืองจนไปถึงศาลาใหญ่
สำหรับว่าราชการ ที่เคิร์สไปควรวนมองเซนเยอร์เคอเมเตโลโปลิศ
ได้แต่งตัวอย่างขบพร่องมาก หมวกแลรองเท้าก็ไม่มี เคิร์สคล้ายกับ
นักโทษซึ่งถอดครวนออกใหม่ ๆ ส่วนนักโทษอื่น ๆ ที่เป็นมิชชันนารี
เจ้าพนักงานรถไฟก็คุมมายังศาลาใหญ่สำหรับว่าราชการเหมือนกัน แต่
นักโทษเหล่านั้นต้องจำครวนแลพวงคอ เวลาที่เคิร์สนั้นใช้พวงคอห้อย
ลงมาทั้งสองข้างควลากไปก็ยักิน ซึ่งทำให้เป็นเสียงอันไพเราะสำหรับ
คนฟังที่หาความสนุกได้

ครั้นได้มาพร้อมกันที่ศาลาใหญ่แล้ว ข้าราชการผู้หนึ่งซึ่งรับ
หน้าที่มาพักอาศัยไปนั้น ได้อ่านพระราชหัตถเลขาเป็นหนังสือยกยาว
อ้างความผิดต่าง ๆ ที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทำให้แก่พวกฝรั่งเศส แล
ยกเหตุผลต่าง ๆ ที่พวกฝรั่งเศสได้ทำตอบแทน เช่นว่านายพลเคเฟาซ์
ได้พาข้าราชการไทยไปสองคนซึ่งไทยได้ส่งไปเป็นประกัน ทั้งนี้ นายพล
เคเฟาซ์ทำผิดข้อข้อสัญญาที่มิปรากฏในหนังสือประกัน เพราะฉะนั้นพวกเรา
ซึ่งเป็นตัวแทนประกันไทยถึงประหารชีวิตตามประเพณีของบ้านเมืองซึ่งมี
กฎหมายไว้ว่า ถ้าผู้ใดกระทำผิดที่ใดสัญญาไว้กับพระเจ้าแผ่นดินแล้ว
มีโทษถึงประหารชีวิต แต่พระเจ้ากรุงสยามมีพระทัยเต็มไปกับพระ

มหากรรณฯ แลพระเมตดา ไพร่ก็มีให้ทำโทษแก่พวกเราเต็มตาม
อำนาจของกฎหมายบ้านเมือง แต่จะต้องขอกให้เรารู้ตัวว่าถ้าในเวลา
นายพลเคฟ้าซยังอยู่ที่เมืองภูเก็ต นายพลเคฟ้าซจะกระทำกรรไกร
อย่างไรแม้แต่เล็กน้อย ก็จะต้องเอาพวกเราทั้งหมดขมัญญ์ปากกระบอกปืน
ให้นายพลเคฟ้าซแลกองทหารฝรั่งเศสเห็นประจักษ์แก่ตา แล้วภายหลัง
ไทยจะทำให้เห็นว่าไทยมีได้กั๊วนายพลเคฟ้าซเลย ถึงหากว่านายพล
เคฟ้าซจะมีเรือมากกว่าที่มีอยู่เขยว่นอก ๓๐ เท่าไทยก็หากกั๊วไม่ ถ้า
นายพลเคฟ้าซจะต้องการรบกับทะเลซึ่งไม่เป็นประโยชน์ก็ได้ ฝ่าย
พระเจ้าแผ่นดินสยามก็มีเรือทะเลจำนวนมากอยู่แล้ว และได้มี
พระราชโองการให้ยื่นคำเรือค้าขายระวัง อย่าให้ตกเข้าไปในเงื้อมมือ
นายพลเคฟ้าซได้ ถ้านายพลเคฟ้าซมีความกล้าขบถแล้วก็จะเป็
ลางของพวกไทย ในที่สุดของเรื่องนี้เป็นอันตกลงว่า มองเซนเบอร์
เคอเมเตโล โปลิศแลมิชชันนารีทุกคนจะได้อำนาจหมายไปยังนายพลเคฟ้าซ
ครั้นได้อ่านลายพระราชหัตถ์ก็ยวดยบย่นลงแล้ว ข้าราชการ
ไทยได้ขังค้ำให้พวกเราคอยข้อหาเป็นข้อ ๆ ทุกข้อโดยทันที มอง
เซนเบอร์เคอเมเตโลโปลิศจึงได้ชี้แจงว่า ยางข้อควรจะตอบเป็นลาย
ลักษณ์อักษร แต่มองเซนเบอร์เคอเมเตโลโปลิศเห็นว่าการที่จะตอบ
เพียงเท่านั้นหาพอไม่ เพราะหนทางที่จะไปภูเก็ตเป็นทางไกลมากทั้ง
เป็นทางยากลำบากกั๊ว จะมิวคอบโต้ตอบกันในเหตุการณ์สำคัญเช่นนี้
ไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าถ้าจะให้เร็วขึ้นแล้ว ควรจะส่งมิชชันนารี

ให้ไปพบกับนายพลเคฟาช์สองคน เพราะมิชชันนารีจะไ้พิศว่ากล่าว
 ้วยปากไ้คักว่าที่เขียนหนังสือ เพื่อนายพลเคฟาช์จะไ้คักยอม
 ้อหาไ้ ข้าราชการไทยจึงไ้คักยอมว่าการที่จะรั้มิชชันนารีไปหานายพล
 เคฟาช์นั้น เกรงว่าพระเจ้ากรุงสยามคงจะไม่ไ้ปรค

มองเซนเซอร์เคอเมเตโลไ้ลิส์จึงแนะนำค้อไปว่า เพื่อจะไ้
 การเรื่องนั้นแล้วสำเร็จเต้ชากโดยเร็ว เห็นว่าจำเป็นจะต้องมีคนกลาง
 จะคักกว่าอย่างอื่นทั้งหมด แต่ในทันมองเซนเซอร์เคอเมเตโลไ้ลิส์
 ก็เห็นมีแต่พวกชอลันคาที่จะเป็นคนกลางไ้ ข้าราชการไทยค้อมว่า
 “พวกชอลันคาจะยอมเป็นคนกลางหรือ” มองเซนเซอร์เคอเมเตโล
 ไ้ลิส์ค้อมว่า “เท่ากับไ้เก้บริยค้อเขา ทำอย่างไรเขาก็คงรั้เป็น
 กลาง”

นั้นแลเป็นใจความที่ไ้พิศากันในคราวนั้น และจะตกลงเก้ชาก
 อย่างไรให้เลือนไปในวันรุ่งขึ้น เพื่อทลหรือทางปฏิยค้อพระเจ้ากรุง
 สยามในข้อค่าง ๆ ที่ยกมาพิศกันในวันนั้น แล้วเจ้าพนักงานรั้ค้อมมอง
 เซนเซอร์เคอเมเตโลไ้ลิส์ก็กับพวกมิชชันนารีไปจำขังไว้อย่างเคิม

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๐ เจ้าพนักงานรั้ค้อมพวกนักโทษเหล่านั้นกลับไปยัง
 ศาลาใหญ่อีกแลค้องไปทั้งไ้ช้ครวนพวงค้ออย่างวันก่อน ข้าราชการ
 ไทยจึงนำพระราชโองการมายค้อว่า ไม่ค้องนักถึงการที่จะส่งมิชชันนารี
 สองคนไปพบนายพลเคฟาช์ที่เมืองญเก้ และไม่ไ้ปรคในการที่จะเอา
 พวกชอลันคามาเป็นคนกลาง เพราะฉะนั้นไม่ค้องพิคให้มากเรื่องไป

ให้เขียนหนังสือไปถึงนายพลเคฟฟ้าซ์เป็นแล้วกัน เมื่อใด ฟังดังนี้แล้ว
 มองเช่นเซอร์เคอเมเคโลโปลิศก็หมกทางที่จะคอย จึงไต่ลงมือเขียน
 หนังสือ แต่เพื่อจะเขียนให้ตรงกับเรื่อง จึงขอทราบว่านายพลเคฟฟ้าซ์ได้มี
 หนังสือมาว่ากระไร ข้าราชการไทยจึงไต่อ่านเจตหมายนายพลเคฟฟ้าซ์
 ให้ฟัง ใจความในเจตหมายฉบับนั้นไม่มีอะไรนอกจากจะต้องการให้การ
 ใดดำเนินไปโดยเรียบร้อยเท่านั้น แลไต่อธิบายถึงเหตุผลที่คองพา
 ข้าราชการไทยสองคนไปด้วย แลในที่สุดก็จะได้ส่งข้าราชการทั้ง
 สองนั้นกลับมา ขอแต่ของแลคนของนายพลเคฟฟ้าซ์คืนข้างเท่านั้น
 เพื่อเป็นการสวทก้วยกันทั้งสองฝ่าย นายพลเคฟฟ้าซ์ ไต่แนะนำว่า
 ในคนไทย ๔ คนที่ไต่พาไปนั้น คือ ข้าราชการสองคน ล่ามคน ๑
 คนใช้ไทยคน ๑ นั้น นายพลเคฟฟ้าซ์ยอมส่งตัวคืนให้สองคนแต่ขอ
 ให้ไทยไปรับเอาเอง แลเมื่อไทยไต่ส่งคนแลของ ๆ นายพลเคฟฟ้าซ์
 คืนให้แล้ว นายพลเคฟฟ้าซ์จะไต่ส่งไทยที่ยังเหลืออยู่อีกสองคนนั้นคืนให้
 เมื่อมองเช่นเซอร์เคอเมเคโลโปลิศไต่ทราบความตามเจตหมายนั้นแล้ว
 จึงไต่ถามข้าราชการไทยว่าตามที่นายพลเคฟฟ้าซ์พูดมาดังนี้ไม่สมควรหรือ
 อย่างไร ข้าราชการไทยจึงตอบว่า จะไว้ใจฝรั่งเศษต่อไปไม่ได้แล้ว
 เมื่อฝรั่งเศษไต่พาไทยไปเช่นนี้ก็คงให้ฝรั่งเศษพากลับมาส่ง ที่จะให้
 ไทยไปรับเอาเองนั้นไม่ได้ พวกนักโทษมิชชันนารีถามว่า “ถ้าแม้ว่าท่าน
 นายพลเคฟฟ้าซ์ไต่ส่งคนไทยกลับมาแล้ว ไทยจะคืนคนแลของ ๆ ฝรั่งเศษ
 หรือไม่” ข้าราชการไทยตอบว่า “เมื่อพวกฝรั่งเศษได้ใช้เงิน ๓๐๐ ชั่ง

ซึ่งนายพลเคฟาร์ก็ได้ขมไป แต่โคคินเรือที่มองซีเออร์คยวองโคตลิกไป
 ภัยเรือออกสองลำซึ่งตกอยู่ในเมืองฝรั่งเศส ถ้าคนให้มาเมื่อโคไทยจึง
 จะส่งนักโทษแต่ละของคืนให้ ถ้าไม่คืนก็ไม่ให้เหมือนกัน” พวก
 นักโทษมิชชันนารีคดีค้านว่า “น่ากลัวท่านนายพลเคฟาร์จะไม่ยอม
 ตามน” ข้าราชการไทยวางท่าโคคยเป็นพระเจ้าอาเล็กซันเตอร์ทอว่า
 “ถ้าคุณนั้นเมื่อจะรบกับกันซี ก็แล้วจะรบกับกันเด็ก” มองเซน
 เบอริเคอเมเคโลโปลิศจึงโคคคักตอนเพื่อไม่ให้โคเถียงกันต่อไปจึงเอาเรื่อง
 อื่นมาพูด คือว่าในเรื่องที่จะใช้หนี้กันนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องโคเถียงกัน
 ยกยาวซึ่งพวกเราไม่รู้เรื่องด้วย เพราะก่อนที่จะใช้หนี้สินให้เสร็จกัน
 จะต้องรอคนแทนของบริษัทเสียก่อน ข้าราชการไทยจึงทอว่า รู้ไม่ได้
 ว่าผู้แทนของบริษัทจะมาหรือไม่ แต่เป็นอันรู้โคแล้วว่าพวกฝรั่งเศส
 เป็นคนไม่จริงแต่โคทำผิดสัญญา เพราะฉะนั้นจะไว้ใจอีกต่อไปไม่ได้
 มองเซนเบอริเคอเมเคโลโปลิศจึงนั่งหาโคโคคชอประการโคไม่ และ
 ลงมือเขียนจดหมายตามทไทยสั่งให้เขียน จดหมายฉบับนี้โคแบ่ง
 เขียนตามความพอใจของไทย มีใจความว่า ขอให้นายพลเคฟาร์
 โควลัดถึงราชไมคร โควลัดถึงศาสนาแลหนึ่งสอสัญญาที่ควโค
 เช่นไว้ แลขอโควลัดถึงพวกเราซึ่งเป็นประกันของนายพลเคฟาร์
 เพราะเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ขอย่าให้นายพลเคฟาร์โคทำการรบหรือค่อสู้
 อย่างโคเลย มีฉนั้นพวกเราจะต้องตายหมด เมื่อโคแปลจดหมาย
 ฉบับเป็นภาษาไทยแล้วข้าราชการไทยอ่านก็พอใจ จึงพูดว่าพระเจ้า
 กรุงสยามก็คงจะไปรบเหมือนกัน

แต่จะอย่างไรก็ตามมองเซนเบอร์เกอร์เคอเมเตโล โปลิคอกโกไมโค ที่จะ
 พูกว่า เมื่อนายพลเคฟาลีโกเห็นสำนวนจกหมายฉบับนี้ก็คงจะทราบดี
 แน่ ว่าจกหมายฉบับนี้โคเขียนสำหรับให้เป็นที่พอพระทัยของพระเจ้า
 แผ่นดิน แลเขียนโดยดุษฎีภัย เพราะเหตุว่าในจกหมายฉบับนี้ไม่ได้พูด
 ถึงข้อความซึ่งเป็นหัวใจของเรื่องนี้เลย คือเรื่องคนของแลคนของฝรั่งเศส
 แลให้ฝรั่งเศสส่งคนไทยคืน เพราะฉะนั้นเมื่อนายพลเคฟาลีโกอ่านหนังสือ
 ฉบับนี้ก็คงไม่มีผลอะไรเลยนอกจากทำให้เป็นการฉันทเสียดเวลาเท่านั้น

ในทันเข้าพเจ้าจะลืมกล่าวไม่ได้ว่า เมื่อนานองข้าพเจ้าได้ยินคน
 พูกว่า พระเจ้ากรุงสยามได้มีกระแสขั้วส่งไปยังเจ้าพนักงานที่เมืองภูเก็ต
 ห้ามมิให้ส่งเสียดแลน้ำให้แก่ฝรั่งเศส แลห้ามมิให้เชื้อเพลิงแก่ฝรั่งเศส
 ใดๆ ถ้าพวกฝรั่งเศสจะขียนยกก็ให้เจ้าพนักงานจับตัวไว้

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ข้าราชการไทย คน หนึ่ง ซึ่ง นายพล
 เคฟาลีโกพาตัวไปนั้น ได้มาตั้งพร้อมกันคนใช้ การที่ข้าราชการคน
 นี้ได้มาตั้งนั้น พวกเรามีความปลื้มเหมือนกับคนช่วยในเวลากลางคืน
 คอยให้สว่างพอเห็นดาวประกายก็มีความขี้ขลาดเช่นนั้น ครั้นในค่ำวัน
 นั้นเมื่อพระอาทิตย์ตกแล้ว เจ้าพนักงานได้คุมมองเซนเบอร์เกอร์เคอเมเตโล
 โปลิคอกโกไมโคไทยมิชชันนารีกลับไปยังศาลาใหญ่อีก พอไปถึงข้าราชการ
 ไทยก็ให้อ่านจกหมายของนายพลเคฟาลีโกแลมองซิเออร์ไวเรต์ ผู้เคยเป็นหัว
 หน้าบริษัทฝรั่งเศสในเมืองไทยแต่ก่อน จกหมายทั้งสองฉบับนี้มีแต่ใจ

ความต้องการให้เรื่องต่างๆ ใ้เป็นที่ตกลงโดยเรียบร้อยเท่านั้น ใน
 ฌยขของนายพลเคฟาสมีใจความว่า จะได้จัดการพาเรือของพระเจ้ากรุง
 สยามมาคืน แลจะได้ซ่อมแซมตกแต่งเรือเหล่านั้นให้เรียบร้อย แล
 ต้องการมาสำหรับจัดการต่างๆ ให้เป็นที่เรียบร้อย แต่เพื่อจะให้เป็นการ
 สดวกขอให้ไทยส่งมองเซนเซอร์เคอเมเตโลโปลิศ ให้ไปพบกับนายพล
 เคฟาส แลขอให้รักษาราชการไทยไปพร้อม กับ สังฆราช แลให้
 ข้าราชการผู้นั้นมีอำนาจที่จะจัดการแลทำความตกลงได้ โดยเด็ดขาด ใน
 ท้ายจกหมายขอให้ไทยส่งพวกเราทั้งหมด กับ ทั้งคนแลของ ๆ พวก
 ฝรั่งเศสด้วย จกหมายของมองเซนเซอร์เวเรตันนั้นไม่ได้พูดเรื่องอื่น นอก
 จากเรื่องขานูซีแลเรืออื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวกับวงการของบริษัทยานั้น แลขอให้
 ท่านพระคลังช่วยนำความกราบทูลขอให้ทรงยกเมืองภูเก็ตพระราชทานให้
 แก่บริษัษ ครั้นได้อ่านจกหมายแลวทุก ๆ ฌยข ข้าราชการไทยจึงถาม
 ว่าความใจความในจกหมายเหล่านี้ มองเซนเซอร์เคอเมเตโลโปลิศจะ
 เห็นเป็นอย่างไร ท่านสังฆราชจึงได้ค้อยว่าควรจะแก้จกหมายที่ให้เขียน
 แลวันวานนี้เสียก่อน แลเวลานั้นเป็นเวลาคึกคักเสียแลว ข้าราชการไทย
 จึงได้นักให้มาพุกกันในวันรุ่งขึ้นค้อย ข้าราชการไทยก็กลับไปบ้าน
 พวกเราก็ถูกคุมเข้าไปอยู่ในคุกอย่างเกิม
 รุ่งขึ้นวันที่ ๒๗ ได้ไปพร้อมกันที่เกิม มองเซนเซอร์เคอเมเตโล
 โปลิศได้แก้ไขจกหมายที่เขียนไปถึงนายพลเคฟาส แลได้แปลข้อความ
 ที่เขียนใหม่เป็นภาษาไทย เจ้าพนักงานจึงได้เรียกชาวชอลันตาคน ๓

คนถือศาสนาคริสต์เคียนแปนคนชาติเนอคำคน ๓. ซึ่งเป็นคนรู้ทั้งภาษาไทย
แลภาษาฝรั่งเศส มาอ่านแลแปลหนังสือของนายพลเคฟาช์ หนังสือ
มองซิเออร์เวเรต์ แลหนังสือส่วนตัวที่มีผู้เขียนมาจากเมืองภูเก็ต ครั้น
ได้เขียนอ่านแลแปลหนังสือต่าง ๆ หมกเรื่องแล้ว เจ้าพนักงานได้เชิญ
พระราชหัตถ์มาอ่าน มีใจความว่า พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์
อยากจะปล่อยพวกเราทั้งหมด แต่เป็นการจำเป็นที่จะต้องคุมขังไว้เช่นนี้
ก่อนจนกว่านายพลเคฟาช์จะให้ส่งคนไทยที่ยังเหลืออยู่อีกสองคนคืนมา
ขอให้คิดเถิดว่าพวกนักโทษเหล่านี้ได้ คำนรนขอร้องให้ลดหย่อนผ่อนผัน
สักเพียงไร แต่การคำนรนขอร้องนี้หาได้มีผลอย่างใดไม่

วันที่ ๓๐ เจ้าพนักงานได้คุมตัวมองเซนเยอร์เคอเมเคโด โปลิศ ไปยัง
ศาลาใหญ่อีก ข้าราชการไทยจึงได้ถามท่านสังฆราช ว่าการที่นาย
พลเคฟาช์ได้ทำผิดสัญญาถลันมาขอให้ส่งพวกนักโทษทั้งหมดคนนั้นเป็นการ
ควรละหรือ แลถามว่าพวกเราจะต้องการไปหรือไม่ ท่านสังฆราชหาได้
ตอบไม่ว่าพวกเราไม่อยากจะไปแก่ข้าราชการไทย ได้กลับคำพูดเสียเป็น
ที่ว่าพวกเราไม่อยากจะไปจากที่นี่ จนกว่านายพลเคฟาช์จะให้กระทำการ
ที่สัญญาไว้ทุกประการ

วันที่ ๓ กันยายน เวลาเช้าเจ้าพนักงานได้นำจดหมายมาสอง
ฉบับเขียนเป็นจดหมายของมองเซนเยอร์เคอเมเคโด โปลิศ เป็นภาษาไทย
ฉบับ ๑ ถึงนายพลเคฟาช์ อีกฉบับ ๑ ถึงมองซิเออร์เวเรต์ แลมายอก
ให้มองเซนเยอร์เคอเมเคโด โปลิศประทัยตราเสีย มองเซนเยอร์เคอเม

เกลโด โปลิติได้พยายามอธิบายว่าที่ท่าเช่นนี้อาจจะทำให้เสียการได้ เพราะ
 ข้างพวกโน้นจะเข้าใจเสียว่าพวกเราได้ตายเสียหมดแล้วไม่มีอะไรเหลือ
 นอกจากตราอย่างเกี่ยวเท่านั้น แต่ถึง จะอธิบาย ชัดแจ้งสักเท่าไร
 เจ้าพนักงานก็หาฟังไม่ ลงท้ายก็ต้องทำตามคำสั่งเท่านั้น จกหมาย
 ถึงนายพลเคเฟาซนั้นไม่มีข้อความอย่างใดนอกจากกล่าวโทษต่าง ๆ แล
 มายังให้นายพลเคเฟาซปฏิบัติตามข้อสัญญาทุกประการ คุยถึง
 มองซีเฮอร์เวเรตก็ไม่มีอะไรนอกจากชักชวนให้มองซีเฮอร์เวเรตกลับมา
 ยังเมืองไทยเท่านั้น ครั้นเวลากลางคืนเจ้าพนักงานได้คุมพวกนักโทษ
 ฝรั่งเศสซึ่งเป็นคนสามัญไม่เกี่ยวเป็นมิชชันนารีไปยังศาลาใหญ่ เจ้า
 พนักงานจึงอนุญาตให้พวกนักโทษเหล่านั้นเขียนหนังสือถึงใคร ๆ ก็ได้ ที่เป็น
 พวกอยู่กับนายพลเคเฟาซแต่ต้องเขียนเป็นภาษาไทย แลจะบอกไปให้
 พวกพี่น้องทราบถึงความทุกข์เวทนาที่ตัวได้รับมาแล้ว แลที่ยังต้องทน
 ความลำบากอยู่ในทุกวันนี้ก็ได้ เจ้าพนักงานได้มาอนุญาตให้พวกนักโทษ
 มิชชันนารีเขียนหนังสือบอกข่าวทุกข์สุขไปยังเพื่อนฝูงได้เหมือนกัน แต่
 นักโทษมิชชันนารีหาได้ออกไปจากคุกไม่ เพราะฉะนั้นเจ้าพนักงานจึงได้
 จักเสมียนไทยให้เข้าไปเขียนหนังสือให้แก่พวกนักโทษในคุก

วันที่ ๔ กันยายน พวกไทยได้เปลี่ยนความคิดในเรื่องที่จะมีหนังสือ
 เป็นภาษาไทยไปยังนายพลเคเฟาซ เจ้าพนักงานได้มาสั่งมองเซนเบอร์
 เกอเมเกลโด โปลิติให้เขียนจดหมายไปยังนายพลเคเฟาซเป็นภาษาฝรั่งเศส
 เนื้อความที่จะเขียนไปนั้นแล้วแต่สั่งมราชจะเห็นควร แลให้บอกไปด้วย

ว่าไทยจะได้ส่งพวกมิชชันนารีไปคนหนึ่ง แต่เมื่อมิชชันนารีผู้นั้นไปถึงเมืองภูเก็ตแล้ว ห้ามมิให้ไปอยู่กับพวกฝรั่งเศสตั้งอยู่กับไทยเท่านั้น เพราะฉะนั้นพวกเราจึงได้มีความหวังกันว่าในพวกเราคนใดคนหนึ่งคงจะได้ไปยังเมืองภูเก็ต แต่ครั้นต่อ ๆ มาการที่จะส่งพวกเราไปภูเก็คนั้นก็เจ็ยไป ไม่มีใครพุดถึงอีกเลย แต่สิ่งที่ทำให้พวกเราประหลาดใจ ก็ที่ได้เห็นพวกไทยไม่ได้ รัยร้อนเร่งรัยอะไรเลย แต่คอยคำคอบของนายพลเคฟ้าซ์ โดยวางใจอย่างสบาย ๆ ความจริงตั้งแต่นั้นมาก็ไม่มีใครไปพุดถึงเรื่องนี้อีกเลย แลพวกเราก็กังคังจำอยู่ในคุกอย่างเดิม

การที่นายพลเคฟ้าซ์ได้มีจดหมายมา แลส่งคนไทยกลับมาครั้งหนึ่งนั้น เป็นผลแก่พวกนักโทษอย่างเด็ยแต่เพียงได้รัยความ ผ่อนผัน ไม่ต้องทำการงารซึ่งเคยต้องทำอยู่แต่ก่อนทุก ๆ วันเท่านั้น

ครั้นเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน หัวหน้าของห้างฮอลันดา ก็มองซีเออร์คานีเยลซึ่งเกิดเป็นชาติฝรั่งเศส แต่มีน้ำใจเกลียดชังชาวฝรั่งเศส แลเกลียดพวกยากหลวงแลนักพรตทั้งปวงยิ่งกว่าเกลียดสิ่งอื่น ได้ไปยังพระราชวังเพราะเหตุใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ แลได้รัยพระราชทานของจากพระเจ้าแผ่นดิน คือ นายห้างฮอลันดาได้รัยหีบทองคำ มองซีเออร์คานีเยลได้รัยหีบเงิน ทั้งสองคนได้รัยยศเป็นออกพระการที่พระราชทานของแลยศเช่นนั้นคงจะเป็นรางวัลความชอบทคนทั้งสองนี้ได้ แนะนำการต่าง ๆ ซึ่งให้รัยต่อพวกฝรั่งเศส แลเท่ากับเป็นเครื่องยุแหย่ให้กระทำการนั้นต่อไป แต่ที่จริงถึงคนทั้งสองนี้จะไม่ไ้รัยรางวัล

เขาก็คงจะไม่ละเว้นที่จะคิดร้ายต่อพวกฝรั่งเศส แต่ถ้าหากว่าผู้ใดคิด
 ร้ายต่อคนอื่นเป็นการที่สมควรจะได้ รับรางวัลแล้ว ข้าพเจ้าไม่ทราบเลย
 ว่าคนทั้งสองนี้จะควรได้ รับรางวัลเพียงใด เพราะคนทั้งสองนี้หาโอกาส
 แม้แต่เล็กน้อยที่จะคิดร้ายต่อพวกเรา ยิ่งให้ร้ายมากที่สุดก็เพียงไรก็
 ยิ่งชอบ ข้าพเจ้ามีเหตุผลที่ทำให้เชื่อได้ว่าเจ้าพนักงานกงระได้ปล่อย
 ให้พวกเราพ้นโทษ หรืออย่างต่ำก็คงจะได้ รับความยกเว้นให้เข้าข้าง
 ลงนานแล้ว เว้นแต่คนทั้งสองนี้คอยแนะนำข้าพเจ้าอยู่เสมอเท่านั้น

มองซิเออร์เปเรซ์ แลบาดหลวงหลุย

เดอลาแมเดอดีเอ (Louis de la Mère de Dieu) ถูกจับ

เมื่อวันที่ ๓๓ กันยายน เจ้าพนักงานกงระได้คุมมองซิเออร์เปเรซ์กับ
 บาดหลวงหลุยเดอลาแมเดอดีเอ เป็นนักโทษมาจากเมืองตะนาวศรี
 ได้มาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ถึงแม้ว่ามีชนนารีทั้งสองนี้หาได้เกี่ยว
 ข้องในการรบกวนวายของพวกฝรั่งเศสอย่างไรไม่ก็จริงอยู่ แต่ถึงดังนี้
 ก็มิได้ได้รับความยกเว้นผิดแปลกจากมีชนนารีอื่น ๆ ใดๆ ท่านผู้ว่า
 ราชการเมืองตะนาวศรี มีความโกรธแค้นมองซิเออร์เปเรซ์ ครั้นเห็น
 ว่าพวกคริสเตียนทั้งหลายอยู่ในฐานมัวหมองแล้ว จึงได้ฉวยโอกาสนี้
 สำหรับทำการแก้แค้น โดยกล่าวหาว่ามองซิเออร์เปเรซ์กระทำความผิด

ถ้าจะเล่าในทันทีจะยืดยาวเกินไป เพราะฉะนั้นเจ้าเมืองนครสวรรค์จึงได้
จับตัวมองซิเออร์ไปเร่ซัดกับขาดหลวง หลุย แลเวีย เข้า ของคนทั้งสองนั้นหมด
ทุกอย่าง ยังไม่ใช่แต่เท่านั้น บันคาญาติของมองซิเออร์ไปเร่ซัดก็ถูก
ริบตัวแลได้จับเอาน้องเขยเป็นนักโทษไปด้วย

ขาดหลวงหลุยถึงแก่กรรม

การที่ขาดหลวงหลุยต้องเค็รทางมาดิง ๔๐ วัน ถูกพวกผู้คุมรังแก
ต่าง ๆ ทั้งเป็นคนมีอายุมากด้วย จึงกระทำให้ขาดหลวงป่วยมีอาการ
อ่อนเพลีย แลเหตุที่ตกกักในเรือลำที่มานั้นเอง แลทั้งไม่มีเวลาพักผ่อน
ร่างกายได้เลย จึงกระทำให้โรคนั้นกำเริบถึงตาย ขาดหลวงหลุยได้
ป่วยอยู่ ๘ วันก็ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน มองซิเออร์ไปมาได้
มาเยี่ยมหลายครั้ง เห็นว่าเรือที่อยู่คับแคบมาก จะทำให้ขาดหลวงหลุย
ถึงตายเป็นแน่ จึงขออนุญาตพาขาดหลวงหลุยไปพักบ้านหนึ่งบ้านใดก่อน
แต่ถึงจะอธิบายชี้แจงสักเท่าไร เจ้าพนักงานร่ายยาขมไม่ เพราะยังรอ
กระแสรักษาตั้งอยู่

ตั้งแต่พวกเราไม่มีโยสลัดมานั้น ท่านขาดหลวงคณะเยซิวิตได้ทำ
ทานจัดการฝังศพพวกเราอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นตามธรรมเนียมของเรา
แลตามที่ได้ตายได้ส่งไว้ ข้าพเจ้าจึงมีจุดหมายไปยังขาดหลวงมัตโตนาต
หัวหน้าพวกเยซิวิต ในนามของมองเซเนออร์เทอเมเตโลโปลิศ ขอให้
ท่านหัวหน้าขาดหลวงได้จัดการฝังศพอย่าง แขนง ธรรมเนียมของนักพรต

ท่านหัวหน้าบาทหลวงเต็มใจแลยินดีที่จะจัดการทำศพให้คามความประสงค์
 จึงได้ให้ชุกหลวมเตรียมไว้ในโบสถ์ แล้วได้จัดการไปรับศพซึ่งยังอยู่ใน
 เรือ แต่ฝ่ายบาทหลวงเอศเตโวเป็นพวกคณะโฮกศแคงกับบาทหลวง
 ซิลเวคักซึ่ง เป็นหัวหน้าของวัด แซงโคมินิกได้มาแย่งเอาศพผู้ตายไป
 ต่อหน้า บาทหลวงมัลโตนาคกับมองซีเออร์ไปมากก็ได้ชี้แจงถึงเหตุผล
 ที่ควรจะให้เอาศพไปฝัง แต่พวกคณะโฮกศแคงหายอมไม่ บาทหลวงมัล
 โตนาคกับมองซีเออร์ไปมาเถียงว่าจะเกิดอะระกันขึ้นจึงได้ยอม ทกลง
 ได้เอาศพบาทหลวงหลุยไปฝังยังโบสถ์แซงโคมินิก .

มองซีเออร์เปเรซได้รับยศในศาสนา

แลถูกจำคุก

เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน บาทหลวงมัลโตนาค ได้ส่งหนังสือไปให้
 มองซีเออร์เปเรซซึ่งยังถูกคุมขังอยู่ในเรือต่อ ๓ ครั้นเข็ดหนังสือออกอ่าน
 ก็ประหลาดใจที่ได้เห็นประกาศของไยป์คังให้มองซีเออร์เปเรซเป็นสังฆราช
 เคอบีซี แลตั้งให้เป็นวิแควรฮาไปศโตลิกฝ่ายเมืองญวน เมื่อพวกเขา
 ได้ทราบก็ประหลาดใจเหมือนกัน เพราะไม่ได้รู้เรื่องนี้เลยแลไม่ทราบว่า
 การตั้งครั้งนี้มาจากไหน แลเป็นอย่างไรวพวกเขาที่เมืองฝรังเศสจึงไม่ได้
 บอกให้เรารู้เลย เพราะเขาก็ได้หนังสือมาจากเมืองฝรังเศส เมื่อ
 ปี ๑๖๘๘ แลประกาศของไยป์ลงวันเดือนกุมภาพันธ์ ปี ๑๖๘๗

พอมองซีเออร์เปเรชได้อ่านประกาศของไซ้ประเสริฐแล้ว พวกผู้คุม
ก็ลงมือมัดเท้าไปทั่วด้วยโซ่ตรวนแลเชือก ผู้คุมจึงไ้เอาโซ่ล่ามแลเอา
เชือกผูกมัดมองซีเออร์เปเรชแล้วลากตัวไปยังที่ชำระความคุมมองซีเออร์
เปเรชเป็นผู้ร้ายอย่างสำคัญ มองซีเออร์เปเรชซึ่งเป็นคนมีนิสัยอ่อน
ชืดลัว(๑) ไ้ไปยังที่ชำระความถือไม้กางเขนไปตลอดทาง โดยนึกว่า
ในครั้งนั้น คงหนีตายไม่พ้นแล้ว ครั้นไ้ไปยังที่ชำระความแล้ว เจ้าพนักงาน
จากริงไ้ส่งตัวมองซีเออร์เปเรชให้แก่ของผู้คุม แลพวกผู้คุมก็ไ้เอา
เครื่องพันธนาการมาจำครบทั้ง ๕ ประการ แต่เครื่องพันธนาการบาง
อย่างเจ้าพนักงานไ้ดัดอกให้โดยอำนาจของเงิน เจ้าพนักงานไ้ควบคุม
มองซีเออร์เปเรชไว้เช่นนี้สองเดือน แลจึงส่งไปไว้ยังคุกสามัญซึ่งพวก
เราต้องจำซึ่งอยู่แล้ว แต่พวกเราหาไ้ถูกขังรวมกันไม่ ต้องแยกกัน
อยู่คุก ๘ แห่ง หรือถ้าจะผูกให้ถูกคอกันอยู่ ๘ ห้อง แต่ในคุก
อันเดียวกัน มองซีเออร์เปเรชยังต้องจำซึ่งอยู่ในนั้นทุกวันนี้ แลเพื่อแก้

---

(๑) มองซีเออร์เปเรชไ้รับหมายคั่งจากบาทหลวงมัลโตนาท คั่ง
ให้เป็นสังฆราชเคอชียัลแลเปเนวิแกฮาไปศโกลิกในเมืองญวน แต่ใน
วันนั้นมองซีเออร์เปเรชไ้ถูกจำคุก มองซีเออร์เปเรชมีความสทกสท้าน
อย่างที่สุดกลัวเขาจะเอาไปฆ่าทุก ๆ วัน ความผิดของมองซีเออร์เปเรช
ซึ่งเป็นความอย่างร้ายแรงก็มีเพียงแต่ว่านังเซยเป็นคนมีทรัพย์สินมบัติ

ว่ากาญจกัณฑ์หน้าเรือนภาษาญวนซึ่งเป็นหน้าที่ของตัว ความตำแหน่งใหม่
แต่เพราะเหตุว่าความผิดของมองซีเออร์เปเรซซึ่งต้องจำคุกคราวนั้น ไม่
ใช่เป็นความผิดอย่างมหันต์กล่าวคือไม่ใช่เป็นชาติฝรั่งเศส จึงได้มีคน
จัดการโดยฉพาะเพื่อให้มองซีเออร์เปเรซได้พ้นโทษ แลข้าพเจ้าหวังไว้ว่า
ถ้าพระเป็นเจ้าช่วยด้วยแล้วในไม่ช้ามองซีเออร์เปเรซคงจะพ้นออกไปได้
ตั้งแต่แรกมาแล้ว พวกปอคุเกศได้จัดการในเรื่องนี้ ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่า
คงจะสำเร็จ แลได้พยายามเอาศใหม่ของมองซีเออร์เปเรซซึ่งไปเสีย
ตั้งให้เป็นข้ออ้าง แต่ถึงแม้ว่ามองซีเออร์เปเรซเป็นชาติปอคุเกศ พวก
ไทยก็หลบลกหย่อนให้ไม่

มากแลเจ้าพนักงานจะต้องการปล้นเอาทรัพย์สินสมบัติรายนี้ เพราะฉะนั้น
เจ้าพนักงานจึงได้จับตัวใส่คุกทั้งสองคน ข้าพเจ้าเกรงว่าการที่มองซีเออร์
เปเรซส่กตส่ท้านมากเช่นนั้นน่าจะกระทำให้ถึงเสียสติได้ เพราะเวลาน
ให้มันอยู่เสมอมันมีคนออกข้ออยู่รำไป แลหวาดกลัวเขาจะเอาคำที่กลืน
มาอ่านให้ฟัง ถ้าจะพูดอย่างสันตติลลอบคล้ายกับมองซีเออร์เซอวเรอย์
มองซีเออร์เปเรซมีพชายช้อยคน ๓ ซึ่งมีสติไม่ปรกเช่นนี้เหมือนกัน บ่คน
พชายตายเสียแล้ว ข้าพเจ้าไม่กล้าที่จะพูดให้ซ้กเงินเงินไป ด้วยเกรง
เขาจะสงสัยว่าข้าพเจ้าไม่พอใจ (คักกรากทหมายมองซีเออร์ลาโน ถึง
ผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ) ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๘
(พ.ศ. ๒๓๖๑)

มองซิเออร์ ไปมาถูกท่านพระคลังซัก

เมื่อวันที่ ๘ เดือนพฤศจิกายน ท่านพระคลังออกว่าราชการยังศาลาใหญ่ นั่งอยู่กับแขกโมโกล์สามคนซึ่งเพิ่งมาตั้งจากฝั่งเมืองคอรอมันเกิ้ล จึงได้ให้เจ้าพนักงานวิ่งไปตามตัวมองซิเออร์ไปมา ครั้นมองซิเออร์ไปมาได้มาถึงแล้ว ท่านพระคลังจึงได้บอกว่า แขกโมโกล์สามคนนี้ได้มาแล้วว่า พวกโมโกล์ได้ขับไล่พวกฝรั่งเศสซึ่งเคยแกล้งแค้นมารบกวนหมดแล้ว คือพวกฝรั่งเศสถูกขับไล่ออกจากเมืองเบงกอล เมืองปอนเคิเชร์และเมืองสุหรัค พวกอังกฤษก็ได้ถูกขับไล่ออกจากเมืองมัททราส แลพวกเดนมาร์กก็ได้ถูกไล่ออกจากเมืองตรังเกอชัวร์ แล้วท่านพระคลังจึงถามว่า เมื่อพวกฝรั่งเศสได้ขับออกจากเมืองภูเก็จแล้วมองซิเออร์ไปมาคิดว่าเขาจะไปไหน มองซิเออร์ ไปมาจึงตอบว่าในการเรื่องนี้คาดคะเนไม่ถูก แต่เชื่อว่าเขาคงจะกลับไปยังประเทศฝรั่งเศส การที่ท่านพระคลังบอกข่าวอันนี้ให้มองซิเออร์ไปมาทราบโดยเปิดเผยเช่นนั้นไม่ทราบเลยว่าท่านจะประสงคอะไร เพราะข่าวอันนี้เป็นข่าวเลือนลอยหาหลักไม่ได้ แลภายหลังไม่ช้าเท่าไรก็ได้ที่ทราบกันเป็นแน่ว่าข่าวนี้ไม่มีมูลแห่งความจริงเลย

เพลิงไหม้บ้านมองซิเออร์มาดีโน แลมองซิเออร์เซอวเรอย์

เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน บ้านซึ่งชาวตั้งเกยผู้หนึ่งได้ให้ข้าพเจ้าแลมองซิเออร์เซอวเรอย์พักอาศัย เพราะเหตุว่าไทยได้ยึดเอาโรงเรียน

ของเราไว้แลเรียขงในโรงเรียนไปทั้งหมดนั้น ใ้เกิดเพลิงไหม้ขึ้น
 คันเพลิงเกิดในเขตบ้านนั่นเอง ของต่าง ๆ ซึ่งพวกไทยไม่ชอบใ้ทิ้ง
 ไว้ใ้กับพวกเราแต่ซึ่งเราต้องสงวนไว้เพื่อใ้เจ้างานใ้แก่พวกนักโทษ
 กัยเสี้ยงอาหารเล็กน้อยซึ่งเราใ้รวบรวมไว้จากแห่งนี้บ้างแห่งโน้นบ้างนั้น
 ใ้ไหม้ไฟทั้งหมดไม่มีอะไรเหลือเลย กวาก็เข้าของใ้เสียหายไปใ้
 คราวนี้ ถึงจะเป็นจำนวนน้อยกว่าที่ถูกลูกไทยรีบไปก็จริงอยู่ แต่ก็รู้สึก
 หงุดหงิดใจมาก เพราะเท่ากับตัดเสี้ยงแลของจำเป็นสำหรับเสี้ยงชีพ กัย
 มองไม่เห็นว่าจะไปหาใ้จากที่ไหนต่อไป แลมองไม่เห็นว่าจะมีใคร
 มาช่วย แต่พระเป็นเจ้าซึ่งเต็มไปกัยเมตตาจิดค้เป็นพระตลอดจนถึง
 มกปลวก ก็ใ้เป็นพระแ่ไขใ้พวกเราโดยทางลัษเมาะกัน เพราะ
 เหตุว่าเมื่อเดือนธันวาคม มอชชีเออร์เฟเรอใ้มาถึงแลใ้เขาของมาใ้
 ซึ่งพอใ้พวกเราใ้เสี้ยงชีพไปใ้จนทกวันนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ซึ่งเป็นเวลา
 เต็มไปกัยอันตรายต่าง ๆ ใครเลยจะไม่เห็นว่าเป็นมือของพระเป็นเจ้า
 ซึ่งจงเหมายมอชชีเออร์เฟเรอมาคั้งนี้

คนไทยซึ่งเป็นประกันที่นายพลเดฟฟาชซ์ยึดไว้มาถึง

เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ไทยที่เป็นประกันค้ยังคงคั้งอยู่ในเงอม
 มือนายพลเดฟฟาชซ์ ค้คือ หลวงวิจิ (Hlouan Raat) ซึ่งใ้ใ้เคยเป็น
 ราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังประเทศฝรั่งเศสนั้น ใ้มาถึง
 กรุงศรีอยุธยาแล้ว แลใ้ใ้มายออกข่าวอันแนในครั้งแรกว่า เมื่อคั้น

เกอนตุลาคุม นายพลเคฟาชได้ออกเรือจากเมืองภูเก็ตไปเมืองเบงกอล
แล้ว หลวงวิสุทธิธรรมเชื่อว่าพวกฝรั่งเศสได้เล็งคอบอย่างคทั้งข้าราชการ
อีกคนหนึ่งซึ่งมาดง ก่อนแล้วก็ได้รัยความเล็งคอบอย่างคจากฝรั่งเศส
เหมือนกัน แลหลวงวิสุทธิธรรมเล่าต่อไปว่ามองซีเออร์เฟเรอกับฝรั่งชัวแปงเฮโร
ถ่ามได้คามาข้างหลัง ไม่ซำคักงระมาดง

มองซีเออร์เฟเรอมาถึงแลถูกซัก

ครันวันที่ ๗ ธันวาคม มองซีเออร์เฟเรอกับฝรั่งชัวแปงเฮโร
ได้มาดงเมื่อเวลาเที่ยง พอคนทั้งสองนมาดงก็ถูกเรียกไปยังบ้านท่าน
พระคลัง ท่านพระคลังได้ซักถามความต่าง ๆ แล้วจึงได้ส่งตัวไปยัง
ออกญาพิพัฒ ผู้ช่วยของท่านพระคลัง ท่านออกญาพิพัฒได้ซักถาม
ความต่าง ๆ จนถึงเวลา ๒ ยาม ท่านทั้งสองนคอบแลให้การว่าอย่างไร
เจ้าพนักงานก็ได้จดเขียนไว้ห้มค แล้วจึงให้กลับไปแลสั่งว่าพรงนี้ให้
กลับไปบ้านออกญาพิพัฒอีก

ครันรุ่งขึ้นวันที่ ๘ มองซีเออร์เฟเรอกับฝรั่งชัวแปงเฮโรได้ ไปยัง
บ้านออกญาพิพัฒตามคำสั่ง เจ้าพนักงานก็ได้ไ้ถามซักฟอกซักกันไซก
แลทำทุกอย่างตามธรรมเนียมของเมืองนี้ในเวลาซักความแก่คนที่ไม่
ไ้กระจะบอกความจริง เจ้าพนักงานได้ซักถามถึงความประพฤติกของพวก
ฝรั่งเศส ตั้งแต่ฝรั่งเศสได้ออกเรือจากสันคอนไปเมืองปอนกัเซวีแล

ตั้งแต่เมืองปอนตีเซวีจนไปถึงเมืองภักดิ์ แลได้ชักถามถึงความคิด
แลความประสงค์ของพวกฝรั่งเศส มองซิเออร์เฟรเดอได้ให้การเป็นที่
พอใจของข้าราชการไทย แลได้ให้การพอให้เห็นในความสัจย์สุจริต
ของพวกฝรั่งเศส

พวกฝรั่งเศสออกจากภูเก็จ

มองซิเออร์เฟรเดอได้มาเล่าให้พวกเราฟังต่อไปว่า นายพลเคเฟาซ์
เห็นว่าคำคอบของไทยชักช้าเสียเวลานักจึงได้ชักโยแล่นเรือออกจาก
ภักดิ์เพื่อไปเมืองเบงกอลพร้อมด้วยเรือสามลำ แลได้จัดให้มองซิเออร์
เคอแวเคอซาลกับเรืออีกสองลำคอบฟัง คำคอบจากไทยอีกสักสองสาม
เวลา มองซิเออร์เคอแวเคอซาลได้คอบอยู่ ๓๒ วันหาได้รับคำคอบหรือ
ข่าวคราวอย่างใดไม่ จึงได้รีบแจ้งออกเรือตามนายพลเคเฟาซ์ไปตาม
คำสั่ง แลก็กระพาคคนไทยที่ยังเหลืออยู่ยกทั้งมองซิเออร์เฟรเดอไปคอบ
แต่มองซิเออร์เฟรเดอได้พูจาซ์แจ้งอันชวนให้ส่งกลับมาเมืองไทยให้จงได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถูกลอกหลวง

เพราะฉะนั้นคนพวกเราได้ออกจากเมืองภักดิ์โดยไม่มีทราบเลยว่าพวก
เราได้รับความเคียดครั่นแค้นยิ่งเคียดครั่นอยู่จนทุกวันนี้ เขาได้ขืนพวกกัน
ยั้งก็จริง แต่ไม่เป็นข่าวแน่นอนอย่างไร แลผู้พคนนั้นก็ได้อำนาจมาจากทาง

ที่ทำให้หน้าสงสัย คือได้ข่าวมาจากพวกซอลันคา เพราะนายพลเคฟฟ้าซ์
ได้จกเรือเล็กให้ไปยังเมืองฆาตาเวีย เรือนั้นกลับมาถึงกันนำข่าวนี้มา
เพราะฉะนั้นพวกเราที่อยู่ทงเก้จึงไม่เชื่อถือในข่าวนี้เลย ต้องการหา
ความสบายใจโดยเชื่อเสียว่าพวกเราอยู่สุขสบายก็แล้ว

เมื่อครั้งข้าราชการไทยที่เป็นประกันได้กลับมารวาก่อนเป็นคนแรก
ก็ทำให้พวกเราซึ่งต้องการเห็นตัวเห็นเท่าก็ยกเป็นควาปลงถูกนั้น มา
คราวนี้เมื่อข้าราชการไทยผู้เป็นประกันคนที่สองได้มาถึงนั้น พวกเราเท่า
ก็เห็นเหมือนแสงอรุณขึ้นแล้ว คือไปคงจะได้เห็นวันอันแจ่มใสซึ่งพวก
เราจะได้พ้นทุกขเวทนาคือไป แต่แสงอรุณที่ขึ้นนั้นก็เช่นแค่แสงอันไม่
ซึ่งไม่ตรงกับความคิดของเราสักอย่างเดียว เพราะความมืดมัวของ
กลางคืนก็ยังคงอยู่ พวกนักโทษก็คงยังต้องร้องครางอยู่หาได้รับความ
ผ่อนผันอย่างใดไม่ การที่ท้องทนทุกข์ทรมานอยู่ช้านานเช่นนั้น ก็
เหมือนจะทำให้พวกเราได้เคยเข้บ้างแล้ว แต่ความรำคาญซึ่งหมดหวัง
ว่าจะพ้นไปก็กระทำให้ใจอ่อนลงไปมาก แต่ที่ทนอยู่ได้ก็โดยพระ
เป็นเจ้าช่วยอยู่เท่านั้น

มองเซนเบอร์ลาโนไปอยู่กับมองซีเออร์ไปมาที่ใดก็กล่าวตอนนั้นว่า
เมื่อข้าราชการไทยผู้เป็นประกันได้มาถึงแล้ว พวกนักโทษก็ยังไม่
รับความผ่อนผันอย่างใดนั้น ข้าพเจ้าหมายความว่าถึงนักโทษพวกเราทั้ง
หมด เว้นแต่มองเซนเบอร์เคอเมเคโตโปลิศ ซึ่งเจ้าพนักงานได้
ปล่อยออกจากคุกในวันที่ ๘ ธันวาคม แลได้ให้ไปอยู่กับมองซีเออร์

ไปมา เจ้าพนักงานรถไฟอนุญาตให้มองเซนต์เออร์เดอเมเตโลโปลิศรียแซก
ไค้ แต่จะออกจากบ้านไม้ไค้แล้วจะไปอยู่ที่แห่งอื่นไม้ไค้ ตกกลงเท่ากับ
ย้ายมาจากคุกโน้นมาอยู่คุณนี้ แต่ที่คุกนี้ตกกว่ามาก

มองซีเออร์โปมาทำฎีกาถวาย

เมื่อเวลาสิ้นเดือนขึ้นศานักโทษ พวกเราหมดหวังแล้วในการที่จะ
พ้นโทษไค้ทั้งเจ็บป่วยแลต้องทนทุกข์ทรมานแสนสาหัส จึงขอให้พวก
เราที่อยู่นอกคุกไค้คิดอ่านหาทางด้วยฎีกาขอรับรองว่า ถ้าจะไม่คิดเขา
พวกนักโทษออกจากคุกแล้ว ก็ขอความกรุณาให้ฆ่าเสียที่เคียวเด็ค
ถ้าไทยยังมีความนับถือฝรั่งเศสอยู่แม้แต่เล็กน้อย ก็ขอให้รู้สึเด็คว่า
เมื่อฝรั่งเศสไค้ทราบว่าพวกนักโทษเหล่านี้ไค้ตายไปแล้ว ก็คงไม่น้อยใจ
ยิ่งกว่าที่ไค้ทราบถึงความทรมานที่พวกนักโทษต้องรับอยู่ในทุกวันนี้

พวกเราบางคนก็เห็นว่าควร จะแต่งเรื่องราวใช้คำแรงตามความ
ประสงค์ของพวกนักโทษ แต่ล้ามของเราไม่เห็นพ้องด้วยโดยชัดแจ้งว่า
ไมควรจะขอความกรุณาโดยใช้คำแรงเช่นนี้ พวกเราจึงไค้แต่งเรื่องราว
ใช้คำอ่อนลงบ้างแลทำเป็นเรื่องราวของมองซีเออร์โปมา เพราะท่านผู้นั้น
เท่ากับพี่เลี้ยงของพวกนักโทษ ในเรื่องราวฉบับนี้ไค้กล่าวโดยย่อ ๆ ถึง
ความทรมานต่าง ๆ ที่ต้องรับอยู่ทุก ๆ วันซึ่งพวกนักโทษจะทนไม่ไหว

อยู่แล้ว ถ้าจะคงทรงมานอยู่เช่นนี้ต่อไปแล้ว ก็ขอให้ฆ่าเสียที่ใดก็ดีกว่า
 ที่จะคงทรงมานอยู่นาน ๆ เช่นนี้ เรื่องราวฉิบขี้ไต้มีข้อยให้แก่ออกญา
 ผู้หนึ่ง เป็นชาติแขกมีชื่อโอเชนคาน เพราะท่านผู้นี้ได้แสดงความ
 เวทนาสงสารแลอยากจะช่วยตั้งแต่แรกมาแล้ว ท่านออกญาผู้หนึ่งได้มา
 บอกว่าท่านได้เอาเรื่องราวฉิบขี้ไต้ให้เจ้าพนักงานหัวหน้าของคุณ แล้วผู้ช่วย
 พระคลังแล้ว พวกเราไม่ทราบเลยว่าเรื่องราวฉิบขี้ไต้จะไปถึงไหน
 คงไปหรือจะค้างเพียงผู้ช่วยพระคลังก็ไม่ทราบ แต่ภายหลังมาสักสอง
 สามวัน พวกนักโทษก็ได้รับความผ่อนผันบ้าง แลการจำโทษคราวนี้ก็
 เขายางลงบ้าง แต่ถึงคั้งนั้นช้า ๆ นาน ๆ พวกผู้คุมก็อดไม่ได้ที่จะเอา
 โฉตรวนของจำพวกนักโทษเข้ออกเป็นครั้งเป็นคราว การที่พวกนักโทษ
 ได้รับความผ่อนผันครั้งนี้ จะเกี่ยวข้องเรื่องราวหรืออย่างไรก็หาทราบไม่
 แต่อย่างไรก็การผ่อนผันเช่นนี้ ถึงจะผ่อนผันแต่เล็กน้อย ก็ยังชดชงมาก

คำขอร้องของมองซิเออร์โปมา

เมื่อต้นเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓) ได้มีประกาศ
 พระราชโองการห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดร้องเพลงเขาะเขี้ยแลหมั้นประมาท
 ชาวชาติต่างภาษา (เพลงต่าง ๆ เหล่านี้มักเป็นเพลงเขาะเขี้ยชาติ
 ฝรั่งเศสโดยมาก) แลห้ามมิให้ผู้ใดรังแกกักขวางในการศาสนาของ
 บุคคล

เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน เจ้าพนักงานไรต์มาตามมองซิเออร์ไปมา
 ให้เข้าไปยังพระราชวัง เพื่อทวารอดงยาทระรักษาความใช้ชนิทหนึ่งแต่
 ทายอกให้รู้ไม่ว่าใครช่วย มองซิเออร์ไปมาได้ชี้แจงถึงความใช้ชนิท
 นั้นแลได้ให้คำราชาไว้ด้วย ตั้งแต่วันนั้นต่อมามองซิเออร์ไปมาได้ถูก
 ตามเข้าไปในพระราชวังหลายหน แลครั้งหนึ่งเจ้าพนักงานไรต์บอกว่า
 ยาทมองซิเออร์ไปมาได้ให้ไว้ชานาน ๓ นั้นก็ เพราะฉะนั้นมองซิเออร์ไปมา
 จึงได้รับรางวัลเป็นเงินซึ่ง ๓ แล้วเจ้าพนักงานไรต์ถามในพระนามของ
 พระเจ้าแผ่นดิน ว่ามองซิเออร์ไปมาได้ถูกใครกุมเหง้างหรือไม่ แล
 ถามว่ามองซิเออร์ไปมามีทุกข์อันอย่างไรบ้างหรือไม่ แล้วเจ้าพนักงาน
 ไรต์ก็ตอบไปว่า พระเจ้ากรุงสยามมีพระประสงค์จะไม่ให้มองซิเออร์ไปมา
 ได้รับความร้อนใจอย่างใดเลย เพราะพระเจ้ากรุงสยามไปรคปรานมอง
 ซิเออร์ไปมามาก มองซิเออร์ไปมาเห็นเป็นโอกาสอย่างก็จึงได้พูดเรื่อง
 นักโทษ แลพูดว่ามองซิเออร์ไปมาไม่มีความทุกข์อันอย่างใดยิ่งกว่า
 ที่ใดเห็นพี่น้องของมองซิเออร์ไปมาได้ได้รับความทุกข์ทรมาณอย่างแสน
 สาทัส เพราะฉะนั้นมองซิเออร์ไปมาจะขอความกรุณาแต่เพียงให้พวกนี้
 ไล่พ้นโทษไป แลมองซิเออร์ไปมาก็ได้ยื่นเรื่องราวซึ่งถกคิกตัวไปด้วย
 เสมอให้กับเจ้าพนักงานไรต์ แต่จนทุกวันนี้เรื่องราวฉบับนั้นยังหาได้รับคำตอบ
 อย่างไม่ ไซ้ชนิทนี้ มองซิเออร์ไปมาเห็นจะวางยาไม่ถูกเสียแล้ว

คำขอร้องของมองเซนเซอร์ลาโน

เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม มองเซนเซอร์เคอเมเตโล โปลิค

ไคทริกตรองตกลงในใจเสร็จแล้ว - จึงไคเขียนฎีกาถวายพระเจ้าแผ่นดิน
 เพราะมีคนรับรองว่าจะถวายให้หรือจะส่งเข้าไปถวายให้ ในฎีกาฉบับนี้
 ชี้แจงว่า มีคนพูดกันว่าเมื่อเข้ามาล่าหนังเพื่อหาเสบียงอาหาร ถ้า
 แม้ว่าเรือล่าหนังไคเข้ามาจริงแล้ว แต่ไทยได้กลับไปเสียโดยไม่ไคเสีย
 หรือของสิ่งใดก็ตามที่ไคต้องการแล้ว ก็จะเป็นการคักหนทางมิให้พวกเรา
 ไคพ้นจากความทุกข์เวทนาไคเลย แต่ผู้ที่รับฎีกาฉบับนี้ไปถวายให้
 ข้าพเจ้าไม่เชื่อใจเลย เพราะคนผู้นั้นไม่มีใครนับถือแลไม่มีอำนาจอย่างไค
 ข้าพเจ้าจึงสงสัยว่าฎีกาฉบับนี้คงจะไม่ถึงพระเจ้าแผ่นดินเป็นแน่ แต่ใน
 เวลาที่พวกเราจะเลือกถามขอใจไคไม่ได้ มีช่องทางอย่างไรก็ตามไค
 คำนั้น เพราะผู้ที่มีอำนาจไม่ดื้อมั่วกับเราเลย

ข่าวไม่ดีจากฝรั่งเศส

เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน มองซิเออร์คานีเซลไค รัยรอนไปหา

ท่านพระคลัง เพื่อนำความไปบอกว่า เรือซอดันคาไคมาจากเมือง
 ยาคาเวียล่าหนึ่งแล้วจะเลยไปเมืองยูนค่อไป มองซิเออร์คานีเซลไค
 บอกข่าวร้ายไปหลายเรื่องแล้วไคพิศว่า กองทัพซอดันคาไคไคสัมทกกับ
 พวกสัมพันธมิตรทำสงครามกับฝรั่งเศสนั้นไคเปรียบมาก คือ พวกซอดัน
 คาไคไคกับวินชอพออเรนชชนครองแผ่นดินอังกฤษ แลไคทำการ

ราชาภิเษกที่กรุงลอนดอนเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑)
 โดยความเห็นชอบของโลกทั่วไป แลเล่าว่ากองทัพของพวกสัมพันธมิตร
 ไล่ไปยึดเมืองใหญ่ ๆ ของฝรั่งเศส & เมือง เช่นเมืองเมตซ์เป็นต้น
 ยังมีข่าวต่อมาอีกว่า เอ็มเปอเรอได้ยกกองทัพใหญ่เข้าไปในประเทศ
 ฝรั่งเศสโดยได้มีไชยชนะมา แลว่าพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสก็มกฏ
 ราชกุมารไค้ก๊ิกแตกวิ่งหนีขึ้น โดยมกฏราชกุมารไค้คุมพลทหาร
 ๘๐๐๐ มาขอทำสัญญากับพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ๓๓ ข้อ คือ ๓ ข้อ
 ไปในประเทศฝรั่งเศสให้เบียดเบียนการศาสนาแลแต่ความพอใจของ
 บุคคลที่ระมัดระวังใจเหมือนแต่เดิม ๆ มา ๒ ให้เรียกขานคำที่ถือ
 ศาสนาที่มิใช่โปรเตสแตนต์ ซึ่งต้องหนีไปนั้นให้ไค้กลับเข้าไปอยู่ในเมือง
 ฝรั่งเศสอย่างเดิม ๓ ขอบ่าให้พระเจ้าแผ่นดินช่วยเหลือ พระเจ้าบาคซ์
 (Jacques) ในเมืองโอรแลนส์ไค้ถอนกำลังทัพส่งไปช่วยนั้นกลับมาเสีย
 ข้อนั้น ๆ จะมีเนื้อความอย่างไร ข้าพเจ้ายังไม่ไค้ขึ้นใครเล่า

กลับลงรอยเดิมอีก

พวกฝรั่งเศสที่เป็นนักโทษไค้ได้รับความผ่อนผันลดหย่อนเครื่องพันธ
 นนาการมาหลายเดือนแล้ว ไม่ใช่ไค้ได้ออกใช้ครวนออกให้ทั้งหมดแค่
 ไค้ลดหย่อนลงบ้าง ครั้นเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคมเจ้าพนักงานไค้กลับ
 จำใช้ครวนแก่พวกนักโทษอย่างเดิมอีก แลไค้ล้ามร้ายคึกคักนักโทษ
 อื่น ๆ พวงละ ๓๐ คนบ้าง ๓๒ คนบ้าง แลในเวลากลางคืนก็ค้องใส่ชื่อคัวย

มองซีเออร์เยฟราด
มองซีเออร์โปมากับมองซีเออร์เฟเรอ
ร้องแทนพวกมิชชันนารี

พวกฝรั่งเศษที่เป็นนักโทษล้วนแต่เป็นคนที่น่าสงสารทุกคน เพราะ
ไม่ใช่แต่ที่คุกอย่างเดียวนะ ต้องถูกทรมานมาช้านานแล้ว แต่ไม่มี
มีใครที่จะสงสารเท่ากับมองซีเออร์เยฟราด ตั้งแต่มองซีเออร์
เยฟราดต้องจำคุกมานั้นก็ช่วยขยับทุกวันนี้ก็เว้นเลยจนวันเดี๋ยวนั้น
ในเวลาที่เขาพนักงานรถม้าเข้าใช้กรรมจำเข้าอย่างเต็มแล้วล้มตึกกษ
นักโทษนั้น เป็นเวลาที่มองซีเออร์เยฟราดเป็นใจ้อยแลเป็นโรคคล้าย
ชเรอนกตถึงทวย เมื่อก่อนเขาซึ่งชกโรยกระดูกชิ้นแลศูเทาซึ่งขมมนั้น
ก็เห็นได้ว่าควรจะเตรียมหีบศพไว้ดีกว่าที่จะเอาใช้กรรมมาจำเพอกัน
เช่นนี้ มองซีเออร์เยฟราดก็ทนลากใช้กรรมดิกร้อยพวงเคียวกับนักโทษ
อื่นเช่นนี้ไว้ประมาณ ๓๕ หรือ ๓๗ วัน จึงมีนักโทษอีกคนหนึ่งเป็นควิสเคียน
แลเป็นญาติของภรรยา มองซีเออร์คอนซตันซ์ผู้ถึงแก่กรรมไปแล้วนั้น
เป็นนักโทษที่มีวิชาช่างทำสแลเป็นคนโปรดของเจ้าพนักงานในคุก เพราะ
นักโทษคนนี้ได้ไปทำสแลบ้านเจ้าพนักงานใหญ่ ได้เกิดมีจิตต์เวทนาสงสาร
ในความทรมานของมองซีเออร์เยฟราด จึงได้ไปพุกขอร้องต่อเจ้า
พนักงานคุกขอให้ผ่อนผันมองซีเออร์เยฟราดบ้าง เจ้าพนักงานคุกจึงได้
มีความกรุณาเอาออกจากพวงร้อย คงจำแต่กรรมแลพวงคอเท่านั้น
ฝ่ายมองซีเออร์เฟเรอกับมองซีเออร์โปมากับมองซีเออร์เฟเรอให้ผ่อนผันความทรมาน

ของมองซีเซอร์เยฟร่าก จึงได้ไปหาท่านพระคลังร้องในการที่มองซีเซอร์เยฟร่ากถูกจำของเช่นนั้น แล้วร้องต่อไปว่าเจ้าพนักงานรูดก็ได้ทำให้เราเปลืองเงินในการซื้อไม้ โดยพูดไว้ว่าไม้ที่เราซื้อไปนั้นเจ้าพนักงานจะไ้ปลุกเป็นคุกหลังหนึ่งสำหรับขังพวกฝรั่งเสสแลพวกนักเวียนไว้ต่างหากตามกระแสรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดินในชั้นเดิม แต่ครั้งซื้อไม้ส่งไปให้แล้ว เจ้าพนักงานรูดก็หายยอมให้ลงมือปลุกคุกอย่างว่าไม่ ท่านพระคลังจึงคอยว่า เจ้าพนักงานรูดเป็นคนโกหกแลคนโกงให้พวกนักโทษทนไปก่อนเถิด ท่านพระคลังจะได้กราบทูลขอพระมหากษัตริย์ให้พวกนักโทษไ้ไปอยู่รวมกับมองซีเซอร์เยฟร่ากต่อไป แต่พวกเราไม่เคยไ้ยินมามากแล้วอย่างที่สุดก็คงไ้รับวารานันน้ำยินก็ แต่ลงท้ายที่สควาอาอันนี้ก็นักคงไม่มีผลเลย เพราะฉะนั้นการที่ท่านพระคลังคอยในครั้งนี้ หาไ้ทำให้พวกเรานักขึ้นไ้อย่างไรไม่

สถาบันวิทยบริการ

ปล่อยนักโทษอังกฤษสามคน

เมื่อวันที่ ๓๓ กรกฎาคม เจ้าพนักงานไ้ปล่อยนักโทษชาติอังกฤษสามคน โดยคำร้องขอของหัวหน้าพวกชอตันกาซึ่งไ้ข้อมาก่อนเค่อนครั้งแล้ว เจ้าพนักงานหัวหน้าก็ไ้เรียกพวกชาติอังกฤษมาหาเพื่อระจัดการปล่อย พลเรือนี่ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งก็ชื้อพวกเดียวกับพวกอังกฤษก็ชื้อมาด้วยเพราะชื้อติดกัน เจ้าพนักงานหัวหน้าจึงถามว่า

นักโทษเหล่านั้นเป็นชาติอังกฤษทุกคนหรืออย่างไร ครั้นผู้คุมตอบว่า
 คนหนึ่งเป็นฝรั่งเศส เจ้าพนักงานรวมทั้งหน้าจึงสั่ง ให้ไปทำโทษนักโทษ
 ฝรั่งเศสคนนั้นให้จึงหนัก

มองซิเออร์มาติโนเข้าแขก

เมื่อวันที่ ๓๗ กรกฎาคม ข้าพเจ้าได้ ไปหาออกพระผู้หนึ่งซึ่ง
 เป็นขุนนางผู้ใหญ่ได้เคยแสดงตัวว่า ใครจะช่วยพวกนักโทษและจะเป็นผู้
 นำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินขอพระมหากรุณาให้แก่พวกนักโทษด้วย
 ขุนนางผู้นั้นจึงได้บอกข้าพเจ้าว่า เตรียมพร้อมอยู่แล้วที่จะนำฎีกาขึ้นถวาย
 แก่พวกซอลันดาได้มาชักชวนโดยนำข่าวต่าง ๆ มากกราบทูล จึงเป็น
 อันหมกตางที่จะถวายฎีกาได้ ข้าพเจ้าจึงได้ร้องว่าพวกนักโทษได้ถูก
 ทรมานอย่างสาหัส ขุนนางผู้นั้นจึงตอบว่า เขาทำตามคำสั่งและแก้ไข
 อย่างไรไม่ได้

มองซิเออร์ไปมาจัดการทำคำร้อง

แลการเยาะเย้ยของพวกไทย

เมื่อวันที่ ๓๘ กรกฎาคม มองซิเออร์ไปมาพร้อมด้วยล่าม
 ได้ไปหาออกญาอมราช ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานบัญชาการคุก ร้องว่า
 เจ้าพนักงานได้เอาพวกนักโทษของจำไซ้ครวนแลทรมานหนักขึ้นอีก แล
 ขอให้ออกญาอมราชได้อนุญาตให้ ได้ปลุกคุกขึ้นข้างหากสำหรับซึ่งพวก

ฝรั่งเศสตั้งไค้พักไว้แต่เดิม ออกญาบรมราชหาไค้ค้อยในคำร้องอย่างไค้
 หรือจะแสดงความเวทนาส่งสารอย่างไค้ก็ทำไม่ กลัยคำแลเขาเยี้ย
 พระเป็นเจ้าแลคำสาสนาของพระเป็นเจ้าค้วย ในคำที่คำแลเขาเยี้ย
 ต่าง ๆ นั้นมีว่า ออกญาบรมราชเข้าใจว่า พระเป็นเจ้าของพวกยาคหลวง
 ไค้เข้าสิ่งสูในตัวพวกยาคหลวงแล้ว จนถึงกับพาพวกยาคหลวงเที่ยว
 ทากอากาศโดยพาไปจากคูกนไปเข้าคูกนโน้น แล้วออกญาบรมราชไค้พัก
 ค้อยไปว่า “การที่พวกยาคหลวงไค้รับความทุกข์เวทนามาช้านานเช่นนี้
 ไม่เป็นกศลคอกหรือ” เมื่อไค้คำแลเขาเยี้ยเสร็จแล้ว ท่านออกญา
 บรมราชจึงไค้บอกว่าการที่ให้องจำไว้เช่นนั้นก็สำหรับย้องกันไม่ไค้หนี มอง
 ซีเออร์ไปมาจึงไค้ค้อยว่า พวกยาคหลวงไม่ไค้ช่วยคอกคอกนิกที่ระหันหายไค้
 ทั้งพวกเราก็ยอมเป็นประกันให้ค้วย ออกญาบรมราชค้อยว่า “ก็นายพล
 เทพาชทำอย่างไรเล่า พวกนี้ไม่ไค้ใช้คนพวกเก็ยวกันหรือ”

ใจเปันทานของอาชบิชอบเมืองมานิลา^(๑)

ในขณะนั้นมองเซนเขอร์เคอเมเตโล โปลิศไค้รับจกหมายค้อยหนึ่ง

(๑) มองเซนเขอร์พลขยโค คณะโคมนั้นแกงไค้ถึงแกกกรรมเมื่อ
 วันที่ ๓๓ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ คือภายหลังที่ไค้ทำทานอันคอกนิกไค้
 วัน ในเรื่องนมองเซนเขอร์ลาโนไค้กล่าววังกน “เมื่อท่านอาชบิชอบ
 ไค้ให้สิ่งเงินนไปที่เรอกักคอกคอกนแกกกรรม และผู้จกการทรวัยสมยคิต
 ของท่านอาชบิชอบก็ไค้ให้คอกนเงินรายนออก ยาคหลวงซาคิสเปนคอก
 คณะฟรังซีแกงคน ๓ ซึ่งพวกเรารู้จกไค้ไปนอระช่วยเหลือเรามาก แล
 ยาคหลวงคอกนหวังใจว่าเรองของเราคอกนเปนผลสำเร็จ”

มาจากเมืองมานิลาลงวันเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑)
 จดหมายฉบับนี้บอกหลวงอินโดนีโออยู่เมืองซังโคมันโกเป็นผู้มีมา ใน
 จดหมายฉบับนี้มีใจความว่า บอกหลวงอินโดนีโอได้บอกให้ท่านอาซบี
 ซอยเมืองมานิลาทราบถึงเหตุการณ์ แลการเข้าไปของคณะบิชอปหลวง
 ในเมืองไทย ท่านอาซบีซอยเมืองมานิลาได้เกิดสังเวชในใจแต่ก็หา
 เงินไม่ จึงได้ไปยืมเงินมา ๓๐๐๐ ปาทากฝากมากัมมอซีเออร์มาแดง
 แลนอกจากเงินยังให้ชอกอเล็กซ์อีกหีบหนึ่งมีชอกอเล็กซ์ ๓๒๐๐ ก้อนกับ
 น้ำตาล ๓ แห่ง การที่ท่านอาซบีซอยเมืองมานิลาได้ให้ท่านเช่นนั้น เป็น
 การแสดงน้ำใจอันดีมากซึ่งเราไม่ได้นึกหวังจะได้เลย แลเมื่อได้ท่าน
 อันนี้มากก็จะเป็นเวลาเหมาะที่สุด ขอให้พระเปนเจ้าได้ให้รางวัลแก่ท่าน
 อาซบีซอยผู้มีความดีใจท่านเช่นนั้นเถิด เวลานี้พวกเราคอยให้มอซีเออร์มาแดง
 ส่งท่านอินนิกซ์ของอิน ๆ ทั่ว

การปล่อยพวกนักโทษ

จดหมายเหตุของคณะบิชอปหลวงมอซีเออร์มาติโนเป็นผู้เรียบเรียง
 เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๓๓)

พวกมิชชันนารีพื้นไทย

เมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม ท่านพระคลัง (ท่านผู้คนที่ได้เป็นราชทูต
 ที่ ๓ ไปเจริญทางพระราชไมตรีที่ประเทศฝรั่งเศส) ได้ให้ไปตาม

มองซีเซอร์ไปมาไปหา แลก็บอกข่าวอันนำขึ้นที่ว่า พระเจ้าแผ่นดิน
ทรงส่งสารในการที่พวกมิชชันนารี แลพวกนักเขียนได้รับทราบทุกข
เวทนา จึงก็มิรับสั่งแก้ออกญาบรมราช (ผู้ว่าการคุก) ให้ปล่อยพวก
มิชชันนารีแลพวกนักเขียนทั้งหมด แต่จะต้องให้พวกมิชชันนารีแล
นักเขียนหาประกันเสียก่อน แลเมื่อพ้นโทษแล้วจะต้องอยู่ในบ้านหลัง
หนึ่ง ซึ่งเจ้าพนักงานจะไต่ปลุกขึ้นใกล้กับคุก แลจะต้องมีเจ้าพนักงาน
ควบคุมอยู่ก่อน เพื่อจะให้เรื่องนี้เป็นความสำเร็จไป ท่านพระคลัง
จึงก็ให้ไปถามล้ามของเราชื่อ แวงซังแยงเฮโร แลก็สั่งให้ล้ามวิชัย
ไปบังคับปล่อยคุกไปหาชาวปอตุเกศสองคนชื่อ บารเตกา แล ซาโย
แลให้ถามคนทั้งสองนี้ว่า จะยอมเป็นประกันพวกมิชชันนารีแลนักเขียน
หรือไม่ว่า เพราะเมื่อยกถนนคนทั้งสองนี้ไต่ขึ้นเรื่องราวขอเป็นประกันครั้ง๓
แลเรื่องราวฉบับนี้ไต่ถวายยังพระเจ้าแผ่นดินแล้วด้วย (เรื่องราวฉบับที่
วานคือเป็นฎีกา ซึ่งพวกเราไต่ทำถวายเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ปี๑๖๘๘
(พ.ศ. ๒๒๓๒) แต่ก็ทำเป็นความสำเร็จอย่างไต่ไม่ ยิ่งฎีกาฉบับอื่น ๆ
อีกหลายฉบับก็ไต่ไม่ได้ มีผลอย่างไต่เหมือนกัน)

เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ล้ามของเราไต่ไปหาชาวปอตุเกศสองคนนั้นถาม
ถึงเรื่องที่จะเป็นประกันพวกนักไทย ปล่อยคุกไต่ตอบว่ายอมที่จะเป็น
ประกัน แต่จะประกันเฉพาะมองเซนเบอร์เกอร์เคอเมเตโล โปลิศคนแก้วเท่านั้น
นั้น แต่มองเซนเบอร์เกอร์เคอเมเตโล โปลิศจะต้องอยู่ในบ้านพวกปอตุเกศ ๆ
จึงจะยอมเป็นประกัน การที่พวกปอตุเกศยอมจะเป็นประกันให้หนักไต่ไม่

ใช้เพราะเหตุว่ามี ความนับถือหรือเห็นแก่เกียรติยศ มอง เซนเซอร์ เคอ
 เมเตโล โปลิคอย่างใด ที่จะยอมเป็นประกันนั้นเพื่อเป็นประ โยชน์สำหรับ
 พระเจ้าแผ่นดินปอตุเกศ เพราะเห็นว่าต่อไปในภายหน้าถ้าพวกฝรั่งเศส
 กลับมาอีกจะได้ ใช้ท่านสังฆราชได้ โดยสะดวก ส่วนพวกมิชชันนารีแล
 พวกนักเรี่ยนั้น พวก ปอตุเกศไม่รู้จักแลไม่ คำนเคยพอที่จะเป็น
 ประกันให้ได้

ถ้ามาได้้นำคำคอบของพวกปอตุเกศไป เรียนให้ ท่านพระคลังทราบ
 แลได้พูดต่อไปว่าถ้าพวกปอตุเกศได้เป็นประกันจริง มองเซนเซอร์ เคอ
 เมเตโล โปลิคจะเสียใจมาก แลจะคิดเคียนพวกเราที่ไม่ได้เป็นประกัน
 ในข้อท่านพระคลังได้ตกลงยอมโดยง่าย แลเพื่อจะให้ เรืองนใดสำเร็จ
 ไป ท่านพระคลังจึงได้พูดว่าไม่จำเป็นที่จะต้องหานายประกันมาจากที่
 อื่น แต่ให้เอา มองเซนเซอร์ เคอเมเตโล โปลิค กับ ยาคหลวงสามคนที่
 ไม่ต้องโทษมาเป็นประกัน ยาคหลวงสามคนนั้นคือมองซีเออร์เฟเวอ ๑
 มองซีเออร์ โปมา ๑ ทัวข้าพเจ้า ๑ ท่านพระคลังจึงได้ สั่งให้เขียนหนังสือ
 ประกันโดยทันที ถ้าของเราร้างได้ ร้างหนังสือประกันแล้วนำไปให้ ท่าน
 พระคลังตรวจ แต่ท่านพระคลังไม่พอใจร้างนั้นจึงสั่งให้ล้ามไปร้างเสีย
 ใหม่พร้อมกับผู้ช่วยของท่านพระคลังตามหัวข้อที่ท่านพระคลังได้ ให้ไว้

วันที่ ๓ สิงหาคม ถ้าของเราร้างได้ทำตามคำสั่งของท่านพระคลัง
 ทุกประการ แลได้เขียนหนังสือประกันสำเร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ในวัน
 ชาติมี โอกาศยื่นให้ ท่านพระคลังไม่

วันที่ ๕ สิงหาคม ล่ามไค้ยื่นหนังสือประกันให้แก่ท่านพระคลัง ๆ
ไค้ตรวจอ่านเป็นที่พอใจแล้ว จึงไค้ส่งหนังสือประกันฉบับนั้นมาให้
มองเซนเบอร์เกอร์เคอเมเคโด โปลิศกับเราสามคนเซ็นชื่อ เมื่อเรื่องนั้นไค้เป็น
การสำเร็จเรียบร้อยแล้ว มองซิเออร์เฟเรอกัยมองซิเออร์โปมาจึงไค้
ไปหาท่านพระคลัง ขอให้ท่านพระคลังสั่งว่าเราที่ตรงไหน สำหรับ
ปลูกบ้านให้พวกนักโทษที่ระพันโทษอยู่ แลมองซิเออร์เฟเรอกัยมอง
ซิเออร์โปมาไค้ช่วยโอกาสนี้พบกับท่านพระคลัง ขอให้จัดการแล้วแต่
จะเห็นควร ที่จะให้พระเจ้ากรุงสยามไค้ทรงพระกรุณาแก่พวกฝรั่งเศษ
อื่น ๆ เหมือนกับที่ไค้ทรงพระกรุณาแก่พวกมิชชันนารี ท่านพระคลัง
จึงไค้คอบอย่างที่เคยคอบมาแล้วว่าคองรอไปก่อน ให้พวกยากหลวง
แลพวกนักเวียนไท้พันโทษมาเสียก่อน แลวังนักดงพวกฝรั่งเศษอื่น ๆ
ค่อไป แลท่านพระคลังก็ชี้ที่สำหรับให้ปลูกบ้าน ซึ่งเป็นที่คล้ายเกาะ
เล็ก ๆ อยู่กลางบึงใหญ่อยู่ข้างหลังคุก แลห่างจากคุกระยะพอขึ้นยิง
ถึง เกาะนี้ยาว ๓๓ วา กว้าง ๕ วา เราจึงไค้รีบไปตากดวงแลรีบ
ปลูกบ้าน ซึ่งคองจ่ายเงินไป ๘ ตำลึงหรือ ๓๒ บาท

วันที่ ๓๒ สิงหาคม ยากหลวงขี้แยรออาชีลาไค้ลงเรือเล็กเพื่อไป
ยังเมืองมานิดา แลไค้รีบยกหมากต่าง ๆ ไปห่อ ๓ ซึ่งพวกเราไค้
ฝากไปสำหรับส่งไปยุโรปแลเมืองจีน แลไค้กำชับให้ยากหลวงอาชีลา
จัดการส่งหนังสือเหล่านี้ไปคามทางที่แน่แลเร็วที่สุด ยากหลวงอาชีลา
คนนี้ไค้ ถูกกักขังอยู่ในบ้านออกญาวังมาช้านาน เพราะออกญาวังจะเอา

ยากหลวงอาชิตาเป็นทาสให้ทั้งไท่ ภายหลังจากออกญาพิพิคมผู้ช่วยของท่าน
พระคลัง ไท่ช่วยให้ยากหลวงอาชิตาหลุดพ้นมือออกญาวังไต้ไต้ เพราะ
ฉนั้นยากหลวงอาชิตาจึงรีบร้อนต้องการไปให้พ้นเมืองนี้ ท่านสังฆราช
จึงไต่อนุญาตให้ยากหลวงอาชิตาไปยังเมืองมานิลา ไม่ใช่สำหรับให้
ไปอยู่เพื่อไปเยี่ยมบิดามารดาในเมืองนั้น ยากหลวงอาชิตาไต่ตั้งใจไว้ว่า
เมื่อถึงเมืองมานิลาจะไต่จัดการเรียบรายเงิน แล้วจะไต่หาโอกาสส่งเงิน
ที่เรียบรายไต่ขึ้นมาให้เราเพื่อเราจะไต่เอาไว้อาหารเลี้ยงชีพไต่คือไป แต่
เมื่อพวกเราเป็นอยู่อย่างนี้ไต่ไม่รู้ไต่ไต่ว่า การที่ไต่คิดไว้จะล้ม ทยายลงเมื่อไร
มองเซนเยอร์เคอเมเตโล ไปลิสเพื่อขงกันเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นจึงไต่ให้
หนังสือสำคัญเป็นคัมมือแก่ยากหลวงอาชิตา หนังสือสำคัญฉนั้นมิไต่ถึง
คณะยากหลวงทุกคณะ แลอนุญาตให้ยากหลวงอาชิตาไปอยู่ในคณะไต่
คณะหนึ่งไต่แล้วไต่จะเห็นสรวก

วันที่ ๑๕ สิงหาคม เป็นวันฮาซำซิชองเคอตาเตรแซนควิแยซ
(Assomption de la Très Sainte Vierge) เจ้าพนักงานไต่ได้ออกใช้ควรวน
พวงคอออกจากพวกมิชชันนารีซึ่งมีจำนวนอยู่ ๘ คน แลนักเวียน ๓๔
คน แลไต่ปล่อยให้ออกจากคณศรวยาล พวกนี้ไต่ต้องจำคุกมา ๒๓ เดือน
แล้วไต่จักให้ไปอยู่บ้านใหม่ที่ไต่กล่าวมาข้างนี้ พวกมิชชันนารี
แลนักเวียนไต่พักอยู่ในบ้านนี้โดยเจิบ ๆ หาไต่มีไต่ใครมารบกวนไม่แลผู้
คุมก็ไม่มีคัวย ต่างคนต่างเล่าเวียนแลทำการต่าง ๆ ไม่มีผู้ไต่ใครมาชัก
ขวางเลย ถ้าจะออกจากบ้านต้องขออนุญาตเจ้าพนักงานคุกเสียก่อนแล

จะต้องออกคราวละ ๒ คน ๓ หรือ ๔ คนเท่านั้น กลางคืนต้องงัดเข้าไปอยู่ในบ้าน เจ้าพนักงานไม่ยอมให้อยู่นอกบ้านในเวลากลางคืนเป็นอันขาด การที่ใครออกมาอยู่ในที่กว้างขวางเช่นนั้น จะเรียกว่าพ้นจากการคุมขังที่เคียวก็ไม่ได้ แต่พวกเขาเหล่านั้นก็รู้สึกว่าเป็นการเขาเท่ากับรู้สึกว่ามีอิสรภาพอยู่ในคุกเป็นการหนักอึ้งยิ่ง แต่พระเป็นเจ้าได้มาตัดทอนความสับสนนั้น โดยทำให้เกิดความเข้าใจขึ้น ซึ่งพวกเราได้ช่วยไม่ได้วันละวันคนเคียว ในเวลาที่พวกเรากำลังมีความยินดีขึ้นก็ตั้งหน้าตาไหลโดยที่มีขันทวนไฟไค้คายลงถึงสามคน คือ มองซีเออร์เยฟร่าค ๓ มองซีเออร์มอนเชเคีย ๓ มองซีเออร์โปมา ๓ กับนักเวียนคน ๓ เป็นเสมือนดวงก็ได้คายแก้วเหมือนกัน

เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม มองเซนเยอร์เทอเมเตโลโปลิศ พร้อม กับมองซีเออร์เฟรเด แลแวงซังแยงเฮโร ได้ไปหาท่านพระคลัง เพื่อไปขอร้องพระเคซ พระคุณที่ไค้ ปลดปล่อยให้พวกมิชชันนารีและนักเวียงไค้พ้นโทษ แลเพื่อไปขอร้องให้ท่านพระคลังไค้กรุณาแก่นักโทษฝรั่งเศสอื่น ๆ ด้วย ท่านพระคลังจึงไค้ตอบว่า ถ้ามีโอกาสแล้วจะไค้กราบทุกขุคทนน ให้พวกเราไค้รับพระมหากรุณาธิคุณอีก แต่ส่วนที่เกี่ยวกับพวกฝรั่งเศสอื่น ๆ นั้น ถึงจะมีหนังสือของท่านอยู่ในจำพวกฝรั่งเศสด้วย ท่านพระคลังก็ไม่กล้าจะกราบทุกขุคทนนได้ เพราะการที่พวกฝรั่งเศสต้องติดคุกอยู่ดังนี้ จะโทษเขาก็มิใคร แล้วท่านพระคลังจึงพูดถึงมองซีเออร์เคฟาร์ ว่า พระเจ้ากรุงสยามยังรับสั่งถึงอยู่เสมอแลทรงชมเชยมองซีเออร์

เทพาซ้อย่าง แต่ส่วนมองซีฮอร์เคอแวเคอซาลนั้นไม่มีใครพูดถึงเลย เพราะการที่เก็ชขึ้นเช่นนี้ ก็โดยความประพฤติของมองซีฮอร์เคอแวเคอซาล ซึ่งเข้าใจของตัวเองว่าทำการอย่างกล้าหาญมาก จนถึงกับไปอวดอ้างทั่วทุกทั้งโลกไม่มีผู้ใดจะกล้าหาญเท่า

ว่าด้วยการจลาจลในเมืองไทย

จดหมายบาดหลวงเดอลาเซซถึงพระคลัง ณกรุงปารีส

ว่าด้วยการกดขี่บังคับตามความเห็นท่านพระคลัง

วันที่ ๒๕ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๓๒)

เรียนมายังท่านพระคลัง

ข้าพเจ้ายังไม่ได้ทราบความพอลงเหตุการณ์ที่ได้เกิดขมถแลเหตุการณ์ต่าง ๆ ในแผ่นดินสยาม แต่ไม่ทราบว่า ตัวท่านได้เกี่ยวในการเรื่องนควยเพียงไร เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่ทราบว่าควรใช้ถ้อยคำอย่างไร ที่จะแสดงความยินดีในการที่ท่านได้ริบเกียรติยศเป็นเจ้าพระยาพระคลังจีนใหม่^(๑) แต่ข้าพเจ้าไม่ใคร่จะเชื่อเลย ว่าการทั้งปวงจะลดล้างความรักใคร่ในหัวใจของท่านได้ เพราะการรักใคร่โดยซื่อสัตย์อันนี้ท่านก็ได้แสดงให้ข้าพเจ้าเห็นอยู่บ่อย ๆ แลได้แสดงต่อมากอีก เมื่อครั้งท่านได้

(๑) ในภาษาฝรั่งเศส แต่เดิม ๆ มาเคยใช้แต่คำว่า บากาลอง (Barcalon) ในที่นี้ใช้คำว่า กรังด์บากาลอง (Grand Barcalon)

มีจดหมายมายังข้าพเจ้าจากเคปทาวน์ไซปรัส แลในจดหมายฉบับนั้นก็
 เต็มไปด้วยถ้อยคำอันไพเราะน่าขบขันทุกคำ อีกประการหนึ่งข้าพเจ้า
 เชื่อใจว่า ข้าพเจ้ายังไม่ได้ทำการสิ่งใดที่จะสมควรทำให้ท่านคลายความ
 รักใคร่ในควักข้าพเจ้า แลพวกยากหลวงในคณะของข้าพเจ้าซึ่งเป็นญาติ
 ชินรักใคร่ของข้าพเจ้า แลซึ่งไทยได้ขอรับรองนักหนาให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ส่งไป ทั้งการที่ได้ยอมสละยากหลวงเหล่านั้นให้ไปตามคำขอรับรองของ
 ท่านนั้น ก็เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับแผ่นดินสยามเท่านั้น

ข้าพเจ้าต้องรับสารภาพในทันที ว่าเมื่อข้าพเจ้าได้ทราบว่ายากหลวง
 เหล่านั้นซึ่งเป็นคนเต็มไปทั่วกับการกุศลอันดีได้รับไทยอย่างผู้ร้าย แลได้ถูก
 ไล่ออกจากแผ่นดินสยามนั้นเป็นการกระทำที่ข้าพเจ้าประหลาดใจอย่างยิ่ง
 เพราะยากหลวงเหล่านั้นได้ไปยังชมพูทวีป ก็เพื่อประสงค์จะไปทำความ
 ดีให้แก่มนุษยชาติไป เพื่อไปสั่งสอนให้ประเทศต่างๆ ได้รู้ความจริงแล
 ให้อยู่ในศีลในธรรม เพื่อไปสั่งสอนบัณฑิตพระเจ้าแผ่นดิน แลราษฎร
 ทั่วไปให้รู้จักวิจิตรวิหาความสุขชั่วกัลปาวสาน แลการที่ยากหลวงเหล่านั้น
 ได้ไปสั่งสอนการต่างๆ ทั้งได้กล่าวมาแล้วนั้นก็ยังหาพอใจไม่ ยังได้
 พยายามสอนวิชาต่างๆ ซึ่งเป็นวิชาอันแก่นำประหลาดแก่นำของทวีป
 ยุโรป แลวิชาเหล่านั้นก็เป็นวิชาที่จำเป็นสำหรับทำความเจริญให้แก่บ้าน
 เมืองแลทำให้การค้าขายมีผลคึกคักด้วย

การที่ได้ทราบในเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งได้กล่าวมาแล้วนั้น ก็ได้
 ทราบบ้างจากพวกชอตันคาทางเคียว แต่พวกชอตันคาก็เคยนำข่าวเท็จ

ต่าง ๆ มาเล่าลือในทวีปยุโรป เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลอัครมวง
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้ทรงออกกริ้วไว้ก่อน เพื่อรอให้ได้ทราบความจริง
 แท้จากท่านเสียก่อนว่า เรื่องราวที่เกี่ยวกับพวกฝรั่งเศสจะมีอย่างไรบ้าง
 โดยข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าท่านคงจะจัดการให้พระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์
 ใหม่ได้ทรงเข้มแข็งเหตุผลให้เป็นที่พอพระทัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสถึงการ
 กดขยี้บคนพวกฝรั่งเศสอันผิดคด้วยคลองธรรม ซึ่งกระทำให้คนพวกนี้ได้
 เสียอิศรภาพ แลข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะทรงลงพระราชอาญาแก่ลพเอแก่
 ผู้ที่กระทำความผิดโดยทำการขัดพระราชโองการ หรือทำผิดสัญญาหรือให้
 หมิ่นประมาทแก่ชาติไทยเป็นต้น

ในครั้งนี้เป็นโอกาสอันดีของท่านที่จะให้ชนทั้งหลายได้คังนัยถึอใน
 ความซื่อสัตย์สุจริตของท่านที่ได้มาแสดงไว้ในเมืองนี้ โดยช่วยกันกับ
 ยากหลวงคาซาซึ่งจะกลับไปยังอินเดีย จัดการให้พระเจ้ากรุงสยามได้
 ทำการแก้ไขในสิ่งทีแล้วไปแล้ว แลข้าพเจ้ากล้าที่จะรับประกันค่อท่านว่า
 ถ้าท่านได้จัดการในเรื่องนี้ให้เป็นผลสำเร็จแล้ว จะเป็นการคักท่านจะได้
 ผลของพระเดชพระคุณพระเจ้ากรุงสยามแลประเทศสยามด้วย กล่าวคือ
 ที่ท่านจะพยายามจัดการทุกอย่างอย่าให้เกิดแตกร้างกันขึ้นได้ เพราะ
 ถ้าได้เกิดแตกร้างกันแล้วก็จะเป็นการเสียประโยชน์ค่อบ้านเมืองของท่าน
 ฝ่ายข้าพเจ้าก็จะพยายามให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีความไว้พระทัยอย่าง
 เก็ม แลให้ทรงออกถึนความกริ้วกรากไว้ เพราะในเวลานี้ถ้าทรงกริ้ว

แล้วก็จะทรงแสดงให้เห็นผลร้ายแก่ผู้ที่ไม่เห็นเป็นไมตรีกับพระองค์ และ
ผู้ที่ไม่กลัวเกรงความกริ้วของพระองค์ด้วย

ข้าพเจ้าได้ช้อนวอนกราบไหว้พระเป็นเจ้า ซึ่งเป็นผู้ปกครองประเทศ
ต่าง ๆ ทั้งปกครองชั้นเทพเจ้าแผ่นดิน และเสนาบดีทั้งหลายนั้นได้
ไปรณบัณฑิตกลพระทัยพระเจ้าแผ่นดินนายของท่าน แลคลไกรท่านให้
ทำการแต่สิ่งที่ดีดี แต่ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถือรักใคร่ที่ข้าพเจ้าได้
มีต่อท่าน

(เซ็น) เกอตาเซซ

คณะพระเยซูแลเป็นผู้ตั้งขาศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระคลัง

ถึงบาทหลวงเคอตาเซซ

ค.ศ. ๑๖๕๓ (พ.ศ. ๒๒๓๖)

ข้าพเจ้าไม่มีคำใดที่จะอธิบายให้ท่านเข้าใจได้ว่า พระมหากษัตริย์
ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ฝังอยู่ในใจข้าพเจ้าเพียงไร ข้าพเจ้าได้ระลึก
ถึงพระมหากษัตริย์อยู่เสมอทุก ๆ วันมิได้เว้นเลย แลถ้ามีโอกาสอันเมื่อ
ใดข้าพเจ้าก็ได้ชี้แจงให้คนอื่นทราบถึงอิริยาบถ และอานุภาพของพระเจ้า
กรุงฝรั่งเศส เพื่อแสดงให้คนทั่วไปทราบว่าข้าพเจ้ามิได้ลืมถึงพระ

มหากฤษฎาของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเลย และข้าพเจ้าจะไม่ลืมเลยถึง
 ไมตรีแลความเอื้อเฟื้อ ซึ่งท่านได้มีต่อข้าพเจ้าในเวลาข้าพเจ้ายังอยู่ใน
 ประเทศฝรั่งเศสซึ่งเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าจะตอ้งฝังใส่ใจอยู่เสมอ แต่ถึงดังนั้น
 การที่ได้เกิดวาทลชนในเมืองนี้ในเวลาข้าพเจ้าได้กลับมาแล้วนั้น ทำ
 ให้ข้าพเจ้าเกรงไปว่า จะมีผู้มากกว่าการที่เกิดขึ้นเช่นนี้ก็เพราะข้าพเจ้าไม่ได้
 ระวังป้องกันไว้ แต่ข้าพเจ้าจะบอกให้ท่านทราบได้ว่า ถ้าพวกฝรั่งเศส
 ได้เชื่อคำแนะนำของข้าพเจ้าแลมองเช่นเซอร์เคอเมเตโลโปลิศแล้ว การ
 ก็คงจะไม่เป็นดังที่ได้เป็นมาแล้วเป็นแน่ แลข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่มีผู้ใดจะ
 โทษข้าพเจ้าได้เลย ว่าข้าพเจ้าได้กระทำการอย่างใดแม้แต่เล็กน้อยที่จะ
 ทำให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้มัวหมองเลย

จดหมายที่ท่านได้มีมายังข้าพเจ้าฝากมากับข้าราชการไทยที่ได้กลับ
 มาพร้อมกันกับบาทหลวงคาซานัน ข้าพเจ้าได้รับไว้สองขมาแล้ว การที่
 ข้าพเจ้าไม่ได้ตอบจดหมายของท่านบอกข้อความต่าง ๆ ตามที่ท่าน
 คอ้งการทราบก่อนนั้น ก็เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าได้ร้อบาทหลวงคาซานัน
 เพราะบาทหลวงได้บอกไว้ว่าจะมา แต่จนบัดนี้บาทหลวงคาซานันก็ยังไม่
 มาถึงนี่ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะรอไปอีกไม่ได้ จึงตอบชี้แจงให้ท่านทราบ
 ตามความคอ้งการ

สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระคลัง
ถึงมองซิเออร์เดอบริซาเซย์ (๓)

วันที่ ๒๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๓ (พ.ศ. ๒๒๓.๖)

จดหมายที่บาทหลวงบริซาเซย์ได้มีมายังข้าพเจ้านั้น บาทหลวง
เฟเรอกัยฟรังซัวแปงเซโร ได้แปลให้ข้าพเจ้าฟัง ข้าพเจ้าได้ทราบ
ความตามจดหมายนั้นทุกประการ แลเป็นข้อความที่ทำให้ข้าพเจ้านึก
เป็นอันมาก

ในจดหมายฉบับที่ท่านกล่าวว่า ท่านได้ทราบข่าวเรื่องเกิดการ
จลาจลในเมืองไทย แลได้ทราบว่ามองซิเออร์เดอเมเดโตโยลิก
กับบาทหลวงทั้งปวงได้รับความเดือดร้อน แลว่าไทยได้ริบทรัพย์สินมัต
ของบาทหลวงเหล่านั้น ซึ่งเป็นคนหาความผิดไม่ได้แลเป็นคนที่ไม่ไ้เอา
ใจใส่ในความเจริญของเมืองไทย โดยช่วยเหลือในการงารทุกอย่างเท่าที่
จะทำได้ แลว่าเมื่อกองทัพฝรั่งเศสได้ยกออกจากเมืองไทยแล้ว พวก
บาทหลวงแลสังฆราชได้รับความถูกต้องอย่างยิ่ง ซึ่งท่านเชื่อว่าคงจะไม่
ใช้กระแสน้ำสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน แต่คงจะเป็นพวกข้าราชการไทย

(๓) ในหนังสือจดหมายเทศน์นั้น มีสำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระ
คลังสองฉบับ ๆ ๑ ถึงมาแต่เจ้าเมืองปอนคิเซร์ อีกฉบับ ๓ ถึงบาทหลวง
เกอลาเซซ ใจความคล้ายกับจดหมายฉบับนี้ ผิดกันแต่ขึ้นต้นแลลงท้าย
เท่านั้น

ทำเอาเอง แล้วเมื่อข้าพเจ้ายังอยู่ในเมืองฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้สัญญาไว้กับท่านว่าเมื่อข้าพเจ้าได้กลับมาถึงเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้าจะได้เป็นอิสระและยังกันมิให้สังฆราชแลพวกยากหลวงได้รัยความเค็ดครันอย่างใด โดยเหตุที่ข้าพเจ้าได้สัญญาไว้เช่นนั้นท่านจึงหวังใจว่า ข้าพเจ้าจะได้ไกรยทูลพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ขอให้คืนของที่รัยไปนั้นให้แก่สังฆราชแลยากหลวงต่อไป

ข้าพเจ้าจะต้องกล่าวในที่นี้ว่าข้าพเจ้าได้มีความประหลาดใจเป็นอันมากที่ได้เห็นสำนวนในจดหมายของท่านตรงกันข้ามกับความไหวพริบแลความวินิจฉัยอันสูงส่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพราะพระองค์ได้ทรงฟังข่าวแต่ฝ่ายเดียวหาได้ทรงเชื่อในข่าวเหล่านั้นไม่ แลถึงแม้ว่าได้ทรงทราบในข่าวเหล่านั้น ก็ยังได้ทรงพระเมตตาการุณาแก่ข้าราชการไทยสองคนซึ่งในเวลานั้นยังอยู่ในประเทศฝรั่งเศส จนถึงกับโปรดกิจการให้กลับมายังเมืองไทย การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงปฏิบัติเช่นนั้น ก็เป็นการกระทำให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้สนิทสนมยิ่งไปชั่วกาลนาน เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบในเรื่องนี้ ก็ได้ทรงชมเชยสรรเสริญพระปรีชาญาณ แลอุปถัมภ์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่พระองค์ทรงรู้จักผิดแลชอบไม่ทรงเชื่อฟังความแต่ข้างเดียว แลได้รัยสั่งต่อไปว่าการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงปกครองบ้านเมืองแลอาณาประชาราษฎร์ไว้เป็นอย่างดีเช่นนั้นไม่ทรงประหลาดใจเสียแล้ว การที่ยากหลวงชั่วเขยวินิจฉัยความเรื่องการจลาจลครวญครุ่นน่าประหลาดทอย่างยิ่ง เพราะ

ยากหลวงฟังความแต่ข้างเดียว แลเชื่อเสียด้วยว่าไทยไต่กระทำให้มอง
เซนเซอร์โคอเมเตโล โปลิติกกับพวกมิชชันนารีได้รับความเค็ชกรอื่น ซึ่ง
เป็นการตรงกันข้ามกับพระราชวินิจฉัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสถึงข้าพเจ้า
ไต่กล่าวมาแล้ว แลการวินิจฉัยของยากหลวงบริชาเซียไม่เป็นการที่จะ
กระทำให้ราชไมตรีไต่ได้เลย

ในข้อที่ท่านอ้างว่าข้าพเจ้าไต่สัญญาว่าจะจัดการให้การตั้งปวงเป็นที่
เรียบร้อยนั้น ข้าพเจ้าจะต้องบอกให้ท่านทราบว่าในข้อนี้ข้าพเจ้าหาได้นำ
ความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าให้ทรงทราบไม่ เพราะ
สำนวนในจดหมายของ ท่านไม่น่าฟังสำหรับพระราชไมตรีในระหว่างพระ
เจ้าแผ่นดินทั้งสองเลย แต่จะต้องขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไต่ทรงทราบ
ความจริงในเหตุกลางเสียก่อน จึงจะนำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม
ให้ทรงทราบได้ แต่เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าทราบอยู่ว่าท่านเป็นคนฉลาดแลมี
ไหวพริบ ข้าพเจ้าจึงเห็นควรต้องส่งสำเนาจดหมายที่ข้าพเจ้าไต่เขียนไป
ถึงยากหลวงคาซาเมอชกลายน แล้วถึงเหตุการณที่เกิดกลางโดยย่อ
มาให้ท่านดู ข้อความในจดหมายที่ข้าพเจ้ามิ ไปถึงยากหลวงคาซานั้น
มีความ ดังนี้

ท่านทราบ อยู่แล้วว่าพระเจ้ากรุงสยามซึ่ง ไต่เสด็จสวรรคตไปแล้ว
นั้น ไต่ไปรบปรวามองซิเออร์คอนซกันซ์เป็นอันมาก จนถึงกับไปรบคั้ง
ให้เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ แลทรงมอขหมายการแผ่นดินหลายอย่างให้
มองซิเออร์คอนซกันซ์จัดการพร้อมทั้งข้าราชการคนอื่น ๆ มองซิเออร์

คอนซตันซ์เป็นผู้เบิกเงินเบิกทองจากท้องพระคลังหลวงเป็นจำนวนทองแล
เงินมาก เงินทองที่ได้เบิกไปนั้นมองซีเออร์คอนซตันซ์ได้ใช้จ่ายตาม
ชอบใจ แลเงินทองเหล่านั้นมายังคนก็สูญหมดแล้ว มองซีเออร์คอนซตันซ์
ก็มีใจคิดร้ายอยู่ด้วย พวกข้าราชการที่รู้เท่ามองซีเออร์คอนซตันซ์นั้น
ก็ไม่กล้าพูดเพราะเวลายังไม่เหมาะ แต่ก็ได้พยายามช่วยกันป้องกัน
มิให้มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้ทำการร้ายจนได้ มองซีเออร์คอนซตันซ์
รู้ตัวว่าพวกข้าราชการมีความสงสัย จึงคิดอ่านกราบทูลพระเจ้า
กรุงสยามขอพระราชทานุญาตให้มองซีเออร์โยเรอากัทไปเป็นผู้ว่าราชการ
เมืองมริค แลขอให้มองซีเออร์คยร็องคุมทหารฝรั่งเศส ๑๒๐ คนไปช่วย
รักษาย้อมที่เมืองมริคด้วย ครั้นภายหลังพระเจ้ากรุงสยามทรงพระ
ประสวร มองซีเออร์คอนซตันซ์รู้สึกว่ตัวได้ทำความผิดไว้ จึงมีความ
กลัว คิดอ่านล่องดวงในทางลับเรียกนายพลเคฟาสซ์กับกองทหาร เพื่อเอา
ไว้สำหรับป้องกันตัวแลสำหรับทำการร้ายต่าง ๆ ที่คิดไว้ ให้เป็นการสำเร็จ
ด้วย ครั้นนายพลเคฟาสซ์ได้ขึ้นมาถึงกรุงศรีอยุธยา ก็ได้ย้อนกลับไปยัง
บางกอกอีกโดยไม่มีใครทราบเรื่องเลยว่าจะกลับไปทำอะไร มีคนหาว่า
มองซีเออร์คอนซตันซ์ทำการรู้เห็นเป็นใจกับมองซีเออร์เคอแวงเคอซาล
มองซีเออร์คยร็อง แลมองซีเออร์โยเรอากัท เพราะฉะนั้นมองซีเออร์
คอนซตันซ์เห็นว่าตัวจะทำการร้ายไม่สำเร็จแล้ว จึงคิดอ่านส่งมองซีเออร์
คยร็องกับมองซีเออร์โยเรอากัท ไปยังเมืองมริคทั้งได้กล่าวมาข้างค
นแล้ว คือ คน ๓ ให้ไปเป็นผู้ว่าราชการเมือง แลอีกคนหนึ่งให้ไปรักษา

บ่อม ครั้นพระเจ้าแผ่นดินยกยูนันได้ขึ้นครองราชสมบัติได้ทรงทราบใน
 เรื่องนี้จึงมีรับสั่งให้ขบวนมอญซีเฮอร์คอนชตันซ์มาไต่สวน แลทรงวินิจฉัย
 ว่าคำให้การของมอญซีเฮอร์คอนชตันซ์ตรงกับข้อหาทุกประการ ทั้งแต่นั้น
 มากก็พยายามเรียกนายพลเคฟาชให้ขึ้นไปยังเมืองละโว้ เพราะเห็น
 กันว่านายพลเคฟาชยังไม่ทราบว่า มอญซีเฮอร์คอนชตันซ์ถูกคุมขังแล้ว
 ก็คงจะขึ้นไปยังเมืองละโว้แน่นอน เจ้าพนักงานก็ได้เล่าความจริงให้
 นายพลเคฟาชฟังประสังคจะไม่ให้พวกฝรั่งเศสเระขึ้น เพราะเกรงว่า
 มอญซีเฮอร์คูบรูองกับมอญซีเฮอร์โยเรอาก่าซึ่งคบคึกกับมอญซีเฮอร์คอนช
 ตันซ์จะตกใจและทำการอย่างใด ๆ ที่จะทำให้พระราชไมตรีแตกร้างกัน
 ไป เจ้าพนักงานจึงได้แกลส่งหลอกนายพลเคฟาชว่าได้ข่าวมาจาก
 หัวเมืองฝ่ายเหนือว่าเกิดมีข้าศึกจะมาทำสงคราม เพราะฉะนั้นจะต้องให้
 มอญซีเฮอร์คูบรูองคุมทหารฝรั่งเศสมาสมทบกับกองทัพไทยในที่แห่งหนึ่ง
 ซึ่งเป็นการตรงกับกระแสน้ำของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ที่ส่งกองทหาร
 เหล่านั้นมาสำหรับทำราชการของพระเจ้ากรุงสยาม เจ้าพนักงานได้ให้
 นายพลเคฟาชมีหนังสือถึงมอญซีเฮอร์คูบรูองให้รีบกระทำการตามคำสั่ง
 ถ้ามอญซีเฮอร์คูบรูองกับทหารฝรั่งเศสมีไยริสทธิมิได้คึกร้ายอย่างใดแล้ว
 ก็คงจะต้องทำการตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว
 เจ้าพนักงานคงจะแนะนำไม่ให้ทำการอย่างใดที่จะทำให้ราชไมตรีแตกร้าง
 ได้ แค่นี้มอญซีเฮอร์คูบรูองได้รับคหหมายแล้ว ก็ทำให้ทำตามคำสั่ง

ของนายพลเคฟาชไม่ กลัวยกเว้นการจะต่อสู้ ฝ่ายเจ้าพนักงานไทย
เห็นมองซีเออร์คอร้องทำการแปลกประหลาดเช่นนั้น ก็ได้เตรียมการที่จะ
ต่อสู้บ้าง พวกฝรั่งเศสก็เอาทั้งชนใหญ่แลชนเล็กกระคมยิงเข้าไปในเมือง
ตลอดกรุง ได้ฆ่าข้าราชการไทยตาย ๕ คน แลยิงถูกคนอื่น ๆ เจ็บป่วย
ไปหลายคน พวกไทยหาได้ทำการต่อสู้โดยเต็มกำลังไม่เพราะกลัว
ระลึกคำสั่งที่ไว้ไว้ เป็นแต่หาทำยังมิให้พวกฝรั่งเศสยิงถูกได้ เพื่อ
เป็นการชองกันมิให้พระราชไมตรีแตกวัวไ้ ฝ่ายมองซีเออร์คอร้อง
กับมองซีเออร์โยเรอากักเห็นว่าพวกไทยหาทำยังพวกฝรั่งเศสยิงไม่ถูก
แล้ว จึงไล่ลงเรือหลวงลำหนึ่งมีชนใหญ่ ๑๖ กระบอก ชนเล็ก ๕๐
กระบอกซึ่งเวลานั้นจอดอยู่ที่ท่า แล้วไ้ไปยกเรืออังกฤษอีกลำ ๑ ทั้ง
สองคนพร้อมด้วยกองทหารไล่ลงเรือสองลำนั้นไป

ไ้มีผู้ไปเล่าให้มองซีเออร์เคฟาชฟังว่า มองซีเออร์เคอแวนเคอซาล
กับนายพันตรีคน ๑ ซึ่งยังอยู่ที่บางกอก ต้องหาว่าคบคิดกับมองซีเออร์
คอนซตันซ์ทำการค่าง ๆ ซึ่งไม่สมควร เจ้าพนักงานจึงได้บอกให้
มองซีเออร์เคฟาช เรียกมองซีเออร์เคอแวนเคอซาลกับนายพันตรีผู้นั้น
ขึ้นไปยังเมืองละโว้ เพื่อยะไ้สั่งสอนมิให้คนทั้งสองนั้นคคการอย่างไ้
ที่จะทำให้พระราชไมตรีแตกวัวไ้ มองซีเออร์เคฟาชไ้ค้บอกว่า คน
ทั้งสองนั้นเป็นคนหัวคิ เมื่อไ้ลงคคการอย่างไ้แล้วก็ไม่เชื่อฟังใครเลย
เพราะคนนั้นช่วยการที่จะเรียกคนทั้งสองนั้นขึ้นไปยังเมืองละโว้ เพราะเห็น
ว่าจะเสียเวลาเปล่า ๆ มองซีเออร์เคฟาชจึงอาสาจะลงไปตามด้วยตัวเอง

แลยอมให้บุตรสองคนกับนายทหารฝรั่งเศสอื่น ๆ คงอยู่ที่เมืองละโว้เป็น
 ประกัน นายพลเคฟาช์ก็ล่องจากเมืองละโว้ แต่ก็ไม่มีใครทราบว่า
 นายพลเคฟาช์ จะไปทำความตกลงไว้กับนายทหารอื่น ๆ อย่างไร แต่
 ในทันใดนั้นทหารฝรั่งเศสได้จับทหารไทยแลปอดุเกศ ได้ขังขังใหญ่
 ไล่เอาไฟเผาถนนทางเคิร์ทคิกกับข้อมซึ่งเป็นที่ขังของนายพลเคฟาช์ ได้
 ระเบิดขังใหญ่ในข้อมฝั่งตะวันตก ๓๓ กระบอก แลขังกระบอกโคทพวก
 ฝรั่งเศสระเบิดไม่ไค้ ก็ไล่เจาะรูเสียทุกกระบอก แล้วพวกฝรั่งเศสได้ขัง
 ชาวอุลุกกระสุนกินคำ ซึ่งอยู่ในข้อมนี้ย้ายไปอยู่ในข้อมฝั่งโน้น พอ
 พวกฝรั่งเศสออกจากข้อมแล้ว พวกไทยก็เข้าไปขังข้อมไว้ พอ
 นายพลเคฟาช์เห็นว่าไทยเข้าไปอยู่ในข้อมแล้ว ก็ไล่ส่งกองทหาร
 ฝรั่งเศสให้ไปตีเอาข้อมคืนมาจากไทย กองทหารไทยแลฝรั่งเศสได้สู้
 รบกันช้านาน ทหารฝรั่งเศสสู้ไม่ได้ จึงได้ถอยเข้าไปอยู่ในข้อมฝั่งวัน
 ออก แลได้กระทำการร้ายต่าง ๆ เช่นอันมาก ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยาม
 ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะไม่ทรงทราบ ว่านายพล
 กัยกองทหารได้ทำการอย่างไร ทรงเห็นว่า ถ้าจะให้กองทหารไทยทำ
 การสู้รบโดยเค็มฝมือ ก็จะเกิดขาดหมางในพระราชไมตรี จึงเป็น
 แก้วพระราชาโองการสั่งให้ทำข้อมเล็ก ๆ แลครอบข้อมใหญ่ แลให้ทหาร
 รักษาไว้ ให้มันคงทั้งทางบกแลทางเรือ แลให้คอยป้องกันอย่าให้พวก
 ฝรั่งเศสออกจากข้อมได้ เพื่อมิให้พวกฝรั่งเศสไปทำร้ายแก่ไทยได้

ครั้นต่อมาครของนายพลเคฟ้าซก็กับนายทหารฝรั่งเศส ซึ่งนายพล
 เคฟ้าซให้อยู่ที่เมืองละโว้เป็นประกันนั้น โค้ชนั้นมาจะไปเที่ยวตามเคย
 โค้ชเลยหนีก็กระโดดไปกรุงศรีอยุธยา แลจากกรุงศรีอยุธยาจะเลยหนี
 ลงไปก็ทางออก ครั้นมาตามทางทหารไทยที่อยู่ยามได้พบเข้าแลไม่
 ทราวยว่าเป็นบุตรของท่านนายพลแลเป็นนายทหารฝรั่งเศส ไปเข้าใจเสีย
 ว่าเป็นพวกอังกฤษแลเป็นพรรคพวก ของ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงไล่ไล่
 ตามจับบางคนก็ไล่หนีลงเรือแล้ว บางคนก็ยังมีขยับนบก ทหารไทยได้
 จับตัวทุกคนแล้วมีคำสั่งมายังเมืองละโว้ พอเจ้าพนักงานไทยโค้ชเห็นว่าคน
 เหล่านี้มีใช้ พรรคพวก ของ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ไล่แก้มือออกทันที
 แลโค้ชให้คุมไปอยู่บ้านมีคนใช้สอยอย่างเต็ม ฝรั่งอยู่เอนอินเนียผู้
 หนึ่งเห็นว่าทหารไทยโค้ชไล่ติดตามก็โค้ชสู้แลไทยโค้ชจับยาก กว่าคนอื่น
 แต่เมื่อเอนอินเนียคนนี้โค้ชวิ่งหนีไปทางข้างทางโน้นข้าง อ่อนเพลีย
 เค้นที่กัทยก เพื่อจะพักหายเหนื่อย แต่เอนอินเนียผู้หนึ่งได้ล้มลง
 เหมือนกับสลบ เจ้าพนักงานโค้ชก็ใจท้ออย่าง แต่ยาที่ให้ไว้ประทาน
 หาเพียงพอไม่ เอนอินเนียผู้หนึ่งจึงโค้ชถึงแก่กรรม

ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามนั้นก็ทำได้ทรงพระราชดำริท้ออย่างใด นอก
 จากจะเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเท่านั้น จึงโค้ชทรงนี้จะส่ง
 บุตรของนายพลเคฟ้าซกับนายทหารซึ่งนายพลเคฟ้าซโค้ชให้ไว้เป็นประกัน
 ในการที่จะกระโดดมายังเมืองละโว้ อีกนั้นคนให้กลับลงไป โค้ชทรงเห็น
 ว่า ถ้าโค้ชคนเหล่านี้ให้ไปแล้ว นายพลเคฟ้าซกับพวกฝรั่งเศสคงจะ

รู้สึกตัวขึ้น แลคงจะไม่ทำการอย่างใดที่จะให้พระราชไมตรีมีหมองได้
 แต่ที่ใดทรงปฏิบัติเช่นนี้ทำให้เป็นผลถึงพระราชประสงค์ไม่ นายพล
 เคฟซัทซ์ก็ของทหารกลัษตันครว้าจนวางบนเชิงเทียนรอยยิ้มแล้วเขากิน
 ใสในกระว้า แลทำสนามเพลาะในบ้อมอีกชั้นหนึ่ง สนามเพลาะนี้ทำด้วย
 คันตาลคันใหญ่ๆ แลกลัษตันก็เป็นบ้อมอีกบ้อมหนึ่งต่างหาก แลกองทหาร
 ก็ไค้เขายืนใหญ่เข้าบัญชีตามทักทวนชั้นสำหรับวางปืนไค้สองชั้นซ้อนกัน
 แล้วไค้ระดมยิงปืนใหญ่ทำลายของแลทำลาย โรงไว้กินชั้นด้วย แล้วไค้มี
 ทหารหลายคนตงเรือของมองซีเออร์เวเรคหัวหน้าของบริษั แต่ไค้
 ออกเรือไปค้นหาเรืออีกสองลำซึ่งมองซีเออร์คอนซันซ์ไค้จัดให้ออกไป
 ทะเลมาหลายเดือนแล้ว โดยอ้างว่าจะให้ไปลากกระเวนตามชายทะเล
 พวกไทยที่มหนาทรักษาการอยู่ตามลำน้ำไค้เห็นเรือลำนั้นจึงไค้เรียกให้
 พวกฝรั่งเศสแวะเพื่อจะไค้ไค้ถามถึงกิจธุระของฝรั่งเศส แต่พวกฝรั่งเศส
 หาไค้แวะเข้าไปตามที่เขาพนักงานไทยเรียกไม่กลัษเขายืนใหญ่ยิงเสียอีก
 พวกไทยจึงไค้ยกกองออกมาพากันจนไปบนเรือ เพื่อจะจับพวกฝรั่งเศส
 แต่พวกฝรั่งเศสไค้เอาไฟจุกกินบนระเบ็คเรือเสีย ฝ่ายข้างไทยก็ไค้จัด
 ทหารรักษาข้อมฝั่งตวันตกสำหรับยิงปืน แลโยนลูกแตกเข้าไปในบ้อม
 ฝรั่งเศส แต่พวกไทยเกรงว่าจะไปถูกไทยพวกเดียวกัน ทั้งไม่เป็นการ
 สมควรเพราะพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองไค้เป็นพระราชไมตรีกัน จึงหาไค้ยิง
 ไม่ เป็นแต่คอยยิงไค้คอยกับฝรั่งเศสเท่านั้น แล้วพวกฝรั่งเศสไค้จับไทย

ที่ไต่เข้าไปใกล้ข้อม ไต่เข้ามาแลเอาศพเลียไว้ให้ข้อมไทยเห็น การ
ที่พวกฝรั่งเศสทำท่งนี้กระทำให้ข้าราชการไทยแลชาวต่างประเทศโกรธ
มาก ไทยจึงได้กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามขอพระราชทานอนุญาตขุดศพนาม
เพลาล้อมข้อมไว้ เพื่อจะได้จับพวกฝรั่งเศสต่อไป แต่พระเจ้ากรุงสยาม
ทรงระลึกลงพระราชไมตรีที่ไต่ท่งมีกับพระเจ้าฝรั่งเศส ก็หาได้พระ
ราชทานพระราชทานอนุญาตไม่ เป็นแต่รับสั่งว่าข้อมเล็ก ๆ ก็พอที่จะห้าม
ไม่ให้ฝรั่งเศสขุดข้อมมาได้ข้อมแล้ว

ครั้นพวกฝรั่งเศสได้เห็นไทยเตรียมการเหล่านี้ ก็เข้าใจได้ว่า
ในไม่ช้าเสบียงอาหารจะต้องหมดลงแลฝรั่งเศสจะต้องอดอาหารตายหมด
นายพลเคฟาชจึงได้จูงให้มองซีเออร์เวเรคหัวหน้าของบริษัทชนไปยังเมือง
ละโว้ ถัดจากหมายมายังข้าพเจ้าฉับหนึ่ง ใจความในจดหมายฉบับนั้น
จะข้อมเรือใหญ่ลำหนึ่ง กัยเงิน ๓๐๐ ชั่ง ซึ่งคิดเป็นเงินฝรั่งเศส ๔๕,๐๐๐
แฟรง เพื่อจะเอาเงินนั้นไปซื้อเรือออกสองลำกัยซื้อเสบียงอาหารด้วย
ข้าพเจ้าจึงได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามว่า ถ้าจะยกพวก
ฝรั่งเศสไว้ช้านานก็เท่ากับทำให้เขาอดอาหารตาย แต่ถ้าจะพระราชทาน
เรือแลเงินแล้ว ก็ควรให้นายพลเคฟาชทำหน้าที่ซื้อสัญญา แลหาประกัน
สำหรับเงินที่จะข้อมไป มองซีเออร์เคฟาชก็ได้ทำหน้าที่ซื้อสัญญาให้ มอง
เซนเยอร์เคอเมเคโลโปลิศ พวกมิชชันนารีทั้งหมด แลพวกฝรั่งเศส
ที่ยังอยู่ในเมืองไทยทุกคนรับเป็นประกันของมองซีเออร์เคฟาชแลประกัน
ในการที่มองซีเออร์เคฟาชข้อมเรือแลเงินด้วย ในหนังสือประกันนั้นก็มี

ข้อความว่า เมื่อมองซีเซอร์เคฟาช์ กับกองทหารได้ไปถึงเมืองปอนคิ
 เซร์แล้ว มองซีเซอร์เคฟาช์จะได้นำเรือซึ่งได้ไปจากเมืองมริคไปยัง
 เมืองมสตีปคินนกับคนไปยังเมืองมริค เรือลำนี้มาถึงฝรั่งเศสแลไทย
 อยู่ในเรือ กับเรืออีกลำ ๑ ออกจากกรุงศรีอยุธยา ชาวฝรั่งเศสเป็น
 นายเรือ ซึ่งได้ไปยังเมืองบันเคอราฮาซึในประเทศเปอร์เซีย กับเรือที่
 มองซีเซอร์เคฟาช์ได้ลักไปพร้อมด้วยปืนใหญ่แลธาวุธทั้งปวง แลเครื่อง
 เรือกับกลาสกันเรือ แลเรือลำใหญ่ซึ่งมองซีเซอร์เคฟาช์ได้ขโมยไปนั้น
 เรือเหล่านี้มองซีเซอร์เคฟาช์จะได้นำการส่งคืนมาทั้งสิ้น ส่วนเงิน ๔๕,๐๐๐
 แฝงนั้น เมื่อเรือที่มองซีเซอร์เคฟาช์ได้ลักไปยังเมืองปอนคิเซร์เมือง
 เบงกอลแลเมืองสุทริกได้กลับมาถึงเมืองไซ มองซีเซอร์เคฟาช์จึงจะคืนเงิน
 ราคานี้ให้ แลพวกไทยหนุ่มซึ่งไปเรียนวิชาต่าง ๆ อยู่ในประเทศฝรั่งเศส
 นั้น ฝรั่งเศสก็จะได้นำกลับมาด้วย ในหนังสือประกันยังมีข้อความต่อ
 ไปอีกว่า นายพลเคฟาช์จะตกลงเรือที่ขากอกพร้อมกันกองทหาร
 แคนนายพลเคฟาช์เกรงว่า เมื่อได้ไปถึงสิ้นค่อนแล้ว ไทยจะทำกตลอบ
 ต่าง ๆ จึงขอเอาข้าราชการไทยไปเป็นประกันด้วยจนถึงปากน้ำสองคน
 แลข้างฝ่ายฝรั่งเศสนั้นจะยอมให้นายพลเคฟาช์ ๑ บุครนายพลเคฟาช์ ๑
 นายพันตรี ๑ ลงเรือเล็กไปกับข้าราชการไทย ข้างฝ่ายไทยเชื่อว่า
 พวกฝรั่งเศสคงจะปฏิบัติการณ์เหมือนกับประเทศทั้งปวงคงจะไม่คิดขี้นพล
 ให้ผิดสัญญา จึงได้ยอมให้ข้าราชการไทยไปกับมองซีเซอร์เคฟาช์สอง
 คน มองซีเซอร์เคฟาช์กับฝรั่งเศสจะแย่งเรือลำนี้กลับไปด้วยกัน ท่าน

เซอวาเลียเคฟาช กับนายพันตรีแควราชทูตที่ ๒ ไกลงเรือออกลำหนึ่ง
 ตามไป มองเซนเซอร์เคอเมเตโลโปลิศกับข้าพเจ้าไกลงเรือลำอื่นตาม
 ไปด้วย ครั้นเรือเหล่านั้นไกลมาถึงใกล้ปากน้ำ ราชทูตที่ ๒ ไร่ไว้ในเซอวา
 เลียเคฟาชกับนายพันตรี เพราะทราบข้อความที่ได้ตกลงไว้กับนายพล
 เคฟาช จึงไกลยอมให้เซอวาเลียเคฟาชกับนายพันตรี ไปรับประทานอาหาร
 ในเรือของนายพลเคฟาช แลตัวราชทูตที่ ๒ เองก็อยากจะไปด้วย ครั้น
 เรือไกลออกไปพ้นแม่น้ำแล้ว นายพลเคฟาชกลับพาเอาเซอวาเลียเคฟาช
 กับนายพันตรีไปด้วย แลหาไกลส่งข้าราชการไทยกลับมาตามสัญญาไม่
 กลับยักกัวมองซิเออร์เวเรต์ ราชทูตที่ ๒ แลมองซิเออร์ฟรังซัวแยงเฮโร
 ไร่ด้วย ข้าพเจ้าไกลให้คนไปบอกว่า แคนายพลเคฟาชไกลส่งข้าราชการ
 ไทยคืนมาแคนคนเกี่ยวแลเขียนหนังสือขอให้ส่งตัวมองเซนเซอร์เคอเมเต
 โลโปลิศไปด้วย ข้าพเจ้าจึงไกลบอกให้มองซิเออร์เฟเรอนำเรือซึ่งขึ้นตก
 คนช่วย แลส่งเรือไปให้ออกลำ ๓ ซึ่งขึ้นทุกเสียบงอาหารด้วย แลไกลมี
 จกหมายไปยังนายพลเคฟาชฉบบี ๓ ขอให้ส่งข้าราชการไทยผู้เป็นประกัน
 อีกคน ๓ มองซิเออร์เวเรต์ผู้เป็นนายประกัน ๓ ราชทูตที่สอง ๓ กับล่าม
 ๓ ให้กลับคืนมาเสียก่อน ข้าพเจ้าจึงจะได้จักให้มองเซนเซอร์เคอเมเตโล
 โปลิศไปยังเรือ แลจึงจะส่งขบวนแลเข้าของทรัพย์สินสมบัติให้ภายหลัง แคน
 นายพลเคฟาชกับพวกฝรั่งเศสหาไกลกระทำ ความ ความใน จกหมายของ
 ข้าพเจ้าอย่างไกลไม่ กลับยักกัวมองซิเออร์เฟเรอไร่อีกแลบอกว่าจะไกล
 ถอนสมอกลางใบแล่นเรือต่อไป อย่างไรก็ดีข้าพเจ้าก็ไกลเห็นแล้วว่านายพล

เคาฟ้าช้ไค้ทำผิคสัญญาโดยปราดนาระให้พระราชาไมครีมีวมอง แต่ถึง
 คังนั้นข้าพเจ้าก็อสาห์ส่งเรือทียงเหลือให้ไปทุกลำ แต่นายพลเคพาช้
 ทารอไม่ กลยริมออกเรือไป แลพาข้าวราชการไทยท้เป็นประกันท้ยังอยู่
 อีกคน ๓ พาราชททท ๒ มอชเชอร์เวเรค้ผู้เป็นประกัน กัยล้ามไปค้วย
 เมื่อข้าพเจ้าเห็นนายพลเคพาช้ทำการคังน จึงไค้มอขยนิใหญ่ให้ข้าวราชการ
 ไทยจักการบิง แลวไค้จับตัวพวกฝรังเศสทียงคางอยู่ในเรือพาชนไปยง
 กรุงศรีอยุธยา การท้นายพลเคพาช้ ไค้ทำให้บุคคลเสื่ออิครภาพนั้น
 ข้าพเจ้าแลข้าวราชการท้งหลายเห็นพร้อมกันว่ พวกฝรังเศสท้กรุงศรี
 อยุธยาแลท้เมืองมริคไค้ทำการขีกรยสังข์ของพระเจ้ากรุงฝรังเศส เพราะ
 ไคร ๆ ก็อ้อมทรายออยู่แลวว่าในการชุลมุนกันเช่นนี้ จะค้องวินิจฉัยว่
 ไครถูกไครผิด ความประพฤติของพวกฝรังเศสในคังนไค้ทำให้เก็ค
 สงสัยว่เขาคงจะไค้สมรั่วร่วมคิตกัยผู้ท้กระทำผิด ส่วนพวกไทยนั้น
 ในการเรอณนคตคทเรอหาไค้ทำการอย่างหนึ่งอย่างใด ท้จะทำให้พระราชา
 ไมครีเปล่ยนแปลงไค้ไม่ แลข้าพเจ้ารู้สึกไค้ค้วว่า พระเพนเจ้าไค้คัล
 พระทัยพระเจ้ากรุงฝรังเศสไม่ให้เชื่อพวกน แลให้ทรงรู้สึกว่ไครผิด
 ไครถูก จึงไม่ทรงเชื่อในคำพคของคนจำพวกน

ในส่วนท้เกยวท้ยท้งสือประกันซงมอชเชนเยอร์เคอเมเคโตโยปลิศ
 พวกมิชชันนารี แลฝรังเศสท้ทุกคนท้ยังอยู่ในกรุงศรีอยุธยาไค้เช่นซื่อ
 เป็นประกันนั้น เป็นประเพณคของเมืองไทยว่ผู้ไค้ท้ประกันไม่กระทำ

ความข้อที่ได้สัญญาไว้ และเอาตัวฉันนี้ไม่ได้ ก็จะต้องให้นายประกัน
 เป็นผู้รับผิดชอบ ก็ในเรื่องนี้มองเซนต์เซอร์เคอเมเตโลโปลิศ มอง
 ซีเออร์เวเรคท์หัวหน้าบริษัท พวกยากหลวงมิชชันนารี และฝรั่งเศสทุกคน
 ที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้เป็นนายประกันนายพลเคฟาช์แลกงทหาร
 ฝรั่งเศส ทั้งเป็นประกันเงิน ๔๕,๐๐๐ แฟรงค์ ซึ่งได้ให้ยืมไปสำหรับซื้อเรือ
 สองลำกับเสบียงอาหารด้วย ถ้าแม้ว่าไทยจะได้จัดการตามประเพณี
 ของเมืองไทยแล้ว ก็ต้องจับตัวนายประกันเหล่านั้นมาฆ่าหมก ขำพเจ้า
 จึงได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามแลทูลเทศผลทั้งปวงให้ทรงทราบ
 จึงทรงเห็นเป็นเหตุแก่ที่ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหาได้ทรงทราบในความผิด
 ของนายพลเคฟาช์แลกงทหารไม่ จึงมีวysłให้จัดการพอสมควรอย่า
 ให้ชักทางพระราชไมตรีได้จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ทรงทราบ
 การเรื่องนี้โดยตลอด ถึงแม้ว่านายพลเคฟาช์กับคนของเขาได้ทำผิด
 ซึ่งเป็นกรที่เขาคงจะไม่รับหรือจะไม่ยอมให้ใครทราบเป็นแน่ แต่ก็จึงอยู่
 แต่ถึงดังนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณ คงจะไม่ทรงเชื่อ
 ความข้างเคี้ยว และข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะทรงไต่สวนให้ได้ความจริงเสีย
 ก่อนแน่นอน ถ้าจะทรงไต่สวนแล้ว ก็ขอให้ทรงรดถึงเทศผล ๓ ข้อ
 ก็คงจะทรงเห็นความจริงได้ คือ

๑ มองซีเออร์เคฟาช์ได้ทำการผิดด้วยข้อสัญญา เมื่อกองพระเจ้า
 กรุงสยามจะลงพระราชอาญาประหารชีวิตยศมองซีเออร์เคฟาช์สองคน
 กับขุนคานายทหารแลชาวฝรั่งเศส ซึ่งอยู่เป็นประกันที่เมืองละโว้เสียก็

ไ้ แต่หากว่าทรงรักถึงพระราชไมตรี แลเพื่อจะให้นายพลเคฟฟ้าชไ้
รู้สึกตัว ก็ไ้ไปรคปล่อยให้คนเหล่านั้นไ้กลับไปยังบางกอก

๒ นายพลเคฟฟ้าชกับกองทหารไ้ไ้ทำการตามทไ้สัญญาไว้
เพราะฉะนั้นมองเซนต์เคอเมเตโลโปลิศ พวกมิชชันนารีแลชาว
ฝรั่งเศสที่อยู่กรุงเทพฯ เป็นผู้ประกันในเรื่องนี้ ทั้งเป็นประกัน
ในเงินทมิฬไปด้วย ควรจะต้องรับพระราชอาญาอย่างหนัก แต่ก็ทไ้
รับพระราชอาญาอย่างไ้ไ้ เป็นแต่ถูกควบคุมเท่านั้น แลเมื่อมอง
ซีเคอร์เคฟฟ้าชไ้ไปถึงเมืองภูเก็ต ไ้ส่งข้าราชการไทยกับล่ามกลับมาแล้ว
พระเจ้ากรุงสยามก็ไ้ไปรคพระราชทานพระราชานุญาตให้ท่านสังฆราช
เคอเมเตโลโปลิศปลุกเรือเล็ก ๆ ภายในบริเวณพระคลังหลวง แต่พวก
มิชชันนารีอื่น ๆ ยังทไ้ปล่อยไม่ ครั้นทราวยว่ายากหลวงคาซาไ้
กลับมายังประเทศอินเดียพร้อมด้วยข้าราชการไทย แลจะลงมาถึง
เมืองมริคแล้ว ก็ไ้ไปรคพระราชทานพระราชานุญาตให้พวกมิชชันนารี
ออกไปช้อยกับท่านสังฆราชไ้ ครั้นภายหลังข้าราชการไทยที่ไ้มา
พร้อมก็ยากหลวงคาซาไ้มาลงแล้ว แลไ้ทราวดังพระมหากษัตริ
ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ไ้เลี้ยงดูข้าราชการไทยนั้น พระเจ้ากรุง
สยามไ้ทรงรักถึงพระราชไมตรี จึงไ้พระราชทานพระราชานุญาตให้
ท่านสังฆราชทั้งพวกมิชชันนารี พวกนักเรียนแลชาวฝรั่งเศสทุกคน
ไ้กลับไปช้อยยังโรงเรียนสามเณรอย่างเดิม แลอนุญาตให้ไปมาไ้ทั้ง
แต่ก่อนทุกประการ

๓ เมื่อไทยไต่ขลุ่ยสนามเพลาะแล้ทำข้อมเล็ก ล้อมข้อมฝรั่งเศส
แลไทยไต่ล้อมฝรั่งเศสไว้ทั้งทางบกทางเรือจนพวกฝรั่งเศสไม่มีทางจะ
ออกได้ถึงกับจะต้องอดอาหารตายนั้น ถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะไม่ยอม
ให้ข้อมเรือแลข้อมเงินสำหรับไปซื้อเสบียงอาหารก็ได้ แต่หากว่าพระเจ้า
สยามทรงรลกลถึงพระราชไมครอย จึงไปรคพระราชทานให้ข้อมเรือแล
เงินตามความต้องการของพวกฝรั่งเศส เพื่อฝรั่งเศสจะได้ไปเสียให้พ้น
ความตาย

ถ้าหากหลวงตาชามาที่นี้ ก็คงจะทราบความจริงได้ทุกอย่าง
แลคงจะวินิจฉัยว่าใครผิดใครถูก ถ้าหากหลวงตาชาก็ไปคิดเห็นเสียว่า
การมาที่นี้เพื่อชำระเงินของกันให้เสร็จ เจ้าพนักงานคลังหลวงจะทำร้าย
เขาที่นั่น ถ้าไทยทำเช่นนั้นก็เป็นการผลิตประเพณีของประเทศทั้งหลายที่
จะทำเช่นนั้น เพราะเหตุว่าถึงแม้ประเทศคือประเทศจะทำสงครามกันอยู่
ก็จริง ถ้าประเทศหนึ่งส่งราชทูตมายังอีกประเทศหนึ่งแล้ว ประเทศที่รับ
ราชทูต จะคิดทำร้ายราชทูตไม่ได้เป็นอันขาด พระเจ้ากรุงสยามก็
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ ทำได้ทรงทำการอย่างใดที่จะผิดต่อทางพระราช
ไมตรีไม ผู้ที่ทำผิดก็มีแต่ นายพลเคฟาส กับกองทหารซึ่งได้ทำการ
ฝ่าฝืนพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินนายของเขาเท่านั้น

ส่วนที่เกี่ยวกับไทยหนุ่มซึ่งได้ส่งไปไว้ยังประเทศฝรั่งเศส เพื่อ
เล่าเรียนวิชาต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าได้ฝากฝังไว้กับท่านแลได้ข้อมกับท่าน
ไว้แล้วว่า เมื่อท่านได้ใช้ข้อมไปสำหรับไทยหนุ่มเหล่านั้นเท่าใดข้าพเจ้า

จะได้ชำระเงินให้แก่มองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศ ท่านได้บอกมาว่า
ท่านได้จ่ายเงินไป ๓๐๖ ซึ่ง ๓ คำถึง ๓ บาท ๓ สลึง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
จะขอออกให้ท่านทราบว่า เมื่อคึกขานุกิจการใช้จ่ายส่วนนักเรียนไทย
เมื่อใดข้าพเจ้าจึงจะชำระเงินรายนี้ให้เสร็จไป ข้างฝ่ายพวกไทยก็หวังใจ
ว่าพวกฝรั่งเศสคงจะใช้หนี้ให้เสร็จไปเหมือนกัน

ข้าพเจ้าเชื่อในความฉลาดไหวพริบของท่านที่จะทำให้พระราชไมตรี
ในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลพระเจ้ากรุงสยาม ได้สนิทแน่นหนา
ขึ้นอีกอย่างเดิม

จดหมายฉบับนี้เขียนเมื่อณวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๓ ปี ๒๒๓๗

สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระคลัง
ถึงมองซิเออร์เดอปลองซาแตรง
ก.ศ. ๑๖๕๓ ปี ๒๒๓๗ (!)

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวมานานแล้วว่า มองซิเออร์เคอเซเนเลได้ถึง
แก่กรรมเสียแล้ว เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบข่าวอันนี้ก็ได้มีความสลดเสียใจ
เป็นอันมาก เพราะมองซิเออร์เคอเซเนเลเป็นคนที่มีคุณวุฒิอย่างดี แล
เมื่อข้าพเจ้าได้ไปราชการยังประเทศฝรั่งเศสนั้น มองซิเออร์เคอเซเนเล
ก็ได้แสดงความไมตรีต่อข้าพเจ้าอยู่อย่าง อักประการหนึ่งข้าพเจ้ามีความ
ยินดีเป็นอันมาก ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ได้ทรงเลือกให้ท่านเป็นเสนาบดี
แทนมองซิเออร์เคอเซเนเล เพราะพระองค์ทรงพระปรีชาญาณ จึงทรง

รู้สึกในคุณความดีของท่านที่จะทำการในตำแหน่งนี้ได้ ข้าพเจ้าหวังใจ
ว่าท่านคงจะไต่เป็นไมตรีกับข้าพเจ้า ทั้งที่มองซีเออร์เคอเซเนเล ได้เคย
เป็นไมตรีมาแล้ว

เมื่อข้าพเจ้าได้กลับมาจากประเทศฝรั่งเศสแล้วนั้น ได้เกิดการ
ลำยากขึ้นในระหว่างไทยกับฝรั่งเศสซึ่งฟังมาดังใหม่ ๆ เพราะพวก
ฝรั่งเศสเหล่านี้ไม่รู้จักขนบธรรมเนียมของไทยเหมือนท่านสังฆราชเคอ
เมเตโลโปลิศแลยากหลวงเคอลาวยเรอย์ ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าได้มีจดหมาย
ชี้แจงไปยัง ยากหลวงเคอลาเซซผู้ล้างบาปของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แล
มองซีเออร์เคอบริซาเซ็ทหัวหน้ายากหลวง คณะ การต่าง ประเทศแล้ว
ข้าพเจ้าหวังใจว่า การที่เกิดขึ้นคราวนี้ คงจะไม่ทำให้พระราชไมตรีใน
ระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลพระเจ้ากรุงสยามไต่เปลี่ยนแปลงเสีย
เสียลงอย่างใด แลหวังใจว่าท้าวท่านกับข้าพเจ้าคงจะได้ช่วยกันทำให้
พระราชไมตรีนี้ไต่สนิทสนมขึ้นอีกยิ่งกว่าเก่า ซึ่งจะเป็นการทำให้สันทั่ว
โลกไต่สรรเสริญเราทั้งสองต่อไป ยากหลวงคาซาได้มีจดหมายมายัง
ข้าพเจ้าบอกว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีรับสั่งให้ยากหลวงคาซามายัง
เมืองนี้ เพื่อจัดการทุก ๆ อย่างให้เรียบร้อย ข้าพเจ้าจึงได้นำความ
กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบ พระเจ้ากรุงสยามทรงขบคายนึก
แลได้ทรงชมเชยพระปรีชาญาณ แลอานภาพของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
แล้วได้มีรับสั่งให้ข้าพเจ้ารีบจัดให้หลวงวรวาที (Olouan Varuatti)
ไปรับยากหลวงคาซา แลได้พระราชทานกระบี่ฝักทองให้เป็นเกียรติยศ

พิเศษแก่หลวงวรวาทิ เพื่อให้ไปรับแลไปเชิญบาทหลวงคาซามายัง
เมืองนี้ แต่บาทหลวงคาซาก็ยังหามาไม่ถึง พระเจ้ากรุงสยามนายของ
ข้าพเจ้าจึงได้มีพระราชโองการให้ข้าพเจ้าส่งมองซิเออร์เฟรเดอ ซึ่งเป็
นมิชชันนารีของท่านสังฆราชเคอเมเตโล โปลิค เพื่อให้ไปเชิญบาทหลวง
คาซาให้มาโดยเร็วจะได้จัดการต่าง ๆ ทดอย่างให้เป็นที่เรียบร้อยต่อไป
ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมากที่ได้ทราบว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้
ทรงมีชัยชนะแก่พวกศัตรู แลคงทรงมีชัยเสมอ ๆ มา ข้าพเจ้าก็ได้
นำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินนายของข้าพเจ้าให้ทรงทราบ พระเจ้า
กรุงสยามก็ทรงยินดีด้วยเป็นอันมาก

ข้าพเจ้าขออวอนขอ ให้พระ เป็นเจ้าได้ โปรดให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
ได้มีพระชนม์มัยยาว แลขอให้พระองค์ได้ทรงเจริญสุขสวัสดิ์ทุก
ประการ แลข้าพเจ้าก็หวังใจว่าพระเป็นเจ้าจะโปรดให้ท่านได้อยู่เป็นสุข
สบายอายุยืน แลขอให้ท่านได้เพิ่มเกียรติยศยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย

มองเซนเยอร์ลาโน

ค.ศ. ๑๖๗๕-๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๒-๒๒๓๕)

ว่าด้วยคณะบาทหลวงเมื่อได้ถูกกดขี่บั่นคนแล้ว

ค.ศ. ๑๖๕๒-๑๖๕๖ (พ.ศ. ๒๒๐๙-๒๒๑๓)

ที่กรุงศรีอยุธยา เกิดไข้ทรพิษ

รับเด็กเข้าวัด

จดหมายมองซิเออร์บันโต ถึง บาทหลวง

เดอกาบานเนซ

วันที่ ๑๕ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๕๖ (พ.ศ. ๒๒๑๓)

ข้าพเจ้าได้มาเห็นการของคณะบาทหลวงไค้กัลยลงรอยเก็บ เป็น
 อย่างก็แล้ว แลได้เห็นต่อไปว่า ถึงไค้เกิดกลางดมาแล้วก็แก้การของ
 พวกบาทหลวงไค้เจริญยิ่งขึ้นทุก ๆ วัน ข้าพเจ้ามีความปลื้มใจแลยินดี
 เป็นอันมากที่ไค้พยท่านสังฆราชเคอเมเตโล โปลิคผู้รั้งความทุกข์ลำบาก
 แสนสาหัสพร้อมกัพวกมิชชันนารีแลนักเรียนทั้งหลาย แต่ซึ่งอธิการ
 ของพระเป็นเจ้าไค้คุ้มครองปกครองรักษาให้ไค้พ้นความทุกข์เวทนาในเวลา
 ที่ค้องจำคุกอยู่ ท่านสังฆราชแลมิชชันนารีทั้งปวงไค้กัลยมาอยู่ยัง
 โรงเรียนสามเดรเกิม แลได้ทำการตามหน้าที่ของมิชชันนารีโดยเข็ด
 เผยหามิผู้หนึ่งผู้ใดมากักกันขัดขวางอย่างไค้ไม่

ข้าพเจ้ามีความประหลาดใจมากที่ไค้เห็นท่านสังฆราชแลมิชชันนารี
 เข้าได้ทั้งคนชั้นสูงแลชั้นต่ำ แลคนเหล่านี้ก็มีความนัยถือแลรักใคร่
 พวกมิชชันนารีด้วย จนที่ศกพระเจ้าแผ่นดินก็ไค้พระราชทานเงินเป็น
 อันมากให้แก่ท่านสังฆราช เพื่อไปซ่อมแซมวัดที่พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่
 สวรรคตไค้สร้างพระราชทาน วัดนี้เป็นวัดงามที่สุดในเมืองไทยแต่ก็
 ยังไม่แล้วก็ เมื่อวันครีสมาค พวกนักพรตทั้งปวงไค้มีการสวดมนต์
 ทำพิธีโดยเข็ดเผย ข้าพเจ้าจะอธิบายให้ท่านเห็นความยินดีของข้าพเจ้า
 ไม่ได้ที่ไค้เห็นพวกคริสเตียนเก่า ๆ เข้ามาหาเพื่อไค้ทำการตามหน้าที่
 ของผู้ถือศาสนาคริสต์เคียน แต่พวกเขาวิคเหล่านี้ก็ยังมีความทุกข์ร้อน
 อยู่มาก ข้าพเจ้าคงจะศึกษานช่วยพวกนี้โดยเต็มกำลังที่จะทำได้

จดหมายมองซิเออร์ป็นโต
ถึงมองซิเออร์บาเซต์

วันที่ ๑๐ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๓๕)

ชาวต่าง ๆ ในเมืองนี้เป็นชาวที่ไม่ค่อยมาก ดูเหมือนคำที่คนทำนาย
ไว้จะสมจริงตามทำนายทั้งหมด เพราะได้มีทำนายไว้ว่าจะเกิดความ
ไข้เจ็บหลายอย่าง การที่น้ำน้อยได้ทำให้อาหารการกินราคาแพงขึ้นมา
ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงจัดการระวังอย่าง กวดขันสักปานใดก็ตาม
แต่ก็เกิดเพลิงไหม้ขึ้นบ่อย ๆ ทุกแห่ง ตามลำน้ำเกิดเป็นน้ำขุ่น และมี
สีเขียวเต็มไปหมด จนน้ำจะใช้บริโภคไม่ได้มาหลายวันแล้ว เมื่อมี
การเช่นนั้นก็ทำให้คนต่าง ๆ ถึงไม่ได้เล่นวิ่งก็ก็บ่กระโดดเป็นเล่นจน
ทั่วไป อากาศแห้งมากแลพระอาทิตย์ร้อนจัดจนเกือบจะทนมไม่ได้แล้ว
ก็เกิดไข้ร้ายขึ้น มีอาการโลหิตออกทางปากแลจมูกเป็นไข้ขึ้นคนอยู่ได้
สองสามวันก็ตาย แลในที่สุดการร้ายต่าง ๆ เหล่านี้ดูเหมือนจะยังไม่
เพียงพอ กลับมีไข้ทรพิษมาแทรกเข้าออกทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งเด็ก
และผู้ใหญ่อายุตั้งแต่ ๗๐ ถึง ๘๐ ปี เป็นไข้ทรพิษล้มตายเป็นอันมาก
ตั้งแต่เดือนมกราคมมา ได้มีคนตายทั่วพระราชอาณาเขตรวม
เกือบ ๘ หมื่นคนแล้ว ตามวัดต่าง ๆ ไม่มีที่ระฝังศพ แลตามทุ่งนา
เต็มไปด้วยศพทั้งสิ้น ในวัดที่อยู่ใกล้กับโรงเรียนของเราวัดเดียวเท่านั้น
ภายในสามเดือนได้ฝังศพถึง ๔๒๐๐ ศพแล้ว ในระหว่างที่เกิดความไข้

เจ็บชุกชุนั้น พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงแสดงพระองค์เป็นพุทธศาสนิกชน
 อย่างใดก็พระองค์หนึ่ง โดยลงมือทำด้วยพระองค์เองก็มีแลสั่งให้คนอื่น
 ทำพิธีต่าง ๆ ก็มี กล่าวคือ ได้มีการสวดมนต์เลี้ยงพระ มีการ
 สวดมนต์ในที่ประชุมชนทำน้ามนต์ แลทำพิธีต่าง ๆ หลายพันอย่าง
 ซึ่งพระสงฆ์ได้ทำทั้งในเมืองนอกเมือง แต่พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้
 แสดงพระองค์ว่าเป็นแต่พุทธศาสนิกชนอย่างเดียว ได้แสดงพระองค์
 เป็นเหมือนกับบิดามารดาของราษฎรอย่างดีด้วย โดยมีรับสั่งให้แพทย์
 ไปที่เข็วรักษาพยาบาลคนป่วยเจ็บ แลพระราชทานยาแลเงินให้แจก
 เป็นทานทั่วหน้ากัน ก่อนที่ท่านสังฆราชจะถึงแก่กรรมได้แนะนำว่าควรจะ
 ถ้ายาแลผลไม้คอกอกเพื่อของกันมิให้ป่วยไข้ พระเจ้ากรุงสยามทรง
 เห็นชอบในคำแนะนำนี้ จึงได้ทรงประกาศข่าวร้องให้ราษฎรได้ปฏิบัติตาม
 คำแนะนำของท่านสังฆราช แลเจ้าพนักงานต้องนำความกราบทูลทุกคืน
 ว่าคนไข้ที่คอกอกเหล่านั้นมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยเท่าใด มองซิเออร์เคซ
 เตรีซก็มิชชันนารีอีกสามคนได้วิ่งไปช่วยทุกหนทุกแห่ง ให้ยากิน
 บ้าง รับประทานบ้าง ภายในพระนครแห่งเดียวมิชชันนารีเหล่านั้นได้
 รับประทานวันละหลาย ๆ คน ในชั้นนั้นข้าพเจ้าเองก็วิ่งไปทั่วทุกแห่ง
 เหมือนมิชชันนารีอื่น ๆ เหมือนกัน แต่ไม่เข้าการรักษาพยาบาลพวก
 คริสต์เทรียนทช่วยก็เต็มมือเสียแล้ว ทั้งกำลังวังชาของข้าพเจ้าก็ค่อย
 ลงด้วย แต่เศษบุญพระเยซูช่วยความไข้เจ็บकुซาลงไปยั้งแล้ว แต่ใน
 พวกเราเองก็มีนักเรียนตายถึงสามคน คือ ลูโก ไควักคี กาลลี ๓ ฟรัง

ชีวิตที่ ๓ ลาวาเม ๓ แลทาสที่คายไปคน ๓ ขอให้พระเป็นเจ้าได้
ไปรทอย่าให้พวกเราได้ล้มเจ็บลงเลย

ตามธรรมดาในเวลาปรกติจำนวนคนเข้ชีวิตเพิ่มขึ้นแต่ช้ามาก แต่
การที่เเกิดความไข้เจ็บคราวนี้ ทำให้จำนวนน้อยลงไปมาก

จดหมายมองซีเออร์โปเก ถึง
ผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๒๗ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๓๑)

การที่ฝนแล้งแล่นานชยมาตงแต่ยกอนตลอดมาจนถึงชน ได้ทำ
ให้เกิดไข้ทรพิษจนหลายชนิด บางอย่างเป็นไข้ดำ บางอย่างก็แคง
ความไข้นี้ได้ทำให้คนตายทั้งเด็กแลผู้ใหญ่มีจำนวนมากมายจนเหลือที่จะ
เชื่อ ในโรงเรียนของเราหาได้มีความไข้ไม่ เพราะฉะนั้นพวกไทยจึง
ได้ประหลาดใจยิ่งนักจนถึงกับนำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน แต่ถึงจะ
ไม่มีความไข้เลยก็ยังมีนักเรียนตายสามคนก็คนไข้หลายคน นอกนั้น
ที่ได้ป่วยลงก็ได้รักษาหายหมดทุกคน ไข้ทรพิษคราวนี้ได้ทำให้เด็ก
ได้จนสวรรคตหลายคน

ฝนชยกลับแล้งยิ่งกว่ายกอน แลได้แล้งตลอดจนถึงสิ้นเดือน
สิงหาคม พวกราษฎรมีความวิตกเป็นอันมาก น้ำก็ไม่ชยซึ่งมีคน
พูดกันว่าคงแต่เกิดมาไม่เคยมีเลยที่น่าจะไม่ชยในระกุนนี้ ราคาข้าวไม่ใช่
แต่แพงอย่างเกี้ยวแต่จะหาซื้อก็ไม่ได้ด้วย ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามซึ่ง

ทรงพระเมตตาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเสมอหน้ากัน ได้ทรงจัดการอย่างก
 ซึ่งทำให้คนยากจนได้รับความเดือดร้อนเขาย่างลง เมื่อเกิดการไข้เจ็บ
 เดือดร้อนทั่วหน้ากันเช่นนั้น พวกเราเห็นว่า เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าสวตมนต์
 ในที่ประชุมชน ๗ วัน เมื่อเสร็จพิธีสวตมนต์แล้ว พวกเราได้จัดการ
 เอาของพระลัทธิของศาสนาออกแท้ ในอาทิตย์ที่ต้งพิธีสวตมนต์นั้นก็ได
 มีฝนตกลงมา แลฝนก็ตกเรื่อยมาตลอดเดือนกันยายน ตุลาคม
 แลพฤศจิกายน ซึ่งเป็นการแปลกประหลาดอย่าง นำในแม่น้ำโขง
 มากกว่าวัยก่อนจนท่วมทุ่งนา อยู่ประมาณ ๒ เดือน ถึงอย่างไรก็
 คงเก็บเกี่ยวข้าวโคกครึ่งหนึ่ง ขอนเห็นเป็นแน่แล้วว่าพระเป็นเจ้าได้ช่วย
 เมืองนี้ ไม่นั่นก็ระของใครความลำบากอย่างข้ง แต่ข้าพเจ้ายังไม่กล้า
 พอกัระย่นย่นว่า การที่ฝนได้ตกลงมาจนได้ทำนาได้นั้น จะเป็นเพราะ
 พวกเราหรือพวกคริสเตียนได้ต้งพิธีสวตมนต์ เพราะข้างพวกไทยก็ได้
 เชิญพระพุทธรูปมีชื่อออกแท้เหมือนกัน แลไทยก็คงจะเชื่อว่า การที่ฝน
 ได้ตกลงมากก็เพราะได้แท้พระพุทธรูป แต่ความที่เป็นจริงก็ควรจะเห็น
 ได้ว่าเป็นด้วยพระเป็นเจ้าผู้สร้างฟ้าแลดินโปรด เว้นแต่พวกไทยไม่ยอม
 รัยเท่านั้นเอง

โยสตกพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สวรรคตได้สร้างพระราชทาน แต่ยังไม่
 ไม้แล้วเพราะเหตุว่าเสด็จสวรรคตเสียก่อน ทั้งมีบุคคลบางจำพวกได้
 คึกอ่านทำให้การสร้างโยสถนั้นให้ชักช้ามาได้ ๓ ก่อนที่สวรรคตแล้วนั้น
 บัคนมาถูกฝนเข้าก็ออกจะพังลงข้างแล้ว เมื่อคืนก่อนได้ลงมือซ่อมแซม

ย่างพออาศรัยได้ ฟังมาแล้วเสร็จเมื่อคริสต์มาส ๑๙๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

ทั้งแต่บัดนี้ก็ไต่ทำพอทเถวทววยศาสนาโดยเต็มททจะทำได้ แลทำโดย

ไม่มีสิ่งใดขัดขวางเท่ากับทำที่กรุงปารีสเหมือนกัน โยสถนจนจริงเกือย

จะไม่มีเครื่องประดับอย่างใดเลย แต่เป็นโยสถทั้งงามแลใหญ่จะหาโยสถ

ไทในในฝ่ายทิศตะวันออกที่ระงามเท่าเช่นหาไม่ได้ เมื่อวันจันทร์ก่อน

กลางคืนก่อนวันนักขัตฤกษ์ ยนต์โกศยนี้ อย่กั ๆ หลังคาไคยุดลงมา

ครึ่งหนึ่งเสียงดังสนั่นทวไปหมก การที่พวงลงไปนี้เป็นด้วยฝนชะ

เครื่องขนฝ แลเรากัไม่มีพาหนะที่จะแก่ไขซ่มแซมได้ แต่เป็นการ

เคราะห์กัเมื่อเวลาหลังคาขยลงมานั้น มีคนอยู่ในโยสถสามหรือสี่คน

เท่านั้น คนเหล่านี้ไค้ถูกเจ็ยช่วยอย่างใดไม่ แต่พวกเขาจะหาไม้

เครื่องขนแลกระเชอองมาแทนของททักพงไปนั้นไม่ได้ จึงไค้เอาไยไม้

ชนิดที่ไค้มุงหลังคาในเมืองนั้นมาคลุมไว้ก่อน พวกคริสเตียนทั้งหลาย

ไค้ช่วยกันทำให้ทวันนักขัตฤกษ์ยนต์โกศ แลในวันนั้นกัไค้ทำพิธีของ

วันนักขัตฤกษ์นักรหลังคาขยงักอย่ การที่เอาไยไม้คลุมหลังคาไว้เช่นนั้น

คงจะพอใช้ไปไค้สองหรือสามปี แต่อย่างไร ๆ ก็คงจะอ้งกัจัดการ

ซ่อมหลังคาให้กัคงแก่ก่อนให้จงไค้

